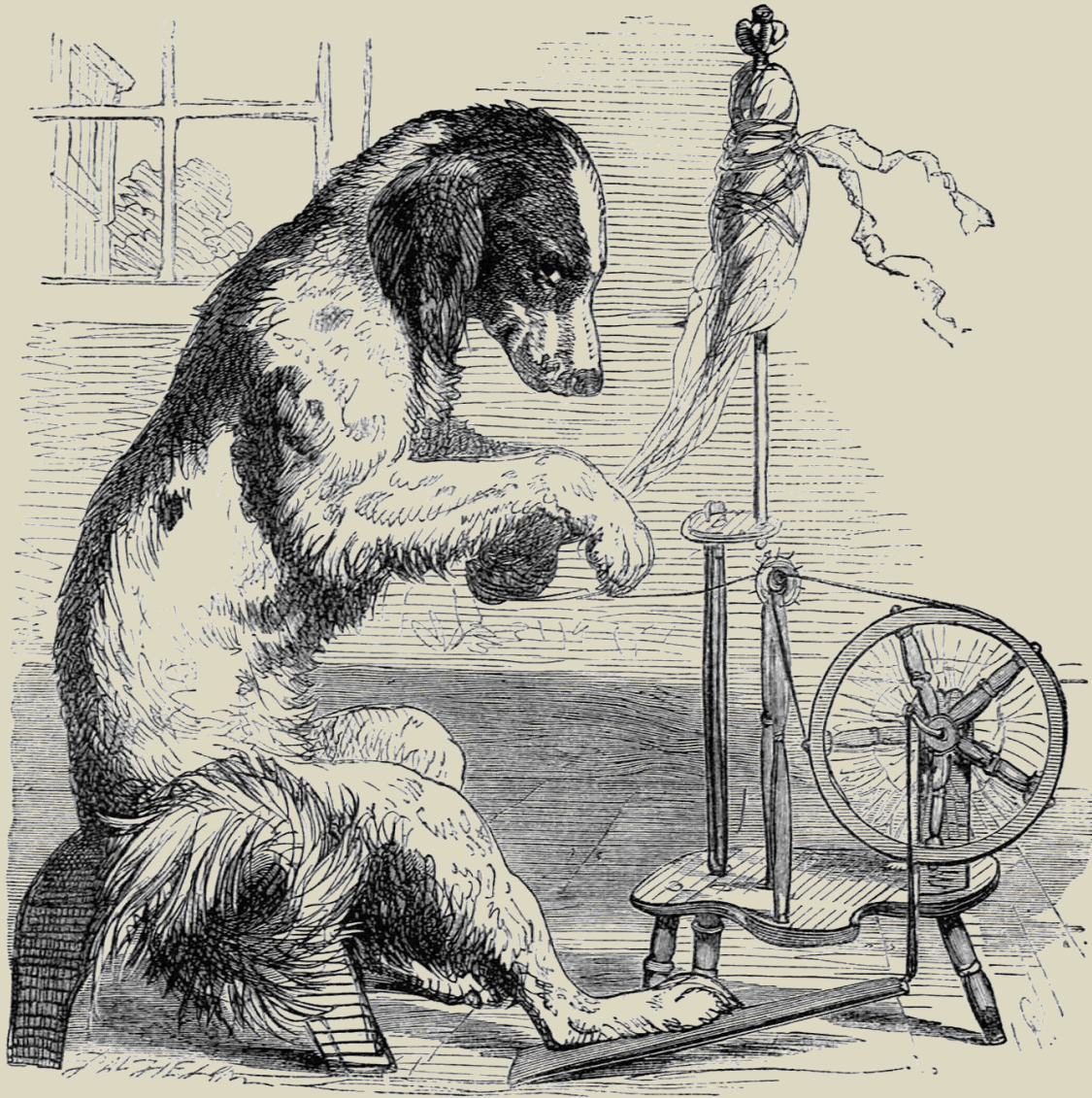

Πηνελόπη Δέλια

ΜΑΓΚΑΣ

ΑΝΟΙΚΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πηνελόπη Δέλτα //

Μάγκας

Εφηβικό μυθιστόρημα

ISBN 978-618-84176-3-2

ΑΝΟΙΚΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

www.openbook.gr

Επιμέλεια έκδοσης: **Γιάννης Φαρσάρης**

Έτος Α' έκδοσης: **1935**

Πηγή κειμένου: **Βικιθήκη** (<https://el.wikisource.org>)

Εικόνα εξωφύλλου (ελεύθερη πνευματικών δικαιωμάτων):

Ξυλογραφία από το βιβλίο: **Mother Goose's nursery rhymes**, αγνώστου συγγραφέα, χαρακτες οι αδελφοί Dalziel, Λονδίνο, Νέα Υόρκη: George Routledge and Sons, 1877 [Πηγή: www.openlibrary.org]

Τα έργα της **Πηνελόπης Δέλτα** ανήκουν στο **Κοινό Κτήμα**, καθώς έχουν παρέλθει 70 έτη από τον θάνατό της

Public Domain

Πηνελόπη Δέλτα

Πηγή: www.biblionet.gr

Η **Πηνελόπη Δέλτα** (1874 - 2 Μαΐου 1941) γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια. Εκεί έζησε τα παιδικά και νεανικά της χρόνια σ' ένα αρχοντικό οικογενειακό περιβάλλον, αυστηρά πατριαρχικό, με έντονες τις πατροπαράδοτες ελληνικές αρχές και συνήθειες. Με δασκάλους στο σπίτι, απέκτησε γενικές σχολικές γνώσεις και έμαθε ξένες γλώσσες και "ελληνικά" που τα αντιπάθησε, επειδή τα βιβλία ήταν γραμμένα στην καθαρεύουσα. Το 1895 παντρεύτηκε το Στέφανο Δέλτα, με το οποίον απέκτησε τρεις κόρες. Το 1916 η οικογένεια Δέλτα εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Ο κοινωνικός και ο φιλικός τους

κύκλος ήταν οι πιο καλλιεργημένοι λογοτέχνες, εκπαιδευτικοί και σκεπτόμενοι άνθρωποι του καιρού τους, αλλά και σπουδαίες πολιτικές προσωπικότητες, όπως ο Ελ. Βενιζέλος και ο Νικ. Πλαστήρας. Τόσο στους Βαλκανικούς πολέμους, όσο και στον Ελληνο-ιταλικό πόλεμο, η Πηνελόπη Δέλτα προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες, περιθάλποντας πρόσφυγες και τραυματίες. Η ίδια υπέφερε από παράλυση, που είχε αρχίσει από το 1925, και είχε γίνει ολική προς το τέλος της ζωής της. Ίσως η πάθησή της αυτή, σε συνδυασμό με το πλήγμα που της προκάλεσε η είσοδος των γερμανών στην Αθήνα, να την οδήγησαν στην απελπισία : Αυτοκτόνησε στις 2 Μαΐου του 1941.

Η Πηνελόπη Δέλτα υπήρξε σπουδαία συγγραφέας. Έχουν περάσει 60 και περισσότερα χρόνια από τότε που έγραψε τα βιβλία της για παιδιά. Κι όμως, αυτά τα βιβλία εξακολουθούν να ενθουσιάζουν τους μικρούς αναγνώστες, με τη ζωντάνια τους, τις συναρπαστικές τους περιπέτειες, και τις γλαφυρές περιγραφές ιστορικών γεγονότων...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α'. Πρώτες μου απορίες	10_
Β'. Άσπρα κουρέλια και μαύρα ποδάρια	14_
Γ'. Ο φίλος μου ο Μπόμπης	22_
Δ'. Χιώτικο νοικοκυριό	30_
Ε'. Άδοξο κυνήγι	36_
ΣΤ'. Το σπίτι μας	45_
Ζ'. Πρώτη νίκη	64_
Η'. Αστέρω και Κεχαγιάς	69_
Θ'. Βασίλης	76_
Ι'. Η Γιαγιά	90_
ΙΑ'. Η ποντικοφωλιά	107_
ΙΒ'. Οι κουρμάδες	115_
ΙΓ'. Η πολυθρόνα	131_
ΙΔ'. Ο καπετάν-Μανόλης	149_
ΙΕ'. Μεσολόγγι	157_

ΙΣΤ'. Ψαρρά	171_
ΙΖ'. Η φυγή	182_
ΙΗ'. Αιχμαλωσία	199_
ΙΘ'. Αφράτος	209_
Κ'. Ελευθερία και απογοήτευση	221_
ΚΑ'. Η επιστροφή	235_
ΚΒ'. Οι γνώσεις του Αφράτου	249_
ΚΓ'. Σωκράτης	263_
ΚΔ'. Αναποδιές	273_
ΚΕ'. Το μυστικό του Βασίλη	296_
ΚΣΤ'. Μίκης Ζέζας	315_
ΚΖ'. Ο Πρωτομάρτυρας	325_
ΚΗ'. Προς τον αγώνα	345_

Μάγκας

μυθιστόρημα

Α'. Πρώτες μου απορίες

Κοίταζα τ' αγόρια και σκέπτομουν. Ο Λουκάς έγραφε σιωπηλά, τα φρύδια του σουφρωμένα, θυμωμένος ακόμα, ενώ ο Βρασίδης, με τα χέρια στις τσέπες, πήγαινε κι έρχονταν, κάθονταν και σηκώνονταν, σφύριζε και τραγουδούσε, φασάρευε, γύρευε να δείξει πως διασκέδαζε ωραία. Αλλά βαριούνταν φοβερά. Νυσταγμένος τον ακολουθούσα με το βλέμμα, κλείοντας πότε το ένα μάτι πότε το άλλο, και συλλογίζομουν. Γιατί άραγε αντιπαθούσα τόσο τον Βρασίδα; Τι ήταν που δε μ' άρεζε σ' αυτόν; Τα πεταχτά του χείλια; Το βάδισμα του το νωθρό; Ή μήπως η ματιά του που δε σε κοίταζε ποτέ κατά πρόσωπο; Ήταν οι γραβάτες του οι σφантаχτερές; Τα μαλλιά του τα πομαδιασμένα και κολλημένα στο μέτωπο; Ή απλώς η αντίθεση του με τον εξάδελφο του, τον Λουκά;

Γιατί ήταν μεγάλη η αντίθεση αυτή. Ο Λουκάς, λιγνός, λεπτός, λίγο σκεπτικός πάντα, με τα γαλανά ορθάνοιχτα μάτια του που σε κοίταζαν ως μέσα στην καρδιά, τα σγουρά του κοντοκομμένα μαλλιά, βουρτσισμένα πίσω, ξεσκεπάζοντας το μέτωπο. Ο Βρασίδης, ένα χρόνο μεγαλύτερος, παχύς, μαλθακός, σάψαλος, πολυλολάς, κυράτσα. Τι μ' ένοιαζαν

όμως εμένα όλα αυτά, και τι με πείραζαν; Γιατί μου έκανε τόσο κακό η παρουσία του, που δεν μπορούσα να βγάλω το μάτι μου από πάνω του; Περνούσε η ώρα και ο Λουκάς όλο έγραφε. Στο τέλος βαρέθηκε στα σωστά του ο Βρασίδης, πήγε κοντά του και του είπε με αέρα:

- Έλα, ξεμπέρδευε το μάθημα σου και πάμε κάτω στο περιβόλι.

- Να πας μονάχος σου, του αποκρίθηκε ο Λουκάς. Εγώ δεν παίζω μαζί σου.

- Καλέ τι μου λες, καλέ; έκανε κοροϊδευτικά ο Βρασίδης.

Ο Λουκάς πετάχθηκε πάνω. «Τώρα θα πέσει ξύλο», είπα μέσα μου, και χάρηκα λιγάκι, γιατί ήξερα πως, αν κι ένα χρόνο μικρότερος, ο Λουκάς θα του τις έβρεχε. Μα βαστάχθηκε και κάθησε πάλι στο τετράδιο του.

- Δεν παίζω με ανθρώπους που βρίζουν, είπε. Ο Βρασίδης γέλασε.

- Τι σε νοιάζει εσένα τι λέγω εγώ για τον Βασίλη; έκανε.

- Τον αγαπώ τον Βασίλη. Και δεν παραδέχομαι να τον λες εσύ ζώο.

Με πόνεσαν τα λόγια αυτά του Λουκά, σα να με είχε δειρει.

- Μα δεν το είπα μπροστά του, δικαιολογήθηκε ο Βρασίδης.

- Ακόμα χειρότερο. Φοβάσαι να το πεις μπροστά του και το λες πίσω του.

- Πφφφ... έκανε ο Βρασίδης, ένας παλιοδούλος... Αυτή τη φορά δεν κρατήθηκε ο Λουκάς και του ρίχθηκε. Μ' αυτός, που κάτι ήξερε από τις γροθιές του Λουκά, δεν τον περίμενε. Μ' έναν πήδο βρέθηκε στην πόρτα, κατέβηκε κουτρουβαλιστά κι έφυγε, χωρίς καν να πάρει το καπέλο του.

Κάθε άλλη ώρα θ' αρπούσα το καπέλο αυτό στα δόντια μου και θα το έκανα κουρέλι. Μα όλη αυτή η κουβέντα με είχε μελαγχολήσει τόσο, που ούτε κούνησα. Ενώ ο Λουκάς εξακολουθούσε να γράφει, εγώ ακούμπησα το κεφάλι μου στα πόδια μου και αφέθηκα στη συλλογή. Όσο και αν αγαπούσα τον Λουκά και αν αντιπαθούσα τον Βρασίδα, αυτή τη φορά δεν μπορούσα να δώσω δίκαιο στον αγαπημένο μου. Ακούσετε την ιστορία τού καβγά. Ο Βρασίδης ήθελε να κόψει ένα μεγάλο τσαμπί άγουρες μπανάνες που κρέμουνταν σε μια μπανανιά. Ο Βασίλης ο περιβολάρης τον εμπόδισε. Είπε πως ήταν πολύ πράσινες ακόμα, πως έπρεπε πρώτα να κιτρινίσουν οι μπανάνες της απάνω σειράς, και τότε μόνο να κοπεί το τσαμπί και να μπει στην ψάθα, για να ωριμάσουν και οι άλλες. Τίποτα ο Βρασίδης. Επέμεινε και θύμωσε. Και μόλις γύρισε ο Βασίλης τη ράχη, τον είπε «ζώο». Τότε θύμωσε και ο Λουκάς και τα δυο εξαδέλφια μάλωσαν. Με όλη την αντιπάθεια που είχα για τον Βρασίδα, αυτή τη φορά βρήκα πως ο Λουκάς είχε άδικο.

Ήταν πρώτη φορά που με πλήγωναν και με πρόσβαλλαν οι ανθρώπινες προλήψεις. Έκτοτε άκουσα πολλές αδικίες στη ζωή μου. Μ' αυτή η πρώτη με πόνεσε, με πλήγωσε πολύ. Συνηθίζουν οι άνθρωποι να λεν άλλους ανθρώπους «ζώα», «κτίνη», «τετράποδα», για να βρίσουν και να τους πουν περιφρονητικά πως δε σκέπτονται, δεν αισθάνονται, δεν κρίνουν, δε νιώθουν. Το άκουσα και το ακούω. Μα δεν το συνήθισα ποτέ.

Γιατί άραγε είναι περιφρονητικό να σε πουν ζώο; Γιατί είναι προσβολή να είσαι τετράποδο; Ή μήπως ο αριθμός των ποδαριών κάνει την αξία των ζωντανών; Ή μήπως εμείς δεν αισθανόμαστε; Δεν κρίνομε; Δεν αγαπούμε; Δεν πονούμε το ίδιο, αν όχι και περισσότερο από τους ανθρώπους;

Αυτές ήταν οι σκέψεις που κείνη τη μέρα τόσο με τυράννησαν, ώστε από τότε αποφάσισα να σας πω μερικές ιστορίες της ζωής μου, για να δείτε, όχι μόνο πόσο άδικοι είστε σεις οι άνθρωποι, αλλά και να πειστείτε πως εσείς είστε υποδεέστερα όντα από μας, αφού εσείς δεν έχετε την ικανότητα να μας καταλαβαίνετε, ενώ εμείς σας εννοούμε πάντα μ' ένα σας μονάχα βλέμμα, με μια σας κίνηση, ακόμα και από τον τόνο μόνο της φωνής σας, αδιάφορο τι γλώσσα μιλάτε.

Β'. Άσπρα κουρέλια και μαύρα ποδάρια

Πρώτη μου ζωντανή ενθύμηση είναι το πρώτο μου ταξίδι. Είχα περάσει το καλοκαίρι στην Κηφισιά, μια εξοχή κοντά στην πόλη που τη λεν Αθήνα, και πήγαινα πρώτη φορά στην Αλεξάνδρεια, όπου κατοικούσε ο αφέντης μου.

Την Αίγυπτο δεν τη γνώριζα καθόλου. Πριν απ' αυτό το ταξίδι θυμούμαι μονάχα το μεγάλο περιβόλι της Κηφισιάς, με δέντρα πολλά και λουλούδια, λουλούδια και πάλι λουλούδια. Ήμουν μικρός ακόμα, όταν, δεν ξέρω ποιος, με χάρισε στ' αφεντικά μου. Και καθώς ξέρετε, για μας όσο και για σας, οι εντυπώσεις αυτής της ηλικίας περνούν χωρίς ν' αφήσουν σημάδι.

Πρώτη φορά βρίσκουμεν σε βαπόρι. Η θάλασσα μύριζε δυνατά, ο άνεμος φυσούσε, και στο αμπάρι ήταν ποντίκια μπόλικα. Τι χαρά για ένα σκυλάκι να χώνεται ανάμεσα σε σεντούκια και κάσες, και μ' ένα τίναγμα να πνίγει ποντικούς μεγάλους σαν κουνέλια.

Μαζί ταξίδευε όλη η οικογένεια. Μα ιδιαίτερη γνωριμία και φιλία είχα με τον Λουκά και τις δίδυμες Άννα και Λίζα, τα τρία μικρότερα παιδιά του αφέντη μου. Αυτά έρχονταν κι έπαιζαν τακτικά μαζί μου, στην άκρη του περιβολιού της Κηφισιάς, όπου κάθονταν ο Σωτήρης ο υπηρέτης, και όπου ήταν και το δικό μου σπιτάκι. Τον αφέντη μου δεν τον πολυήξερα. Είχε φθάσει από ταξίδι την παραμονή που φύγαμε από την Κηφισιά, με το μεγάλο του γιο, τον Μήτσο. Ως προς τις δύο κυρίες, την κυρία Βασιωτάκη και την Εύα, τη μεγάλη της κόρη, που ήταν δεκαπέντε χρονών και δεν καταδέχονταν πια παιχνίδια, σχεδόν δεν τις γνώριζα. Σπάνιες ήταν οι επισκέψεις τους στη δική μου γωνιά του κήπου και μετρημένα τα χάνδια τους.

Το βαπόρι ήταν πανηγύρι. Πολλοί οι επιβάτες, και με όλους ήμουν φίλος. Μόνο με μια κοπέλα, νόστιμη γαλανομάτα Εγγλεζίτσα, τα χάλασα από την πρώτη μέρα. Μα μήπως έφταιγα εγώ;

Κάθονταν σε μια πάνινη καρέγλα κοντά στον Μήτσο και κουβέντιαζε μαζί του. Στο χέρι της, που τ' άφηνε και κρέμουνταν απ' έξω από την καρέγλα, βαστούσε ένα άσπρο κουρελάκι, και ενόσω μιλούσε του Μήτσου, το κουνούσε μια εμπρός και μια πίσω, αργά αργά, με τρόπο που μου ερέθιζε τις κυνηγετικές μου διαθέσεις. Ανασηκώθηκα και όρτσωσα τ' αυτιά μου. Το κουρελάκι εξακολουθούσε να πηγαινοέρχεται σα να μου λέγει:

- Και αμέ δε θα με πιάσεις ποτέ... και αμέ δε... και αμέ δε... και αμέ δε...

- Α, έτσι είναι; του φώναξα.

Μ' έναν πήδο όρμησα στο χέρι της Εγγλεζίτσας, άρπαξα το κουρέλι, το τίναξα δυο - τρεις φορές, έτσι που να βγάλω από μέσα του κάθε πνοή, και, πιάνοντας το ανάμεσα στα πόδια μου, του τράβηξα δυο δαγκωματιές και το έκανα τρία κομμάτια. Πού να φανταστώ εγώ πως θα σηκώνουνταν τέτοια επανάσταση για ένα κουρελάκι που σκότωσα! Η κοπέλα έβγαλε τις φωνές σα να την είχα προσβάλει, φώναξε πως της έσχισα το νταντελένιο της μαντίλι. Ο Μήτσος, ο Λουκάς, ο κύριος Βασιωτάκης, οι δίδυμες, όλοι σηκώθηκαν ξεφωνίζοντας:

- Μάγκα! Μάγκα!

Δεν ήξερα ποιον να πρωτακούσω, σε ποιον να πρωτοτρέξω. Η κυρία Βασιωτάκη έλεγε και ξανάλεγε πως τα σκυλιά δεν είναι για συντροφιάς. Μόνη η Εύα δεν είχε κουνήσει από την πλαγιαστή της καρέγλα, και γελούσε με την καρδιά της. Σταμάτησα να συλλογιστώ πώς να ευχαριστήσω όλους, πώς να πάγω δια μιάς σε όλους, και τότε μ' έπιασε ο Μήτσος και μ' έδειρε. Δεν πόνεσα πολύ. Ένα - δυο μπατσιές στη ράχη δεν είναι πράμα να γίνει λόγος. Μα το φιλότιμο μου πειράχθηκε πολύ, γιατί τον Μήτσο δεν τον γνώριζα ακόμα αρκετά, ώστε να παραδεχθώ από εκείνον τέτοιες ελευθερίες απέναντι μου. Θύμωσα κι εγώ. Κακιωμένος με όλους, αρνήθηκα να πάγω στη γαλανομάτα Εγγλεζίτσα που,

μετανιωμένη τώρα, με ξαναφώναζε κοντά της. Δε μ' αρέσουν οι άνθρωποι που ανακατώνονται στις δουλειές των άλλων κι εννοούσα να της το αποδείξω. Με την ουρά μου χαμηλή έφυγα και κατέβηκα στο αμπάρι, όπου ξέσπασα στα ποντίκια. Όσα παρουσιάστηκαν, όλα τα έπνιξα. Κι εκδικήθηκα έτσι την ανόητη κοπέλα που στάθηκε αιτία να γίνει τόση περιπτή φασαρία.

Τη νύχτα σταματήσαμε σ' ένα λιμένα. Βάρκες σίμωσαν με φωνές και φασαρία, κόσμος ανέβηκε, άλλος κατέβηκε, μα τ' αφεντικά μου δεν παρουσιάστηκαν. Μόνος ο Μήτσος ανέβηκε στο κατάστρωμα κι έπιασε κουβέντα μ' ένα βαρκάρη, μπαρμπα-Λάμπρο. Ζητούσε νέα για κάποιον, λέει, μπάρμπα του, τον καπετάν-Μανόλη, και για έναν εξάδελφο του Περικλή που κάθονταν με τον καπετάν-Μανόλη. Καλά ήταν όλοι στο Ηράκλειο, αποκρίθηκε ο μπάρμπα-Λάμπρος, καλά ήταν και η Γιαγιά, και τον έστειλαν να πει χαιρετίσματα, γιατί ήταν γέροι πολύ και μικρός ο Περικλής, και δεν μπορούσαν να έλθουν νύχτα να δουν τ' αφεντικά μου. Δε μ' ενδιέφερε η κουβέντα, δεν ήξερα κανέναν απ' αυτούς που ανέφεραν, κι έτσι κοίταζα και άκουα άλλες κουβέντες γύρω μου.

Ο λιμένας λέγονταν Σούδα, και ο τόπος εκείνος Κρήτη. Ήταν η ιδιαίτερη πατρίδα του αφέντη μου. Είναι, λέει, νησί, δηλαδή ένα μεγάλο κομμάτι γης, τριγυρισμένο από νερό. Επειδή όμως δεν έκανα το γύρο δε σας το βεβαιώνω. Μ' αρέσει να λέγω μόνον ό,τι είδα ο ίδιος. Φύγαμε προτού χαράξει, και την αυριανή, πάλι τα χαράματα, είδαμε μια ξερή

λουρίδα κίτρινη, όπου μεγάλες πέτρες ήταν ριχμένες μαζωχτές. Όσο πλησιάζαμε, ξεχώριζα πως η λουρίδα ήταν γη, και οι πέτρες ήταν σπίτια και ανεμόμυλοι. Ύστερα είδα κατάρτια και πλοία πολλά, ύστερα μαύρα βουνά από κάρβουνα, άσπρα βουνά από σακιά, κίτρινα βουνά από ξύλα, όλα στοιβαγμένα στην προκυμαία. Ύστερα ξεχώρισα ανθρώπους που πηγαινοέρχονταν. Μα κανένα δέντρο δεν είδα. Αυτή ήταν η Αλεξάνδρεια. Είχαμε φθάσει.

Ήταν όμως γραφτό πως δε θα τελείωνε καλά το ταξίδι μου. Πλησίασε το πλοίο και αράξαμε στην προκυμαία. Με μεγάλη μου απορία είδα ένα κύμα από ασπρουλιάρικα ρούχα με μαύρα κεφάλια, να ρίχνεται στην ξύλινη σκάλα και να χύνεται στο πλοίο.

Δε μου είχε τύχει ακόμα να δω μαύρους ανθρώπους, ούτε να τους ακούσω. Τους έβλεπα πρώτη φορά και όλους μαζί, που ανέβαιναν μαλώνοντας και φωνάζοντας. Φορούσαν κάτι παράξενα μακριά ποκάμισα, βρώμικα και μπαλωμένα, άλλα άσπρα, άλλα μπλου ξεβαμμένα, και άλλα μαύρα, που τα λεν «γκαλαμπίες». Για να μην τους εμποδίζουν στο βιαστικό τους ανέβασμα, τις είχαν πιάσει στα δόντια τους, ξεσκεπάζοντας τις φαρδιές τους βράκες και τις μακριές μαύρες τους γυμνές γάμπες. Πρέπει να ξέρετε πως, από κουτάβι, έχω αντιπάθεια απεριόριστη και ανίκητη για τις γυμνές γάμπες. Πρώτη φορά έβλεπα τόσες πολλές μαζί και όλες μαύρες. Μ' έπιασε κακό που δε λέγεται, και άρχισα να πηδώ και να γαβγίζω, έτσι, από νευρικάδα. Εκείνη τη στιγμή,

έναν γυμνοπόδαρο μονομάτη έφθασε τρεχάτος, σπρώχνοντας και παραμερίζοντας τους άλλους. Αρπάξε τη βαλίτσα της Εύας, το σάκο της κυρίας Βασιωτάκη κι έσκυψε να πιάσει και άλλα δέματα. Το ποτήρι ξεχείλισε πια, το είχαν παραξηλώσει!

Πέταξα ένα γάβγισμα και ρίχτηκα στα γυμνά πόδια του μαύρου που έβγαλε μια φωνή και πήδησε σ' ένα μπάγκο. Πίσω του κι εγώ. Αρπώ την γκαλαμπία του, τραβώ, γρυλίζω. Τι γίνηκε τότε δεν πολυξέρω. Πάταγος μεγάλος ακούστηκε, έκανα μια κουτροβάλα στον αέρα και βρέθηκα χάμω, ανάμεσα σε βαλίτσες, χέρια και πόδια που αλληλοχτυπιούνταν και αλληλοπολεμιούνταν. Ήμουν κάπως ζαλισμένος, μα την γκαλαμπία δεν την άφηνα από τα δόντια μου. Γύρω μου με ξεκούφαιναν οι φωνές. Κάποιος με τραβούσε, άλλος με χτυπούσε... Έξαφνα ο μαύρος μου ξέφυγε, αφήνοντας ένα κομμάτι πανί στα δόντια μου, κι έτρεξε κατά τη σκάλα. Όρμησα πίσω του. Γύρευα τα γυμνά του πόδια. - Να φορέσεις παπούτσια! Να φορέσεις παπούτσια! του γάβγιζα έξω φρενών, αρπάζοντας πάλι το ρούχο του.

Σε μια στιγμή η γκαλαμπία του έγινε κουρέλι, σαν καλή ώρα το νταντελένιο μαντίλι της γαλανομάτας, και ρίχτηκα στη φαρδιά του βράκα. Αυτός, με το τρομαγμένο του μοναχικό μάτι απάνω μου και τα χέρια σηκωμένα, ξεφώνιζε: «Αφρίτ! Αφρίτ!» που θα πει: «Ο διάβολος! Ο διάβολος!» Και φοβούνταν να με πιάσει, αυτός κοτζάμ άντρας, εμένα τον τόσο δα.

Θα πάθαινε και η βράκα του τα ίδια της γκαλαμπίας, αν δεν πρόφθαινε ο Μήτσος. Με μια κοφτή στη μύτη, με ανάγκασε ν' ανοίξω το στόμα. Κι έτσι γλίτωσε ο μονομάτης μαύρος που ακόμα τρέχει.

Μ' έπιασε από τον κολάρο ο Μήτσος και μ' έσυρε πίσω. Μου έδωσε μια - δυο στη ράχη και μ' έδεσε με το λουρί. Η μητέρα του, δυσσαρεστημένη, αργοκουνούσε το κεφάλι.

- Μα τι πράμα είναι αυτό το σκυλί! Καλέ αυτός είναι άγριος! Πρόσεχε, Χρήστο, μη σου ριχθεί και σένα, είπε σ' ένα νέο που στέκονταν χαμογελώντας πλάγι της.

- Α μπα, μη φοβάσαι, αποκρίθηκε ο νέος, με ξέρει εμένα, είμαστε παλιοί φίλοι. Δεν είναι έτσι, Σκαμπ;

Του έριξα μια ματιά, μα δεν κατάλαβα. Ποιανού μιλούσε άραγε; Με κοίταζε μένα, και όμως δεν τον ήξερα καθόλου.

- Είναι καλής ράτσας σκυλάκι, καλά τον διάλεξες, Χρήστο, είπε ο Μήτσος. Πήρε το χαμάλη για κλέφτη και του ρίχτηκε. Αυτό πρέπει να σ' ευχαριστεί, Μητέρα, και να σε καθησυχάζει πως θα έχουμε στο σπίτι καλό φύλακα.

Πολύ με κολάκεψαν τα λόγια του Μήτσου, τόσο, που δε σκοτίστηκα ν' ακούσω τα παρακάτω, ούτε ν' ακολουθήσω τον αφέντη μου που κατέβηκε στην προκυμαία με την κυρά μου, την Εύα και τον ξένο Χρήστο. Όλοι μαζί μπήκαν σ' ένα ωραίο αμάξι, με ασπροντυμένο αμαξά και δύο μεγάλα άλογα, κι έφυγαν. Δεν είχα φανταστεί ποτέ πως είμαι από καλή ράτσα. Μα το είχε πει ο Μήτσος και ο Μήτσος βέβαια ήξερε,

αφού είχε μουστάκι και αφού ήταν τόσο όμορφο παλικάρι. Φουσκωμένος από υπερηφάνεια τον άφησα να με κατεβάσει και μένα στην προκυμαία, να με βάλει σε άλλο αμάξι, όπου μπήκε με τα μικρότερα αδέρφια του, και να με πάρει όπου ήθελε. Φθάνει που με βαστούσε ο Μήτσος και ήμουν ευχαριστημένος.

Ήταν η πρώτη μου επαφή με την κοινωνία. Και δε γνώριζα ακόμα τις ματαιότητες του κόσμου.

Γ'. Ο φίλος μου ο Μπόμπης

Περάσαμε από διάφορους δρόμους, στενούς, στραβούς, όλο αραπιά και βρώμα. Περνώντας έβλεπα κάτι παράδρομους, ακόμα πιο στενούς και στραβούς, με χαμηλόστενες, μαυρισμένες από τη λίγδα πόρτες, όπου κάθονταν στο χώμα Αραπίνες, κι έπαιζαν Αραπάκια, και μπαινόβγαιναν κότες, και περιδιάβαζαν περιστέρια καμαρωτά πλάγι σε πεινασμένες γάτες που τα κοίταζαν με λαιμαργα μάτια. Λαχταρούσα να σπάσω το λουρί μου, να πηδήσω από το αμάξι, ν' αρπάξω καμιά γάτα από το σβέρκο και να την τινάξω ώσπου να την πνίξω.

Γιατί πρέπει να ξέρετε πως εμείς οι σκύλοι μισούμε τις γάτες, όπως ο Έλληνας μισεί το Βούλγαρο. Τουλάχιστον έτσι είπε μια μέρα ο Μήτσος και ο Μήτσος τα ξέρει αυτά τα πράματα. Αν ρωτήσεις τον Έλληνα, γιατί μισεί το Βούλγαρο, θα σου πει πως είναι «προπατορικοί εχθροί». Δεν ξέρω πολύ καλά τι θα πει αυτό, μα φαντάζομαι πως ο Βούλγαρος θάχει κάποια αποφορά που εξωφρενιάζει τον Έλληνα, όπως η γάτα εμάς. Έτσι συλλογίζουμε σαν έβλεπα τον περιβολάρη τον Βασίλη... Μα θα σας τα πω με την αράδα.

Περνούσαμε λοιπόν από δρόμους και σοκάκια με παλιόσπιτα και μαγαζιά αράπικα, μπαράκες δηλαδή, με το πάτωμα ψηλότερο από το δρόμο, όπου σταυροπόδι κάθονταν σαρικάδες και φεσάδες με γυαλιστές αραδωτές γκαλαμπίες, κίτρινες, σταχτιές ή μελιτζανιές, και πουλούσαν υφάσματα, παντούφλες, χαλιά ή χρυσαφικά. Στο δρόμο, πουλητάδες έσπρωχναν χεράμαξες φορτωμένες χαλβάδες και κόκκινα και άσπρα ζαχαρωτά, μαύρα από τις μύγες. Άλλος, ανακούρκουδα στο χώμα, έψηνε κάτι κίτρινους κεφτέδες σε λάδι, που σκορπούσε την τσίκνα του σε όλη τη γειτονιά. Παρακάτω, ένα κοριτσάκι με κόκκινη γκαλαμπία και το κεφάλι δεμένο σε τσεμπέρι, που μια φορά ήταν άσπρο, έβαζε κι έβγαζε από ένα καφάσι στο χώμα, και από το χώμα στο καφάσι, κάτι πήτες φτενές και κούφιεσ, που τις τρώνε οι Αραπάδες αντί ψωμί. Πού και πού στο πεζοδρόμιο, καμιά Αραπίνα, καθισμένη ανακούρκουδα, πουλούσε τραγουδιστά κουρμάδες ή σταφύλια αραδιασμένα στο ταψί της που βούιζε από τις μύγες. Και στη λάσπη του δρόμου, Αραπάκια έπαιζαν και φώναζαν, και όπου έβλεπαν αμάξι, πετιούνταν απάνω, έπιαναν στα δόντια την παρδαλή τους γκαλαμπία ξεσκεπάζοντας όλο το μελαχρινό κορμάκι τους, και χόρευαν και πηδούσαν εμπρός στ' άλογα, που ήταν θαύμα πώς δεν πατήσαμε κανένα. Πολύ μ' ερέθιζαν όλα αυτά, προπάντων που κανένας απ' αυτούς δε φορούσε παπούτσια ούτε κάλτσες. Αλλά με βαστούσε σφιχτά ο Μήτσος από το γιακά μου, και μόνο με γαβγίσματα μπορούσα να εκφράσω το θυμό μου.

Σε λίγο βγήκαμε από τα στενοσόκακα, και περάσαμε από δρόμους πλατύτερους και παστρικούς, με μεγάλα σπίτια και ωραία μαγαζιά, όπου μ' ευχαρίστηση είδα πάλι διαβάτες που φορούσαν καπέλα και παπούτσια. Παρακάτω, πέρα από τα μαγαζιά, σπίτια τετράγωνα, όλα με ηλιακούς πλατείς, τριγυρισμένα από περιβόλια, φαίνονταν σα να κοιμούνταν, με τα παντζούρια τους κατεβασμένα σα μάτια κλειστά. Κανένα δεν είχε κεραμίδα.

Μπήκαμε σ' ένα απ' αυτά τα περιβόλια με πρασιές, γρασίδι και δέντρα μεγάλα και φουντωτά, που μου θύμιζαν λίγο τη δροσιά της Κηφισιάς. Μου έβγαλε τότε ο Μήτσος το λουρί, και με άφησε ελεύθερο να τρέξω όπου θέλω. Εμπρός στη μαρμαρένια σκάλα που ανέβαινε στο πλατύσκαλο του σπιτιού, στέκονταν το αμάξι που είχε φέρει τον κύριο Βασιωτάκη και τις κυρίες. Ήταν ζεμένα δυο ωραία καστανά άλογα, καταϊδρωμένα και ζεσταμένα από το δρόμο. Το δεξί, καθώς με είδε, μου έγνεψε με το μάτι και μου είπε:

- Γειά σου, πατριώτη! Από πότε σε ρωμείκη υπηρεσία;
- Τι είπες; ρώτησα.

Μα την ίδια στιγμή ο αμαξάς, ασπροντυμένος και ασπρογαντωμένος, μάζεψε τα γκέμια, και τ' άλογα ξεκίνησαν. Έκαναν το γύρο του κήπου και σταμάτησαν στην άλλη άκρη, εμπρός στους στάβλους. Τους κυνήγησα, κι έφθασα την ώρα που πηδούσε χάμω ο αμαξάς, και δυο αραπάδες σταβλίτες, που εκεί τους λεν σαΐσηδες, παραλάβαιναν τ' άλογα, τα σκούπιζαν, κι έλυναν τα λουριά τους. Έτρεξα στο δεξί άλογο.

- Τί είπες πριν; το ρώτησα.

- Ήθελα να ξέρω από πότε εσύ, πατριώτης μας, βρίσκεσαι σε ρωμείκη υπηρεσία.

Το αριστερό άλογο, μια όμορφη φοράδα, τίναξε το κεφάλι και είπε στο σύντροφο της με κάποια περιφρόνηση:

- Σα δε βαριέσαι, Μπόμπη, με τέτοια ζέστη! Δε βλέπεις πως είναι κουτάβι ακόμα και δε νιώθει τι του λες; Μου κακοφάνηκε ο τρόπος της.

- Κάλλιο κουτάβι παρά ξυνισμένο γεροντοκόριτσο, της αποκρίθηκα.

Πέταξε ένα ειρωνικό χλιμίντρισμα, και ακολούθησε το σαΐση που την πήγαινε στο στάβλο να τη στεγνώσει.

- Γεροντοκόριτσο δυο χρονών!... έκανε. Και ξυνισμένο κιόλα! Πφφφ.

- Μη συνερίζεσαι τη Ντίτζη, είπε με καλοσύνη ο Μπάμπης. Δεν είναι κακιά, μα η ζέστη την πειράζει. Βλέπεις, εμείς οι Άγγλοι υποφέρομε στη ζέστη.

- Μπα; έκανα. Είσαι Άγγλος;

- Βέβαια. Και συ είσαι.

- Εγώ;

- Ε, καλά, δεν το ξέρεις; Είσαι φοξ-τεριέ, και τα φοξ-τεριέ είναι πάντα Άγγλοι. ΓΥ αυτό σε ρώτησα, από πότε μπήκες σε ρωμείκη υπηρεσία.

Δε μ' άρεσε καθόλου αυτό το αστείο. Ο Μήτσος ήταν Έλληνας, ο Λουκάς και οι δίδυμες επίσης. Τους είχα ακούσει να το λεν τόσες φορές σαν έσειαν τις σημαιούλες τους με τις γαλάζιες γραμμές και τις έμπηγαν στο σπιτάκι μου, που γίνονταν πότε το Κούγκι του Σαμουήλ και πότε το Χάνι της Γραβιάς και πότε η Πύλη του Ρωμανού. Δεν ήθελα καθόλου να είμαι αλλιώτικος απ' αυτούς, και το είπα του Μπόμπη. Εκείνος χαμογέλασε:

- Τι να κάνεις; Θεσ δε θεσ, είσαι Άγγλος, μου είπε. Άγγλος εγεννήθηκες και Άγγλος θα πεθάνεις.

Με δυσαρέστησαν πολύ αυτά τα λόγια. Κατέβασα τ' αυτιά μου και το κεφάλι, κι έκανα για το σπίτι όπου είχα δει τ' αφεντικά μου να μπαίνουν. Έξαφνα μου ήλθε μια φωτεινή ιδέα, και τρεχάτος γύρισα στο στάβλο. Οι δυο σαΐσηδες έτριβαν τον Μπόμπη με χοντρές φανέλες, για να τον στεγνώσουν.

- Μπόμπη, του φώναξα, πού γεννήθηκες εσύ;

- Δεν ξέρω, καημένε, μου αποκρίθηκε, μα πιστεύω στο στάβλο, γιατί εκεί με αγόρασε ο αφέντης.

- Α... έκανα μαγκωμένος.

Αυτή η απάντηση δε με φώτιζε καθόλου. Μα έξαφνα μου ήλθε μια ιδέα.

- Μα, φίλε μου, τότε είσαι Αράπης! του φώναξα. Γιατί ο στάβλος είναι σε αράπικον τόπο.

- Όχι, καημένε, έκανε ο Μπόμπης, πώς μπορεί να με αγοράσει στο δικό του στάβλο τούτος ο αφέντης μας; Με αγόρασε στο στάβλο του πρώτου μου αφέντη, του λόρδου, και με φέρανε δω με βαπόρι, όπου με ανέβασαν και με ξανακατέβασαν μέσα σε κασόνια, με σκοινιά, με βίντσι, με φωνές, μη ρωτάς φασαρία...

- Α... έκανα πάλι.

Ήταν όλα ακατανόητα για μένα. Κασόνια, βίντσι, σκοινιά, για να ταξιδεύει ένα άλογο; Εγώ ανέβηκα μόνος μου στο βαπόρι, χωρίς φασαρίες και φωνές. Μα δεν είπα τίποτα. Συλλογίζουμουν. Τον ρώτησα:

- Και πού κάθουνταν ο αφέντης σου ο λόρδος;

- Δεν ξέρω...

- Ήταν μήπως στην Κηφισιά; ρώτησα για να τον φέρω στο συμπέρασμα που ήθελα.

- Ξέρω γω; Κηφισιά είναι μια λέξη που την άκουσα συχνά, μα δεν ξέρω τι θα πει.

Αχ, τι κρίμα να είναι τόσο αμάθητα τ' άλογα, είπα μέσα μου. Λέγει πως είναι Άγγλος και δεν ξέρει πού γεννήθηκε. Και τον ρώτησα:

- Τι γλώσσα μιλούσαν στο στάβλο σου;

- Αγγλικά. Μ' έλεγαν «νάις μπόι» «φάιν τρότε» που θα πει, «όμορφο παιδί» και «καλός δρομέας»...

- Λοιπόν θα πει πως γεννήθηκες σε αγγλικό μέρος, δέκοφα μ' ενθουσιασμό, και λες σωστά πως είσαι Άγγλος. Εγώ γεννήθηκα στην Κηφισιά, όπου μιλούσαν ελληνικά, ώστε είμαι Ρωμιός. Βλέπεις λοιπόν πως δεν είμαστε πατριώτες.

Ήμουν καταχαρούμενος. Το συμπέρασμα μου μου φαίνονταν φωτεινότατο, κι εξέφραζα τη χαρά μου, κουνώντας όλο και γρηγορότερα την ουρά μου. Εκείνος όμως έμενε σκεπτικός.

- Μα ο πατέρας σου και η μητέρα σου τι ήταν; ρώτησε.

- Δεν ξέρω, είπα. Δεν τους γνώρισα.

Ο Μπόμπης με κοίταζε όλο και πιο συλλογισμένος.

- Νομίζω πως οι γονείς είναι που σε κάνουν Ρωμιό ή Άγγλο, και πως η γλώσσα που μιλούν στο στάβλο σου δε σημαίνει, είπε. Ξέρω πως η Ντέιζη, όταν θέλει να καυχηθεί, λέγει πως η μητέρα της...

- Ωχ, αδελφέ, άφησε τη Ντέιζη! είπα νευριασμένος. Αυτό που σου λέω είναι το σωστό και είμαι Ρωμιός.

Σήκωσα ψηλά την ουρίτσα μου και βγήκα από το στάβλο.

- Πρέπει αλήθεια τ' άλογα να είναι κουτά, είπα μέσα μου.

Μα ήταν τόσο καλός ο Μπόμπης, και ο τρόπος του τόσο φιλικός, που λυπήθηκα για τη σκέψη μου αυτή, και πάλι γύρισα στο στάβλο με σκοπό να του πω κανένα καλό λόγο. Ο Μπόμπης συλλογίζονταν ακόμα. Καθώς με είδε, χαμήλωσε το κεφάλι, με κοίταξε καλά και μου είπε:

- Ξέρεις;... Θα ρρώ πως αυτό που σε κάνει Ρωμιό ή Άγγλο είναι τ' όνομα. Εσένα πώς σε λένε;

- Μάγκα.

- Λοιπόν είσαι Ρωμιός. Εμένα με λένε Μπόμπη, ώστε είμαι Άγγλος. Και η Ντίζη είναι Εγγλέζα. Αυτή θα είναι η αλήθεια.

Μα βέβαια αυτή ήταν η αλήθεια. Από τη χαρά μου έδωσα μια γλειψιά του Μπόμπη και ξανάφυγα τρεχάτος.

- Είναι και μερικά άλογα που δεν είναι καθόλου κουτά, είπα μέσα μου.

Δ'. Χιώτικο νοικοκυριό

Τράβηξα για το σπίτι, να πάγω να βρω το Λουκαδάκο μου. Στην πρασινάδα που απλώνονταν εμπρός στο σπίτι, στέκουνταν ένα ποτιστήριο που γυρνούσε μόνο του και σκορπούσε βροχή το νερό ολόγυρα. Ήταν βαριά η ζέστη και δροσερό το γρασίδι το βρεμένο.

Έτρεξα κάτω από το νερό, κυλίστηκα στο χόρτο, έκανα μια - δυο τούμπες στην πλάτη, τινάχτηκα, και, δροσισμένος, πάλι έκανα για το σπίτι. Η μεγάλη είσοδος ήταν κλειστή. Πήρα γύρω το σπίτι κι έφθασα σε μια βεράντα, όπου ανέβηκα τρεχάτος και πέρασα από μια μεγάλη γυάλινη πόρτα ορθάνοιχτη, και μπήκα στην τραπεζαρία. Το τραπέζι ήταν στρωμένο μα η κάμαρα ήταν άδεια.

Έξαφνα άκουσα τη φωνή του Λουκά και το γέλιο της Άννας, της πιο τρελής από τις δυο δίδυμες. Καταχαρούμενος, έτρεξα κατά τις φωνές, και βρέθηκα σε μια μεγάλη σάλα μαρμαρένια, με χαλιά ριχμένα εδώ κι εκεί, με φυτά πράσινα σε όλες τις γωνιές και λουλούδια σε όλα τα τραπέζια και κονσόλες.

Στο βάθος κάθονταν όλη η οικογένεια, μαζί και ο ξένος ο Χρήστος, γύρω σ' ένα τραπέζι φορτωμένο ποτήρια και ποτηράκια. Ήταν πολύ ωραία και δροσερά εκεί μέσα, και σταμάτησα να προσανατολιστώ και να βεβαιωθώ πως βρίσκομαι σε σπίτι και όχι σε περιβόλι, τόσα πολλά ήταν τα λουλούδια. Τα νερά που είχαν μείνει στη ράχη μου μ' ενοχλούσαν κάπως. Τινάχτηκα πάλι και κυλίστηκα στο χαλί να στεγνωθώ. Μα την ίδια ώρα φωνές ξέσπασαν στο βάθος της σάλας, πάνω απ' όλες η φωνή της κυρίας Βασιωτάκη. Πετάχτηκα πάνω ξαφνισμένος.

- Έξω! Έξω! Βγάλτε το έξω, το σιχαμένο! Παν τα χαλιά μας!

Τα χαλιά του σπιτιού παν; Ποιος αυθάδης θα τολμούσε να τ' αγγίξει, όσο ήμουν εγώ εκεί; Θυμήθηκα τα επαινετικά λόγια του Μήτσου στο βαπόρι, για την καλή μου ράτσα, και άρχισα να πηδώ από λαχτάρα να κάνω κάτι καλό.

- Έξω! Πάρτε τον έξω! φώναζε θυμωμένα η κυρά μου, χτυπώντας τα χέρια της προς το μέρος μου.

Πετάχτηκα ευθύς να τη βοηθήσω, γαβγίζοντας για να της πω την αφοσίωση μου. Ποιος ήταν ο κακός; Μόνο ο Χρήστος ήταν ξένος, αυτός που χαμογελούσε καθισμένος ήσυχα στην πολυθρόνα. Αυτός βέβαια θα έβαλε με το νου του κακόβουλες ιδέες για τα όμορφα χαλάκια. Σ' αυτόν λοιπόν όρμησα κι εγώ. Μα με το πρώτο μου βήμα, πετάχθηκε πάνω η κυρία Βασιωτάκη.

- Γιώργο, να ζήσεις, βγάλ' το έξω το σιχαμένο! φώναξε στον άντρα της. Καλέ για δες το! Τι είναι αυτά!

Κάτι υγρό κυλούσε στο μάτι μου, με τύφλωνε. Έσκυψα στο χαλί, και με μια σκουπισιά στέγνωσα τη μαλακιά λάσπη, κι ελεύθερος πάλι, ρίχθηκα γαβγίζοντας του κακού Χρήστου. Μ' αυτός, χωρίς να σηκωθεί, άπλωσε το χέρι και με κάλεσε.

- Εδώ, εδώ, ήσυχα, είπε σιγά.

Η κυρία Βασιωτάκη ήταν έξω φρενών τώρα.

- Λάσπες! φώναξε. Λάσπες στο άσπρο χαλάκι! Έξω! Έξω, Μάγκα! Βγάλτε τον έξω!

- Δε βαριέσαι, καημένη Μαρίνα! είπε καλόβουλα ο αφέντης μου. Ας λερωθούν και μια φορά τα χαλιά σου, έτσι, για αλλαγή...

- Τι λες, Γιώργο;... Καλέ τι είναι αυτά; Σκυλιά τώρα και στα σαλόνια θα έχουμε; Μήτσο, Χρήστο, εσύ Εύα που κάθεσαι και γελάς, βγάλτε το έξω, βγάλτε το έξω το σιχαμένο...

Ξέφυγα του Χρήστου και στάθηκα παρακάτω, κουνώντας την ουρά μου, τ' αυτιά μου ορτσωμένα, γυρεύοντας να καταλάβω. Πως η κυρά μου ήταν θυμωμένη με μένα, άρχιζα να το νιώθω. Μα για ποιο λόγο ήταν θυμωμένη άραγε; Τα χαλιά ήταν όλα στη θέση τους. Τι της είχα κάνει; Εκείνη, όλο και πιο στενοχωρημένη, έλεγε του γιού της:

- Μήτσο, σε παρακαλώ, σοβαρά, βγάλ' τον έξω!

Ο Μήτσος σηκώθηκε και μ' έπιασε από τον κολάρο.

- Κακόμοιρε, λασπωμένε, ανόητε Μάγκα! είπε δίνοντας μου μια μπατσιά στη ράχη. Που θέλησες να τα βάλεις με χιώτισσα νοικοκυρά!

- Βάστα τον καλά, είπε η κυρία Βασιωτάκη πατώντας το κουμπί του κουδουνιού. Να έλθει ο Σωτήρης να τον πάρει. Κοίταξε, καλέ, χάλια! Κοίταξε λάσπες που έφερε μέσα! Σωτήρη, διέταξε στον υπηρέτη που παρουσιάζονταν βελαδωμένος, πάρε έξω το σκύλο και δώσε τον αμέσως του Άλη, να τον πλύνει και να τον δέσει στο στάβλο...

- Όχι δα, καημένη γυναίκα! διαμαρτυρήθηκε ο κύριος Βασιωτάκης. Άφησε το ζώο να γνωρίσει καλά το σπίτι, ειδεμή πώς θα μάθει να το φυλάγει;

- Δεν ακούω τίποτα! είπε η κυρά μου. Ας τον πλύνουν πρώτα, ας τον καθαρίσουν, κι έπειτα βλέπομε. Πήγαινε τον, Σωτήρη, και ύστερα φέρε μια σφουγγοπάννα και νερό, να πάρεις από δω τις λάσπες...

Ενόσω κουβαλητό μ' έπαιρνε ο Σωτήρης, κοίταζα μελαγχολικά κάτι σημαδάκια μαυρειδερά στο άσπρο φόντο του χαλιού. Αυτά ήταν η αιτία όλου του κακού, το καταλάβαινα τώρα. Ήταν πατημασιές δικές μου, όλες, τόσο όμως μικρές και ασήμαντες, που αλήθεια δεν άξιζε να στενοχωρεθεί έτσι γι' αυτά η κυρία Βασιωτάκη και να με πει τρεις φορές σιχαμένο.

Τι απογοήτευση για μένα! Νόμιζα τον εαυτό μου παστρικομαθημένο και καλοαναθρεμμένο. Γιατί πολλές φορές είχα ακούσει να λέγει ο Σωτήρης και οι περιβολαρέοι

της Κηφισιάς, πόσο καλομαθημένος ήμουν, πως ποτέ δεν... Όχι σαν κάτι άλλα σκυλιά που όλο ξεχνούν πως βρίσκονται σε σπίτι... Και τώρα ν' ακούσω τέτοια λόγια από την κυρά μου... Κακομοίρης! Δεν ήξερα τι θα πει χιώτισσα νοικοκυρά. Δε φαντάζουμουν τι θα πει πάστρα χιώτικη. Απέξω, στη σκάλα της υπηρεσίας, απαντήσαμε ένα νόστιμο κορίτσι που φορούσε μιαν άσπρη κεντημένη ποδιά κι ένα κουρέλι κεντημένο στο κεφάλι. Καθώς μας είδε, την πήραν τα γέλια. Και αλήθεια, φαντάζομαι τι γελοίος που θα φαίνουμουν καθώς με κουβαλούσε ο Σωτήρης, κρεμασμένο από το πετσί του σβέρκου, τα τέσσερα μου πόδια λασπωμένα και υγρά, τεντωμένα σαν ξυλαράκια.

- Ορίστε μας τώρα! Και σκυλιά στα σαλόνια! είπε ο Σωτήρης κατσουφιασμένος. Μόνο πια αυτό μας έλειπε. Παρ' τον, Μαριγώ, να ζήσεις, δώσε τον του Άλη, να τον πλύνει και να τον ξαναφέρει. Τον θέλει ο Κύριος.

- Και αμέ η Κυρία; ρώτησε γελώντας η Μαριγώ.

- Τι να κάνει, αφού το θέλει ο Κύριος; Ας είμαστε καλά εσύ κι εγώ που θα έχομε να παστρεύομε τώρα και τις λάσπες του σκύλου. Παρ' τον εσύ το σκύλο, να πάγω εγώ να πλύνω μέσα τα χαλιά!

Με πήρε η Μαριγώ και με κατέβασε στην κουζίνα. Πήγαινα. Μα το φιλότιμο μου ήταν βαθιά πειραγμένο, γιατί ο Σωτήρης μιλούσε τώρα για μένα σα να ήμουν κανένας κακοαναθρεμμένος. Κρίμα στο καλό όνομα που είχα βγάλει στην Κηφισιά!

Άρχισα ν' αντιλαμβάνομαι πως όσο μεγαλώνεις και μαθαίνεις, τόσο βλέπεις πως δεν ξέρεις τίποτα. Κι έτσι τώρα μάθαινα πως οι λάσπες είναι κακά πράγματα. Ποτέ δεν το είχα φανταστεί! Στο γρασίδι της Κηφισιάς, στις πρασιές με τα τριαντάφυλλα, ανάμεσα στα πεύκα όπου τρύπωνα, πάντα είχε λάσπες σαν έβρεχε ή σαν πότιζε ο περιβολάρης. Μα ποτέ δεν είχα δει κανένα να τις πλένει από χάμω, ούτε να φέρνει σφουγγοπάνες και να τρίβει το γρασίδι, για να το καθαρίσει. Καθαρό και ολοπράσινο ήταν και ωραιότερο ακόμα και δροσερότερο από τα χαλιά της κυράς μου, με όλες του τις λάσπες, και ας με συμπαθήσει η κυρία Βασιωτάκη. Λοιπόν τι κακό έκανα; Και γιατί με βγάλαν έξω; Και γιατί να με πει τρεις φορές η κυρά μου πως είμαι σιχαμένος;...

Με αυτές τις μελαγχολικές σκέψεις ακολούθησα τη Μαριγώ που μ' έσερνε από το γιακά μου. Και κατεβήκαμε στην κουζίνα.

Ε'. Άδοξο κυνήγι

Η κουζίνα, μεγάλη και αερική, πλακοστρωμένη και φεγγερή, γυάλιζε όλη από πάστρα. Σειρά αμέτρητη από κατσαρόλες, χρυσοκόκκινες και αστραφτερές, καμάρωναν αραδιασμένες στα ράφια, πιο γυαλιστή η μια από την άλλη, από τη μεγαλύτερη ως τη μικρότερη, σα στρατιώτες σε παράταξη. Μάγειρας, παραμαγείρισσα, σερβιτόρος, καμαριέρες, Αραπάδες και Χριστιανοί, ζούσαν εκεί μέσα αδελφωμένοι, δουλεύοντας, κουβεντιάζοντας, μαλώνοντας κάποτε, παστρικοί όλοι, συγυρισμένοι, με πρόσωπα ζωηρά και γελαστά, που ήταν μια χαρά να τους βλέπεις.

Πλάγι σ' ένα μαρμαρένιο τραπέζι κάθουνταν ένας μεσόκοπος Αράπης, ψηλός, λιγνός, ντυμένος με μια μακριά μαύρη γκαλαμπία που έλαμπε σα μεταξωτή. Με ανακούφιση είδα πως φορούσε κάλτσες και κόκκινες παντούφλες που τις λένε αράπικα «μπαμπούς». Είχε μόνο ένα μάτι. Τον λυπήθηκα. Στην αρχή μου καίουνταν η καρδιά σαν έβλεπα Αραπάδες - Φελάχους, όπως λέγονται οι εντόπιοι - μ' ένα μάτι. Μα σε λίγο

συνήθισα. Είναι τόσοι μονομάτηδες στην Αίγυπτο, που καταντά πια σα φυσικό τους.

Η Μαριγώ με πήγε ίσια στο μεσόκοπο Αράπη και του είπε να με λούσει. Γύρισε αυτός απάνω μου το μοναχικό του μάτι, μα δε σηκώθηκε.

Σαν τον είδα τόσο αδιάφορο, σκέφθηκα πως ίσως ξεφύγω το πλύσιμο, και πήρα πάλι τ' απάνω μου. Άρχισα να περιδιαβάζω εδώ κι εκεί στο μαγειριά, μυρίζοντας ένα κασόνι, σκαλίζοντας με τη μύτη μου άλλο ζεμπίλι, γλείφοντας κάπου - κάπου κανέναν κεσέ που μύριζε φαγί. Ώσπου με πήρε το μάτι του μάγειρα, ένας κοιλαράς με σκούφο και μεγάλη άσπρη ποδιά που του σκέπαζε κοιλιά και στήθος.

- Έξω από δω, γρήγορα! φώναξε τρέχοντας καταπάνω μου και χτυπώντας δυνατά τα πόδια του χάμω.

Πω-πω, τρομάρα μου! Είπα πως ήλθε η τελευταία μου ώρα και τρύπωσα κάτω από μια καρέγλα.

- Δε φταίγει το σκυλί, κυρ-Θανάση, είπε η Μαριγώ, σταματώντας το μάγειρα που ετοιμάζονταν να μου πετάξει μια κλωτσιά. Δε φταίγει το σκυλί. Φταίγει ο Άλης που δεν το παίρνει να το πλύνει.

Νόστιμη και καλή Μαριγώ!...

Από κείνη την ώρα αποφάσισα να γίνω καλός της φίλος.

- Σκυλιά στην κουζίνα δε θέλω! φώναξε ο μάγειρας. Να μου φάγει τίποτα, να βρω τον μπελά μου. Άιντε! Έξω!

Η Μαριγώ τον έπιασε από την ποδιά.

- Έλα λοιπόν, Άλη, δεν ακούς; φώναξε του Αράπη. Σου είπα πως ο Κύριος θέλει να τον πλύνεις και να τον φέρεις πίσω γρήγορα!

Με αράπικη απάθεια σηκώθηκε ο Άλης, και, σέρνοντας τα πόδια του, βγήκε μεγαλόπρεπα από την κουζίνα. Εγώ τον είδα, μα καμιάν όρεξη δεν είχα να τον ακολουθήσω.

Τι τα θέλετε! Τα λουσίματα αυτά, όπου με σκληρή βρούτσα σου γδέρνουν το δέρμα, όπου σου γεμίζουν σαπούνια τα μάτια και το στόμα, όπου σου χύνουν καταρράχτες νερά στα ρουθούνια, ποτέ δεν μπόρεσα να τα συνηθίσω. Τότε τα μισούσα ακόμα περισσότερο. Ώστε έκανα τον ανήξερο, και άφησα τον Άλη να φύγει μόνος.

Συμφορά μου! Ο μάγειρας με παραμόνευε! Μόλις έκανα να βγω από κάτω από την καρέγλα και να σιμώσω την άκρη του ανοιχτού φούρνου, όπου ένα ταψί σκορπούσε ορεκτικότατη μυρωδιά ψητού, έξαφνα ακούστηκε πάταγος σα δέκα βροντές μαζί. Και δεν ξέρω ποιος σιδερένιος δαίμονας κατακυλιστά όρμησε καταπάνω μου και μου τσάκισε τα πόδια.

Πω-πω, πόνος και φωνές! Ακόμα τρέχω! Όχι τα σαπούνια του Άλη, μα και το καμισίκι του αφέντη μου θ' αντιμετώπιζα μάλλον, παρά τους κεραυνούς του θυμωμένου κυρ-Θανάση. Ήταν ανοιχτή η πόρτα του κήπου. Μ' ένα σάλτο βρέθηκα έξω.

Με φιλοσοφική αταραξία με περίμενε ο Άλης στο περιβόλι. Σα με είδε, χωρίς να βιαστεί, γύρισε κατά το στάβλο και μου σφύριξε να τον ακολουθήσω. Εκεί σα φθάσαμε, έβγαλε την ωραία του μαύρη γκαλαμπία, σήκωσε τ' άσπρα του μανίκια που έβγαιναν από ένα αραδωτό κίτρινο γελέκο, έφερε νερό, σαπούνι και βρούτσα, και το μαρτύριο μου άρχισε.

Πρέπει να είχε πείρα από σκυλιά ο Άλης, και πρέπει να είχε μάθει τη δουλειά του στ' αφεντικά μου. Δε σας περιγράφω τα βάσανα που τράβηξα στα χιωτομαθημένα χέρια του, τα επανειλημμένα σαπούνια, τ' αμέτρητα νερά, το ξαναγέμισμα των κουβάδων. Αυτές είναι μικροκακομοιρίες καθημερινές, που για όλους τις έχει η ζωή.

Επιτέλους όμως, ξεπλυμένο, σκουπισμένο, σαν αντικείμενο πολύτιμο, σηκωτό στα χέρια, μην πατήσω χάμω και λερώσω τα πόδια μου, με ανέβασε ο Άλης στη βεράντα και με απόθεσε στην πόρτα της τραπεζαρίας. Η οικογένεια κάθονταν στο τραπέζι. Πρώτος με είδε ο ξένος, ο Χρήστος, που κάθονταν πλάγι στην κυρά μου, και με φώναξε:

- Εδώ! Εδώ, Σκαμπ!

- Γιατί επιμένεις να τον λες Σκαμπ; ρώτησε η Εύα. Αφού σου είπε ο Μήτσος πως τον λέμε Μάγκα, που θα πει Σκαμπ ελληνικά.

- Εσείς γιατί επιμένετε να τον λέτε Μάγκα, αφού σας τον χάρισα εγώ, και σας είπα πως τον έβγαλα Σκαμπ; αποκρίθηκε ο Χρήστος.

- Σου το είπα. Γιατί Σκαμπ είναι εγγλέζικο, κι εμείς είμαστε Ρωμιοί. Είναι αστείο σε ρωμείο σπίτι ο σκύλος να έχει όνομα αγγλικό.

- Τι σημασία έχει; είπε ο Χρήστος. Αυτό που λες είναι σωβινισμός.

- Κάλλια σωβινισμός παρά ξενομανία, είπε απότομα η Εύα.

- Εύα, διέκοψε η μητέρα της, μαλωσιάρικα.

Μου φάνηκε σαν πειραγμένος ο Χρήστος. Και η Εύα σώπασε. Στάθηκα μ' ένα πόδι σηκωμένο, διστάζοντας σε ποιον να πάγω.

- Έλα δω, Μάγκα, πρόσταξε ο Μήτσος.

Και καθώς σίμωσα πρόθυμα, μου τράβηξε το αυτί και μου είπε με σοβαρό ασυνήθιστο:

- Ν' ακούς εσύ την κυρά σου την Εύα. Μάγκα σε ονομάσαμε σαν ήσουν κουταβάκι, Μάγκας θα πεθάνεις.

Μου άρεσε η απόφαση του Μήτσου κι έχωσα τη μύτη μου μέσα στο χέρι του.

Ο Λουκάς, που κάθονταν πλάγι στον αδελφό του, ενθουσιάστηκε και με αγκάλιασε.

- Α, μπράβο, Μάγκα μου! Πώς σ' αγαπώ! Βιαστικά ξανακάθησε στη θέση του, κατακόκκινος και ντροπιασμένος.

- Λουκά! έλεγε η μητέρα του αυστηρά. Ξέχασες πως είμαστε στο τραπέζι;

- Μην τον μαλώνεις, Μητέρα, μεσολάβησε ο Μήτσος. Εγώ φταίγω που φώναξα τον Μάγκα.

- Και βέβαια φταις εσύ, είπε η κυρία Βασιωτάκη. Και γαληνεμένη πάλι πρόσθεσε γελαστά:

- Τα λεγα της πεθεράς, για να τ' ακούσει η νύφη.

Το πρόγευμα τελείωνε. Οι κύριοι άναψαν τα τσιγάρα τους και οι δίδυμες πετάχθηκαν απάνω και με φώναξαν. Πήδηξα στην πλάτη της Λίζας που έσκυβε να μαζέψει την πεσμένη πετσέτα της, και την έριξα χάμω. Η μικρή ξέσπασε στα γέλια, και παίρνοντας θάρρος ξαναπήδηξα πάνω της, την ώρα που πήγαινε να σηκωθεί. Ζούλεψε η Άννα, έτρεξε να με πιάσει, σκόνταψε στην αδελφή της κι έπεσε πλακώνοντας μας και τους δυο. Το παιχνίδι γίνονταν έκτακτο. Μα η κυρία Βασιωτάκη δεν έρχονταν σε τέτοια.

- Λίζα, Άννα, σηκωθείτε και οι δυό, λερώνετε τα φορέματα σας στα χαλιά...

Και όμως είχε άδικο η κυρία Βασιωτάκη! Έπρεπε να ξέρει πως στο χιώτικο νοικοκυριό της μπορούσε το φόρεμα να λερώσει το χαλί, όχι όμως το χαλί να λερώσει το φόρεμα. Για να της το αποδείξω λοιπόν, ρίχθηκα της Άννας και την έστρωσα πάλι χάμω. Η κυρία Βασιωτάκη όμως θύμωσε.

- Σήκω πάνω γρήγορα, Άννα, και δέσε το σκύλο. Δεν πρόφθασε όμως η Αννούλα. Σαν αστραπή πετάχθηκα από τα χέρια της κατά την πόρτα της βεράντας, όπου πίσω από

τον αφέντη μου με την άκρη του ματιού μου είχα δει τη σκιά μιας γάτας που πέρασε τρεχάτη.

Η τρίχα μου σηκώθηκε όρθια! Πέταξα ένα γάβγισμα και, περνώντας πάνω από ένα σοφά, όρμησα στη βεράντα. Καταστροφή!

Η μισή πόρτα ήταν κλειστή, κι εγώ, στη φούρια μου απάνω, δεν την είδα! Κρότος φοβερός ακούστηκε, και βρέθηκα στη ράχη, χωρίς να ξέρω πώς, με βροχή γυαλιά που έπεφταν γύρω μου. Πού όμως να σταματήσω! Η γάτα τρομαγμένη έφευγε. Μια και δυό, πήδω πάνω από την καγκελαρία και πέφτω σ' έναν ανθώνα όλο τριανταφυλλιές και αγκάθια. Τίποτα όμως δεν άκουα, ούτε πόνο ούτε φωνές πίσω μου. Μια συλλογή και μόνη είχα, πως μου ξέφευγε με όλα αυτά η γάτα και πως ήμουν ντροπιασμένος, ατιμασμένος! Την είχε πάρει το μάτι μου που, ξετρελαμένη από φόβο, έκανε για ένα δέντρο, κοντά στα κάγκελα του κήπου. Και μ' έπιανε λύσσα με τη σκέψη μονάχα πως θα μου ξεφύγει, αν φθάσει στο δέντρο πριν από μένα. Κι έφθασε! Με τα νύχια της άρπαξε τον κορμό και ανέβηκε, και ύστερα, σκαλωμένη σ' ένα κλαδί, φτύνοντας και φυσώντας, μου φώναζε:

- Φονιά! Δε δοκιμάζεις ν' ανέβεις; Κιμά θα σου κάνω τα μάτια σου!

Φρενιασμένος όρμησα, πήδηξα, ούρλιασα, γύρευα να την τρομάξω, να την υποχρεώσω να κατεβεί. Και την τρόμαξα. Και πήδηξε χάμω, μα από το άλλο μέρος της καγκελαρίας! Η αφιλότιμη φυγομαχούσε, αρνούσαν την πρόκληση να

μετρηθούμε. Τόβαζε στα πόδια σα λαγός. Κλαίγοντας από λύσσα ρίχθηκα μες στα κάγκελα. Ήταν σκεπασμένα από περικοκλάδα πλεγμένη στα σίδερα. Και τα πυκνά κλαριά έπιασαν συμμαχία με τη γάτα, μ' έσφιξαν και μου έμπηξαν τ' αγκάθια τους στα πλευρά μου. Ούτε μπρος μπορούσα να πάγω ούτε πίσω. Και, - τραγική ειρωνεία! - απάνω σ' έναν τοίχο αντικρινό, από το άλλο μέρος του δρόμου, στέκουνταν κουβαριασμένη η γάτα, και, βλέποντας την κακομοιριά μου, γέλασε! Μου ήλθε να την πνίξω! Έκανα να περάσω κι έσχισα το πλευρό μου. Έβγαλα μια φωνή, φοβερίζοντας με τρομερή εκδίκηση την περικοκλάδα.

Και τρόμαξε η γάτα και πήδησε στο γειτονικό περιβόλι, όπου χάθηκε ανάμεσα στα λουλούδια. Αχ! Λύπη, ντροπή και πόνος! Να είμαι πιασμένος και να μην μπορώ να την εκδικηθώ.

- Στάσου, έννοια σου! της φώναξα. Θα σε ξαναβρώ, κερά μου! Το κιτρινιάρικο μούτσουνό σου θα το ξανανταμώσω κάποτε και θα σε αναγνωρίσω όπου και νάσαι. Και τότε θα γελάσω εγώ...

Βήματα ακούστηκαν πίσω μου και ομιλίες. Και ξεχώρισα τη φωνή του Μήτσου.

- Παραμέρισε εσύ τα κλαδιά, Χρήστο, και τον πιάνω εγώ, έλεγε.

Και με βγάλανε από κει. Μα σε τι χάλια! Τίποτα όμως δεν ήταν τα αίματα και ο πόνος, όσο η ντροπή, η φοβερή ντροπή που μου ξέφυγε η γάτα. Θα δάγκανα τον εαυτό μου από

θυμό. Τ' αφεντικά μου απεναντίας φαίνονταν ενθουσιασμένα.

- Καλέ, τι σκυλί είναι αυτό; Καλέ αυτός είναι σπουδαίος!

Ως και η κυρία Βασιωτάκη με χάιδεψε, σαν ανέβηκα στη βεράντα.

- Γενναίο σκυλάκι, είπε. Αλλά ανόητο. Πάει το γυαλί της πόρτας.

Ο Λουκάς ήταν κατασυγκινημένος.

- Μην τον μαλώνεις, Μητέρα, είπε. Για δεξ τον, είναι καταματωμένος. Πες πως είναι παλικάρι, Μητέρα.

- Παλικάρι ναι, είναι, αποκρίθηκε κείνη. Αλλά αν είχε μείνει στο περιβόλι, δε θα γίνονταν αυτή η ζημία. Πάει το μεγάλο κρύσταλλο της πόρτας. Σας το λέγω, τα σκυλιά δεν είναι για σαλόνια.

Τα λόγια της κυράς μου δε με πείραζαν αυτή τη φορά. Τόσο ταπεινωμένο ήταν το ηθικό μου, τόσο μεγάλη η ντροπή μου, που κανένας πικρός λόγος δε μου φαίνονταν αρκετά δυνατός για τιμωρία. Θα ήθελα να με είχαν δείρει τ' αφεντικά μου, για την αδεξιότητα μου ν' αφήσω να μου φύγει η γάτα.

ΣΤ'. Το σπίτι μας

Πριν τελειώσει η εβδομάδα είχα μάθει τα κατατόπια όλα του σπιτιού και είχα γίνει φίλος με όλους, ακόμα και με τον κυρ-Θανάση το μάγειρα. Στην αρχή ήταν δύσκολες οι σχέσεις μας. Όχι πως ήταν κακός άνθρωπος. Κάθε άλλο. Μάλιστα όταν μ' απαντούσε στο περιβόλι, μου έδειχνε πάντα πολύ φιλικές διαθέσεις, και κάποτε μου έφερνε και κανένα κόκαλο. Αλίμονο μου όμως αν πατούσα στην κουζίνα, την ώρα που ήταν και αυτός μέσα! Κατσαρόλες, τεντζερέδες, κουτάλες, καρέγλες, τσιμπίδες, λες και συμμαχούσαν μαζί του για να με σκοτώσουν. Μόλις μ' έβλεπαν, από ράφια, τραπέζια και γωνιές, όλα τ' άψυχα ξαφνικά χίμιζαν και διέσχιζαν τον αέρα, για να καταλήξουν όλα στο ίδιο σημείο, το δύστυχο το κεφάλι μου. Αποφάσισα πως θέση για τους δυο μας συγχρόνως δεν έχει η κουζίνα. Ή αυτός πρέπει να είναι κει ή εγώ.

Κι επειδή σ' αυτά τα πράματα δε βάζω φιλότιμο, αποφάσισα να μην πατώ στο βασιλείο του, παρά μόνο όταν έλειπε αυτός. Και αφού ήταν άγγελος στο περιβόλι και διάβολος στην κουζίνα του, σα φρόνιμος που είμαι, έκανα με

τρόπο να μην τον συναντώ παρά στις αγγελικές του ώρες, δηλαδή στο περιβόλι. Όλοι οι άλλοι με ανέχονταν και μ' αγαπούσαν στην κουζίνα. Η κερα-Μαρία, η παραμαγειρίσσα, όπου κανένα καλό κομμάτι κρέας ή κοκαλάκι, μου το περνούσε. Η νόστιμη Μαριγώ, ο φίλος μου ο Σωτήρης, ο Εγγλέζος ο αμαξάς και ο Έλληνας παραμαξάς, η ράφτρα η Ευαγγελιώ, η σιδερώτρα η κερα-Ρήνη, όλοι ήταν φίλοι μου και με όλους τα είχα καλά. Ιδιαίτερη όμως και βαθιά αγάπη είχα για τον Βασίλη τον περιβολάρη.

Καλός άνθρωπος και ήσυχος ήταν ο Βασίλης, με τα καστανά σκιερά μάτια του κάτω από τα μαύρα φρύδια και τ' άσπρα του μαλλιά. Όλη μέρα δούλευε στο περιβόλι, και τόβαζε φιλότιμο να βγάζει τα περισσότερα και εκλεκτότερα λουλούδια και λαχανικά της Αλεξάνδρειας. Γλυκομίλητος όσο και λιγόλογος, ήταν πολύ καλός και υπομονετικός με τους δύο αράπηδες βοηθούς του. Αλλ' απέφευγε τις συντροφιάς. Και οι άλλοι υπηρέτες, αν και τον σέβονταν, τον έλεγαν «μονόχνωτο» και «βαρύ».

Πικρό λόγο όμως από κείνον κανένας δεν είχε ακούσει. Κι έτσι χωρίς σχόλια και συζητήσεις, τον άφηναν στη μοναξιά του. Εγώ τον αγάπησα αμέσως και πολύ.

Πολλές φορές, καθισμένος σε καμιάν αναποδογυρισμένη γλάστρα, με χαίδευε σιωπηλά, και αργά - αργά τραβούσε τ' αυτιά μου, κοιτάζοντας μπροστά του χωρίς να μοιάζει να βλέπει, τα μάτια φορτωμένα λύπη και σκέψη. Οι άλλοι απορούσαν. Εγώ ποτέ. Ήξερα πως έχει μια βαθιά λύπη.

Την ένιωθα και την αγαπούσα χωρίς να τη γνωρίζω. Και, μαζεμένος στα πόδια του, τον άφηνα να με χαϊδεύει. Και η ώρα περνούσε.

Γιατί εμείς τα ζώα, που μας νομίζουν οι άνθρωποι κουτά ή άκριτα επειδή δε μιλούμε, διαισθανόμαστε τη διάθεση εκείνου που αγαπούμε, πολύ καλύτερα από τους ίδιους τους ανθρώπους. Ξέρομε και διακρίνομε τη λύπη του. Και σα χώνομε τη μύτη μας μέσα στο χέρι του και τον κοιτάζομε στα μάτια, είναι ο τρόπος ο δικός μας να του λέμε: «Το ξέρω, το νιώθω πως έχεις λύπη στην καρδιά. Και σ' αγαπώ, γι' αυτό, διπλάσια, εγώ ο βουβός σου φίλος». Μιλώντας για τον Βασίλη, είπε μια μέρα ο κύριος Βασιωτάκης:

- Έχω την ιδέα πως ο άνθρωπος αυτός έχει κάποιο κρυφό δράμα στη ζωή του. Ποιος ξέρει ποιες φουρτούνες τον έριξαν στην Αίγυπτο, στο σπίτι μας εδώ, όπου τίμια δουλεύει και κερδίζει τη ζωή του...

Ήταν περίεργος άνθρωπος ο Βασίλης, και δεν έμοιαζε με τους άλλους υπηρέτες. Όλη μέρα δούλευε ακούραστα στο περιβόλι. Μα το βράδυ, όταν σκοτεινίαζε, αποτραβιούνταν στο σπιτάκι του, στην άκρη του περιβολιού, άναβε τη λάμπα του και διάβαζε για ώρες. Κάποτε, και αφού πια είχε σβήσει και το τελευταίο φως του σπιτιού, το δικό του παράθυρο έμενε φωτισμένο ακόμα. Είχε κι έναν εχθρό ο Βασίλης. Το Βούλγαρο γαλατά του σπιτιού.

Ποτέ δεν τους είχα δει να μαλώνουν. Μα όταν έφθανε το αμαξάκι με τους τενεκέδες γεμάτους γάλατα, και πηδούσε

χάμω ο ξανθοκέφαλος, πλατομούρης γαλατάς, ο Βασίλης σκοτεΐνιαζε, έσφιγγε τις μασέλες του, αποτραβιούνταν, πήγαινε και κλείνονταν στην κάμαρα του, και δεν ξαναφαινόταν παρά αφού είχε φύγει το αμαξάκι και αφού είχε χαθεί στην απόσταση ο ήχος του κουδουνιού που ήταν κρεμασμένο στη λαιμαριά του αλόγου. Με τ' αφεντικά μου όλα τα είχα λαμπρά. Όλοι με αγαπούσαν. Εγώ όμως έκανα διακρίσεις.

Αγαπούσα λ.χ. τον αφέντη μου, μα στέκουμουν μακριά από την κυρά μου. Τρελαίνουμουν τον Μήτσο, μα όχι τόσο τον Χρήστο. Και όμως με τον Χρήστο δεν είχα ποτέ παράπονο, εκτός που μου μιλούσε πάντα αγγλικά και που μ' έλεγε και καλά Σκαμπ. Ήταν σύντροφος του κυρίου Βασιωτάκη, αρκετά νεότερος του, κι εξάδελφος της κυράς μου. Το εξωτερικό του ήταν αγγλικό. Μιλούσε με σφιγμένα δόντια και ξένη προφορά. Γελούσε και περπατούσε σαν Άγγλος, απέφευγε τις χειρονομίες και είχε ύφος λίγο ακατάδεχτο. Είχε μεγαλώσει, λέει, και σπουδάσει στην Αγγλία, και θαύμαζε ό,τι ήταν αγγλικό και μόνο ό,τι ήταν αγγλικό. Πολύ όμορφος, ψηλός, λιγνός, πάντα καλοντυμένος κι ευγενής, ήταν όμως στεγνός. Και, κάπως επιδεικτικά, αγαπούσε, λέει, τα ζώα. Η οικογένεια του έμενε στην Αγγλία. Εκείνος, που κατοικούσε στην Αλεξάνδρεια, έρχονταν συχνά στο σπίτι. Και τον αγαπούσαν τ' αφεντικά μου σα νάταν και αυτός του σπιτιού.

Μα άλλο πράμα ήταν ο Μήτσος, είκοσι χρονών παλικάρι, ανοιχτόκαρδος, απλός, ζωηρός, όλο γέλια, σφυρίγματα και τραγούδια. Μόλις άκουα τη φωνή του, έτρεχα όπου και αν ήταν και ρίχνουμουν απάνω του, χωρίς ποτέ να συλλογιστώ τα ρούχα του, αν είχα λάσπες ή σκόνη στα πόδια μου. Το εναντίον ήταν με την Εύα. Σαν την έβλεπα να προβαίνει, δεκαπέντε χρονών κοπέλα πια, η πρώτη μου σκέψη ήταν να τρέξω κοντά της. Και όμως πάντα σταματούσα στο δρόμο. Αν τύχαινε να περάσω πλάγι της και να έχω λίγη λάσπη στα πόδια, αμέσως κοντοστέκουνταν εκείνη, παραμέριζε τις φούστες της, και με αυστηρό τόνο μου έλεγε:

- Κάτω, Μάγκα, κάτω!

Γιατί «κάτω» αφού δεν έκανα για «απάνω»; Τόσο με θύμωνε αυτό το κορίτσι.

Και όμως την αγαπούσα χωρίς να το θέλω, σαν που αγαπούσα τον Βασίλη. Μ' άρεζε η λυγερή της κορμοστασιά, το σοβαρό της ύφος, τα καστανά της μαλλιά και η λαφριά της περπατησιά. Και σαν ξεχνούσε τα δεκαπέντε της χρόνια κι έτρεχε με τα μικρότερα της αδέρφια, δεν την πρόφθαινε κανένας. Όταν, πλυμένος και καθαρός, έμπαινα απροσκάλεστος στο σπίτι και την έβρισκα που διάβαζε ή που έραβε, μ' άρεζε να μαζεύομαι στα πόδια της. Και τότε αλήθεια ποτέ δε μ' έδιωχνε. Μάλιστα συχνά με χάιδευε, και αργά - αργά μου έτριβε το κεφάλι με την άκρη των δαχτύλων της. Και μ' άρεζε το χάδι της, ας ήταν και αφηρημένο. Παιχνίδια όμως μαζί της ποτέ δε γύρευα. Και αλίμονο μου αν έμπαινα στην

κουζίνα, όταν έπλαθε κουλουράκια ή στοίβαζε μπακλαβά! Τελείωνε επίσης άσχημα η επίσκεψη μου, όπως και όταν προκαλούσα το θυμό του κυρ-Θανάση.

Άλλο γλέντι ήταν τα μικρά, ο Λουκάς μου ο αγαπημένος, το αγοροκόριτσο η Άννα και η σκιά της η Λίζα. Δυστυχώς είχαν μαθήματα!

Τι πράμα πάλι αυτό, τα παιδιά όλα της οικουμένης να περνούν, λέει, τις ομορφότερες ώρες της μέρας σκυμμένα στο τραπέζι, σπρώχνοντας πάνω σε χαρτί ένα ξυλαράκι με σιδερένια μύτη που το λένε πένα και τρίζει, ή διαβάζοντας κάτι μουντζουρωμένα χαρτιά που τα λένε βιβλία! Και την ώρα που φεγγοβολά ο ήλιος, και τα τριαντάφυλλα και οι κρίνοι, τα γιασεμιά και τα ζιμπούλια σε μεθούν με τη μυρωδιά τους, την ώρα που στη λάβρα του μεσημεριού χώνεσαι στη στέρνα ή ξαπλώνεσαι στη σκιά κανενός μεγάλου δέντρου όπου περνά τ' αεράκι, τα παιδιά «μελετούν», τα μάτια καρφωμένα στα μαύρα σημαδάκια του βιβλίου, τα δάχτυλα χωμένα μες στ' αυτιά τους, μην τύχει και ακούσουν το περιγέλιο των σπουργιπιών ή το γάβγισμα κανενός Μάγκα που τα καλεί να παραβγούν στους πήδους και στις κουτροβάλες! Κακόμοιρα των ανθρώπων παιδιά!

Δάσκαλοι και δασκάλες, Μις και Ματμαζέλες διαδέχονταν όλη μέρα ο ένας τον άλλο στο σπουδαστήριο, όπου, εκείνες τις ώρες, η πόρτα μου ήταν κλειστή. Όλους αυτούς τους αντιπαθούσα. Μα, πάνω απ' όλους, με την Ματμαζέλ τα είχα, αφότου μια μέρα μάς κουβάλησε ένα

γατάκι, κι εγώ έφαγα ξύλο γιατί γύρεψα να το πνίξω. Και ήταν ένα γελοίο γατάκι, τόσο δα, μ' ένα τριανταφυλλί φιόγκο δεμένο στο λαιμό! Από κείνη την ημέρα, όπου και αν μ' έβλεπε, αυτή η κοντοστρόγγυλη Ματμαζέλ έβγαζε τις φωνές, τσίριζε, έκανε πως τρόμαζε, και όποιος βρισκουνταν εκεί μ' έπιανε βιαστικά και με πετούσε έξω.

Και τη Μις δεν την αγαπούσα, όχι τόσο που ήταν κοκαλιάρικη και είχε μεγάλα δόντια, αλλά γιατί, σαν την Ματμαζέλ μύριζε και αυτή ξενικά. Μη σας παραξενοφανεί αυτό που είπα. Εμείς οι σκύλοι είμαστε έτσι. Μας αρέσει η μυρωδιά του σπιτιού. Και από τη μυρωδιά αυτή ξέρομε το προσωπικό του σπιτιού, όσο και τ' αφεντικά, και ποτέ δεν τους δαγκάνομε. Ενώ τους ξένους, που μας ενοχλεί η μυρωδιά τους, τους φοβερίζομε με τα δόντια μας. Γι' αυτό παρατηρήσετε πως σπανίως αγριεύομε σε συγγενείς του σπιτιού, και ας έρχονται και απέξω. Σαν τους πρωτοδοούμε, θα ρουθουνίσομε μια - δυο φορές και θα τους καταλάβομε, από τη μυρωδιά, πως είναι από το ίδιο σόι με τ' αφεντικά μας. Αυτό όμως δε μας υποχρεώνει και να τους αγαπούμε όλους τους συγγενείς. Απόδειξη ο Βρασίδης.

Η κυρία Βασιωτάκη είχε μίαν αδελφή, την κυρία Σαρδελίδη. Ο άντρας της ήταν δικηγόρος και κατοικούσε στη γειτονιά μας. Όστε συχνά η οικογένεια ολόκληρη κουβαλιούνταν ακάλεστη σε μας. Η κυρία Σαρδελίδη ήταν ασήμαντη γυναικούλα, χωρίς κακία ούτε μεγάλη καλοσύνη, προπάντων χωρίς πνεύμα. Ήταν ένα από κείνα τα σβησμένα

όντα που, είτε ζουν είτε δε ζουν, το ίδιο κάνει. Είχε όμως έναν άντρα κι ένα γιο που μετρούσαν ο καθένας για δέκα.

Πιο δυσάρεστο άνθρωπο από τον κύριο Σαρδελίδη δεν ξαναείδα. Ήταν μακρύς - μακρύς και λιγνός, με μεγάλη κρεμαστή μύτη και δόντια πεταμένα, βουλωμένα με χρυσάφι, έτοιμα θάλεγες να δαγκάσουν. Τις πέντε - δέκα τρίχες που του έμεναν ακόμα στο κεφάλι, τις άφηνε να μακραίνουν, να μακραίνουν, και σα γέφυρες τις περνούσε από πάνω από τη φαλάκρα του και τις κολλούσε στην αντίθετη μεριά. Φωνακλός, πολυλογάς, καβγατζής, επιτηδεμένος στην ομιλία του, δεν μπορούσε να πει μια λέξη χωρίς να της κολλήσει και από δύο επίθετα. Όλα τα ήξερε. Και τη γνώμη του εννοούσε να την επιβάλλει σε όλους. Τον έλεγαν Αμπρουζή. Μα τ' όνομα του δεν του φαίνονταν αρκετά εξευγενισμένο. Και η γυναίκα του, που έκανε ό,τι της πρόσταζε, τον έλεγε επιδεικτικά «Αμβρόσιο». Ο γιός της ήταν επιτυχημένο ομοίωμα του πατέρα του, μόνο που ήταν παχύς, πλαδαρός, με ρούχα πάντα λεκιασμένα και χέρια άπλυτα. Αυτός ήταν ο Βρασίδης.

Κανένας δεν τους αγαπούσε στο σπίτι μας, μα όλοι αναγκάζονταν να τους υποφέρουν για χατήρι της κυρίας Βασιωτάκη που αγαπούσε πολύ την αδελφή της. Ήταν τόσο καλή η κυρία Βασιωτάκη. Αγαπούσε όλο τον κόσμο, και περιποιούνταν όλους όσους έρχονταν στο σπίτι. Ακόμα και τον ανυπόφορο σιορ-Αμπρουζή τον υπέφερε με καρτερία, σχεδόν με αγάπη.

Κανενός χατήρι δε χαλούσε ποτέ η καλή κυρία Βασιωτάκη, προπάντων του αντρός της. Κι εκεί σκόνταφτε κάποτε, όταν ήταν στη μέση ο σιορ-Αμπρουζής. Εμένα με ανέχουνταν υπομονητικά, με καλοσύνη. Ξέροντας πόσο ο αφέντης μου αγαπούσε τα ζώα, με άφηνε να μπαίνω στο σπίτι της χωρίς να πολυπαραπονιέται, αρκεί να ήμουν καθαρός. Πάντα όμως το αντιπαθούσε, καθώς αντιπαθούσε κάθε πράμα που μπορούσε να φέρει μεγάλη ή μικρή αταξία στο νοικοκυριό της. Το ήξερε ο σιορ-Αμπρουζής και όλο γύρευε να βάζει ζιζάνια.

- Αδελφή Μαρίνα, της έλεγε, πώς ανέχεσαι σκύλους εις την αίθουσάν σου, συ η τυπική, η καθαρά οικοκυρά; Δεν φοβείσαι τα βλαβερά κι επικίνδυνα μικρόβια, τα οποία κρύπτονται εις το ακάθαρτον και βρωμερόν στόμα του; Έπειτα, τα πολυάριθμα και πολυπληθή έντομα, τα οποία μεταφέρει εις το πυκνόν και δασύ τρίχωμα του, θα μολύνουν τους περιποιημένους τάπητας σου.

- Τι να σου κάνω, καημένη Αμπρουζή, αφού έτσι το θέλει ο Γιώργος; απαντούσε με το αγαθό της χαμόγελο η κυρία Βασιωτάκη. Του το λέγω κι εγώ μα δε μ' ακούει.

- Εάν ή μην εγώ εις την θέσιν σου, θα έλεγα του συζύγου μου... άρχιζε ο σιορ-Αμπρουζής.

Και στη σειρά αράδιαζε όλες τις θεωρίες, τις γνωστές και άγνωστες, για ν' αποδείξει πόσο βλαβερή για την υγεία των ανθρώπων είναι η παρουσία των ζώων σ' ένα σπίτι. Ουφ! Πώς τον αντιπαθούσα.

Και τα παιδιά τον αντιπαθούσαν άλλο τόσο. Κάθε λίγο γίνονταν αυτός αιτία να τα μαλώνουν. Μόλις τον έβλεπαν από μακριά να καταφθάνει, αν ήταν στο περιβόλι, έτρεχαν να κρυφθούν. Αλίμονο αν πρόφθαινε να δει στην ποδιά τους λίγο χώμα! Και είχαν πάντα χώματα στις ποδιές τους τα παιδιά. Γι' αυτό και τις φορούσαν, όπως είπε φουρκισμένη η Εύα μια μέρα που ο σιορ-Αμπρουζής στάθηκε αιτία να ξεσπάσει θύελλα στο σπίτι. Είχε κλειστεί η Λίζα μαζί μου σε μια κλούβα του ορνιθαριού και μάζευε τ' αυγά από τις φωλιές. Η Άννα, που ήθελε και αυτή να μπει στην κλούβα, θύμωσε που είχε μείνει απέξω, άναψε, τίναξε τη συρματένια πόρτα, δεν μπόρεσε όμως να την ανοίξει, και φουρκισμένη μάζεψε πετραδάκια και τα έριξε της Λίζας από μέσα από τα σύρματα. Η Λίζα, πολύ ξανθή, λίγο ξεθωριασμένη, λίγο φοβισιάρρα, χωρίς πρωτοβουλία και θέληση, ήταν εντελώς υποταγμένη στην καστανή, ορμητική και θυμοτσάρα Άννα, που την όριζε με το παλιοπάπουτσο της, αλλά και τη διαφέντευε με φούρια, με πάθος, κάθε φορά που έκανε κανένας να πειράξει τη δίδυμη αδελφή της.

- Άνοιξε μου! Αμέσως άνοιξε μου! φώναξε η Άννα, σείοντας με ορμή την πόρτα.

Τρόμαξε η Λίζα, και μαζεύοντας τ' αυγά στην ποδιά της, προσπάθησε ν' ανοίξει. Μα με τις βίαιες προσπάθειες της Άννας, η συρματένια πόρτα είχε σκεβρώσει, και ούτε ν' ανοίξει ούτε να κουνήσει πια δεν μπορούσε. Όστε ούτε η Άννα μπορούσε να μπει ούτε η Λίζα να βγει. Τότε τα χρειάστηκαν οι

δυο μικρές. Να φωνάξουν δεν τολμούσαν, γιατί η κυρία Βασιωτάκη τους είχε απαγορεύσει ν' ανακατώνονται στο μάζωμα των αυγών. Και ο Λουκάς, ο φυσικός τους προστάτης, δε βρίσκονταν εκεί. Η Λίζα σαν πάντα άρχισε να κλαίγει. Μα η Άννα, που δεν τα έχανε εύκολα, γύρεψε και βρήκε μια λύση.

- Είσαι μικρή και λιγνή, είπε της αδελφής της. Βάλε πίσω στις φωλιές τ' αυγά, και χώσου στην τρύπα του τοίχου απ' όπου βγαίνουν οι κότες.

Η τρύπα αυτή, στην επιφάνεια της γης, έκλεινε μ' ένα σιδερένιο πορτάκι. Το άνοιξε η Άννα και βγήκα εγώ ευθύς. Μα η Λίζα δε χωρούσε να περάσει. Κλάματα πάλι και απελπισίες της Λίζας.

Βρέθηκε κει ένα τσαπί. Το πήρε η Άννα κι έσκαψε το χώμα αρκετά, ώστε να περάσει το κεφάλι και ύστερα οι ώμοι της Λίζας. Τότε την τράβηξε η Άννα, έσπρωξε η Λίζα με τα πόδια, και τέλος βγήκε.

Σε τι χάλια όμως, το φαντάζεστε. Πρόσωπο, μαλλιά, ρούχα, πόδια, όλα ήταν ένα χωματοβούνι. Σ' αυτή την κατάσταση βγήκαμε από το κοτέτσι, τη στιγμή που περνούσε ο σιορ-Αμπρουζής που πήγαινε στο σπίτι! Φυσικά, πρώτη του δουλειά ήταν να βγάλει τις φωνές. Τον άκουσε η Εύα που διάβαζε κάτω από μια πέργολα, κι έτρεξε να σώσει τις αδελφές της.

- Καλά, καλά, θείε, μη φωνάζετε, όλα θα διορθωθούν, του είπε ήσυχα, τινάζοντας τις σκόνες από τα ρούχα των αδελφών της.

Μα είδα το πρόσωπο της πως χλώμιασε, πως περίμενε καταστροφές. Ξεκούμπωσε τις ποδιές, και, κάνοντας τις δέμα, πήρε τις αδελφές της κατά την πίσω πόρτα του σπιτιού.

- Ανόητες, ανόητες και κουτούτσικες! ψιθύρισε θυμωμένη. Δεν ξέρατε να με φωνάξετε;...

Η Λίζα έκλαιγε, ποτάμια λάσπη. Η Άννα δεν έκλαιγε, μα είχε χάσει το στρατηγικό της ύφος και όλη την προστακτική της επιβολή. Στο υπόγειο σα μπήκαμε, έγδυσε η Εύα τις δίδυμες, τους έβγαλε τα παπούτσια και τις κάλτσες, έκανε νόημα της κερα-Ρήνης να μη μιλήσει, αλλά να πάρει τα λεκιασμένα ρούχα, και με τα μεσοφόρια τους και τα γυμνά τους πόδια, ανέβασε τρεχάτες τις μικρές στο τρίτο πάτωμα, όπου ήταν των παιδιών οι κάμαρες, και τις πήγε ίσια στο λουτρό. Εγώ κάθησα απέξω και περίμενα. Μα δεν πέρασαν λίγα λεπτά και ακούστηκε η θυμωμένη φωνή της κυρίας Βασιωτάκη:

- Άννα! Λίζα! Πού είστε; Και αμέσως ύστερα:

- Εύα! Εύα!

Τα νερά έτρεχαν στο λουτρό άφθονα. Μα το προετοιμασμένο αυτί της Εύας άκουσε το φώναγμα της μητέρας της. Κατακόκκινη και φουρκισμένη βγήκε έξω.

- Ναι, Μητέρα! αποκρίθηκε τάχα αδιάφορη.

- Να έλθουν κάτω οι δυό μικρές, αμέσως.

- Μητέρα! Λερώθηκαν λίγο και τις λούζω. Θα σου τις φέρω αμέσως σα ντυθούν.

- Γιατί λερώθηκαν; Με τίνος άδεια πήγαν στο κοτέτσι; Κατέβασε τες το ταχύτερο! διέταξε η θυμωμένη φωνή της κυρίας Βασιωτάκη.

- Ναι, Μητέρα, αμέσως.

Και ξαναμπήκε στο λουτρό η Εύα.

- Τα πρόφθασε κιόλα ο σιορ-Αμπρουζής... είπε, παραβλέποντας στη φούρκα της και το στοιχειωδέστερο ακόμα σεβασμό προς το φαλακρό θείο της. Έχετε ν' ακούσετε τώρα, κουτά παιδιά...

Έκλεισε την πόρτα, και δεν άκουσα το τέλος, τι τους έψαλε. Σα βγήκαν όμως οι δίδυμες παστρικοντυμένες, με μουσκεμένα ακόμα τα καλοβρουτισμένα τους μαλλιά, ήταν μαζεμένες σα λαδοπεριχυμένα ποντίκια. Και κατέβηκαν.

Ήταν στο γραφείο ο σιορ-Αμπρουζής, ξαπλωμένος φαρδύς - πλατύς σε μια βαθιά πολυθρόνα, μ' ένα χαμόγελο που ξεσκέπαζε όλα του τα μακριά, κίτρινα, χρυσοβουλωμένα δόντια του. Κι έτριβε τα χέρια του με απόλαυση όσο μάλωνε η κυρία Βασιωτάκη τις δίδυμες, που με κρεμασμένο το κεφάλι άκουαν, οι καημένες, κατακόκκινες και τρομαγμένες.

- Σας απαγόρευσα να μαζεύετε σεις τ' αυγά... έλεγε η μαμά τους.

- Από φωλεάς πλήρεις εντόμων και μικροβίων, διέκοπτε ο σιορ-Αμπρουζής πλαταίνοντας το χαμόγελο του.

- Και σας είπα, χωρίς άδεια να μην μπαίνετε καν στο κοτέτσι... εξακολούθησε η μητέρα.

- Όπου ο κονιορτός χρησιμεύει δια να αποτινάξουν αι όρνιθες τας φθείρας των και συνεπώς είναι διπλασίως βλαβερός, διέκοψε ο σιορ-Αμπρουζής.

Ως και η υπομονητική κυρία Βασιωτάκη ανυπομόνησε.

- Λέγε τουλάχιστον σκόνη και ψείρες, καημένη Αμπρουζή, να σε καταλαβαίνομε! είπε ξεσπάζοντας στα γέλια.

- Διατί; Διατί να μη εξασκώνται αι μικραί και εις νέας λέξεις, ορθοτέρας... άρχισε ο κ. Σαρδελίδης.

Και στη συζήτηση που ακολούθησε μεταξύ του και της γυναικαδέλφης του, η Εύα έκανε νόημα στα μικρά να φύγουν. Και σταμάτησε εκεί η κατσάδα. Όχι όμως και η τιμωρία. Το απόγευμα όλο έμειναν οι μικρές κλεισμένες στο σπουδαστήριο, στη μελέτη τους, και το βράδυ στο δείπνο ούτε η μία ούτε η άλλη δεν έφαγε φρούτο. Κι έμαθε ο πατέρας τους την αταξία, και είδε το σκαμμένο πορτάκι, τη σκεβρωμένη συρματοπόρτα, και μάλωσε κι εκείνος. Ουφ! Πώς τον μισούσα τον άσχημο, τον ξεβιδωμένο χεροπόδαρα Σαρδελίδη! Δεν έχανε περίσταση να μαντατεύει τα παιδιά στη μητέρα. Και της έλεγε πως «είναι βυθισμένα εις αποτρόπαιον και φρικαλέαν ακαθαρσίαν». Πως είναι «οκνηρά, αμαθή, αμελέτητα». Πως ασφαλώς «θα υποκύψουν εις προσβολήν

τυφοειδούς ή τετάνου». Και δεν ησύχαζε, αν δε φώναζε η κυρία Βασιωτάκη τα παιδιά και δεν τα έστελνε πάνω στο σπουδαστήριο τους. Και τότε, χαμογελώντας σα νεκροκεφαλή, έτριβε τα χέρια του κι έλεγε:

- Δεν γνωρίζουν, τα άθλια, πόσους κινδύνους διατρέχουν.

Ακόμα και με την Εύα τα είχε, πως διάβαζε «καταστρεπτικά δια το ήθος έργα», αντί, λέγει, να καταγίνεται «με την Καινήν Διαθήκην και την Χρηστομάθειαν». Τι φούρκα που μ' έπιανε! Ήθελα να τον ρωτούσα, άραγε αυτός, στο χωριό του όπου μεγάλωσε, δε διάβαζε παραμύθια; Και δεν έπαιζε ποτέ με τα χώματα, σαν ήταν παιδί χαρούμενο και είχε ακόμα μαλλιά στο κεφάλι; Αγκαλά, τα παιδιά έλεγαν πως ποτέ δεν ήταν μικρός, πως ποτέ του δε γέλασε και δεν έπαιξε. Πως γεννήθηκε γέρος, φαλακρός και γρινιάρης. Και πάγω να πιστέψω πως είχαν δίκαιο.

Η Εύα δεν τον αγαπούσε. Ο Χρήστος τον άκουε με ειρωνικό χαμόγελο χωρίς να τον διακόβει, με το ύφος του ανθρώπου που ξέρει τον εαυτό του ανώτερο και αφήνει τον άλλο να ξετυλίγει το μπερδεμένο κουβάρι των ιδεών του. Και ύστερα, χωρίς να του απαντήσει, άρχιζε άλλη κουβέντα. Ακόμα και η κυρία Βασιωτάκη δυσφορούσε κάποτε, προπάντων σαν τη φοβέριζε με αρρώστιες.

- Κουνήσου από τη θέση σου, καημένη Αμπρουζή! του έλεγε τρομαγμένη.

Ο Μήτσος όμως επαναστατούσε.

- Μα, Μητέρα, έλεγε ξεσπάζοντας μόλις έκλεινε η πόρτα πίσω από τον κύριο Σαρδελίδη, πώς τον υποφέρεις αυτόν το σχολαστικό άνθρωπο! Δεν του λες ποτέ τίποτα που να καταλάβει πώς μας σκότισε με τις θεωρίες του!

- Σουτ! Σουτ! παιδάκι μου, έλεγε με την αιώνια της καλοσύνη η κυρία Βασιωτάκη. Όλοι μας έχουμε ελαττώματα! Πρέπει να ξέρει ο καθένας μας να υποφέρει τα στραβά του άλλου. Ειδεμή πώς θα μας υποφέρουν και οι άλλοι εμάς;

Και τότε ο Μήτσος γελούσε και αγκάλιαζε τη μητέρα του.

- Έχεις Ιωβική υπομονή, Μητέρα, της έλεγε. Μα εμείς δεν την έχουμε, και είναι ανυπόφορος ο θείος μας!

Ο Μήτσος ήταν ο επαναστάτης του σπιτιού.

- Η κρητική κληρονομιά του πατέρα του, έλεγε στενάζοντας η υπομονητική κυρία Βασιωτάκη.

Πολύ τακτικός ο ίδιος απάνω του, - όσον καιρό και αν φορούσε τα ρούχα του, θα έλεγες πως έρχονται από το ράφτη, - επαναστατούσε όμως εναντίον «των κανόνων», όπως έλεγε. Του άρεζε η ελευθερία. Του άρεζε να ξαπλώνεται στο σοφά και να τον παίρνει ο ύπνος το απομεσήμερο στη δυνατή ζέστη του καλοκαιριού. Τότε η μητέρα του ανησυχούσε, ζητούσε να βάλει κάτω από το κεφάλι του κάτι νταντελένια κουρέλια που τα έλεγε «αντιμακασάρ».

- Δε θέλω, Μητέρα, να ζήσεις, βγάλε μου τα, μου γδέρνουν το λαιμό!

- Μα, παιδί μου, θα λεκιάσεις το πετσί τού σοφά...

- Έννοια σου, Μητέρα, λούζομαι κάθε πρωί.

- Μ' αυτό δεν εμποδίζει...

- Μα ναι, Μητέρα, εμποδίζει!

- Τι παιδί είσαι συ! Σαν ήσουν μικρός, ήσουν πιο υπάκουος.

Ο Μήτσος πάλι γελούσε και φιλούσε το χέρι της μητέρας του.

- Ξανάβαλε μου φούστες, έλεγε χαδιάρικα, και να δεις πώς θα γίνω πάλι το πιο υπομονητικό αγοράκι του κόσμου!

- Βγάλε τουλάχιστον τα πόδια σου, σκονίζεις το σοφά.

- Έννοια σου, Μητέρα, ξεσκόνισα καλά τα παπούτσια μου πριν έλθω μέσα.

- Αχ! Τι παιδί είσαι συ!...

Η καημένη η κυρία Βασιωτάκη κουνούσε με απελπισία το κεφάλι και γύριζε στη θέση της. Ο αφέντης μου γελούσε και την πείραζε.

- Βέβαια, της έλεγε, με μένα τόσα χρόνια καλόμαθες, που μ' έχεις στο ζυγό. Να τώρα ο γιός σου που σηκώνει επανάσταση.

Μ' έναν πήδο τότε σηκώνουνταν ο Μήτσος κι έτρεχε και αγκάλιαζε τη μητέρα του.

- Έννοια σου, Μάνα, δώσ' μου την ταντέλα σου.

Κι ενώ με χαρά την άπλωνε κείνη στο μαξιλάρι τού σοφά, αναστέναζε ο Μήτσος.

- Αχ, πάστρα χιώτικη!... Αυτή θα μας φάγει, Μάνα, και μας και τον Πατέρα και το σπίτι ολόκληρο.

Γιατί δεν είχε μάθει ούτε ο αφέντης μου στο ζυγό. Επαναστατούσε κείνος περισσότερο και από τον Μήτσο. Και πάντα υπέκυπτε η καημένη η κυρία Βασιωτάκη, μ' ένα υπομονητικό:

- Όπως θέλεις, Γιώργο μου.

Σε λίγες μέρες είχα συνηθίσει την αλεξανδρινή ζωή και πρέπει να πω πως μ' άρεζε. Θα ήμουν εντελώς ευχαριστημένος, αν δε μ' έτρωγε μια έννοια. Ολόκληρος μήνας είχε περάσει και δεν είχα ξεπλύνει ακόμα την ντροπή της πρώτης μέρας με το άδοξο μου κυνήγι. Ύστερα από την πρώτη μου αποτυχία δεν ξέρω τι έγινε, μα ούτε την άκρη της ουράς καμιάς γάτας δεν είχα δει. Στο τέλος η κυρία Βασιωτάκη το παρατήρησε.

- Ξέρετε ένα πράμα, παιδιά μου; είπε. Αφότου ήλθε ο Μάγκας, χάθηκαν οι γάτες που ήταν πληγή της γειτονιάς. Η παρουσία του, φαίνεται, αρκεί για να τις απομακρύνει.

- Εγώ νομίζω, είπε η Λίζα, πως η πρώτη γάτα, που την κυνήγησε ο Μάγκας, θα πήγε και θα το διηγήθηκε στις άλλες, και γι' αυτό φοβήθηκαν κι έφυγαν.

- Λες να τους το είπε; ρώτησε συλλογισμένος ο Λουκάς. Η Άννα δεν είχε πει τίποτα. Συλλογίζονταν. Και γυρνώντας στον πατέρα της πρότεινε:

- Ξέρεις τι, Πατέρα; Βάλε μια φάκα στο περιβόλι, για να πιάσει την κιτρινιάρα εκείνη πρώτη γάτα που ξέφυγε του Μάγκα, και τότε θα δεις πώς θα έλθουν και οι άλλες. Τώρα τις φοβερίζει...

Ο κύριος Βασιωτάκης γέλασε και της έδωσε ένα χαδιάρικο μπάτσο.

- Είτε τις σκοτώσει ο Μάγκας, είτε φύγουν από φόβο, το ίδιο δεν είναι για μας, κουτό μου κοριτσάκι; Καλύτερα που δεν τις σκότωσε ο Μάγκας, μιας και τις ξεφορτωθήκαμε. Εμείς αυτό θέλαμε. Ο σκοτωμός είναι περιττός και άγριος. Ας ζήσουν και αυτές.

Μα εγώ δεν το ήθελα αυτό καθόλου! Το φιλότιμο μου έτσουζε πώς να μην μπορώ να ξεπλύνω τη μεγάλη μου αυτή ντροπή της πρώτης μου αποτυχίας. Και κάθε μέρα που περνούσε, μεγάλωνε η στενοχώρια μου.

Ζ'. Πρώτη νίκη

Μια μέρα είδα την πόρτα του κήπου ανοιχτή και βγήκα στο δρόμο. Είχα χαρά μεγάλη που βρέθηκα στ' ανοιχτά. Μου φάνηκε ξαφνικά ο κόσμος όλος δικός μου. Δεν είχα μπροστά μου κάγκελα και περικοκλάδες που σταματούν το μάτι. Ήμουν ελεύθερος να πάγω όπου θέλω, να κατακτήσω καινούρια μέρη, να δω καινούρια πράγματα. Μόλις όμως έτρεξα λίγα βήματα, ακούω φωνές:

- Μάγκα! Μάγκα!

Και καθώς σταμάτησα να δω τι τρέχει, με αρπάζει ο Άλης καταλαχανιασμένος από το τρέξιμο, και με φέρνει πίσω, σηκωτό, σκλαβωμένο, κι έκλεισε πάλι την καγκελόπορτα πίσω μας.

Είχα φούρκα τον Άλη που εξασκούσε απάνω μου τυραννική κηδεμονία. Πλήγωνε και το φιλότιμο μου. Κατσουφιασμένος πήγα και κάθησα στον ήλιο, εμπρός στο σπιτάκι μου, και ακούμπησα κακιωμένος το σαγόνι μου στ' απλωμένα μου πόδια. Η Ντέιζη ήταν ζεμένη στο λαφρύ

δίτροχο αμαξάκι και περίμενε να κατέβει ο αφέντης. Είχε παρακολουθήσει όλη τη σκηνή. Με είδε θυμωμένο, κατάλαβε το λόγο και με κοίταζε περιφρονητικά. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα την περιφρονούσα κι εγώ. Μα έτυχε να έχω τα μπουρίνια μου.

- Τι μου κάνεις την καμπόση; της είπα.

Εκείνη δεν αποκρίθηκε. Ακίνητη κοίταξε ίσια μπροστά της, το κεφάλι σηκωμένο, το σαγόνι της χαμηλωμένο στο λαιμό, καμαρωτή, όπως βλέπετε τα υπερήφανα άλογα στις εικόνες. Με θύμωσε ακόμα περισσότερο.

- Τι τάχα! Πως θα πας εσύ έξω, ενώ εγώ μένω στο σπίτι; Πάλι αυτή δεν αποκρίθηκε. Στέκουνταν ξιπασμένη και ακατάδεκτη. Με φούρκισε.

- Εγώ είμαι ελεύθερος, εσύ είσαι σκλάβα, της είπα. Μεσ στο περιβόλι πάγω όπου θέλω, στο σπίτι, στο στάβλο, στην άμμο, στο γρασίδι. Εσύ ούτε στο στάβλο δεν είσαι λυτή! Και για να βγεις, σε υποχρεώνουν να σέρνεις αμάξι! Και δεμένη απ' τα δόντια σε βαστούνε! Και σαν δεν πας ίσια, τρωσ και καμτσικιές. Μη μου σηκώνεις λοιπόν τη μύτη σου! Τ' ακούς, κερα-Ντέιζη;

Αυτή δεν ταραχθηκε καθόλου. Με την ίδια περιφρονητική ματιά κοίταζε από ψηλά και είπε:

- Ποιος σου μιλά σένα, νάνε;

Όρμησα στα πόδια μου και πήδηξα στη μύτη της. Το θυμωμένο μου γάβγισμα τρόμαξε μια γάτα που

απαρατήρητη παραμόνευε, κουλουριασμένη μές στο πυκνό φύλλωμα, στο πλαγινό ψηλό δέντρο. Πήδηξε χάμω και τόβαλε στα πόδια. Μα μεταξύ μας δεν είχε πια κάγκελα και περικοκλάδες.

Ξέχασα φιλότιμο, θυμό, φοράδα, και περνώντας πλάγι στον αφέντη μου, που κατάφθανε με τον Μήτσο και τα παιδιά, ρίχθηκα πίσω από τη γάτα. Έτρεχε σα να είχε σούστες στα πόδια. Άλλο τόσο κι εγώ. Πέρασε σα σαίτα μέσα στα λουλούδια. Πίσω της κι εγώ. Όρμησε ξετρελαμένη κατά τη βεράντα και ανέβηκε με δυο πήδους τα σκαλοπάτια. Την ακολουθήσα κι εγώ. Η ανόητη δεν είχε δει πως οι λινές κουρτίνες της βεράντας, από караβόπανο χοντρό, ήταν κατεβασμένες και δεμένες στα κάγκελα, αφήνοντας μόνο τη σκάλα ανοιχτή, πως έμπαινε σε φάκα. Μα το ένιωσε. Και τότε έγινε θηρίο.

Πριν προφθάσω να πηδήξω πάνω της, ρίχθηκε στο κεφάλι μου και μου έχωσε όλα της τα νύχια στο πρόσωπο. Έβγαλα μια στριγλιά, και αυτή, περνώντας πάνω μου, πήδηξε στο περιβόλι. Μα ο πόνος μ' έκανε και μένα θηρίο. Μεμιάς βρέθηκα κοντά της και την άρπαξα από το σβέρκο, τη στιγμή που σκάλωνε τα νύχια της στον κορμό του πρώτου δέντρου που βρέθηκε μπροστά της. Δε βάσταξε πολύ το πάλεμα. Με δυο τινάγματα της έσπασα το ραχοκόκαλο κι έμεινε ξερή.

- Γειά σου, Μάγκα! φώναξε ο Μήτσος.

Γύρισα να δω. Όλοι είχαν μαζευθεί. Ο αφέντης, ο Μήτσος, τα παιδιά, οι σαϊσηδες και οι περιβολαρέοι.

- Και είναι μεγάλη, είπε ο αφέντης εξετάζοντας τη σκοτωμένη γάτα. Είδες πώς την έπνιξε!

Σίμωσα και κοίταξα. Ω χαρά! Ήταν η κιτρινομούτσουνη της άλλης μέρας! Στη φωτιά του κυνηγιού δεν την είχα αντιληφθεί. Τέτοια υπερηφάνεια με φούσκωσε, που μου φάνηκε πως μεγάλωνα, μεγάλωνα και γίνουμουν ψηλός σαν τη Ντέιζη που στέκουνταν αδιάφορη εκεί κοντά!

- Ε, κερα-φοράδα, της φώναξα. Με λες ακόμα νάνο; Αυτή γύρισε μεγαλόπρεπα το κεφάλι και κοίταξε την πεθαμένη γάτα.

- Χειρότερα, είπε. Έγινες φονιάς!

- Ζουλιάρα! της φώναξα πειστωμένος.

Και γύρισα στην Άννα που δεν ήξερε τι χάρδια να μου κάνει.

- Καλός Μάγκας, έλεγε χαδιάρικα. Γενναίος Μάγκας! Κοίταξε Λουκά, τον καημένο, πώς τον έκανε η γάτα! Όλο αίματα είναι το κεφάλι του!

Ο Λουκάς με κοίταξε με συμπάθεια. Μα στα μάτια του είδα κάποιο δισταγμό. Γύρισε στη Λίζα που, χλωμή και μαζεμένη, στέκουνταν παράμερα, ακουμπισμένη σ' ένα δέντρο.

- Ναι... αποκρίθηκε, είναι γδαρμένος... Μα η καημένη η γάτα.

Τι; Ο Λουκάς μ' απαρνιούνταν; Ο Λουκάς έκαμνε κόμμα με τη Ντέιζη;...

- Τη λυπήθηκες; ρώτησε ο πατέρας του. Και χαμογέλασε.

- Όχι, όχι, αποκρίθηκε κατακόκκινος ο μικρός. Οι γάτες είναι λαιμαργες και κλέφτρες. Και ανεβαίνουν στα δέντρα και τρων τα μικρόπουλα!...

Ναι, βέβαια, οι γάτες τρων τα μικρόπουλα! Καλά και το θυμήθηκε ο Λουκάς και μ' έβγαλε από την άσχημη αμφιβολία όπου με είχαν ρίξει τα πρώτα του λόγια. Βέβαια, ήταν κλέφτρες οι γάτες, και ήθελαν όλες σκότωμα. Και θα τις σκότωνα όλες.

Και με λαφρωμένη καρδιά έτρεξα στη Ντέιζι και της είπα:

- Οι γάτες τρων τα μικρόπουλα, κερά μου!

- Και οι σκύλοι τα τρων, σαν τα βρουν, είπε ακατάδεχτη αυτή, μόνο που δεν ξέρουν, σαν τις γάτες, ν' ανεβαίνουν στα δέντρα.

Θύμωσα.

- Δεν τρώμε ποτέ μικρόπουλα! της φώναξα. Δεν το καταδεχόμαστε.

Η Ντέιζι ξεκίνησε.

- Σαν τα σταφύλια της αλεπούς, μου φώναξε, «όμφακες εισί!...».

Τα παρακάτω χάθηκαν στην απόσταση:

- Όμφακας είσαι συ, και φαίνεσαι! της αποκρίθηκα θυμωμένος.

Γύρισα και μπήκα στο στάβλο να βρω το φίλο μου τον Μπόμπη.

Η'. Αστέρω και Κεχαγιάς

Βρήκα τον Μπόμπη που έτρωγε.
- Καλώς τον, μου είπε γυρνώντας το κεφάλι και χτυπώντας δυνατά το πόδι στο πάτωμα. Έλα μέσα και σε θέλω να μου κάνεις μια χάρη!

Η κακή μου διάθεση άλλαξε αμέσως.

- Ό,τι θέλεις εσύ, του αποκρίθηκα τρέχοντας στο διαμέρισμά του. Για σένα κομμάτια γίνομαι.

- Πιάσε μου λοιπόν αυτό το φελάχο, είπε, δείχνοντας μου με μια κίνηση του κεφαλιού έναν ποντίκαρο που μας κοίταζε φοβισμένα από πάνω από το ξύλινο χώρισμα. Μιαν ώρα με παιδεύει. Μπαινοβγαίνει στο παχνί μου και δεν ακούει από λόγια.

Και με το κεφάλι έδειξε πάλι τον ποντικό που πήδηξε χάμω κι έτρεξε να χωθεί στην τρύπα του. Μα δεν πρόφθασε ο κακομοίρης. Όσπου να πεις τρία, είχε περάσει στο βασίλειο του χάρου.

- Μπράβο σου, Μάγκα! είπε ο Μπόμπης ευχαριστημένος. Αν ξαναέλθει άλλος, πάλι θα σε φωνάξω.

- Όσο θέλεις, είπα πηδώντας στο παχνί του όπου ξαπλώθηκα βολικά. Φθάνει να είσαι μόνος.

Στα πλαγινά διαμερίσματα στέκουνταν άλλα δυο άλογα κατάμαυρα, ο Κεχαγιάς και η Αστέρω. Ο Κεχαγιάς είχε ακολουθήσει όλη τη σκηνή με ζωηρά γελαστά μάτια. Πέρασε το κεφάλι του πάνω από το ξύλινο χώρισμα και είπε:

- Γιατί τόση ακαταδεξιά; Γιατί δε μας θέλεις εμάς;

- Δεν το είπα για σένα και για την Αστέρω, αποκρίθηκα. Εσάς σας θέλω και σας αγαπώ. Τη Ντίζη όμως όχι.

Καθώς τ' άκουσε η Αστέρω στο παρακάτω χώρισμα, σηκώθηκε όρθια, με τα μπροστινά της πόδια στηριγμένα στο παχνί της, για να μας δει καλύτερα.

- Μπα; Τι σου έκανε η γειτόνισσα; ρώτησε, πρόθυμη να στρώσει πετσέτα.

- Όχι πως μου έκανε τίποτα... Τι μπορεί να μου κάνει αυτή;... Μα όλο άσχημα λόγια μου λέγει.

- Για πες, σαν τι;

- Να, φεύγοντας με είπε... με είπε... Στάσου να δεις... Α, θυμήθηκα. Με είπε όμφακα.

- Τι θα πει; ρώτησε ο Κεχαγιάς.

- Ξέρω γω; Αυτή τα λέγει.

- Τι σου είπε; φώναξε από πέρα η Αστέρω.

- Δεν ξέρω καλά. Φεύγοντας φώναξε: «Σαν τα σταφύλια της αλεπούς, όμφακας είσαι».

- Πφφφ...! Τι μπούφος που είσαι! έκανε ξεκαρδισμένος ο Μπόμπης. Ξέρω τι σου είπε. Είναι ένα ντουντούκι της, από τότε που άκουσε τον αφέντη να λέγει στα παιδιά μιαν ιστορία, όπου μια αλεπού πεινασμένη που είδε σταφύλια σε μια δράνα πολύ ψηλά, και που δεν μπορούσε να τα φθάσει, χόλιασε και τα έβρισε και τους είπε: «Όμφακες εισί».

- Και τι θα πει αυτό; ρώτησα.

- Δεν ξέρω, ομολόγησε ο Μπόμπης. Μα θα είναι βρισιά αλεπουδίσια. Ούτε η Ντέιζη δεν την καταλαβαίνει. Και της το είπα: «Μη λες λέξεις που δεν ξέρεις τι θα πουν». Μ' αυτή επιμένει πως τις ξέρει και τις καταλαβαίνει.

- Είναι πολύ κακομαθημένη η Ντέιζη, είπε η Αστέρω. Το πήρε απάνω της πως είναι όμορφη.

- Εσύ είσαι πιο όμορφη, της είπα.

Η Αστέρω τίναξε δυο φορές, ικανοποιημένη, το κεφάλι της το μαύρο όπου γυάλιζε ένας άσπρος παρτσάς.

- Χε, χε... έκανε ντροπαλά. Μα η Ντέιζη με τη γενιά της τα έχει, είπε.

- Γιατί; ρώτησα. Δεν είναι και αυτή Εγγλέζα σαν τον Μπόμπη;

- Ναι, είπε ο Μπόμπης. Μα είναι υπερήφανη, γιατί η μάνα της και ο κύρης της πήραν βραβεία για την ομορφιά τους σ'

εκθέσεις. Κατάγεται από μεγάλη γενιά, λέγει, και έχει περγαμηνές.

- Τι θα πει αυτό;

- Δεν ξέρω. Έτσι λέγει η Ντείζη, πως έχει περγαμηνές. Πιστεύω πως θα είναι τίποτα βραβεία και δώρα. Έτσι κατάλαβα τουλάχιστον.

Πρώτη φορά άκουσα τέτοιο πράμα, πως δίνουν δώρα και βραβεία για την ομορφιά. Ζήτησα εξηγήσεις, μα κανένας δεν ήξερε να μου πει.

- Το μόνο που ξέρω, είπε ο Μπόμπης δειλά - δειλά, είναι πως η μητέρα μου πήρε ένα βραβείο.

- Τι δηλαδή; Ζάχαρη; Ή αυτό που είπες; Περγαμηνές;

- Δεν ξέρω. Δεν πιστεύω όμως για περγαμηνές, γιατί η Ντείζη λέγει πως μόνη εκείνη στο στάβλο μας έχει περγαμηνές. Πως μια μέρα το είπε ο αφέντης.

- Αμέ σένα, Κεχαγιά; Και σένα, Αστέρω; ρώτησα.

Το ρώτημα μου φάνηκε να δυσαρέστησε την Αστέρω. Κατέβασε βιαστικά τα πόδια της και τίναξε το κεφάλι.

- Τι σημαίνει τι έκαναν οι γονείς μας; είπε κατσουφιασμένη. Εγώ δε θυμάμαι ούτε πατέρα ούτε μητέρα. Είμαι όμως η Αστέρω του Θανάση Διάκου, και αυτό με φθάνει. Και ο Κεχαγιάς είναι ο Μαύρος του Κολοκοτρώνη, και αυτό τον φθάνει κι εκείνον.

Τώρα πια τα σάστισα ολότελα.

- Τίνος είσαι; ρώτησα.
- Του Θανάση Διάκου.
- Αδύνατο!
- Πώς αδύνατο; Αφού σου το λέγω.
- Μ' αφού είσαι του κυρίου Βασιωτάκη!

Εδώ η Αστέρω τα μπέρδεψε κι εκείνη. Μια στιγμή έμεινε σιωπηλή.

- Ποιος είναι αυτός ο κύριος που λες; ρώτησα.
- Ο Θανάσης Διάκος; Είναι ένας από τους ήρωες της Επανάστασεως.
- Ποιας Επανάστασεως;
- Δεν ξέρω.
- Είναι συγγενής του αφέντη;
- Δεν ξέρω, είπε μαγκωμένη η Αστέρω, μα θα είναι, βέβαια. Εσύ μήπως ξέρεις, Κεχαγιά;
- Όχι, δεν ξέρω, είπε συλλογισμένος ο Κεχαγιάς.
- Αμέ ο δικός σου αφέντης, ποιος είπες πως είναι; τον ρώτησα.
- Ο κύριος Βασιωτάκης βέβαια. Μα είμαι ο Μαύρος του Κολοκοτρώνη.

Πελάγωνα όλο και περισσότερο. Στο βρόντο ρώτησα:

- Είναι και αυτός ήρωας;
- Βέβαια. Είναι και από τους πιο μεγάλους.

- Πού κάθεται;

- Δεν ξέρω.

- Μα τι κάνει;

- Δεν ξέρω. Μα είναι ήρωας. Το είπε ο Μήτσος. Σάστισα, στενοχωρέθηκα, συγχίστηκα.

- Δεν καταλαβαίνω τίποτα, είπα νευριασμένος. Λέτε ένα σωρό λργια και δεν ξέρετε να τα εξηγήσετε.

- Είναι και δύσκολο να τα εξηγήσομε, είπε συμβιβαστικά ο Μπόμπης, γιατί κανένας δε μας τα εξήγησε και μας. Σου λέμε εκείνα που ακούσαμε όλοι, τη μέρα που έφθασε η Αστέρω με τον Κεχαγιά.

- Τι ακούσατε;

- Ο αφέντης ήταν στο περιβόλι με τον Μήτσο και τα παιδιά. Και ρώτησαν τα παιδιά: «Τι όνομα θα δώσομε στα δυο καινούρια αγγλικά άλογα;» και είπε....

- Αγγλικά; διέκοψα. Μα τα ονόματα είναι ελληνικά. Ο Μπόμπης κοντοστάθηκε.

- Δεν πειράζει, είπε, μη διακόβεις. Λοιπόν ο Μήτσος είπε, δείχνοντας το ένα, «Αυτός είναι ο Κεχαγιάς». Ρώτησε η Λίζα, «Γιατί;» Και αποκρίθηκε ο Μήτσος, «Γιατί ο Κεχαγιάς ήταν το περίφημο μαύρο άτι του Κολοκοτρώνη στη μάχη και την άλωση της Τριπολιτσάς». Τότε πετάχθηκε ο Λουκάς και είπε, «Λοιπόν το άλλο, με το άσπρο το μέτωπο, είναι η Αστέρω του Θανάση Διάκου». Και ο αφέντης γέλασε και είπε, «Πάει καλά. Ο στάβλος μας γέμισε με άλογα των ηρώων της

Επαναστάσεως». Αυτά ξέρομε, εξακολούθησε ο Μπόμπης. Τώρα εσύ, βγάλε ό,τι συμπέρασμα θέλεις. Όλο το πρωί βάλαμε μαζί τα τέσσερα μας κεφάλια, μα συμπέρασμα δε βγάλαμε.

Κανένας μας δε μπόρεσε να εξηγήσει πώς ο Κεχαγιάς και η Αστέρω βρέθηκαν να έχουν δυο αφεντάδες ενταυτώ, πώς ο ένας από τους αφεντάδες τους ήταν ήρωας τρανός, χωρίς να ξέρει κανένας τι έκανε, πώς ο Κεχαγιάς ήταν με τον Κολοκοτρώνη στη μάχη της Τριπολιτσάς, και όμως ούτε τον Κολοκοτρώνη είδε ποτέ ούτε βρέθηκε σε μάχη. Και τέλος πώς, έχοντας ελληνικά ονόματα, εξακολουθούσαν να είναι αγγλικά άλογα. Ήλθε το μεσημέρι, κι εμείς ακόμα δεν είχαμε λύσει το αίνιγμα.

Θ'. Βασίλης

Το μεσημέρι, σα γύρισαν οι κύριοι και χτύπησε το κουδούνι του φαγητού, και μαζεύθηκε όλη η οικογένεια στην τραπεζαρία όπου μπήκα με τον αφέντη μου, με είδε ο Λουκάς και θυμήθηκε το πρωινό σκότωμα της γάτας. Βιαστικά μ' έξαψη, διηγήθηκε της Εύας πώς το είχα κάνει.

- Αλήθεια, Μάγκα; Σκότωσες μονάχος σου μια μεγάλη γάτα; έκανε η Εύα. Και να μην είμαι εκεί να σε δω κι εγώ!

Ο Λουκάς έριξε γύρω μια βιαστική ματιά να βεβαιωθεί πως δεν ακούουν, και είπε της αδελφής του εμπιστευτικά:

- Όχι, καλύτερα που δεν το είδες! Ήταν πολύ άσχημο.

- Γιατί;

- Γιατί ξετινάζονταν τόσο στα δόντια του η καημένη η γάτα... να την έβλεπες! Ήταν φρίκη!

Η Εύα πέρασε το χέρι της χαϊδευτικά μες στα μαλλιά του.

- Τη λυπήθηκες; ρώτησε. Και το φαντάζομαι κι εγώ πως θα ήταν πολύ άσχημο.

Ο Λουκάς δε μίλησε.

- Εγώ δεν αγαπώ τις γάτες, είπε η Εύα. Είναι ύπουλες. Και κατήντησαν να μη μας αφήνουν κοτόπουλο, και ούτε να μπορούμε πια να κοιμόμαστε τη νύχτα από τις φωνές τους.

- Κι εγώ δεν τις αγαπώ καθόλου, είπε ο Λουκάς λίγο δισταχτικά. Είναι ύπουλες, άγριες... Και τρών τα καημένα τα μικρόπουλα στις φωλιές τους.

Ουφ! Το άκουσα πάλι με ανακούφιση κι εγώ, και ήλθε πάλι η καρδιά μου στη θέση της. Εκείνη η μέρα ήταν όλο χαρά για μένα. Δεν ήξεραν τι χάρδια να μου κάνουν. Τόσο με καλοκοίταζαν, που και η κυρά μου ξέχασε να πει πως ήλθε η ώρα να πάγω στο σπίτι μου, και με άφησαν στην τραπεζαρία την ώρα του δείπνου. Ήταν πρώτη φορά που μ' άφηναν μέσα τόσο αργά.

Πριν από το δείπνο, μαζεύονταν όλη η οικογένεια στη βιβλιοθήκη. Η κυρία Βασιωτάκη και η Εύα κεντούσαν. Οι δίδυμες μάθαιναν να πλέκουν. Ο Λουκάς διάβαζε δυνατά ή κουβέντιαζε, ώσπου να φθάσουν οι κύριοι και να καθήσουν στο τραπέζι. Ήταν ώρα αναπαύσεως.

Εκείνο το βράδυ έφθασε πιο νωρίς ο αφέντης με τον Μήτσο και τον Χρήστο.

- Σας φέρνομε μιαν είδηση! φώναξε ο Μήτσος μπαίνοντας στην κάμαρα. Ποιος θα τη βρει;

- Τούρκεψε ο Σουλτάνος, είπε η Εύα.

- Καλή είδηση; ρώτησε η μητέρα του.

- Έκτακτη! Και τέτοια που δεν την περιμένετε.

- Βαριούμαι να γυρεύω. Για πες; έκανε η μητέρα του.

- Κάτι καινούριο, αποκρίθηκε ο Μήτσος. Ελάτε λοιπόν, παιδιά, ποιος θα τη μαντέψει την είδηση;

- Θα πάμε στην Κρήτη; Στης Γιαγιάς! φώναξε χαρούμενος ο Λουκάς.

- Μακάρι! είπε ο κύριος Βασιωτάκης. Δυστυχώς, από Σεπτέμβριο και πέρα, που έρχονται τα μπαμπάκια από το εσωτερικό, εμείς οι μπαμπακάδες δεν μπορούμε να λείπομε από την Αίγυπτο. Κάτι άλλο είναι. Βρείτε το.

- Σα δεν έρχεται το βουνό στον Μουχάμετ, ο Μουχάμετ πηγαίνει στο βουνό! είπε ο Χρήστος.

- Νιάου, νιάου στα κεραμίδια! έκανε ο Μήτσος.

- Θα έλθει η Γιαγιά σε μας! φώναξαν μαζί τα τρία μικρά.

- Ναι. Έρχεται η Γιαγιά!

Τα παιδιά πετούσαν από τη χαρά τους, μιλούσαν όλοι μαζί, δεν ήξεραν τι να πρωτορωτήσουν.

- Θα μείνει πολύ;

- Πότε έρχεται;

- Τι έγραψε;

- Θα έλθει στο σπίτι μας;

Ναι, τους είπαν, θα έλθει στο σπίτι την άλλη εβδομάδα και θα μείνει όλο το χειμώνα. Οι φωνές και τα πηδήματα ξανάρχισαν. Χάλασε ο κόσμος.

Ο Λουκάς εννοούσε να ξεμολογηθεί τη χαρά του σε κάποιον. Κι επειδή κανένας δεν τον άκουε, ήλθε και γονάτισε κοντά μου, και αγκάλιασε το λαιμό μου και μου είπε:

- Εσύ δεν την ξέρεις τη Γιαγιά μας, καημένη Μάγκα, μα θα δεις, τι χρυσή γιαγιά που είναι η δική μας, και πώς θα την αγαπήσεις! Δε μοιάζει με καμιά άλλη γιαγιά. Έχει άσπρα μαλλιά, μα δεν έχει ρυτίδες στα μάγουλα και δεν είναι καθόλου γριά. Όλο γελά και χωρατεύει και παίζει μαζί μας.

Και προβλέποντας την αγάπη που θα είχα βέβαια για τη Γιαγιά, ωστόσο ο Λουκάς μ' έσφιγγε και με φιλούσε σα να ήμουν εγώ η Γιαγιά του! Όλη η εβδομάδα πέρασε σε προετοιμασίες. Άλλη ομιλία δεν είχαν τα παιδιά παρά τη Γιαγιά και τον ερχομό της. Η Ματμαζέλ γρίνιαζε πως δεν πρόσεχαν στο μάθημα. Η Μις πως είχαν λάθη τα γραπτά τους. Και ο δάσκαλος του πιάνου μουρμούριζε πως κανένας δε μελέτησε σκάλες ούτε γυμνάσματα. Στο τέλος κόλλησα κι εγώ από την ανυπομονησία τους, και μαζί τους μετρούσα τις ώρες. Ώσπου έφθασε η μεγάλη μέρα.

Πρωί - πρωί κατέβηκαν τα παιδιά στον κήπο, για να μαζέψουν λουλούδια να στολίσουν την κάμαρα της Γιαγιάς.

- Βασίλη! Βασίλη! Πού είσαι; Έλα γρήγορα, φέρε το κλαδευτήρι σου! φώναζαν. Ο Πατέρας έδωσε την άδεια να κόψουμε όσα λουλούδια θέλομε.

Με το καλό του το χαμόγελο και με το κλαδευτήρι του κατάφθασε ο Βασίλης.

Τα παιδιά βαστούσαν το καθένα από ένα πανεράκι και ο Βασίλης τους έκοψε ό,τι λουλούδι ζήτησαν. Τρεχάτα ανέβηκαν, παίρνοντας και μένα μαζί τους, στην κάμαρα της Γιαγιάς που σε λίγο γέμισε τριαντάφυλλα και νάρκισσους και ζιμπούλια. Μα έμενε το κομό αδειανό, και τα παιδιά αποφάσισαν ν' ανεβάσουν μια γλάστρα «με φυτό πολύ μεγάλο», που «να πιάσει τόπο» και να σκεπάσει το έπιπλο. Ήταν πρώτη φορά που ανέβαινα στις κρεβατοκάμαρες και θαύμαζα όλα, πηδούσα στις καρέγλες, στα τραπέζια, στο νιφτήρα, βούτηξα τη μύτη μου στο νερό των κουμαριών, μύριζα τα σαπούνια, ήμουν καταχαρούμενος.

Εννοείται πως δεν ήταν εκεί η κυρία Βασιωτάκη, που είχε κατέβει με τους μεγάλους στο λιμένα να παραλάβουν τη Γιαγιά, ειδική δε θα καλοπερνούσα έτσι! Εκείνη δεν παραδέχονταν την ανάγκη να πηδώ στα έπιπλα και να μυρίζω όλα τα πράγματα. Έξαφνα κοντοστάθηκα. Ήμουν όρθιος απάνω στο νιφτήρα, όταν από μέσα από μια ντολάπα είδα μιαν άλλη κάμαρα κι έναν άλλο νιφτήρα, και απάνω στο νιφτήρα έναν άλλο σκύλο, φοξ-τεριέ και αυτόν σαν και μένα. Σήκωσα τ' αυτιά μου. Τα σήκωσε και αυτός. Σάστισα!

Πήδηξα χάμω και κοίταξα την κάμαρα που ήταν μες στο ντολάπι. Είδα πάλι το νιφτήρα, μα ο σκύλος είχε φύγει.

- Μάγκα! Έλα γρήγορα, πάμε κάτω! φώναξε ο Λουκάς.

Μα δεν υπάκουσα. Ο νους μου ήταν στην κάμαρα της ντολάπας όπου είχα δει τον άλλο σκύλο. Έτρεξα στη ντολάπα

και πάλι είδα τον άλλο σκύλο που και αυτός έτρεχε προς εμένα.

Σταμάτησα και σταμάτησε και αυτός. Σήκωσα πάλι τ' αυτιά μου. Τα σήκωσε και αυτός. Πριν προφθάσω όμως να του μιλήσω, η Άννα με άρπαξε στην αγκαλιά της κι έτρεξε έξω πίσω από τον Λουκά. Την ίδια στιγμή που μ' έπιασε, ένα άλλο κοριτσάκι, καστανό σαν την Άννα και που φορούσε το ίδιο φόρεμα, που δεν ήταν όμως η Λίζα, έσκυψε και αυτό κι έπιασε τον άλλο σκύλο.

Και τους έχασα και τους δυο από μπρος μου, σα να είχαν χωθεί πίσω από τη ντολάπα. Τόσο παραξενεύθηκα, ώστε έμεινα άφωνος. Με κατέβασε στον κήπο η Άννα, κι εκεί βρήκαμε τον Λουκά με τη Λίζα. Έτρεξαν τα τρία παιδιά να βρουν τον Βασίλη, και πηλαλώντας πίσω τους, ξέχασα το κοριτσάκι, το νιφτήρα και το σκύλο της ντολάπας.

- Βασίλη! φώναξε ο Λουκάς. Θέλομε τώρα μια μεγάλη γλάστρα για το κομό της Γιαγιάς.

- Δείξε μας τις πιο ωραίες που έχεις στο θερμοκήπι σου, φώναξε η Άννα.

- Παρακαλούμε, πρόσθεσε ντροπαλά η Λίζα, που δεν ξεχνούσε ποτέ το παρακαλώ και το ευχαριστώ.

- Μια μεγάλη γλάστρα; έκανε ο Βασίλης. Έχετε ανάλογο πήλινο δοχείο να τη βάλετε μέσα;

- Όχι!

- Ε, μα τότε δε θα είναι η γλάστρα όμορφη! Και τα νερά, που φυλάγει το χώμα της, θα χαλάσουν το ξύλο του επίπλου.

- Τι να κάνουμε λοιπόν; ρώτησε η Άννα απογοητευμένη.

- Θέλετε να σας κάνω μάνι - μάνι ένα πανέρι άνθη, όπως κάνω για τα γεύματα της μητέρας σας; πρότεινε πρόθυμος πάντα ο Βασίλης. Τα πρόσωπα των παιδιών άναψαν πάλι.

- Είσαι σπουδαίος, Βασίλη, είπε μ' ενθουσιασμό ο Λουκάς.

Τα παιδιά, πίσω τους κι εγώ, τρέξαμε στο θερμοκήπι, και ο Βασίλης άπλωσε ψάθες χάμω για να καθήσουν.

- Γρήγορα, γρήγορα, Βασίλη, το βαπόρι φθάνει! φώναξε η Άννα που ήταν πάντα η πιο ανυπόμονη.

- Πάμε πρώτα να συνάξομε λουλούδια, αποκρίθηκε ο Βασίλης.

Και όλοι χαθήκαμε στους ανθώνες με τις τριανταφυλλίες.

- Θα προφθάσεις, Βασίλη, ώσπου να φθάσει η Γιαγιά; ρώτησε ανήσυχα η Λίζα, όταν μπήκαμε στο θερμοκήπιο και κάθησαν στις ψάθες, όπου είχε φέρει ο Βασίλης σύρματα και πανέρι.

- Θα προφθάσω, Λίζα, αν με βοηθήσετε και οι τρεις. Ενθουσιάστηκαν τα παιδιά. Μα δεν ήξεραν από πού να πρωταρχίσουν. Στραβά και ανάποδα έχωναν τα λουλούδια όπου πρόφθαιναν.

- Όχι, όχι, Άννα! Τέτοιες δουλειές που κάνεις, δε με γρηγορεύεις, είπε. Και συ, Λίζα, πρόσεχε, σπάζεις τα κοτσάνια. Αν θέλετε να με βοηθήσετε, κόβετε μου μονάχα από τα κλωνάρια τα χαμηλότερα φύλλα, και τυλίγετε μου σύρματα στα κοτσάνια. Το πανέρι θα το στολίσω εγώ.

Θαύμαζα την επιτηδειότητα του Βασίλη. Μέσα στο πανέρι, στο βάθος, είχε κάνει ένα στρώμα με μούσκλο ξερό, όπου έμπηγε ένα - ένα τα τριαντάφυλλα. Κι αυτά στέκουνταν όρθια, μονάχα τους, σα να είχαν ποδάρια.

- Μα τι ωραία που τα στήνεις! είπε η Λίζα που τον κοίταζε σαστισμένη. Ποιος σ' έμαθε να κάνεις τέτοια πανέρια;

- Δούλεψα σ' έναν καλό ανθοπώλη στην Αθήνα, σαν πρωτοπήγα στην Ελλάδα, πριν έλθω εδώ, αποκρίθηκε ο Βασίλης.

- Σαν πρωτοπήγες στην Ελλάδα; ρώτησε ο Λουκάς. Μα πού ήσουν πριν;

- Είμαι Τουρκομερίτης.

- Τι θα πει αυτό; ρώτησε η Λίζα.

- Είναι από τούρκικο μέρος, εξήγησε βιαστικά ο Λουκάς. Μα από πού είσαι, Βασίλη;

- Είσαι Τούρκος; διέκοψε αναμμένη η Άννα.

- Όχι, παιδούλα μου, είμαι Έλληνας. Και πιο φανατικός από τους Έλληνες της Ελλάδας. Γιατί είμαι Μακεδόνας.

- Και γιατί έφυγες από τη Μακεδονία; ρώτησε ο Λουκάς.

- Ε... Γιατί δεν τα πάμε καλά με τους εκεί!

- Τι; Μαλώνετε;

- Ε, ναι, μαλώνομε.

- Με τους Τούρκους; Τους κακούργους! Και πολέμησες, Βασίλη;

- Βέβαια... πολέμησα.

- Και σκότωσες πολλούς Τούρκους;

- Σκότωσα... Μα δεν πολεμούσαμε τους Τούρκους.

- Ποιους λοιπόν;

- Τους Βουλγάρους.

- Τους Βουλγάρους; Γιατί; Έκανε η Άννα.

- Μα πες μου, Βασίλη, είπε μπερδεμένος ο Λουκάς. Και ο Μήτσος όλο λέγει κακό για τους Βουλγάρους και πως είναι εχθροί μας. Μ' αυτοί δεν είναι Χριστιανοί;

- Λεν πως είναι. Μα καλύτερα να μην ήταν. Είναι χειρότεροι από τους Τούρκους.

- Μα τι θέλουν αυτοί στη Μακεδονία που είναι ελληνική, και που τώρα μας την πήραν οι Τούρκοι;

- Τη θέλουν για τον εαυτό τους, όπως ήθελαν και πήραν την Ανατολική Ρωμυλία που και αυτή ήταν ελληνική. Κι εμείς δε θέλομε να τους την αφήσομε... Κι έτσι θα τους πολεμάμε, ώσπου να τους σπάσομε τα μούτρα... Η Μακεδονία είναι ελληνική. Θα την πάρομε εμείς.

Μιλούσε με πείσμα ο Βασίλης, σφίγγοντας τα δόντια του. Και κάτω από τ' άσπρα του μαλλιά, τα σουρωμένα μαύρα φρύδια του αγρίευαν το πρόσωπο του που ήταν πάντα τόσο ήμερο και καλό. Συλλογισμένος τον κοίταζε ο Λουκάς και δε μιλούσε.

- Και βέβαια τη Μακεδονία θα την πάρουμε μεις, είπε ορμητικά η Άννα. Ο Λουκάς λέγει πως, σα μεγαλώσει, θα γίνει αξιωματικός και θα την πάρει εκείνος. Και τον κοροϊδεύει η Ματμαζέλ.

- Ας' την να κοροϊδεύει... Δουλειά δεν έχουν στα μέρη μας οι Φράγκοι, ούτε ξέρουν τα δικά μας όνειρα. Και καλά είναι να μην ανακατώνονται, γιατί ποτέ για καλό μας δεν εργάστηκαν. Μα εσύ θα πας αλήθεια, σα μεγαλώσεις, Λουκά;

Σήκωσε τα μάτια του ο Βασίλης, και είδε το συλλογισμένο σοβαρό πρόσωπο του αγοριού. Μα ο Λουκάς δεν αποκρίθηκε. Τρυφερά χάιδευε το κεφάλι του ο Βασίλης.

- Να πας, κύριε Λουκά, αν ως τότε δεν έχει ξυπνήσει η ελεύθερη Ελλάδα. Αλλά είσαι μικρός ακόμα. Λέγω κάλλιο να πήγαινε πρώτα ο κύριος Μήτσος και να την έπαιρνε, πριν μας τη ρημάξουν αυτά τα θηρία.

- Οι Τούρκοι; ρώτησε η Λίζα.

- Οι Βούλγαροι.

Το είπε με τόσο μίσος, που άθελα σήκωσα τ' αυτιά μου. Πώς μπορούσε το πρόσωπο του Βασίλη να γίνει έξαφνα τόσο κακό; Το είδε και ο Λουκάς και ταράχθηκε.

- Σου έκαναν εσένα κακό, Βασίλη; ρώτησε. Σου έκαναν εσένα προσωπικώς κακό οι Βούλγαροι;

Ο Βασίλης δεν αποκρίθηκε. Τα χείλια του έτρεμαν νευρικά, μα τα χέρια του δεν έπαυαν ένα - ένα να μπήγουν τα τριαντάφυλλα στο βάθος του πανεριού. Η Λίζα ακούμπησε το άσπρο της χεράκι στο αδρύ χέρι του περιβολάρη.

- Πες, Βασίλη, τι σου έκαναν εσένα οι κακοί Βούλγαροι; ρώτησε γλυκά.

Μα πάλι δεν αποκρίθηκε κείνος.

- Δε θέλεις να μας πεις; Γιατί; ρώτησε πιο απότομα η Άννα.

- Άφησε τα δικά μου, Αννούλα, είπε σαν ξαφνικά κουρασμένος ο Βασίλης. Δες! Τα μαλλιά μου άσπρισαν σε λίγες μέρες. Άφησε με να τρώγω το ψωμί που μου δίνει ο πατέρας σου, και η Παναγιά να τον έχει καλά. Μη ρωτάς όμως για τα δικά μου.

Τα παιδιά δε ρώτησαν πια τίποτα. Σιωπηλά έπλεκε ο περιβολάρης τα τελευταία τριαντάφυλλα στο χερούλι του πανεριού. Έξαφνα σηκώθηκε ο Λουκάς, και, ρίχνοντας τα χέρια του γύρω στο λαιμό του Βασίλη, τον φίλησε.

Και μεμιάς έλιωσε η σκληρή όψη του Βασίλη.

- Γιατί με φίλησες, κύριε Λουκά; ρώτησε βραχνά.

- Έτσι. Γιατί σ' αγαπώ, είπε ο Λουκάς λίγο ντροπιασμένος.

Και δάκρυα γυάλιζαν στα μάτια του. Και μ' έξαψη πρόσθεσε:

- Στάσου να μεγαλώσω, Βασίλη, και μαζί θα πάμε στη Μακεδονία, και θα σηκώσομε Επανάσταση, όπως στα 21, και θα πάμε στην Κρήτη και στη Χίο, και θα σηκώσομε κι εκεί Επανάσταση, και θα ξεσκλαβώσομε όλους τους Έλληνες από τους Τούρκους και θα διώξομε Τούρκους και Βουλγάρους ως την Κόκκινη Μηλιά!...

- Από το στόμα σου και στου Θεού τ' αυτί, Λουκά μου, είπε σοβαρά ο Βασίλης. Φθάνει, σα μεγαλώσεις, να μην ξεχάσεις και συ, σαν τους άλλους, πως ο αγώνας του 21 δεν τελείωσε, πως μόνο μικρό κομμάτι ελληνικό είναι ελευθερωμένο, πως η μεγάλη Ελλάδα μένει ακόμα σκλάβο, με την Πόλη τουρκοκρατημένη. Μην το ξεχάσεις, κύριε Λουκά.

Το πρόσωπο του Λουκά έλαμπε από ενθουσιασμό.

- Θα το δεις! είπε με πίστη.

Είχε τα χέρια πίσω στην πλάτη, και το σγουρό του κεφάλι ριχμένο πίσω, υπερήφανα.

Και μου φάνηκε σα να μεγάλωσε έξαφνα ο Λουκαδάκος μου, σα να έγινε άντρας.

Τον κοίταζε η Λίζα με συγκίνηση. Της Άννας όμως το πρόσωπο είχε συννεφιάσει.

- Τι κρίμα που δεν πάνε και τα κορίτσια στον πόλεμο! είπε κατσουφιασμένη. Θα πήγαινα κι εγώ μαζί σου, Λουκά!

Και ξαφνικά ρώτησε:

- Εσύ, Βασίλη, έχεις αγόρι;

Ο περιβολάρης δεν αποκρίθηκε αμέσως. Ύστερα είπε χαμηλόφωνα:

- Είχα ένα μια φορά.

Η Άννα, που είχε σηκωθεί σα σηκώθηκε ο αδελφός της, κάθισε χάμω πάλι βιαστικά.

- Είχες; Και πού είναι τώρα; Γιατί δε μας τον φέρνεις εδώ; Θα παίζει μαζί μας, όταν δεν έχουμε μάθημα!

- Πες, Βασίλη, γιατί δεν τον φέρνεις εδώ; πρόσθεσε η Λίζα.

Ο Βασίλης δεν αποκρίθηκε. Κι έξαφνα είπε:

- Δεν πάτε, λέγω, να παίξετε, παιδιά; Είναι υγρασία εδώ μέσα και θα κρυώσετε.

- Γιατί θέλεις να φύγομε; ρώτησε λυπημένος ο Λουκάς. Ως τώρα δεν έλεγες πως κάνει υγρασία.

Σηκώθηκα μ' έναν πήδο και γάβγισα χαρούμενα. Από μακριά ακούονταν το ποδοβολητό του Μπόμπη και της Ντέιζης, που γύριζαν στο δρόμο μέσα. Τ' αμάξια επέστρεφαν.

- Τρέξετε, παιδιά, έφτασε η Γιαγιά σας, είπε ο Βασίλης με τη συνηθισμένη ήρεμη φωνή του.

Και σηκώθηκαν τα τρία παιδιά και όρμησαν έξω από το θερμοκήπι, μαζί τους κι εγώ, και τρέξαμε στην καγκελόπορτα του κήπου. Μια στιγμή γύρισα να δω, γιατί δε μας ακολουθούσε ο Βασίλης. Τον είδα που πήγαινε κατά το σπίτι,

με το δροσερό λουλουδοστόλιστο πανέρι στο χέρι. Το γεμμένο του πρόσωπο ήταν αγέλαστο και γερασμένο. Μα μου σφύριξε ο Λουκάς και τον ακολούθησα τρεχάτος.

Γ'. Η Γιαγιά

Τα άλογα μπήκαν καμαρωτά στον κήπο, και σταμάτησαν μπροστά στην εξωτερική μαρμαρένια σκάλα του σπιτιού. Εμπρός ο Μπόμπης και η Ντέιζι, ύστερα ο Κεχαγιάς και η Αστέρω. Ο αφέντης μου κατέβηκε από το δεύτερο αμάξι, όπου ήταν και ο Μήτσος και ο Χρήστος, και βοήθησε τη μητέρα του να βγει από το αμάξι του Μπόμπη. Μόλις πάτησε το πόδι της χάμω, όλα μαζί τα τρία παιδιά ρίχθηκαν στο λαιμό της. Γελώντας τα πήρε στην αγκαλιά της η Γιαγιά, και τα φίλησε το ένα ύστερα από το άλλο.

- Πω, πω, πώς μεγαλώσατε, Άννα - Λίζα! έκανε, ενώνοντας τις δίδυμες σ' ένα και το αυτό πρόσωπο. Και συ, Λουκά, για να σε δω; Τι σπαράγγι μου έγινες! Δώσ' μου το μπράτσο σου ν' ανέβω τη σκάλα.

Καμαρωμένος την οδήγησε ο Λουκάς κι εκείνη ανέβαινε σιγά και γελαστή. Ήταν λεπτή και ζωηρή, και δε φαίνονταν καθόλου γριά, μόνο που είχε άσπρα μαλλιά. Είπα ν' ανέβω μαζί της, μα ένα επιφώνημα της Ντέιζις με σταμάτησε.

- Θα πεθάνω! Ουφ, θα σκάσω! χλιμίντρισε ρίχνοντας πίσω το κεφάλι και ανοίγοντας το στόμα για να πάρει αέρα. Ουφ! Πώς σφίγγει και αυτός ο χαλινός...

- Έλα, έλα Ντέιζη, μη γρινιάζεις, είπε ο υπομονετικός Μπόμπης. Όλοι μας κάναμε τον ίδιο δρόμο, και κανένας μας δεν παραπονιέται.

- Με τέτοια ζέστη! Να μας βγάλουν έξω! Μα επιτέλους, δε θα δροσίσει ποτέ εδώ; Τι παλιότοπος είναι τούτος! είπε όλο και πιο στενοχωρημένη η όμορφη φοράδα. Δεν ξέρω, αλήθεια, γιατί μένουν εδώ τ' αφεντικά και δεν παν στην Κρήτη!

Ο αμαξάς τέντωσε τα γκέμια.

- Ουόπ! Ουόπ! έκανε.

Και η Ντέιζη με τον Μπόμπη ξεκίνησαν για το στάβλο. Πίσω ακολουθούσε το δεύτερο αμάξι με την Αστέρω και τον Κεχαγιά.

- Τι είπες για την Κρήτη; φώναξε η Αστέρω, καταφθάνοντας στο στάβλο, όπου έστεκε σταματημένη η Ντέιζη, ενώ δύο σαϊσηδες βιαστικά έλυναν τα λουριά της. Ντέιζη, τι είπες για την Κρήτη;

Η Ντέιζη γύρισε το λεπτό της κεφάλι κατά την Αστέρω, μα δεν καταδέχθηκε να μιλήσει. Ο καλόκαρδος Μπόμπης αποκρίθηκε για κείνην:

- Είπε η Γιαγιά πως στα Χανιά έπεσαν χιόνια, ενώ εδώ έχουμε ακόμα καλοκαίρι. Και από κείνη την ώρα νοσταλγεί η Ντέιζη την Κρήτη.

- Αχ! καημένη Ντέιζη, δεν ξέρεις τι ζητάς, είπε η Αστέρω. Αν πήγαινες εκεί, δε θα σώπαινες πια από τη γρίνα. Ρώτα τον Κεχαγιά και μένα, που μας πήγαν στα Χανιά για ένα φεγγάρι, για να μας αγοράσει ένας Μπέης, και κοντέψαμε να σπάσομε τα ποδάρια μας, και μας ξαναμπαρκάρησαν εμπρός - πίσω!

- Μπα; Γιατί; ρώτησα.

- Γιατί είναι όλο καλντερίμια οι δρόμοι.

- Τι θα πει καλντερίμια;

- Να, όλο πέτρες μικρές είναι στρωμένοι, πέτρες στερεές, μπηγμένες στο χώμα, μα στρογγυλές, μυτερές, όπως τύχει. Είναι πολύ ανώμαλες.

- Πφφφ! έκανε η Ντέιζη περιφρονητικά. Αν ήσουν και συ από σόι θα σήκωνες ψηλά τα γόνατα σου και δε θα φοβόσουνα πετρίτσες.

- Αστειεύεσαι; της είπε ο Μπόμπης. Θα γλιστρούσες και θα σπούσες το πόδι σου ακόμα πιο γρήγορα.

- Μα τουλάχιστον δε θα ιδρώναμε έτσι! Ουφ! έκανε απελπισμένη η Ντέιζη. Έλεγε η Γιαγιά πως στα βουνά έπεσαν χιόνια. Πόσον καιρό έχω να δω χιόνια...

- Σώπα, Ντέιζη, είπε καλόκαρδα ο Μπόμπης. Έλεγε η Γιαγιά πως ήταν κακό που έπιασε τόσο νωρίς το κρύο. Και ξέρεις τι είπε για τον μπαρμπα-Μανόλη!

- Ποιος είναι ο μπαρμπα-Μανόλης; ρώτησα.

- Είναι ένας γέρος θείος του αφέντη. Αχ, αλήθεια, φώναξε ο Μπόμπης της Αστέρω. Είπε η Γιαγιά κάτι που θα σ' ενδιαφέρει. Είπε πως ο μπαρμπα-Μανόλης, που είναι πολύ γέρος και που αρρώστησε βαριά με το κρύο, είχε γνωρίσει και τον άλλο σου αφέντη, τον Θανάση Διάκο.

- Αλήθεια; αναφώνησε η Αστέρω. Και τον γνωρίζει και η Γιαγιά;

- Δεν ξέρω. Δεν είπε.

- Μα τι άλλο είπε;

- Δεν είπε τίποτα άλλο, μόνο πως είναι πολύ γέρος ο μπαρμπα-Μανόλης, που τον είπε και καπετάν-Μανόλη. Τόσο γέρος είναι, λέει, ώστε γνώρισε τον Θανάση Διάκο. Και πως αυτό το κρύο μπορεί να τον σκοτώσει. Το λέγω της Ντέιζης, για να δει πως έχει και τα κακά του το κρύο που τόσο το νοσταλγεί...

Ένας σαΐσης είχε παραλάβει τον Μπόμπη και τον περέχυνε κουβάδες νερό. Βιαστικά έφυγα. Τα νερά και τα σαπούνια δε μου καλοέρχονται, και το πρωί είχα ήδη περάσει από το μαρτύριο του λουτρού. Πήγα στο σπίτι και βρήκα τη Γιαγιά που ανέβαινε με τα παιδιά στην κάμαρα της, για να βγάλει το καπέλο της και να δροσιστεί, λέει. Κατά τη συνήθεια τους, τα παιδιά μιλούσαν και τα τρία μαζί, για να προφθάσουν να της διηγηθούν γρηγορότερα όλα τα του σπιτιού. Ανέβηκα πηδηχτά μερικά σκαλοπάτια, και στάθηκα μπροστά τους.

- Ο Μάγκας! φώναξε η Λίζα κόβοντας στη μέση την αρχισμένη φράση της. Για δεξ, Γιαγιά, τον Μάγκα μας.

- Μπα, πού βρέθηκε αυτό το καινούριο σκυλάκι; Δεν το είχατε πρόπερσι.

- Όχι, είπε ο Λουκάς. Είναι μικρός ακόμα. Μας τον χάρισε ο Χρήστος την άνοιξη, σαν ήταν ακόμα κουτάβι.

- Και ξέρεις, Γιαγιά; είπε μ' ενθουσιασμό η Άννα, κουτρουβαλώντας τα λόγια της από τη βία να τα πει όλα, ξέρεις, είναι τόσο δυνατό σκυλάκι, που σκοτώνει όλες τις γάτες, έτσι, με δυο τινάγματα.

- Με δυο τινάγματα! Θαύμασε η Γιαγιά. Φαντάσου με δυο τινάγματα να βγάζει μεμιάς τις επτά τους ψυχές!... Οι καημένες οι γάτες!

- Καημένες; έκανε δυσαρεστημένη η Άννα. Γιατί καημένες, Γιαγιά; ξέρεις, είναι πολύ κακές. Μια μέρα ο Θανάσης ξέχασε να κλείσει το παράθυρο της κουζίνας, και τη νύχτα μπήκε μέσα μια γάτα κι έφαγε ένα ολόκληρο ψάρι. Δεν είναι καημένες, Γιαγιά, είναι κακές.

- Λοιπόν κακές γάτες, είπε γελώντας η Γιαγιά. Και κακιά η Άννα που τρώγει σαν πεινά.

- Κακιά; Γιατί; ρώτησε σαστισμένη η Άννα.

- Δεν τρώς σαν πεινάς;

- Ναι!... Μα είναι κακό να τρώμε σαν πεινούμε;

- Εσύ το λες, αφού λες κακιά τη γάτα που πεινούσε κι έφαγε το ψάρι.

Η Άννα έμεινε άφωνη μια στιγμή. Και η Λίζα, σαστισμένη, κοίταζε τη Γιαγιά.

- Μα, Γιαγιά, εγώ τρώγω το φαγί μου... που μου το βάζει στο πιάτο ο Πατέρας, ξέσπασε και είπε η Άννα.

- Ναι, γιαγιά, μας σερβίρει ο Πατέρας, και δεν πρέπει ν' αφήνομε τίποτα στο πιάτο, πρόσθεσε δειλά η Λίζα.

- Η γάτα όμως πήρε το ψάρι χωρίς κανένας να της το έχει δώσει! διέκοψε η Άννα. Αυτό, Γιαγιά μου, είναι κλεψιά!

- Σωστό! Μα ίσως να μην ήξερε, η κακομοίρα, πως το ψάρι ήταν του Θανάση. Ίσως η μαμά της να μην της είπε ποτέ πως δεν κάνει να μπαίνει από τα παράθυρα και να τρώγει τα ψάρια που τα φυλάγει ο Θανάσης για το αυριανό πρόγευμα.

Είδε φαίνεται το ανοιχτό παράθυρο και το ψάρι ετοιμασμένο στο πιάτο και θα νόμισε η κακομοίρα, πως το είχαν ετοιμάσει γι' αυτήν, πως της έστρωσαν τραπέζι και μπήκε μέσα και το έφαγε.

- Μα, Γιαγιά, ρώτησε ο Λουκάς, πολύ μπερδεμένος κι εκείνος, ήταν λοιπόν σωστό να φάγει η γάτα το ψάρι;

Γέλασε πάλι η Γιαγιά και του έδωσε ένα χαδιάρικο μπάτσο.

- Όχι, κουτό μου, δεν ήταν σωστό. Μα ήταν φυσικό, αφού η γάτα δεν ξέρει τι θα πει σωστό και μη σωστό. Αν έφταιξε κάποιος που φαγώθηκε το ψάρι, θα έλεγα πως

έφταιγε ο Θανάσης που δεν πρόσεξε να κλείσει το παράθυρο. Ο Θανάσης, που ξέρει πως μπορεί να τρυπώσει μέσα, τη νύχτα, καμιά πεινασμένη γάτα.

- Αλήθεια, είπε συλλογισμένος ο Λουκάς. Αλήθεια! Ο Θανάσης φταίγει λοιπόν.

Με αγωνία είχα παρακολουθήσει όλη αυτή τη συζήτηση. Η Άννα έλεγε εκείνα ακριβώς που θα έλεγα εγώ, αν ήξερα να μιλήσω. Και σε όλα αντέλεγε η Γιαγιά. Μα το χειρότερο, τα λόγια της Γιαγιάς μου φαίνονταν λογικά, γιατί κι εγώ αν είχα βρει ένα κόκαλο, και δεν ήταν μπροστά ο κυρ-Θανάσης θα το είχα φάγει. Και όμως μέσα μου κάτι μου φώναζε αδιάκοπα: «Πρέπει, πρέπει, πρέπει να σκοτώνεις γάτες, όλες τις γάτες, χωρίς συζήτηση και λύπη». Μ' αν αυτές δεν είναι κακές; Αν φυσικό τους είναι να τρων τα ψάρια του Θανάση, όπως εγώ τα κόκαλα, πώς λοιπόν είναι σωστό να τις σκοτώνω εγώ; Έπεσα σε βαθιές αντιλογίες, όπου μπερδεύτηκα.

Με ορτσωμένα τ' αυτιά κοίταξα τη Γιαγιά, και γύρευα να μαντέψω τι θα μου απαντούσε, αν μπορούσα να της εκθέσω τις απορίες που ανακατώνουνταν στο μυαλό μου και με ζάλιζαν. Ο Λουκάς, σα να μπήκε στο κεφάλι μου και να κατάλαβε τις σκέψεις μου, ρώτησε για μένα:

- Μα λοιπόν, Γιαγιά, ο Μάγκας είναι κακός που σκοτώνει τις γάτες;

- Όχι, βέβαια, αποκρίθηκε η Γιαγιά, αφού κι εκείνου φυσικό του είναι να τις σκοτώνει, όπως της γάτας φυσικό της είναι να σκοτώνει τα ποντίκια, όπως φυσικό στο ποντίκι είναι

να τρώγει τα παπούτσια και τα βιβλία και τόσα άλλα πράματα, που για μας θα είχαν πολύ άσχημη γεύση.

- Μα τα ποντίκια τρων και το τυρί, Γιαγιά, αποκρίθηκε η Άννα, και είναι και αυτά πολύ κακά.

- Ναι, είναι πολύ κακά, είπε σαν ηχώ η Λίζα.

- Γιατί κακά, παιδιά μου, αφού δεν ξέρουν πως μας κάνουν κακό; Είναι, πείτε, βλαβερά ζώα για μας, και γι' αυτό στήνομε φάκες και τα πιάνομε, και παίρνομε γάτες και τα σκοτώνομε. Και όταν οι γάτες γίνονται καταστρεπτικές και τρων τα ψάρια του Θανάση, φέρνομε τον Μάγκα να τις σκοτώσει και αυτές. Και αν ο Μάγκας γίνουταν καταστρεπτικός, θα βάζαμε...

- Αχ, όχι, Γιαγιά, ο Μάγκας δεν μπορεί να είναι καταστρεπτικός. Μόνο χρυσός και χρήσιμος είναι, αναφώνησε ο Λουκάς, αγκαλιάζοντας το λαιμό μου με τα δυο του χέρια.

- Βέβαια! είπε η Γιαγιά. Ο Μάγκας είναι το πρώτο σκυλί του κόσμου, δεν αμφιβάλλω! Άλλωστε, αν θέλεις να σου πω όλη την αλήθεια, θα σου ομολογήσω κρυφά πως μεγάλη συμπάθεια για τις γάτες δεν έχω, ενώ αγαπώ πολύ τα σκυλιά, γιατί ο σκύλος είναι πιστός μας φίλος.

Αχ, πώς μ' άρεσαν τα λόγια της Γιαγιάς. Πήδηξα ως το χέρι της και της έδωσα μια γλειψιά. Όλα της τα συγχωρούσα όσα είχε πει για τις γάτες και τα ποντίκια, και ήμουν έτοιμος σχεδόν να παραδεχθώ πως καλά έκανε η γάτα να φάγει το

ψάρι και τα μικρόπουλα, και ό,τι άλλο θέλει, αφού φυσικό της είναι όλο κακό να κάνει. Τα ποντίκια όμως που τα σκότωνε όπως τα σκότωνα κι εγώ; Μπα! Μήπως την ώρα που τα σκοτώνει, ξέρει αυτή τι κάνει; Είναι τόσο κουτές οι γάτες! Και πηδηχτά ανέβηκα τα τελευταία σκαλοπάτια. Η κάμαρα της Γιαγιάς ήταν γεμάτη λουλούδια σαν περιβόλι. Και απάνω στο κομό, καμαρωμένο απλώνονταν το πανέρι του Βασίλη.

- Πες, Γιαγιά, πες πως είναι ωραίο! φώναξε η Άννα. Το έκανε ο Βασίλης.

- Βοηθήσαμε κι εμείς, πρόσθεσε η Λίζα.

Θαύμασε η Γιαγιά. Και, βγάζοντας το καπέλο της, πλησίασε να καμαρώσει το πανέρι.

- Και ποιος είναι ο Βασίλης, που έκανε τέτοιο αριστούργημα; ρώτησε.

- Αλήθεια, δεν τον ξέρεις ακόμα, είπε ο Λουκάς κοιτάζοντας συλλογισμένος τα λουλούδια. Μα τον αγαπούμε πολύ. Και ξέρεις, Γιαγιά, ήταν πολύ λυπημένος...

- Ναι, γιατί είναι πολύ κακοί οι Βούλγαροι, πρόφθασε να πει η Λίζα.

Μα τη διέκοψε η Άννα:

- Και σκότωσε, Γιαγιά, και Τούρκους και Βουλγάρους. Και άσπρισαν, ξέρεις, Γιαγιά, τα μαλλιά του σε λίγες μέρες, είπε φωναχτά.

- Γίνεται αυτό κάποτε, Γιαγιά; ρώτησε η Λίζα που το είχε ακούσει από τον Βασίλη, μα που φύλαγε, χωρίς να τολμά να το πει, και κάποιες απορίες.

Δεν πρόφθασε η Γιαγιά ν' αποκριθεί. Ένα κουδούνισμα ακούστηκε, και, γαβγίζοντας άγρια, όρμησα στη σκάλα, την κατέβηκα κατρακυλιστά κι έτρεξα στη μεγάλη πόρτα της εισόδου.

Γάβγιζα, γάβγιζα με φούρκα, μήπως και φοβερίσω τους απέξω και φύγουν.

- Σώπα, Μάγκα, μας ζάλισες! μου φώναξε ο Μήτσος που κάθονταν με τον πατέρα του και τις κυρίες στην είσοδο, περιμένοντας να ξανακατεβεί η Γιαγιά.

Μα εγώ όλο και περισσότερο γάβγιζα, φωνάζοντας του Σωτήρη που κατάφθανε:

- Μην ανοίγεις! Μην τους βάλεις μέσα! Θα μας χαλάσουν όλη μας τη μέρα πάλι!

Μάταια όμως. Οι άνθρωποι ωστόσο δεν παίρνουν ούτε από φωνές μας ούτε από αντιπάθειες μας. Και όμως πάντα έχουν κάποια βάση σωστή οι αντιπάθειες μας. Και αν μας πρόσεχαν περισσότερο οι άνθρωποι, συχνά θ' απέφευγαν κακές συντροφιάς, θα διάλεγαν καλύτερα τις σχέσεις τους. Η πόρτα άνοιξε, και όλη η οικογένεια Σαρδελίδη εισέβαλε με πάταγο και φωνές. Την ίδια ώρα κατάφθανε και η Γιαγιά από πάνω, με τα τρία παιδιά. Όλοι μούδιασαν. Κανένας δεν τους

είχε όρεξη μόλις είχε φθάσει η Γιαγιά, και που ήταν η οικογένεια μαζεμένη.

- Καλημέρα σας, καλώς ήλθατε, πώς είστε; Καλά ευχαριστώ. Κάνατε καλό ταξίδι; Μπράβο, είπε με μια αναπνοή η κυρία Σαρδελίδη, χωρίς να περιμένει απάντηση στα ρωτήματα της.

Και κάθησε σ' ένα σοφά, έβγαλε ένα ριπίδι από την τσέπη της, χαμογέλασε και σώπασε. Αισθάνονταν πια ήσυχη, πως έκανε το καθήκον της. Και ως το τέλος της ημέρας ήταν άξια να μην ανοίξει πια το στόμα της. Αχ! Και να έκαμνε το ίδιο ο κύριος Σαρδελίδης! Είχε μείνει λίγο πίσω για να πληρώσει το αμάξι του, και μπήκε μέσα τελευταίος, χειρονομώντας και φωνάζοντας, ξεσκεπάζοντας όλα του τα κίτρινα δόντια σ' ένα πλατύ τρομακτικό χαμόγελο.

- Οποία χαρά! Οποία ευτυχία, φιλότατη μου κυρία! Ηλπίζαμεν και επεθυμούσαμεν την άφιξίν σας προ καιρού. Αλλά σας ετρόμαζαν, ναι, το εννοώ εις την ηλικίαν σας, οι υγροί και θερμοί μας καύσωνες. Ναι, μάλιστα, βεβαίως. Σας εννοώ, σας εννοώ. Πάντως ευχάριστος η ανέλπιστος δι' ημάς επίσκεψις σας αύτη. Ναι, μάλιστα, βεβαίως...

- Γιατί ανέλπιστη, σιορ-Αμπρουζή; ρώτησε η Γιαγιά μόλις στάθηκε ο κύριος Σαρδελίδης να πάρει αναπνοή. Όσο μένουں εδώ τα παιδιά μου, θα με βλέπετε κάπου - κάπου.

- Εννοώ, εννοώ, βεβαίως, διέκοψε κείνος. Αλλά θαυμάζω την αντοχήν και το θάρρος σας, κυρία μου, ν' αναχωρείτε εις την ηλικίαν σας, από το ευχάριστον και αναπαυτικόν σας

κτήμα, διά να διακινδυνεύσετε περιπέτειας κοπιώδεις και επικίνδυνους και... και...

- Όχι δα και τόσο, είπε η Γιαγιά, και γέλασε.

Ο κύριος Σαρδελίδης είχε μπλεχθεί στη φράση του, και στάθηκε ανήξερος πώς να ξεμπλέξει. Του είπε η Γιαγιά:

- Στην ηλικία μου ίσως είναι φρονιμότερο να κάθομαι στ' αυγά μου. Αυτό θέλετε να πείτε; Ίσως να έχετε δίκιο. Μα ελάτε που η καρδιά δε γερνά, είπε ζωηρά η Γιαγιά. Και τούτοι εδώ οι πειρασμοί, πρόσθεσε αγκαλιάζοντας τις δίδυμες με το ένα χέρι και τον Λουκά με το άλλο, βαραίνουν στη ζυγαριά της φρονιμάδας περισσότερο από τις υγρές ζέστες του αιγυπτιακού Οκτωβρίου. Και με όλα τα γεράματα...

- Ω, κυρία μου, αναφώνησε ο σιορ-Αμπρουζής, μη μεταχειρίζεσθε την κακόηχον και ακαλαιίσθητον αυτήν λέξιν. Γεράματα...

- Γιατί κακόηχο; Τι γεράματα, τι ηλικία, το ίδιο δεν είναι; είπε η Γιαγιά. Το πράμα αυτό καθεαυτό είναι κακό σαν έλθει. «Ου γαρ έρχεται μόνον...», έλεγαν οι πρόγονοι μας...

- Μας πώς το λέγετε, φιλτάτη μου κυρία! Εγώ δεν ανέφερα... εγώ δεν είπα... δεν ημπορούν να είπω... Μπερδεύουνταν όλο και περισσότερο.

- Βρασίδα, φώναξε έξαφνα, βγάλε το καπέλο σου!

Ο Βρασίδας είχε μπει χωρίς να χαιρετήσει κανένα. Ακουμπισμένος στον τοίχο έτρωγε τα νύχια του. Και ήταν τόσο βυθισμένος στην απασχόληση αυτή, ώστε είχε ξεχάσει

όλους γύρω του. Και ούτε το καπέλο του δεν είχε σκεφθεί να βγάλει.

Η φωνή του πατέρα του, που στο θυμό του απάνω ξέχασε τις εκλεκτές του φράσεις, τον τρόμαξε τόσο, που πετάχθηκε μπρος, σκόνταψε απάνω μου, παραπάτησε κι έπεσε και με πλάκωσε με όλο του το βάρος.

Έβγαλα ένα γάβγισμα πόνου και θυμού, και αυθόρμητα γυρνώντας τον δάγκασα. Τι φωνή, τι κακό έγινε τότε! Χάλασε ο κόσμος. Ξαπλωμένος χάμω, βαστούσε το χέρι του και ξεφώνιζε ο Βρασίδης:

- Αχού! Αχού, με δάγκασε! Αχού το χέρι μου! Αχού!... Η μητέρα του όρμησε κι έπεσε στα γόνατα πλάγι του, κλαίγοντας.

Ο σιορ-Αμπρουζής χειρονομούσε κι έβγαζε ασυνάρτητους φθόγγους. Ο Μήτσος με τράβηξε από το γιακά και μου έδωσε δυο-τρεις στην πλάτη. Όλοι έδιναν συμβουλές. Όλοι μιλούσαν μαζί. Ήταν αλήθεια χασμωδία. Μόνη η Εύα δεν τάχασε. Ανέβηκε τρεχάτη και ξανακατέβηκε μ' ένα μποτιλάκι μαύρο και μ' ένα μάτσο κουρέλια άσπρα. Έπιασε το δαγκαμένο χέρι του Βρασίδα, βούτηξε ένα μπαμπακάκι στο μαύρο μποτιλάκι, και το ακούμπησε στα δυο τρυπαλάκια που είχαν κάνει τα δόντια μου. Πέταξε ο Βρασίδης φωνές ακόμα πιο άγριες:

- Αχού! Με τσούζει! Αχού! Πώς πονεί!

Και άρχισε πάλι τα κλάματα η καημένη η κυρία Σαρδελίδη.

- Ντροπή, Βρασίδα! είπε θυμωμένη η Εύα. Για λίγο που σ' έτσουξε το ιώδιο βγάζεις τέτοιες φωνάρες. Για δε πώς τρομάζεις τη μητέρα σου! Άιντε, σήκω πάνω! Δεν έχεις πια τίποτα.

Κι επιδέξια έκανε στο χέρι του ένα μικρό επίδεσμο. Ο κύριος Σαρδελίδης όμως ήταν θυμωμένος, κι εννοούσε να το μάθoμε.

- Ελπίζω να τιμωρηθεί ο άγριος και απολίτιστος αυτός κύων, είπε αγριεμένος.

- Βέβαια, αποκρίθηκε ο Μήτσος. Μάγκα, πήγαινε στη γωνιά!

- Δεν αστειεύομαι, Δημήτριά, είπε αυστηρά ο κύριος Σαρδελίδης.

- Ούτε γώ, θείε μου. Μάγκα, πήγαινε στη γωνιά!

- Μήτσο! έκανε δυσαρεστημένη η μητέρα του. Η Γιαγιά θέλησε να τα διορθώσει.

- Έχετε δίκαιο να είστε στενοχωρημένος, σιορ-Αμπρουζή, του είπε συμβιβαστικά. Και ο Μήτσος, καθώς είδατε, έδειρε τον Μάγκα, για να του δώσει να καταλάβει πως δεν πρέπει να δαγκάνει. Αλλά να πούμε και του στραβού το δίκιο, ο Μάγκας δεν επετέθηκε του Βρασίδα, ο Βρασίδας πλάκωσε το Μάγκα, που κάθουνταν ήσυχος στο χαλάκι...

- Ναι, μάλιστα, βεβαίως! Αλλ' αυτά δεν συμβαίνουν παρά εις όσους επιτρέπουν εις τους κύνας να εισέρχονται εις τας αίθουσας, είπε γλυκόξυνα ο κύριος Σαρδελίδης. Και, σπρώχνοντας το κουμπί του κουδουνιού, πρόσθεσε:

- Θα μας επιτρέψεις, αδελφή Μαρίνη, ν' αποχωρήσωμεν ενωρίτερον αφ' όσον είχομεν καθορίσει. Αλλά θεωρώ απαραίτητον να συμβουλευθώ επιστήμονα διά την πληγήν του Βρασίδα. Το στόμα του κυνός είναι πάντοτε μολυσμένον, και... Σωτήριε, εν όχημα αμέσως! πρόσταξε διακόβοντας τη δημηγορία του καθώς παρουσιάστηκε ο υπηρέτης.

- Μα σε βεβαιώνω, θείε Αμπρουζή, δεν έχει τίποτα το χέρι του Βρασίδα, είπε η Εύα. Το καθάρισα καλά το δάγκαμα. Το απολύμανα με ιώδιο. Σε βεβαιώνω θείε!

- Αλλά οι οδόντες του κυνός είναι ακάθαρτοι και μολυσμένοι, αποκρίθηκε ο σιορ-Αμπρουζής με θυμό. Και τα θανατηφόρα μικρόβια δύνανται ήδη να έχουν διεισδύσει εις το αίμα του υιού μου...

Τ' άκουσε ο Βρασίδας και ξέσπασε στα κλάματα.

- Αχού! Αχού! Πάμε στο γιατρό, Μαμά! Γρήγορα! ξεφώνισε.

Η κυρία Σαρδελίδη, που δεν είχε πολυκαταλάβει, είδε το γιο της να κλαίγει κι έβγαλε κι εκείνη τις φωνές.

- Μα έβαλα ιώδιο στο δάγκαμα, θεία μου! Μην κάνεις έτσι, προσπάθησε να εξηγήσει η Εύα.

Μα κανένας δεν άκουε. Όλοι μιλούσαν μαζί.

- Μαριγή, σε παρακαλώ να εγερθείς! πρόσταξε ο κύριος Σαρδελίδης.

Και η φωνή του σκέπασε όλες τις άλλες. Έγινε σιωπή. Και τότε είπε ο κύριος Σαρδελίδης:

- Λυπούμαι πολύ, φιλτάτη κυρία Βασιωτάκη, ότι το λυπηρόν και θλιβερόν αυτό επεισόδιον μας αφαιρεί την ειλικρινή και ανυπόκριτον ευχαρίστηση να μείνομεν περισσότερο πλησίον μας. Τα σέβη μου.

Και σπρώχνοντας μπροστά του το δακρυσμένο Βρασίδα, με τη σαστισμένη κυρία Μαριγή πίσω του, βγήκε τεντωμένος και μεγαλόπρεπος ο κύριος Σαρδελίδης και ανέβηκε στο αμάξι. Τα τρία παιδιά έκαναν ένα «Ουφ!» κρυφά και αλληλοκοιτάχθηκαν. Μα η κυρία Βασιωτάκη ήταν πολύ στενοχωρημένη.

- Δεν έπρεπε ν' αστειευθείς το θείο σου, είπε του Μήτσου. Εθύμωσε κι έφυγε. Δεν έκανες καλά!

- Δεν το χαίρεσαι, μητερούδι μου, που δεν ημπορεί να καθήσει στην ίδια κάμαρα με το σκύλο μας; είπε γελώντας ο Μήτσος. Αν δεν ήταν το λυπηρόν και θλιβερόν αυτό επεισόδιον, θα τους είχαμε ως το βράδυ, και θα μας χαλούσαν την πρώτη μέρα που ήρθε η Γιαγιά!

- Όχι, όχι, Μήτσο, δε μ' αρέσουν αυτά! Να πάγει κάτω ο Μάγκας για τιμωρία. Έχει δίκιο ο θείος σου! Είναι ανυπόφορος. Πάρε τον, Μήτσο. Πάρε τον κάτω.

Και με πήραν τον κακομοίρη, και μ' έβγαλαν έξω, και μ' έδεσαν στο σπιτάκι μου, και όλη μέρα δεν είδα πια τη Γιαγιά και τ' αφεντικά μου. Περιπτώ να σας πω, πως όλη αυτή η ιστορία δε μ' έκανε ν' αγαπήσω περισσότερο τον Βρασίδα! Του το χρεωστούσα όμως. Γρήγορα μου δόθηκε περίσταση να του ανταποδώσω τα ίσα.

ΙΑ'. Η ΠΟΝΤΙΚΟΦΩΛΙΑ

Πέρασαν μέρες. Ένα ζεστό απομεσήμερο του Νοεμβρίου, είχα τρυπώσει στο σπίτι, και, πλαγιασμένος στα μάρμαρα, γύρευα λίγη δροσιά, και τεμπέλικα άκουα τη Γιαγιά που διηγούνταν στα παιδιά παραμύθια.

Ήταν βαριά η ζέστη, και δεν πολυπρόσεχα την κουβέντα. Όσπου άκουσα μια πόρτα που άνοιξε και μπήκε μέσα ο Χάρης ο αμαξάς. Η Γιαγιά διέκοψε το παραμύθι να τον ρωτήσει τι ζητούσε.

- Τον Μάγκα, Κυρία, αποκρίθηκε ο αμαξάς. Μας έχουν πλημμυρίσει τα ποντίκια, και δεν μπορώ να βρω τη φωλιά.

- Και θα τη βρει ο Μάγκας; ρώτησε η Γιαγιά. Έλα, πάμε, Μάγκα, να δούμε πώς θα τα καταφέρεις.

Πηδηχτά κατέβηκα στο περιβόλι, με τα παιδιά, τη Γιαγιά και τον Χάρη, και όλοι μαζί γυρίσαμε κατά το στάβλο. Την ίδια ώρα σταμάτησε ένα αμάξι στην καγκελόπορτα, και η κυρία Σαρδελίδη κατέβηκε με τον αναπόφευκτο Βρασίδα. Η Γιαγιά πήγε να την προαπαντήσει και να την καλημερίσει.

- Μπελάς! μουρμούρισε ο Λουκάς. Μας ήλθε πάλι αυτός.

- Παιδιά! φώναξε η Γιαγιά. Πάρτε τον Βρασίδα μαζί σας. Εγώ πάγω μέσα με τη θεία σας. Καλό κυνήγι!

- Τι κυνηγάτε; ρώτησε ο Βρασίδας καταφθάνοντας με το νωθρό του βάδισμα.

- Πάμε να βρούμε ποντικούς. Έρχεσαι μαζί μας; ρώτησε ο Λουκάς.

- Πού θα τους βρείτε; Πού είναι;

- Δεν ξέρομε ακόμα.

- Και πώς θα τους βρείτε;

- Μ' αυτό είναι ίσα - ίσα το σπορτ. Δεν ξέρομε πού είναι και θα μας τους ξετρυπώσει ο Μάγκας.

- Αυτό το αγριόσκυλο; Μπα! Δεν έρχομαι μαζί σας, αναφώνησε ο Βρασίδας.

- Ε, πάμε μόνοι μας! είπε η Άννα. Κι έτρεξε πίσω από τον Χάρη.

Ο Λουκάς στάθηκε διστάζοντας.

- Έλα, Βρασίδα, είπε, θα διασκεδάσομε!

Μα ο Βρασίδας είχε πλησιάσει το παράθυρο του Βασίλη, και κοίταζε μέσα στην κάμαρα σα να παραμόνευε κάποιον. Στο πεζούλι του παραθύρου, ένα ζεμπίλι ήταν ακουμπισμένο.

- Έλα, Βρασίδα! επανέλαβε ανυπόμονα ο Λουκάς. Μ' αυτός ούτε γύρισε.

- Βαριούμαι, είπε.

Και χαϊδεύοντας το ζεμπίλι ρώτησε:

- Τι έχει μέσα;

- Τι σε μέλει; Θα έλθεις; Αν δεν έλθεις, θα σ' αφήσω.

Ο Βρασίδας δεν αποκρίθηκε. Είχε τραβήξει μιαν αναποδογυρισμένη κάσα εμπρός στο παράθυρο, και γύρευε ν' ανέβει. Βαρέθηκε ο Λουκάς.

- Σα θέλεις έλα. Θα με βρεις στο στάβλο, φώναξε. Κι έφυγε τρεχάτος.

Ο Βρασίδας ανέβηκε στην κάσα και άνοιξε το ζεμπίλι.

- Μπα! Κουρμάδες! Τι πολλές! Και είναι πια οι τελευταίες! μουρμούρισε.

Και πήρε μια. Όρμησα κατά πάνω του.

- Άφησε τις κουρμάδες! Άφησε τις αμέσως, του γάβγισα θυμωμένος.

Τρόμαξε και πήδηξε κάτω τρέμοντας, έτοιμος να κλάψει. Μου ήλθε ακράτητος πειρασμός να τον τρομάξω ακόμα περισσότερο. Και σα να το κατάλαβε, τόβαλε στα πόδια. Έκανα να τον κυνηγήσω. Μα μου σφύριξε ο Λουκάς, κι έφυγα τρεχάτος. Πριν όμως μπω στο στάβλο, γύρισα να δω τι έκανε ο Βρασίδας. Τον είδα που στέκουνταν διστακτικά, τα τρομαγμένα μάτια του καρφωμένα πάνω μου. Τον περιφρόνησα για τη δειλία του και μπήκα στο στάβλο. Βρήκα

τα παιδιά σε μεγάλο αναβρασμό, που συζητούσαν με τον Άγγλο αμαξά και το δεύτερο αμαξά, τον Σπύρο.

- Μα πώς ξέρεις πως η φωλιά είναι μες στο στάβλο; ρώτησε ο Λουκάς.

- Και τη βρήκες τη φωλιά; ρώτησε η Άννα.

- Ναι! Τη βρήκες τη φωλιά; είπε σαν ηχώ η Λίζα.

- Δεν ξέρω, αποκρίθηκε ο Χάρης. Φαντάζομαι όμως. Σήκωσα τ' άχυρα και άκουσα κρότο στο περβάζι. Και σα χτύπησα το ξύλο, αντιλήφθηκα πως ηχούσε σαν κούφιο. Μα δε βρίσκω τρύπα. Εδώ, Μάγκα, εδώ! πρόσταξε.

Και χτύπησε πάλι το κούφιο περβάζι. Πίσω από το ξύλο ακούστηκε ελαφρός κρότος που με άναψε. Ρίχθηκα στο περβάζι γαβγίζοντας με λύσσα.

- Αυτού είναι! Αυτού είναι! φώναξαν τα παιδιά ενθουσιασμένα.

Μα ο Χάρης ήξερε καλύτερα. Χτύπησε σε άλλο μέρος το ξύλινο περβάζι, και μ' ερέθιζε λέγοντας:

- Ψάξε, Μάγκα, ψάξε! Τάξε!...

Είχα νευριάσει κιόλα αρκετά. Μα ο Χάρης μου έδειχνε στραβό δρόμο. Δεν ήταν αυτού το ψαχνό. Ρουθούνισα βιαστικά χάμω, ένιωσα το πέρασμα ποντικού, κι έτρεξα παρεμπρός, σκαλίζοντας με τα νύχια μου και πετώντας τ' άχυρα. Έτρεξε ο Σπύρος, σήκωσε το χόρτο και ξεσκέπασε ένα τρυπαλάκι μικρό.

- Να το! Να το! φώναξε η Άννα. Το βρήκε ο Μάγκας!

Γάβγιζα, γάβγιζα φοβερά. Εκεί μέσα μύριζα εχθρούς, μ' από μακριά μόνο. Αλλού ήταν η φωλιά. Έχωσε ο Σπύρος ένα σύρμα στην τρυπούλα και ακούστηκε τρέξιμο ποντικού. Μα κανένας δε βγήκε. Γάβγιζα, έκλαιγα από τη νευρικάδα μου. Σα σαίτα πετάχθηκα έξω από την πόρτα. Μα πάλι γύρισα στην τρύπα, και πάλι ρίχθηκα έξω, ρουθουνίζοντας χάμω, στον τοίχο κοντά, όπου ένιωθα το πέρασμα του εχθρού. Ο Χάρης, που φαίνονταν να με καταλαβαίνει, βγήκε τότε έξω και με φώναξε. Πετάχθηκα κοντά του. Κι εκείνος, παίρνοντας τοίχο - τοίχο, σκυμμένος χάμω, μ' ερέθιζε ολοένα χτυπώντας τον εξώτοιχο και λέγοντας:

- Ψάξε, Μάγκα, ψάξε!

Οι δίδυμες και ο Λουκάς μας ακολουθούσαν, βαστώντας την ανάσα τους. Έξαφνα ρίχθηκα στο μέρος ακριβώς του τοίχου, όπου από μέσα είχαμε βρει την τρυπίτσα, και άρχισα να ξύνω με λύσσα. Ο Χάρης παραμέρισε μια μεγάλη πέτρα, κι ένας τρομαγμένος ποντικός πετάχθηκε από μια τρύπα στο χώμα. Τον έπνιξα ώσπου να πεις τρία, και ξαναγύρισα στη φωλιά γαβγίζοντας με όλη μου τη δύναμη.

- Είναι και άλλοι μέσα, είπε ο Χάρης. Σταθείτε δω, παιδιά. Πάγω να κλείσω πρώτα τη μέσα τρυπίτσα, μη φύγουν από κει. Και χρειάζομαι νερό.

Είπε του Σπύρου να φράξει τη μέσα τρυπίτσα, κι εκείνος έφερε έναν κουβά γεμάτο, και τον έχυσε μες στη φωλιά. Μα το ζεστό χώμα ήπιε το νερό, και κανένας ποντικός δεν

παρουσιάστηκε. Έφεραν και άλλο νερό, μα όσους κουβάδες και αν άδειαζαν, πάλι το χώμα έπινε το νερό.

- Στάσου, Χάρη! φώναξε ο Λουκάς. Πάγω να σου φέρω το λαστιχένιο καταβρεχτήρα του Βασίλη...

Κι έφυγε τρεχάτος.

Έκανα να τον ακολουθήσω, μα πάλι γύρισα στην ποντικοφωλιά. Αν έβγαινε κανένας ποντικός; Ο Χάρης έχωσε ένα καλάμι μέσα στην τρύπα. Τίποτα.

Πηδούσα, φώναζα, έκλαιγα! Κατάλαβε ο Χάρης, και με μια τσάπα φάρδυνε την τρύπα και ξεσκέπασε περισσότερο το πέραςμα που πήγαινε στη φωλιά των ποντικών. Έξαφνα πήδησαν έξω δυο ποντικοί. Πέταξα μια φωνή, άρπαξα τον ένα, τίναξα τον άλλο, παν και οι δυο. Τρέμοντας όλος, ξαναρίχθηκα στη φωλιά, που ολοένα τής μεγάλωνε την είσοδο ο Χάρης, και, χώνοντας τη μύτη μου μέσα, άρπαξα ένα πριν προφθάσει να βγει. Τι μακελιό γίνηκε τότε! Όσο άνοιγε την τρύπα ο Χάρης, τόσο παρουσιάζονταν τρομαγμένα ποντίκια. Και ώσπου να πεις «καρύδι», τα έστειλα στον άλλο κόσμο. Ήταν πανηγύρι. Ένας σαΐσης έφερε νερό, και το έχωσε ο Χάρης στην ανοιγμένη πια φωλιά, και οι ποντικοί βγήκαν μισοπνιγμένοι, και τους έστειλα και αυτούς να παν να βρουν τους συντρόφους τους.

Αργούσε να επιστρέψει ο Λουκάς, και πήγα να τον φέρω. Τον βρήκα στο δρόμο, που επέστρεφε τρεχάτος από του Βασίλη το δωμάτιο, τα χέρια βρώμικα, καταϊδρωμένος,

στενοχωρημένος. Στο στάβλο, ο Χάρης και οι δίδυμες ξαναγέμιζαν με χώμα και πέτρες την άδεια πια φωλιά.

- Χάρη, έλα να ξεκρεμάσεις το σωλήνα! φώναξε ο Λουκάς από μακριά. Δεν τον φθάνω, κρέμεται πολύ ψηλά.

- Περιπτώ, κύριε Λουκά, αποκρίθηκε ο Χάρης.

- Τους σκότωσε όλους ο Μάγκας, και φράζομε τώρα τη φωλιά με γύψο, φώναξε η Άννα.

- Τους έπνιξε, τους σκότωσε όλους, επανέλαβε η Λίζα.

- Τους σκότωσε; Ω! Κι εγώ δεν είδα τίποτα! είπε ο Λουκάς απογοητευμένος.

Η Άννα θέλησε να του τα διηγηθεί. Μα ο Χάρης τής έκοψε τη φόρα.

- Πάτε να πλυθείτε, παιδιά, γιατί θα σας μαλώσει η Μητέρα σας, αν σας δει έτσι λασπωμένα. Τα χέρια σου είναι κατάμαυρα, κύριε Λουκά, και τα κορίτσια είναι όλο λάσπες...

- Μα και ο Μάγκας θέλει πλύσιμο, Χάρη, είπε η Λίζα. Είναι και αυτός όλο λάσπες!

- Ναι, θα τον πλύνω αφού κλείσω την τρύπα. Πηγαίνετε σεις.

Κι έφυγαν τα παιδιά τρεχάτα. Κατάλαβα πως την έχω άσχημα, πως δεύτερο λουτρό με περιμένει. Καθώς είδα τα παιδιά ν' απομακρύνονται και να μπαίνουν στο σπίτι, απομακρύνθηκα κι εγώ σιγά - σιγά, χωρίς να με νιώσει ο Χάρης, έκανα ένα - δυο γύρους στον ήλιο για να στεγνώσουν

λίγο οι λάσπες μου, και όταν βρέθηκα αρκετά μακριά, ώστε να μη με αντιληφθεί ο αμαξάς, έτρεξα στο πίσω μέρος του σπιτιού όπου ήταν η πόρτα της υπηρεσίας.

ΙΒ'. Οι κουρμάδες

Πλάγι στην πόρτα, σ' έναν μπάγκο, είδα έξαφνα τον Βρασίδα. Κάθουνταν σωριασμένος, με το κεφάλι ακουμπισμένο στα χέρια του.

Νόμισα πως έκλαιγε και πλησίασα να δω. Είχε κλειστά τα μάτια του και ήταν φοβερά χλωμός. Τα χέρια του, τα ρούχα του έβγαζαν μια σαχλόγλυκη άνοστη μυρωδιά. Γύρισα να φύγω χωρίς να με δει. Δε μ' ενδιέφερε καθόλου η κακή του όψη.

Μα εκείνη την ώρα άνοιξε η πόρτα του σπιτιού, και βγήκε ο Σωτήρης με τον Άχμετ, το βοηθό τού Βασίλη, που βαστούσε ένα ζεμπίλι με λίγες κουρμάδες μέσα.

- Αδύνατο! έλεγε στενοχωρημένος ο Σωτήρης. Ούτε μισή φρουτιέρα δεν μπορώ να διορθώσω με αυτές τις κουρμάδες! Να πας πάλι εσύ, ν' ανέβεις στην κουρμαδιά, να κόψεις και άλλες. Δεν μπορώ να έχω λόγια από την κυρία. Άιντε, τρέξε! Είναι νωρίς, προφθαίνεις ν' ανέβεις, αν βιαστείς.

- Μα ντεν έκει άλλο κουρμά! διαμαρτυρήθηκε ο Άχμετ. Εγκώ το πήρα όλο το κουρμά. Και ήταν γκεμάτο το ζεμπίλι. Ποιος το έφαγκε το κουρμά;

Ο Βρασίδας πετάχτηκε πάνω μονομιάς, σα να τον χτύπησαν.

- Τι λες; φώναξε ζαλισμένος.

Γύρισαν οι δυο υπηρέτες και τον κοίταξαν.

- Τι έχετε, κύριε Βρασίδα; ρώτησε ανήσυχα ο Σωτήρης. Τι πάθατε; Δεν μπορείτε;

- Όχι... Ναι... καλά είμαι... είπε με κόπο ο Βρασίδας.

Μα με τρόμαξε αυτός ο παλιο-Άχμετ... με τις κουρμάδες του...

- Μήπως ξέρετε ποιος τις έφαγε; ρώτησε ο Σωτήρης. Ο Βρασίδας φαίνονταν τόσο άρρωστος, που τον σίμωσε ο Σωτήρης και τον βοήθησε να ξανακαθήσει.

- Να φωνάξω τη μαμά σας; ρώτησε.

Ο Βρασίδας έγνεψε όχι, κι έκλεισε πάλι τα μάτια του.

- Πε, Σωτήρη, πάλι, ποιο το έφαγκε το κουρμάντες; είπε χαμηλόφωνα ο Άχμετ... Ρώτα ποιο το έφαγκε;

Ο Βρασίδας τον άκουσε. Έκανε ν' ανασηκωθεί, μα δεν μπορούσε. Με κομμένη φωνή είπε:

- Τις έφαγε ο Λουκάς.

- Ο Λουκάς; Αδύνατο! αναφώνησε ο Σωτήρης.

- Ναι, τις έφαγε ο Λουκάς.

- Τον είδατε σεις;

- Ναι, τον είδα που ήταν... μέσα στο σπίτι του Βασίλη... και οι κουρμάδες ήταν εκεί...

Δεν τον άφησα να τελειώσει. Έξω φρενών ρίχθηκα πάνω του να τον δαγκάσω.

Θα τον κομμάτιαζα. Μα δε μ' άφησε ο Σωτήρης. Μ' έπιασε από τον κολάρο μου την ώρα που ορμούσα στο πρόσωπο του.

Ο Βρασίδας είχε βγάλει μια στριγλιά, και, ξαναβρίσκοντας τα πόδια του, έτρεξε προς τη μεγάλη πόρτα του σπιτιού φωνάζοντας:

- Μαμά! Μαμά! Βοήθεια!

Οι φωνές του ακούστηκαν στο σαλόνι, και τρομαγμένες βγήκαν όλες οι κυρίες στο πλατύσκαλο. Την ίδια ώρα κατάφθανε και ο Σωτήρης, που με κρατούσε, και ο Άχμετ με το μισοάδειο ζεμπίλι.

- Πάμε να φύγομε! Πάμε, Μαμά, να φύγομε! φώναξε ο Βρασίδας μόλις είδε τη μητέρα του.

Ανήσυχη κατέβηκε κείνη κι έπιασε βιαστικά το μέτωπο του.

- Είσαι καταϊδρωμένος, Βρασίδα μου. Τι έπαθες;

Ο Βρασίδας θέλησε ν' απαντήσει, μα του ήλθε σα ζάλη, και αν δεν τον είχε πιάσει η μητέρα του, θα έπεφτε στις σκάλες.

- Φέρε τον απάνω, Μαριγή, γρήγορα! είπε η κυρία Βασιωτάκη. Το παιδί είναι άρρωστο...

Το άκουσε ο Βρασίδης και μεμιάς σηκώθηκε στα πόδια του.

- Όχι, όχι, να φύγομε! φώναξε. Πάμε στο σπίτι... γρήγορα πάμε στο σπίτι...

Η μητέρα του, που έκαμνε πάντα όλα του τα καπρίτσια, γύρισε στον Σωτήρη.

- Ένα αμάξι αμέσως! παρακάλεσε. Αχ, γρήγορα, γρήγορα! Αχ, τελειώνει το παιδί μου!

- Δεν τελειώνει, έννοια σου, είπε με καλοσύνη η Γιαγιά. Αλλά πιο φρόνιμο θα ήταν να τον πλαγιάσεις εδώ ώσπου να του περάσει η ζάλη.

Τα λόγια της Γιαγιάς ξαναζωντάνεψαν τον Βρασίδα.

- Όχι, όχι, να φύγομε, επανέλαβε.

Ο Άχμετ είχε τρέξει κι έφερε ένα αμάξι. Τρικλίζοντας κατέβηκε ο Βρασίδης δυο - τρία σκαλοπάτια, και, με τη βοήθεια της κυρίας Βασιωτάκη, μπήκε στο αμάξι με τη μητέρα του κι έφυγε.

- Μα τι συνέβηκε; ρώτησε ανήσυχα η κυρία Βασιωτάκη τον Σωτήρη.

- Τίποτα, Κυρία, μην τρομάζετε, είπε ο Σωτήρης κλείοντας την καγκελόπορτα του κήπου. Ο σκύλος τον τρόμαξε και του ήλθε στενοχώρια.

- Αδύνατο! Κάτι άλλο έχει το παιδί.

- Αλήθεια σας λέγω, Κυρία. Να, ρωτήστε και τον Άχμετ, που ήταν μαζί μου. Ήταν λίγο ζαλισμένος ο κύριος Βρασίδης, και ο σκύλος πήδηξε πάνω του κι εκείνος τρόμαξε. - Παράξενο! είπε η κυρία Βασιωτάκη στρέφοντας κατά το σπίτι, τέτοιος φόβος...

Ο Άχμετ που έστεκε παράμερα, έδειξε του Σωτήρη το ζεμπίλι του.

- Πες το Κυρία, ντεν έκει κουρμάντες, είπε χαμηλόφωνα.

Ο Σωτήρης πρόφθασε την κυρία Βασιωτάκη στο πλατύσκαλο, όπου στέκουνταν και η Γιαγιά.

- Κυρία! Μια στιγμή! Δεν έχομε κουρμάδες για το βράδυ.

- Μα είπα του Βασίλη να βάλει τον Άχμετ ν' ανέβει στη δική μας κουρμαδιά και να κόψει τις τελευταίες, αποκρίθηκε η κυρία Βασιωτάκη.

- Τις έκοψε, μα είναι λίγες. Φέρε το ζεμπίλι, Άχμετ.

- Μα πώς έκοπες τόσο λίγες; ρώτησε στενοχωρημένη η κυρά, καθώς τις είδε στο βάθος του ζεμπιλιού. Δεν άξιζε ο κόπος ν' ανέβεις για τόσες δα! Πήγαινε πάλι και κόψε τις όλες.

- Δεν έχει άλλες, Κυρία, είπε ο Σωτήρης.

- Μα τι λες, Σωτήρη; Ολόκληρο τσαμπί ήταν σήμερα το πρωί! Το είδα η ίδια.

- Ναι, έκει πολλά το πρωί, Κυρία, είπε ο Άχμετ. Εγκώ έκοπες πολλά. Μα το φάγκει άλλος.

- Ποιος τις έφαγε;

- Το χαουάγκα Ρασίτα το λέγει φάγει κύριος Λουκά. Το βλέπει, λέγει, πάει κάμαρα Βασίλη. Ζεμπίλι ήταν κάμαρα Βασίλη.

- Μπα, ψέματα θάναι, είπε ο Σωτήρης, κάνοντας του απελπισμένα νοήματα να σωπάσει.

- Όκι ψέματα, αποκρίθηκε ο Άχμετ. Το βλέπω κι εγκώ, κύριο Λουκά πάει κάμαρα Βασίλη...

Έξαφνα αντελήφθηκε ο Άχμετ τα νοήματα του Σωτήρη. Τα έχασε. Τότε έκανε να διαψεύσει τον εαυτό του, μπλέχθηκε στα λόγια του και σταμάτησε ντροπιασμένος. Ήταν πια αργά.

- Ο Λουκάς; έκανε σαστισμένη η κυρά μου.

- Τι έκανε, λέγει, ο Λουκάς; ρώτησε η Εύα βγαίνοντας στο πλατύσκαλο με τον Χρήστο, και σκύβοντας πάνω από τη μαρμαρένια καγκελαρία.

- Ο Άχμετ λέγει πως ο Λουκάς έφαγε τις κουρμάδες, είπε η μητέρα της.

- Όκι εγκώ! Το λέει χαουάγκα Ρασίτα, διαμαρτυρήθηκε ο Άχμετ. Εγκώ το βλέπω το χαουάγκα Λουκά στο κάμαρα Βασίλη και το σκουπίσει το στόμα με τη μαντίλι. Όκι εγκώ το βλέπω να φάει!

- Ο Λουκάς; Ποτέ! Δεν είναι δυνατό, Μητέρα. Πώς μπορείς να φαντασθείς πως θα φάγει τίποτα κρυφά ο Λουκάς;

Εκείνη την ώρα έβγαινε και ο αφέντης με τον Μήτσο να παν στο γραφείο. Στέκουμουν εκεί και άκουα τον Σωτήρη, που χαμηλόφωνα μάλωνε τον Άχμετ.

- Κουτέ! Σε ωραία δουλειά έμπλεξες το παιδί μας... Και με τις σπρωξιές τον πήρε κατά την πίσω πόρτα του σπιτιού.

Εγώ δεν έφυγα. Με είδε ο αφέντης και τον πήραν τα γέλια.

- Τι χάλια είναι αυτά, μπρε Μάγκα; Από πού έρχεσαι και είσαι έτσι λασπωμένος;

Ο Λουκάς και οι δίδυμες τρεχάτοι κατάφθαναν εκείνη την ώρα ν' αποχαιρετήσουν τους γονείς τους, πριν πάνε περίπατο με τη Ματμαζέλ. Γέλασαν βλέποντας το μουντζουρωμένο μου μούτσουνο.

- Οι λάσπες αυτές είναι από την ποντικοφωλιά... φώναξε η Άννα.

- Σκότωσε ποντίκια, πολλά ποντίκια, Πατέρα. Μην τον μαλώνεις, πρόσθεσε ο Λουκάς.

Μα η μητέρα του τον αποπήρε.

- Λουκά, εσύ έφαγες τις κουρμάδες; ρώτησε αυστηρά.

- Τις κουρμάδες; Ποιες κουρμάδες; έκανε ο Λουκάς.

- Εκείνες που ήταν στην κάμαρα του Βασίλη.

- Δεν είδα κουρμάδες στην κάμαρα του Βασίλη. Εμείς ήμασταν στο στάβλο με τον Χάρη... Α! Ναι! Είχε κουρμάδες,

θυμήθηκε έξαφνα κοκκινίζοντας. Ναι, τις είδα... Ήταν σ' ένα ζεμπίλι. Και ήταν στο παράθυρο. Μα... μα δεν τις έφαγα.

- Λουκά! διέκοψε με αγανάκτηση η μητέρα του. Δε συγχωρώ ποτέ το ψέμα, το ξέρεις.

- Ψέμα; έκανε ο Λουκάς και κοκκίνισε ακόμα περισσότερο. Δε λέγω ψέμα! Δεν έφαγα τις κουρμάδες!

Ο Χρήστος είχε πλησιάσει, και χαμηλόφωνα του είπε:

- Πες καλύτερα την αλήθεια, κουράγιο... σαν Άγγλος! Η Εύα θύμωσε.

- Τι θα πει σαν Άγγλος! Είναι Έλληνας! Και αν λέγει πως δεν έφαγε κουρμάδες, δεν τις έφαγε! είπε θυμωμένη.

Το ήσυχο ψυχρό βλέμμα του Χρήστου δεν έφευγε από πάνω από τον Λουκά.

- Καλύτερα να πεις την αλήθεια, είπε τονίζοντας τις λέξεις του. Σε είδε ο Άχμετ στο σπίτι του Βασίλη και σκούπιζες το στόμα σου.

Ο Λουκάς άνοιξε τα μάτια του πλατιά - πλατιά από την έκπληξη του.

- Εμένα με είδε; Και σκούπιζα το στόμα μου; Έξαφνα θυμήθηκε:

- Α, ξέρω! είπε. Θυμούμαι τώρα. Σκουπίστηκα με το μαντίλι, γιατί ζεστάθηκα που γύρευα να ξεκρεμάσω τον καταβρεχτήρα από τον τοίχο...

- Είπες πως ήσουν με τον Χάρη, στο στάβλο, είπε η μητέρα του.

Η ανάκριση αυτή είχε εκνευρίσει τον Λουκά. Μια στιγμή κοντοστάθηκε.

- Ναι, ήμουν με τον Χάρη... Μα πήγα και στο σπίτι του Βασίλη... έκανε.

- Λουκά, διέκοψε με θυμό ο πατέρας του, που ως εκείνη την ώρα δεν είχε ανακατωθεί στη συζήτηση, να πεις την αλήθεια αμέσως, μην το μετανιώσεις.

Τα χείλη του Λουκά έτρεμαν. Τα μάτια του γέμισαν δάκρυα.

- Λέγω την αλήθεια, Πατέρα. Δεν έφαγα κουρμάδες.

- Να πας απάνω αμέσως, είπε οργισμένος ο κύριος Βασιωτάκης, που όταν θύμωνε δεν άκουε κανένα, καμιάν εξήγηση. Να πας στο σπουδαστήριο, και δεν έχει να ξανακατέβεις πια σήμερα, ώσπου να ομολογήσεις...

Τα παιδιά φοβούνταν πολύ το θυμό του πατέρα τους. Χωρίς άλλη λέξη, γύρισε ο Λουκάς να φύγει. Περνώντας εμπρός στη Γιαγιά σήκωσε τα μάτια του και την είδε που τον κοίταζε λυπημένη.

- Όχι, Γιαγιά, είπε και η φωνή του έτρεμε. Δεν έφαγα κουρμάδες.

Και ανέβηκε τρεχάτος για να μην τον δουν πως έκλαιγε. Όλοι έμειναν σιωπηλοί σα μουδιασμένοι.

- Βάζω στοίχημα πως δεν τις έφαγε! ξέσπασε ο Μήτσος.

- Κι εγώ! φώναξε η Εύα.

- Μα αφού τον είδε ο Άχμετ που έβγαινε από το σπιτάκι του Βασίλη, και σκούπιζε το στόμα του; είπε πολύ συγχισμένη η κυρία Βασιωτάκη.

- Τι σημαίνει αυτό; είπε ο Μήτσος. Και γυρνώντας στις δίδυμες:

- Κορίτσια, τι κάνατε το απομεσήμερο; ρώτησε.

- Ήμαστε με τον Χάρη πίσω από το στάβλο. Και ο Μάγκας σκότωσε τα ποντίκια, αποκρίθηκε η Άννα κατσουφιασμένη.

- Πάγω να εξετάσω τον Χάρη.

- Έρχομαι κι εγώ, είπε η Εύα.

Και κατέβηκε τρεχάτη με τον αδελφό της. Τους ακολούθησε ο Χρήστος, και μαζί τους πήγα κι εγώ στο στάβλο, όπου βρήκαμε τον αμαξά.

- Τα παιδιά ήταν μαζί σου, Χάρη; ρώτησε ο Μήτσος.

- Ναι. Είναι λίγη ώρα που ανέβηκαν, αποκρίθηκε κείνος. Βρήκαμε επιτέλους πού φώλιαζαν τα ποντίκια, κύριε Μήτσο, και μπήκε ο Μάγκας στη φωλιά και τα έπνιξε ως το τελευταίο...

- Και ήταν μαζί σου τα παιδιά;

- Ναι. Γιατί ρωτάτε, κύριε Μήτσο;

- Δεν έφυγαν καθόλου από κοντά σου; ρώτησε ο Χρήστος.

- Όχι... δηλαδή ναι, ο κύριος Λουκάς πήγε να φέρει από την κάμαρα του Βασίλη το λάστιχο που ποτίζει τον κήπο. Μα αργούσε πολύ να έλθει, δεν μπόρεσε να το ξεκρεμάσει. Άλλωστε δε μας χρειάστηκε, γιατί...

- Πόση ώρα έλειψε; διέκοψε ο Χρήστος.

- Μα πού να ξέρω; είπε ο Χάρης. Δεν κοίταξα την ώρα. Στο μεταξύ είχα σκάψει την ποντικότρυπα, και σαν ήλθε να με φωνάξει για να ξεκρεμάσω το λάστιχο, ήταν πια περιττό.

- Και όλον αυτό τον καιρό που έσκαβες την τρύπα, ήταν ο Λουκάς στην κάμαρα του Βασίλη; επέμεινε ο Χρήστος.

- Υποθέτω, αποκρίθηκε ο Χάρης με κάποια απορία.

- Πάμε στην κάμαρα του Βασίλη, είπε η Εύα.

Η κάμαρα του Βασίλη ήταν συγυρισμένη. Μόνος ο λαστιχένιος σωλήνας μισοσέρνουνταν χάμω. Στο πάτωμα ήταν σκορπισμένα μερικά στρογγυλά ξυλαράκια. Έπιασα ένα στα δόντια μου. Ήταν πολύ σκληρό και είχε γεύση γλυκούτσικη.

- Να τα κουκούτσια των κουρμάδων, είπε ο Χρήστος. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως κάποιος τις έφαγε.

- Πέντε, έξι, επτά, οκτώ... μέτρησε η Εύα. Πού πήγαν οι υπόλοιπες του ζεμπιλιού;

Εκείνη την ώρα έφθανε και ο Βασίλης. Με απορία είδε τ' αφεντικό στο δωμάτιο του.

- Κάτι, κύριε Μήτσο; ρώτησε.

Ο Μήτσος τού έδειξε τα σπαρμένα κουκούτσια.

- Κάποιος έφαγε κουρμάδες, είπε. Ποιος τις έφαγε; Ξέρεις;

- Ήταν πολλή ώρα ο Λουκάς εδώ μέσα, πρόσθεσε ο Χρήστος. Μήπως τον είδες εσύ τι έκανε;

Ο Βασίλης τον κοίταξε συλλογισμένος και αποκρίθηκε:

- Όχι, δεν τον είδα. Μα δεν τον ξέρεις, τον Λουκά μας, κύριε Χρήστο, για να βάζεις τέτοια υποψία. Μην το πιστέψεις, κύριε Μήτσο.

- Και δεν το πιστεύει κανένας μας, είπε ο Μήτσος με μια δυσαρεστημένη ματιά κατά τον Χρήστο. Μα πρέπει να το αποδείξομε.

- Και όμως τα κουκούτσια είναι δω μάρτυρες, είπε ο Χρήστος.

- Οκτώ όλα - όλα, είπε φουρκισμένα η Εύα. Τι γίνηκε το μισό ζεμπίλι που λείπει;

- Μα πώς είναι δυνατόν να φάγει ένα παιδί τόσες κουρμάδες; είπε ο Βασίλης. Ο Αχμέτ είχε μαζέψει ολόκληρο το τσαμπί γεμάτο κουρμάδες. Αν τις έτρωγε ο Λουκάς, θα του κάθιζαν στο στομάχι! Εγώ, να φάω τις μισές, θ' αρρωστήσω.

- Πάντως δεν τις έφαγε ο Λουκάς! είπε η Εύα με φωτιά.

- Είσαι τόσο βεβαία; ρώτησε χαμηλόφωνα ο Χρήστος, ακολουθώντας την στην πόρτα.

- Μήπως εσύ δεν είσαι; έκανε κείνη απότομα. Ο Χρήστος δεν αποκρίθηκε.

Η Εύα κοκκίνισε.

- Πώς θα σου φαίνονταν, αν μου έλεγες πως δεν έκανες ένα πράμα, κι εγώ δε σε πίστευα; ρώτησε και η φωνή της έτρεμε.

Ο Χρήστος έριξε μια ματιά προς τον Μήτσο, που μιλούσε με τον Βασίλη.

- Εγώ είμαι άλλο, αποκρίθηκε. Ανατράφηκα στην Αγγλία.

- Κι εγώ που δεν ανατράφηκα στην Αγγλία λοιπόν, πρέπει, κατά τη λογική σου, να λέγω ψέματα; είπε με αγανάκτηση η Εύα. Δεν ντρέπεσαι Χρήστο!

- Δεν είπα αυτό, διαμαρτυρήθηκε ο Χρήστος.

- Το υποψιάζεσαι όμως για τον αδελφό μου. Είσαι μικρόψυχος και φανταγμένος, και ξενολάτρης και γελοίος... ναι, γελοίος! επανέλαβε με φούρκα η Εύα.

Δάκρυα θυμού είχαν πηδήξει στα μάτια της. Ξαφνικά του γύρισε τη ράχη κι έφυγε. Είχα κι εγώ φούρκα τον Χρήστο, και δεν ήθελα να μείνω κοντά του. Έφυγα και πήγα και χώθηκα στο σπιτάκι μου. Είχαν χαλάσει τα κέφια μου, δεν ήθελα να δω κανένα. Αρχισα να φοβούμαι πως δε θα φανεί ποτέ η αλήθεια, αφού κανένας δεν ήταν στο σπίτι του Βασίλη την ώρα που μοχθούσε ο Λουκάς να ξεκρεμάσει τον καταβρεχτήρα. Και αυτά τα οκτώ κουκούτσια... Πώς διάβολο βρέθηκαν εκεί; Όταν πέρασαν οι δίδυμες, λυπημένες και

σιωπηλές, πλάγι στην Ματμαζέλ που τις πήγαινε περίπατο, δε βγήκα να τις προαπαντήσω. Και θύμωσα ακόμα περισσότερο σαν άκουσα τη Ματμαζέλ να τους λέγει γαλλικά:

- Πολύ κακοσυστήνεται ένα αγόρι που λέγει ψέματα. Και πρέπει να το μάθει ο κυρ-Λουκάς.

Θύμωσε όμως η Άννα, και χτύπησε το πόδι και είπε:

- Ποτέ δε λέγει ψέματα ο Λουκάς!

Και θύμωσε και η ήσυχη Λίζα και χτύπησε κι εκείνη το πόδι και είπε μισοκλαιίγοντας:

- Όχι, ποτέ δε λέγει ψέματα ο Λουκάς.

- Και πώς το ξέρετε σεις; ρώτησε η Ματμαζέλ. Και σας παρακαλώ να μη χτυπάτε το πόδι, σα μου μιλάτε και οι δυο.

- Το ξέρομε γιατί το λέγει. Και ξέρομε πως δεν τις έφαγε τις παλιοκουρμάδες, είπε με πείσμα η Άννα.

- Και ο Βρασίδας συχνά βεβαιώνει πράματα, και όμως είναι πρωτοψεύτης, είπε κοροϊδευτικά η Ματμαζέλ.

- Εγώ δε μιλώ για τον Βρασίδα, είπε αναμμένη η Άννα. Η Ματμαζέλ γέλασε.

- Μπα! είπε. Και σεις εξαδέλφια του είσαστε, και από την ίδια φυλή.

Είπα μια στιγμή πως θα τη δάγκανε η Άννα, τέτοιο θυμό είχε στα μάτια.

- Κακιά! της φώναξε ξεσπάζοντας. Κι έξαφνα μίλησε η Λίζα:

- Κι εσείς, Ματμαζέλ, που δεν είσαστε ξαδέλφη του Βρασίδα, γιατί είπατε προχθές της Μητέρας πως ήλθατε αργά γιατί δε βρήκατε αμάξι;

- Τι; Τι; έκανε κατακόκκινη η Ματμαζέλ.

- Ενώ και η Άννα και εγώ σας είδαμε από το παράθυρο, στη γωνιά του κήπου, που κουβεντιάζατε τόσην ώρα με μιαν Αραπίνα που σας έριξε την τύχη σας;

Η Ματμαζέλ στάθηκε. Ήταν μολυβί το πρόσωπο της. Νόμιζα πως θα πνιγεί.

- Α, έτσι μιλάς της δασκάλισσάς σου; είπε στο τέλος. Λοιπόν θα γράφεις πενήντα φορές: «Δεν πρέπει ν' αυθαδιάζω της Ματμαζέλ!» Τ' ακούς;

- Κι εγώ θα το γράψω, πενήντα φορές, είπε η Άννα, γιατί κι εγώ σας είδα, και ξέρω κι εγώ πως είπατε ψέματα. Και είδα την Αραπίνα που έριχνε ρεβίθια στο χώμα. Και είπε και η Ευαγγελιώ η ράφτρα για σας: «Για κανένα γαμπρό θα ρωτά».

Είπα πως θα σκάσει η Ματμαζέλ. Μα έκανε πως στάθηκε να δέσει το παπούτσι της, και μόνο σα βγήκαν στο δρόμο οι δυο μικρές, έτρεξε και τις πρόφθασε, και δεν άκουσα πια τι είπαν. Έκλεισαν την καγκελόπορτα κι έφυγαν.

«Τι κακοί που είναι οι άνθρωποι!», σκέφθηκα. Τα βρήκε μικρά τα καημένα τα δίδυμα, και τα τιμώρησε αυτή η Φράγκισσα. Μα καλά της τα είπε η Λίζα. Και καλά της τα κοπάνισε η Άννα! Κρίμα, όμως... Έπρεπε να είναι κει ο Μήτσος να τ' ακούσει και να τα πει της κυράς μου, που πίστευε τη

Ματμαζέλ, ό,τι και αν της έλεγε. Έτσι και με το γατί που είχε φέρει, και που φορούσε ένα γελοίο τριανταφυλλί φιόγκο...

«Μα τι κουτοί που είναι οι άνθρωποι!», σκέφθηκα. Και τώρα με τον Λουκά... Ήταν τόσο φανερό πως έλεγε την αλήθεια! Πως δεν είχε φάγει τις κουρμάδες! Πώς δεν τόβλεπαν όλοι; Αχ! Και νάβρισκα τρόπο ν' αποδείξω πως ήταν αθώος.

ΙΓ'. Η πολυθρόνα

Πέρασε η ώρα έτσι μελαγχολικά, και ύστερα ήλθε ο Χάρης και μ' έπλυνε, και τότε δε βάσταξα πια και πήγα στο σπίτι. Βρήκα την πίσω πόρτα ανοιχτή, και, ακολουθώντας με τη μυρωδιά τα ίχνη του Λουκά, ανέβηκα στο τρίτο πάτωμα, όπου ήταν το σπουδαστήριο των παιδιών.

Ο Λουκάς κάθονταν μόνος στο τραπέζι κι έγραφε. Τα μάτια του ήταν κόκκινα και πρισμένα. Φαίνονταν πως είχε κλάψει. Πήδηξα στα γόνατα του, κι εκείνος μ' αγκάλιασε, και βαστώντας με έτσι, με το χέρι γύρω στο λαιμό μου, ξανάπιασε σιωπηλά το γράψιμο του. Ήταν τόσο λυπημένος ο καημένος! Και ήθελα να τον παρηγορήσω και να του πω την αγάπη μου. Μα δεν ήξερα πώς. Κι έγλειψα μια - δυο φορές το χέρι που με βαστούσε... Με κοίταζε κείνος και χαμογελούσε, και χάιδεψε το κεφάλι μου.

- Καλός Μάγκας, είπε με αγάπη. Και πάλι ξανάπιασε το γράψιμο του.

Ανέβηκε η Μαριγώ, και στην άκρη του τραπέζιου έστρωσε μια πετσέτα κι έβαλε στο τραπέζι ένα πιάτο, ένα ποτήρι και μαχαιροπήρουνα.

- Θα φάγω εδώ; ρώτησε ο Λουκάς ξαφνισμένος.

- Μάλιστα, κύριε Λουκά.

Ήταν κι εκείνη λυπημένη, και του χάιδεψε το κεφάλι.

- Ήλθε ο Πατέρας; ρώτησε πάλι εκείνος.

- Όχι ακόμα. Μόνο οι κυρίες είναι κάτω.

- Και οι Άννα - Λίζα; Επέστρεψαν; Γιατί δεν ανέβηκαν; Η Μαριγώ δίστασε λίγο και ύστερα είπε:

- Η Μαμά σου είπε να μην έλθει κανείς μαζί σου.

- Και δε θα φιλήσω απόψε τη Μητέρα και τον Πατέρα, τη Γιαγιά και όλους;

- Όχι, κύριε Λουκά, είπε με λύπη η Μαριγώ. Ο Κύριος έδωσε διαταγή να μη σου μιλήσει κανένας, αν δεν ομολογήσεις πρώτα και πάρεις συχώρηση.

Ο Λουκάς δε μίλησε. Και πάλι η Μαριγώ χάιδεψε τρυφερά τα μαλλιά του.

- Ξέρεις, κύριε Λουκά, του είπε, λέγω καλύτερα να ομολογήσεις.

- Μα τι να ομολογήσω, αφού δεν τις έφαγα εγώ τις κουρμάδες! φώναξε κατακόκκινος ο Λουκάς.

- Το ξέρω και το πιστεύω, κύριε Λουκά μου! είπε γλυκά η Μαριγώ. Μα λέγω καλύτερα να πεις πως τις έφαγες και να σε

συχωρέσουν. Αλλιώς θα φας και άλλες τιμωρίες! Πες πως τις έφαγες για να γλιτώσεις. Τι σε μέλει;

- Τι λες; Να πω ψέματα; αναφώνησε ο Λουκάς.

Η φωνή του έτρεμε και δάκρυα πήδηξαν πάλι στα μάτια του. Μα τα βάσταξε.

- Χίλιες φορές προτιμώ να μη με φιλήσει κανένας! είπε και η φωνή του έτρεμε. Μα δε λέγω πως το έκανα, αφού δεν το έκανα! Όχι, δεν μπορώ.

- Μην κακοκαρδίζεις, κύριε Λουκά. Θα περάσει και αυτό, είπε παρηγορητικά η Μαριγώ.

Μα ήταν λίγο αποκαρδιωμένη η ίδια. Και πρόσθεσε:

- Στις οκτώ θα σου φέρω το φαγί σου. Έλα κάτω και συ, Μάγκα.

- Δε μου τον αφήνεις συντροφιά; είπε ο Λουκάς.

- Δεν κάνει, κύριε Λουκά. Ο Κύριος είπε να μην παίξεις με το σκύλο.

Ο Λουκάς δε μίλησε πια. Κάθησε πάλι στο μάθημα του περίλυπος και σιωπηλός. Θέλησα να τρυπώσω κάτω από την καρέγλα του.

- Δεν κάνει, Μάγκα, πήγαινε κάτω, είπε ο Λουκάς και χάιδεψε βιαστικά το κεφάλι μου. Φύγε! Ακούς; Φύγε!

Με βαριά καρδιά ακολούθησα τη Μαριγώ.

Στο δεύτερο πάτωμα ακούονταν ομιλίες. Σίμωσα λιγάκι, και είδα πως το ιδιαίτερο σαλονάκι της Γιαγιάς, πλάγι στην

κρεβατοκάμαρα της, ήταν φωτισμένο, και όλη η οικογένεια ήταν μαζεμένη εκεί. Ήταν και ο αφέντης και ο Μήτσος και ο Χρήστος, που μόλις είχαν φθάσει. Μα δεν είχα κέφια για συντροφιά, και κατέβηκα στο κάτω πάτωμα. Η πόρτα της βιβλιοθήκης ήταν ανοιχτή, και ξεφεύγοντας της Μαριγώς, που δε με κοίταζε, μπήκα μέσα και, στα σκοτεινά, πήγα και χώθηκα κάτω από μια πολυθρόνα. Προσπάθησα να κοιμηθώ. Μα ήμουν στενοχωρημένος και δεν μπορούσα. Ήμουν θυμωμένος και με τον εαυτό μου, που δεν έβρισκα τρόπο ν' αποδείξω την αθωότητα του Λουκά. Αχ, και να μπορούσα μια στιγμή να μιλήσω με ανθρώπου λαλιά!

Και ήμουν φούρκα που δεν είχα προφθάσει να δαγκάσω τον Βρασίδα για την ψευτιά που είχε πει. Θυμήθηκα τη γλυκόσαχλη μυρωδιά που έβγαζαν τα ρούχα του και μου ήλθε αναγούλα. «Να σε είχα στα δόντια μου!», γρύλισα πεισμωμένος.

Κι επειδή δεν τον είχα, τράβηξα μια δαγκωματιά σε ό,τι βρέθηκε μπροστά μου, δηλαδή στην πολυθρόνα πάνω από το κεφάλι μου. Τα δόντια μου σκάλωσαν σε κάτι περίεργο, σα δυνατό πανί πολύ τεντωμένο, και με δυσκολία τα ξεσκάλωσα. Έριξα πάλι πίσω το κεφάλι και ξαναδάγκασα. Και πάλι σκάλωσαν τα δόντια μου.

Το παιχνίδι μού φάνηκε νόστιμο. Άρχισα να ερεθίζομαι. Βγήκα έξω και πήδηξα πάνω στην πολυθρόνα. Μύριζε σιορ-Αμπρουζή. Ρουθούνισα δυο - τρεις φορές με θυμό. Αλήθεια! Πάντα σ' αυτή την πολυθρόνα στρώνουνταν. Πήδηξα χάμω.

Ήμουν θυμωμένος. Ξαναχώθηκα κάτω από το κάθισμα, και, όλο και πιο ερεθισμένος, ξανάρχισα να δαγκάνω με λύσσα, να γρυλίζω και να τραβώ δυνατά ό,τι βρίσκονταν πάνω από το κεφάλι μου. Όσο βαστούσε το περίεργο αυτό τεντωμένο πράμα, τόσο ερεθίζουμουν περισσότερο, και ορμούσα και άρπαζα, και μασούσα. Όσπου ακούστηκε ένας παράξενος κρότος, σαν κάτι που σπάζει και σχίζεται, και στα σκοτεινά είδα κομμάτια κορδέλες που κρέμουνταν από την πολυθρόνα. Τότε πια απόγινε η χαρά μου.

Σήκωσα το κεφάλι κι έμπηξα τα δόντια μου σε άλλες όμοιες κορδέλες, πλεγμένες σταυρωτά κάτω από το κάθισμα, τις μάσησα, τις τράβηξα, τις έκοψα, έσχισα και άλλες, και ακόμα και άλλες, ώσπου κρέμουνταν όλες, υγρές, ελεεινές και αξιοθρήνητες, και τις μάσησα και τις κομμάτιασα. Και χάρηκα χαρά μεγάλη. Ρίχθηκα πάλι στην πολυθρόνα. Μα τα δόντια μου χτύπησαν σε σύρματα. Και πόνεσα και τα παράτησα. Πήρα ένα κομμάτι κομμένη κορδέλα και πήγα και τη μάσησα πάνω στο χαλάκι της πόρτας.

Έξαφνα άκουσα τ' αφεντικά μου που κατέβαιναν. Ξαναθυμήθηκα τον Λουκά και το θυμό μου, και ξανακάκιωσα. Δεν ήθελα να τους δω. Κανένα τους. Τρύπωσα στην είσοδο κι έφυγα κατά την πίσω σκάλα, την ώρα που τ' αφεντικά μου έμπαιναν στην τραπεζαρία. Ήταν η ώρα του γεύματος. Ήταν ανοιχτή η πόρτα του κήπου, και βγήκα έξω. Ουφ! Αέρα! Αέρα καθαρό!... Μα κι εκεί δεν ήταν αέρας καθαρός. Βρωμούσε Βρασίδα.

Μπροστά μου στέκουνταν ο πάγκος, όπου τον είχα δει καθισμένο, χλωμό και άρρωστο, και όπου τόσο τον τρόμαξα. Ο αέρας, εκεί, μύριζε γλυκόσαχλα και αναγουλιαστικά σαν τα ρούχα του.

Ρουθούνισα μια - δυο φορές. Δε μύριζε πολύ δυνατά σαν τα ρούχα του, μα μύριζε. Σίμωσα στον μπάγκο. Μύριζε και αυτός. Μα πολύ ελαφριά. Η δυνατή μυρωδιά ήρχουνταν απ' αλλού. Με τη μύτη χάμω, γύρισα εμπρός - πίσω, ολόγυρα και στο τέλος χώθηκα μέσα στον ανθώνα μπρος στον μπάγκο. Εκεί χάμω βρήκα ένα μπογαλάκι, και μέσα ήταν δεμένα κάτι μαλακά γλυκά πράματα που μύριζαν γλυκόσαχλα, πιο δυνατά και από τα ρούχα του Βρασίδα. Τόσο ερεθίστηκα με το εύρημα μου, που άρχισα να γαβγίζω δυνατά και πυκνά. Έτυχε ο Βασίλης να περνά εκείνη την ώρα από κει, και μου σφύριξε.

- Σώπα, Μάγκα! φώναξε.

Μ' αντί να σωπάσω, όλο και πιο νευρικά γάβγιζα και γρύλιζα, δαγκάνοντας το μπογαλάκι. Σίμωσε ο Βασίλης, με είδε, έψαξε και μάζεψε το μπογαλάκι, επίσης και κάτι μετάλλινο που γυάλιζε χάμω. Τα πήρε όλα και τα κοίταξε στο φως που χύνουνταν από το παράθυρο της κουζίνας.

- Γεια σου, Μάγκα! μουρμούρισε. Να δούμε τώρα τι θα πει ο κύριος Χρήστος!

Και μπήκαμε μαζί στην πίσω πόρτα του σπιτιού. Τρεχάτος ανέβηκα τη σκάλα και μπήκα στην τραπεζαρία κουνώντας γρήγορα την ουρά μου, καταχαρούμενος για τον

έπαινο του Βασίλη. Δεν ήξερα γιατί μου είπε: «Γειά σου, Μάγκα», μα κατάλαβα πως ήταν ευχαριστημένος μαζί μου. Πηδηχτά έτρεξα στη Λίζα. Ήταν άκεφη η καημένη και μου είπε σιγά:

- Κάτω, Μάγκα.

Την ίδια ώρα μπήκε μέσα ο Σωτήρης, και, πηγαίνοντας στον Μήτσο, του είπε σιγά κάτι στο αυτί.

- Ο Βασίλης; έκανε ο Μήτσος. Πατέρα, ο Βασίλης θέλει, λέγει, κάτι να μου πει. Μπορεί να έλθει μέσα;

- Βέβαια, ας έλθει, αποκρίθηκε ο αφέντης κάπως παραξενεμένος, γιατί βράδυ αργά δεν είχε δουλειά στο σπίτι ο περιβολάρης.

Ο Βασίλης μπήκε στην τραπεζαρία και χαιρέτησε.

- Με συγχωρείς, κύριε Μήτσο, που ζήτησα σένα, είπε.

Μα μου είπες το απόγευμα πως δεν πίστεψες ότι ο κύριος Λουκάς έφαγε τις κουρμάδες. Ο Μάγκας βρήκε αυτά στο περιβόλι. Όποιος τα έχασε, αυτός έφαγε και τις κουρμάδες. Κι εμπρός σε όλους ξεδίπλωσε το μπογαλάκι που ήταν γεμάτο από κάτι μαύρα γυαλιστά και μακρουλά φρούτα. Επίσης, του έδωσε και το γυαλιστό μετάλλιο πράμα που βρέθηκε πλάγι στο μπογαλάκι.

- Τι είναι αυτά; Πού τα βρήκες; ρώτησε ο Μήτσος εξετάζοντας το μετάλλιο πράμα, που ήταν σουγιάς ανοιχτός και πασαλειμμένος ζουμιά κίτρινα.

- Τα βρήκε ο Μάγκας μέσα στον ανθώνα που είναι πλάγι στην πόρτα της κουζίνας. Παρατήρησε, κύριε Μήτσο, το μαντίλι είναι μαρκαρισμένο. Και κοίταξε τη λάμα του μαχαιριού που είναι ασκούπιστη, και λίγο φλούδι της κουρμάδας έμεινε μέσα στη θέση όπου διπλώνει το μαχαιράκι.

- Μα τίνος είναι ο σουγιάς αυτός; ρώτησε μ' έκθαση ο Μήτσος. Τον αναγνωρίζει κανένας σας; Εσείς, Άννα - Λίζα, το γνωρίζετε;

Η Άννα δεν πρόφθασε να τον καλοδεί και φώναξε:

- Ναι! Είναι ο καινούριος σουγιάς του Βρασίδα. Όλοι είχαν μαζευθεί γύρω στον Μήτσο, και κοίταζαν το σουγιά και το μαντίλι. Η Εύα, κατακόκκινη, γύρισε στον Χρήστο.

- Τώρα πιστεύεις; ρώτησε αναμμένη.

Και χωρίς να περιμένει απάντηση, έφυγε τρεχάτη, ανέβηκε στο σπουδαστήριο, όπου την ακολούθησα, παίρνοντας δυο - δυο τις σκάλες, και άνοιξε την πόρτα με ορμή. Ο Λουκάς είχε τελειώσει το γράψιμο του, και καθισμένος στο πεζούλι του παραθύρου κοίταζε τα δέντρα στο σκοτάδι, μουρμουρίζοντας θλιμμένα και μελαγχολικά ένα τραγούδι: «Κάτω στη Ρόδο, στο Ροδονήσι, Τούρκος βγήκε για να κυνηγήσει.» Γύρισε καθώς άνοιξε η πόρτα. Μα η Εύα δεν του άφησε καιρό να μιλήσει. Τον άρπαξε στην αγκαλιά της φωνάζοντας:

- Έλα κάτω, ο Μάγκας βρήκε τον ένοχο! Κατεβήκαμε στην τραπεζαρία, όπου όλοι μαζεμένοι γύρω στον Βασίλη

μιλούσαν, ρωτούσαν, γελούσαν. Η Γιαγιά βαστούσε το βρώμικο μαντίλι. Κοίταζε τη μάρκα που ήταν κεντημένη σε μια γωνιά κι έλεγε:

- Β.Σ. Δεν υπάρχει αμφιβολία. Βρασίδας Σαρδελίδης.

Μας είδε που φθάναμε και χαμογέλασε του Λουκά.

- Έλα, παιδί μου, άρχισε.

Μα την πρόλαβε ο αφέντης. Χάιδεψε το σγουρό κεφάλι του Λουκά και του είπε:

- Είμαι πολύ ευχαριστημένος να έχω να σου ομολογήσω πως έκανα λάθος. Και είμαι υπερήφανος για το αγοράκι μου.

Όλοι ήταν χαρούμενοι, και όλοι ήθελαν να φιλήσουν τον Λουκά. Η Λίζα μισόκλαιγε από συγκίνηση. Η Άννα είχε βουρκωμένα τα μάτια, μα διηγούνταν φωναχτά «πώς βρήκε ο Μάγκας το μαντίλι και το σουγιά μέσα στον ανθώνα». Ο Χρήστος έσφιξε το χέρι του Λουκά και του είπε:

- Κι εγώ ειλικρινώς σου ζητώ συχώρεση που σε υποψιάστηκα.

Κατακόκκινος, ντροπαλός, ευχαριστούσε ο Λουκάς. Ο καημενούλης δεν περίμενε τέτοια υποδοχή και τόση θριαμβευτική απόδειξη πως ήταν αθώος.

- Τώρα καταλαβαίνω τι ήταν η ζαλάδα του κυρίου Βρασίδα! είπε ο Σωτήρης, που χαίρουνταν όσο η οικογένεια πως ξεπλύθηκε ο Λουκάς από την υποψία.

- Ναι! Ελπίζω να μην το ξανακάνει, αποκρίθηκε η κυρία Βασιωτάκη που δεν ήθελε ποτέ να κατηγορήσει κανένα.

Έβγαιναν από την τραπεζαρία για να περάσουν στη βιβλιοθήκη όταν χτύπησε η πόρτα και ο κύριος Σαρδελίδης μπήκε μέσα. Ποτέ, νομίζω, δεν τον υποδέχθηκαν τα παιδιά του αφέντη, μεγάλα και μικρά, με τέτοιο ενθουσιασμό. Ο ίδιος σάσπισε. Μα ήταν θυμωμένος. Φαίνονταν από την κίτρινη όψη του.

- Ζωηρά και εύθυμος, βλέπω, ιλαρότης βασιλεύει εις τον οίκον σας, είπε με το γλυκόξυνό του χαμόγελο.

Και πρόσθεσε αμέσως:

- Φοβούμαι όμως ότι η επίσκεψις μου θα μετριάσει και θα ελαττώσει την ωραία και ευχάριστον αυτήν διάθεσιν.

- Σα να γίνεται ποτέ και αλλιώς... μουρμούρισε ο Μήτσος που έβραζε από θυμό εναντίον του Βρασίδα.

Μα η Εύα του έδωσε μια σπρωξιά, και του έκανε νόημα να μη στενοχωρεί τη μητέρα τους.

- Γιατί, σιορ-Αμπρουζή; έκανε ευγενικά η Γιαγιά. Ελπίζω να μη μας φέρνετε καμιά κακήν είδηση!

Κανένας όμως δεν τον ρώτησε για τον Βρασίδα, και αυτό σα να του παραξενοφάνηκε. Κοίταξε τον ένα και ύστερα τον άλλο και είπε:

- Θα ηρχόμην πολύ ενωρίτερα, αλλ' ηναγκάσθην να προσκαλέσω ιατρόν. Ίσως δεν γνωρίζετε ότι ο Βρασίδας είναι βαρέως και σοβαρώς ασθενής;

- Δεν πάμε καλύτερα στη βιβλιοθήκη; είπε λίγο νευρικά η κυρία Βασιωτάκη, ελπίζοντας να διακόψει και ν' αποφύγει το επικίνδυνο θέμα.

Μπήκαν στη βιβλιοθήκη, και η Εύα πρόσφερε μια καρέγλα του θείου της. Μα εκείνος την αρνήθηκε. Και ξαφνικά, παίρνοντας ύφος ανακριτού, με τα δυο του χέρια στις τσέπες, γέρνοντας εμπρός το μακρύ του σώμα, και σουφρώνοντας τα φρύδια, είπε του Λουκά αυστηρά:

- Όστε ενόμισες, φίλτατε μικρέ, ότι ατιμωρητί ηδύνασο να δηλητηριάσεις τον εξάδελφόν σου;

- Τι λες, καλέ Αμπρουζή; αναφώνησε όλο και πιο νευρικά η κυρία Βασιωτάκη. Τι λόγια είναι αυτά;

- Θλίβομαι, αδελφή Μαρίνη, ότι θα σοι αναγγείλω θλιβερά και οδυνηρά γεγονότα, είπε ο σιορ-Αμπρουζής. Αλλά δεν ευθύνεσαι βεβαίως συ, εάν ο απερίσκεπτος και αστόχαστος αυτός μικρός έπεισε τον εύπιστον και απονήρευτον Βρασίδαν μου να φάγει σπόρους δηλητηριώδεις, βλαβερού φυτού.

Ο Μήτσος ανατινάχθηκε.

- Α, έτσι σας διηγήθηκε την ιστορία ο κυρ-Βρασίδας; είπε με θυμό.

- Μήτσο, σε παρακαλώ, παύσε! του φώναξε η μητέρα του.

- Μα, Μητέρα...

- Σε παρακαλώ, παύσε! επανέλαβε η καημένη η κυρία Βασιωτάκη όλο και πιο νευρικά.

Εμπρός στην ορμή του Μήτσου, ο σιορ-Αμπρουζής κοντοστάθηκε. Αλλά βλέποντας την ανησυχία της γυναικαδέλφης του, παρεξήγησε την αιτία κι εξακολούθησε διαλέγοντας τις λέξεις του:

- Κι εγώ λυπούμαι όσον ουδείς, ότι χρεωστώ να καταγγείλω μίαν άσχημον και απρεπή πράξιν, της οποίας την διήγησιν μετά κόπου και δυσκολίας κατόρθωσα να αποσπάσω από τον Βρασίδαν μου. Είναι τόσον λεπτόν και ευγενές παιδίον, ο Βρασίδας μου, ώστε δεν επεθύμει αρχικώς να μαρτυρήσει την πράξιν του μικρότερου και αμαθέστερου εξαδέλφου του, να καταγγείλει τουτέστι...

- Άκουσε, Αμπρουζή, διέκοψε ο αφέντης ανυπόμονα. Λέγω καλύτερα να τελειώνει αυτή η ιστορία. Ο γιος σου αρρώστησε, γιατί έφαγε ένα ζεμπίλι κουρμάδες. Δώστε του μια καλή δόση ρετσινόλαδο, και ας ξεχάσομε όσα έγιναν και όσα λέχθηκαν.

Οργισμένος γύρισε καταπάνω του ο σιορ-Αμπρουζής.

- Ποιος σου τάπε αυτά τα κοροφέξαλα; είπε ξεχνώντας στο θυμό του να διαλέξει τις εκφράσεις του.

- Ετούτα, αποκρίθηκε ξερά ο αφέντης, τείνοντας του το λεκιασμένο μαντίλι και το σουγιά.

- Τι λες; Αυτός ο σουγιάς είναι του γιου μου! Πώς βρέθηκε δω; Του τον έδωσα εγώ στα γενέθλια του...

- Ακριβώς. Και το μαντίλι είναι δικό του, με τη μάρκα του. Καν τα δυο, όταν τα παρατηρήσεις, θα σου διηγηθούν ολόκληρη την ιστορία που σου μισοείπα.

Ζαλισμένος έκανε πίσω ο σιορ-Αμπρουζής και, βρίσκοντας μια πολυθρόνα, κάθισε μέσα βαριά. Ένα κρακ ακούστηκε, και η πολυθρόνα βούλιαξε, καταπίνοντας το σιορ-Αμπρουζή.

- Μάνα μου! Ήταν τούτα; ακούστηκε η πνιγμένη του φωνή, ενώ χέρια και πόδια του σπασμωδικά χτυπούσαν τον αέρα.

Σπαρταριστό γέλιο ξέσπασε απ' όλους. Η Γιαγιά και ο αφέντης ξέχασαν την αγανάκτηση τους, ο Μήτσος το θυμό του, ακόμα και η αγαθή κυρία Βασιωτάκη τη νευρικάδα της, και όλοι, πνίγοντας τα γέλια, όρμησαν ποιος να πρωτομαζέψει το σιορ-Αμπρουζή που πάλευε να βγει από την πολυθρόνα.

- Αμάν! Ένα χέρι! Βοήθεια, βρε παιδιά! 'Αι, άι, τσιμπούν οι σουστές! ξεφώνιζε κείνος όλο πιο πνιγμένος.

Τον έπιασε ο Χρήστος από το ένα χέρι, ο Μήτσος από το άλλο, ενώ η Εύα και ο πατέρας της τον έσπρωχναν από πίσω, και στο τέλος κατόρθωσαν να βγάλουν τον καημένο τον σιορ-Αμπρουζή από την πολυθρόνα που έχασκε, με το δέρμα της όλο τρυπημένο και τις σουστές πεταμένες έξω. Μα σε τι χάλια ήταν ο σιορ-Αμπρουζής! Η γραβάτα του, λυμένη, έπεφτε από τον ανοιχτό γιακά, τα μαλλιά του, ξεκολλημένα,

κρέμουνταν φράντζα σ' ένα πλάγι, και η φαλάκρα του γυάλιζε ολόγυμνη, η κακομοίρα.

Σα βρέθηκε όρθιος, έριξε γύρω του μιαν οργισμένη ματιά, και αντελήφθηκε τα γελαστά πρόσωπα. Δεν είπε τίποτα. Σφίγγοντας τα δόντια του πήγε στην πόρτα και βγήκε έξω, δένοντας τη λυμένη γραβάτα του. Η κυρία Βασιωτάκη τον ακολούθησε, αφού έκανε νόημα στους άλλους να μη γελούν. Κι ευθύς έτρεξε η Εύα, μαζί και ο πατέρας της, και βιαστικά βγήκαν στην είσοδο να συνοδεύσουν τον κύριο Σαρδελίδη.

- Ελπίζω να μη χτύπησες, θείε Αμπρουζή; είπε διστακτικά η Εύα.

Δεν αποκρίθηκε κείνος, ούτε μίλησε καθόλου. Άνοιξε την έξω πόρτα και βγήκε στο πλατύσκαλο. Μάταια γύρευε η κυρία Βασιωτάκη να τον ησυχάσει, να τον παρηγορήσει.

- Έλα, έλα, Αμπρουζή, του έλεγε με καλοσύνη, και βγήκε μαζί του στη σκάλα. Δε φταίγει κανένας αν ο Βρασίδης έφαγε τόσες κουρμάδες, ώστε ν' αρρωστήσει. Για την πολυθρόνα όμως, σου ζητώ συγνώμη. Είμαι ασυγχώρητη που δεν παρατήρησα πως είχαν χαλάσει οι σουσύτες της.

Εκείνος ούτε αποκρίθηκε. Βιαστικά κατέβηκε στο περιβόλι, άνοιξε την καγκελόπορτα και μπήκε στο αμάξι του που περίμενε απέξω. Η κυρία Βασιωτάκη του φώναξε ένα τελευταίο:

- Περαστικά του Βρασίδα. Και ξαναμπήκε στο σπίτι.

Γύρισε στη βιβλιοθήκη κατακόκκινη και στενοχωρημένη.

- Αφήσετε τα γέλια, παιδιά, είπε πολύ δυσαρεστημένη. Δεν είναι αστείο αυτό που συνέβηκε του θείου σας.

- Είναι θεία δίκη, Μητέρα, μη συγχίζεσαι! φώναξε ο Μήτσος.

- Όχι, όχι δε χωρατεύω! Γύρισε, Μήτσο, την πολυθρόνα, να δω πώς συνέβηκε αυτό το ρεζιλίκι!

Ο Μήτσος και ο Χρήστος αναποδογύρισαν την πολυθρόνα, και, ω! φρίκη! Είδα όλες τις κορδέλες που είχα μασήσει, λιωμένες, κουρελιασμένες, που κρέμουνταν αξιοθρήνητες κάτω από την ξεκοιλιασμένη πολυθρόνα, με τις πεσμένες μεταλλινες σούστες της.

- Καλέ, τι είναι αυτά; Λες και είναι πριονισμένα τα κορδόνια. Και μη χειρότερα! Καλέ, αυτές είναι υγρές! Ποιος τόκανε αυτό;

Ντροπιασμένος και αρκετά φοβισμένος, τρύπωσα κάτω από μια καρέγλα.

- Α, Μάγκα, Μάγκα, είπε ο Χρήστος κουνώντας μου το δάχτυλο. Σα να ομολογείς την ενοχή σου με το φέρσιμο σου.

Την ίδια ώρα, η Λίζα που ήταν κοντά στην πόρτα έσκυψε και μάζεψε από το χαλάκι την κορδέλα που είχα μασήσει.

- Να και άλλη κορδέλα... και είναι υγρή, είπε.

- Είναι η υπογραφή του Μάγκα φαρδιά - πλατιά, πρόσθεσε γελώντας ο Χρήστος.

Πώς φουρκίστηκα μαζί του! Θύμωσε με τα σωστά της η κυρία Βασιωτάκη.

- Α! Μα αυτή τη φορά θα τιμωρηθεί! είπε. Η Εύα σήκωσε το χέρι.

- Ζητώ συγχώρηση, παρακάλεσε. Αυτός ο ένοχος ξεσκέπασε τον Βρασίδα και απέδειξε την αθωότητα του Λουκά...

- Μα δεν είναι ανάγκη να ζητήσεις συγχώρηση! πετάχθηκε και είπε η Άννα. Ο Μάγκας δε φταίγει καθόλου για τη ζημιά!

Μια βοή από διαμαρτυρίες ακούστηκε. Μα η Άννα είχε ανάψει.

- Όχι, ο Μάγκας δε φταίγει καθόλου! επανέλαβε. Το είπε μια μέρα η Γιαγιά! Εμείς φταίμε, που δε φροντίσαμε να τον βγάλουμε νωρίς, παρά τον αφήσαμε μόνο στο γραφείο.

- Ποιος τον έμπασε στο γραφείο; ρώτησε η μητέρα. Κανένας δεν ήξερε. Κανείς δε με είχε μπάσει.

- Και δεν πιστεύω να είπε η Γιαγιά πως δε φταίγει ένας που καταστρέφει... άρχισε η κυρία Βασιωτάκη.

Μα η Άννα, κατακόκκινη, τη διέκοψε.

- Ναι, η Γιαγιά το είπε μια μέρα, φώναξε. Είπε πως δεν έφταιγε η γάτα σαν έφαγε το ψάρι, αλλά ο Θανάσης, που ξέχασε το παράθυρο ανοιχτό. Το ίδιο λοιπόν για τον Μάγκα. Αφού είναι φυσικό για τη γάτα να φάγει το ψάρι σαν πεινά,

φυσικό και για το Μάγκα να μασήσει τις κορδέλες αν τον πονούν τα δόντια. Δεν είναι έτσι, Γιαγιά;

- Μα, κυρία δικηγόρισσα, ο Μάγκας έπρεπε να ξέρει καλύτερους τρόπους από τη γάτα, είπε ο αφέντης. Από μικρός ζει ανάμεσα σε ανθρώπους και σε πολιτισμό...

- Μα, Πατέρα, διέκοψε όλο και πιο αναμμένη η Άννα, η μητέρα του ίσως να μην του είχε ποτέ να μην τρώγει τις πολυθρόνες!

Όλοι γέλασαν με τα τελευταία αυτά λόγια της Άννας. Και η Γιαγιά, που γελούσε περισσότερο απ' όλους, μεσίτεψε και είπε:

- Συγχώρησε τον, Μαρίνα μου, για χατήρι της Άννας, που θυμήθηκε τόσο καλά ένα μάθημα φιλοσοφίας.

Και πρόσθεσε:

- Μπορεί να πίστεψε ο φουκαράς πως ήταν άλλο είδος κόκαλο η πολυθρόνα.

- Αν το θέλεις, βέβαια θα γίνει το χατήρι σου, Μητέρα, είπε η κυρία Βασιωτάκη. Μα τουλάχιστον να μας γίνει εμάς μάθημα το πάθημα, και να τον βγάλομε τώρα έξω, μην ξανακάνει τη νύχτα την ίδια αταξία.

Ο Λουκάς πετάχθηκε πάνω.

- Εγώ, εγώ να τον πάρω έξω, αναφώνησε. Του χρεωστώ εγώ μεγάλη ευγνωμοσύνη. Έλα, Μάγκα, στο σπίτι σου! Έλα! Ακούς;

Τον ακολούθησα με την ουρά στα σκέλια και το κεφάλι σκυφτό. Ήμουν συντριμμένος από ντροπή. Βγαίνοντας έξω είπε ο Λουκάς της Άννας, που μας ακολουθούσε:

- Καλύτερα ήταν να είχες αφήσει τα πράματα όπως τα διόρθωνε η Εύα.

- Γιατί;

- Με αυτά που είπες, τον χαντάκωσες τον Μάγκα.

- Εγώ; Μα εγώ ήθελα να μη φάγει ξύλο! είπε η Άννα.

- Τον έβαλες όμως στην ίδια σειρά με τις γάτες, αποκρίθηκε ο Λουκάς.

Και κατσουφιασμένος σκάλωσε την αλυσίδα στο γιακά μου. Χώθηκα μες στο σπίτι μου και κουλουριάστηκα στο βάθος. Αλήθεια, αλήθεια, εκείνη την ώρα προτιμούσα να είχα φάγει ξύλο παρά να συχωρεθώ, πέφτοντας τόσο χαμηλά στην υπόληψη όλων, και προπάντων στην υπόληψη του Λουκά. Γιατί το είχε διατυπώσει σωστά. Είχα ξεπέσει στην ίδια σειρά με τις γάτες.

ΙΔ'. Ο καπετάν-Μανόλης

Είχε τελειώσει ο Νοέμβριος, κατέφθασε και ο Δεκέμβριος, και βροχή ακόμα δεν είχε πέσει αρκετή ώστε να δροσίσει καλά την ατμόσφαιρα. Στέναζε και νεύριαζε η Ντίζη, και όλο το κρύο και τα χιόνια της Αγγλίας μακάριζε.

Ζεμένη στο αμάξι πλάγι στο Μπόμπη, που ποτέ δε χαλούσε τη ζαχαρένια του, γκρίνιαζε ένα πρωί, περιμένοντας την κυρία Βασιωτάκη, που ήταν να πάγει στη χώρα να κάνει μερικές αγορές.

- Μα επιτέλους, Ντίζη, μην παραπονιέσαι και τόσο, της έλεγε ο Μπόμπης με κέφι. Στη χώρα θα πάμε. Οι αποστάσεις είναι μικρές, δεν κάνει πια ζέστη. Και θα τρέχομε με μεγαλείο, αργά και καμαρωτά. Θα δεις πως δε θα ζεσταθείς.

- Ουφ! Μας βγάζουν με τόσο ήλιο στην άσφαλτο!

- Ε, και βέβαια. Θα πάμε όπου θέλουν τ' αφεντικά.

- Τι σιγά και τι γρήγορα; Τα γόνατα μου στο ίδιο ύψος θα τα σηκώσω. Νομίζεις πως αυτό δε ζεσταίνει; Θ' αφρίσει πάλι ο ιδρώτας μου στα λουριά...

- Σήκωσε σήμερα λιγότερο ψηλά τα γόνατα σου. Και στο τέλος τσακίσου, μα παύσε πια τη γρίνα, της φώναξα από το σπιτάκι μου.

Ήθελα να κουβεντιάσω με το Μπόμπη, και αυτή δε μ' άφηνε με τις κλάψεις της.

- Εσύ να σωπαίνεις! μου αποκρίθηκε θυμωμένη. Εγώ είμαι Εγγλέζα! Δεν καταδέχομαι να σέρνω τα πόδια μου σαν τ' άλογα του δρόμου. Εγώ έχω περγαμηνές!

- Εσύ είσαι στραβόξυλο και φανταγμένη, της είπα. Γεννήθηκες μόνο για να τρως και να παιγιέσαι!

Είδα τη Γιαγιά που κατέβαινε από τη βεράντα με τα παιδιά, κι έτρεξα να την ανταμώσω. Καθώς όμως πέρασα κοντά στη Ντίζη, θέλησε αυτή να με κλωτσήσει. Μα το πόδι της, αντί να χτυπήσει εμένα, χτύπησε το τιμόνι του αμαξιού και μάτωσε. Τότε έγινε φούρκα, και άρχισε τις κλωτσιές δεξιά και αριστερά, σηκώθηκε όρθια στα πίσω πόδια, και με όλες τις προσπάθειες του Χάρη να τη συγκρατήσει, τέτοιο κακό έκανε, που έσπασε το τιμόνι κι έσπασε και τα λουριά της. Ο Χάρης πήδηξε από τη θέση του, και με τη βοήθεια του Σπύρου και των σαΐσηδων που κατάφθαναν τρεχάτοι, την ησύχασε και την ξέζεψε. Στενοχωρημένος κοιτάζε το ωραίο αμάξι, καταγδαρμένο και σπασμένο από τις κλωτσιές της φοράδας, κι εξέταζε το ματωμένο πόδι της.

- Τώρα όλα αυτά εσύ τα φταις, Μάγκα, μου είπε αυστηρά ο Μπόμπης. Τι ανάγκη είχε να τη ζιζανέψεις;

Η Γιαγιά και τα παιδιά, που είχαν δει τη σκηνή, χωρίς όμως και να καταλάβουν την αιτία, έφθασαν τρομαγμένοι. Ο Λουκάς με αγκάλιασε και με χάρησε.

- Καημένε Μάγκα! είπε. Από τρίχα να φας εσύ την κλωτσιά της Ντέιζης.

- Είδες τι καλός που είναι, Γιαγιά; έκανε η Λίζα. Ούτε δοκίμασε να τη δαγκάσει, για εκδίκηση, την ώρα που γύρευε αυτή να τον κλωτσήσει!

Ο Χάρης είχε ξεζέψει τα δυο άλογα και τα πήγαινε στο στάβλο.

- Συγχαρητήρια, μου ψιθύρισε περνώντας ο Μπόμπης. Δέχεσαι και επαίνους!

Τόσο ντράπηκα, που δεν ήξερα πού να κρύψω το κεφάλι μου για ν' αποφύγω τη ματιά του Μπόμπη. Εκείνη την ώρα κατάφθανε και η κυρία Βασιωτάκη, καπελωμένη και γαντωμένη. Ήταν το πρόσωπο της σοβαρό και λυπημένο, και στο χέρι κρατούσε ένα ξεδιπλωμένο χαρτί.

- Τι τρέχει; ρώτησε βλέποντας το σπασμένο αμάξι.

Η Γιαγιά της εξήγησε πως η Ντέιζη είχε κάνει τα δικά της.

- Μα ο Χάρης θα ζέψει αμέσως την άλλη βικτώρια, με τον Κεχαγιά και την Αστέρω, πρόσθεσε, και θα σε πάγει στις αγορές σου.

- Όχι, όχι, περιπτώ, είπε η κυρία Βασιωτάκη. Χάρη, του φώναξε, δε θα πάγω στα εμπορικά. Στείλε μόνο ένα σαΐση να

μου φέρει αμάξι αγοραίο. Γρήγορα, παρακαλώ. Βιάζομαι να φύγω.

Και δείχνοντας της Γιαγιάς το χαρτί που βαστούσε:

- Κακή μέρα σήμερα, είπε. Αυτή τη στιγμή έλαβα τούτο το τηλεγράφημα από τα Χανιά. Πέθανε ο καημένος ο μπαρμπα-Μανόλης!

- Πέθανε ο δυστυχής; Ξαφνικά; Καλύτερα έτσι, Μαρίνα! Έφυγε χωρίς να υποφέρει τουλάχιστον. Δεν ήταν άνθρωπος να μείνει ζαβός ή άρρωστος. Μα συλλογίζομαι το παιδί. Τον αγαπούσε πολύ τον παππού του.

- Ναι, το καημένο. Δε γνώρισε, βλέπεις, γονείς, είπε η κυρά μου, και ο παππούς του ήταν όλη του η οικογένεια. Έπειτα δεν ήταν κοινός γέρος, ο καπετάν-Μανόλης, και το παρελθόν του θα φανάτιζε ένα παιδί σαν που είναι ο Περικλής. Φεύγω, Μητέρα, πηγαίνω στο γραφείο να βρω αμέσως τον Γιώργο. Λέγω να φέρομε εδώ τον Περικλή, και πρέπει να τηλεγραφήσομε αμέσως, για να προφθάσει το Αυστριακό που περνά μεθαύριο από την Κρήτη.

Φίλησε τα παιδιά, μπήκε στο αμάξι που της είχαν φέρει κι έφυγε.

- Γιαγιά, ποιος είναι ο Περικλής που θα έλθει; ρώτησε ο Λουκάς που πήγαινε πλάγι της.

- Ο Περικλής είναι μακρινός σας εξάδελφος, δισέγγονος του μεγάλου θείου σου, του καπετάν-Μανόλη, αποκρίθηκε η

Γιαγιά. Δεν έτυχε να τον δείτε ποτέ, γιατί έμμενε πάντα στο Ηράκλειο.

- Είναι μικρός;

- Είναι μεγαλύτερος σας. Πρέπει να είναι δεκατεσσάρων, ίσως και δεκαπέντε χρονών τώρα.

- Τον ξέρεις εσύ, Γιαγιά; ρώτησε η Λίζα.

- Ναι, μια - δυο φορές, στις εορτές των Χριστουγέννων, ήλθε με τον καπετάν-Μανόλη στα Χανιά. Έμμενε πάντα με τον προπάππο του, που, αν και τόσο γέρος, είχε μυαλό σπάνιο. Αυτός ανέτρεψε τον Περικλή, και τον δίδασκε καλύτερα και από τον καλύτερο καθηγητή.

- Γιατί είπε η Μητέρα πως η ιστορία του μπάρμπα-Μανόλη θα φανάτιζε τον Περικλή; ρώτησε η Λίζα.

- Γιατί είναι ηρωική. Δε σας τη διηγήθηκαν ποτέ;

- Ναι, εγώ την ξέρω, μου τη διηγήθηκε ο Μήτσος, είπε υπερήφανα ο Λουκάς.

- Τι σου διηγήθηκε; Την ξέρει άραγε όλην ο Μήτσος; ρώτησε η Γιαγιά.

- Μου είπε πως πολέμησε στην Επανάσταση κι έχασε το χέρι του.

Όρτσωσα τ' αυτιά μου. Η λέξη «Επανάσταση» μου θύμισε τον Κεχαγιά και την Αστέρω και τα πρώτα τους αφεντικά. Κοίταζα ν' αρπάζω τις εξηγήσεις της Γιαγιάς, για να του τις μεταπώ ύστερα.

Μα η Γιαγιά τραβούσε άλλο δρόμο.

- Εκείνο που ιδιαιτέρως κάνει συγκινητική την ιστορία του καπετάν-Μανόλη, είπε, είναι που πολεμούσε πριν ακόμα καλά

- καλά μπορέσει να βαστάξει τουφέκι.

- Και πώς λοιπόν πολεμούσε; ρώτησε η Λίζα.

- Τα χρόνια εκείνα, από μικρά τα παιδιά ήταν μαθημένα στα όπλα. Μέρα - νύχτα με τους επαναστάτες, είχε ψηθεί ο Μανόλης στον αγώνα, στους κινδύνους, στην κούραση, στην πείνα, στην κακοπέραση. Τα παιδιά εκείνα γεννιούνταν, θάλεγες, ηρωικά. Ήταν τέτοια η εποχή. Παιχνίδια τους ήταν τα μπαρούτια και οι φλόγες. Ύπνος τους ο θάνατος. Η Επανάσταση βάσταξε εννιά χρόνια. Και την έζησε ολόκληρη ο μπαρμπα-Μανόλης. Φανταστείτε που γνώρισε όλους τους ήρωες, ακόμα και τον Θανάση Διάκο!

Ανατρίχιασα! Ταράχθηκα! Θανάσης Διάκος! Ο πρώτος αφέντης της Αστέρως! Θα μάθαινα επιτέλους... Τη διέκοψε ο Λουκάς μ' ένα αναφωνητό:

- Τον Θανάση Διάκο! έκανε. Αχ, τι κρίμα που πέθανε πριν τον γνωρίσομε, ο μπαρμπα-Μανόλης!

Είπα πως θα μας φώτιζε η Γιαγιά, πως θα διηγούνταν πού και πώς είχε ο Θανάσης Διάκος την Αστέρω. Μα οι άνθρωποι σκέπτονται και μιλούν αλλιώςτικα από μας. Και η Γιαγιά τραβούσε το δρόμο της αλλιώςτικα από τη δική μου σκέψη κι επιθυμία.

- Ήταν πάρα πολύ γέρος, αποκρίθηκε. Φαντάσου, για να θυμάται τον Θανάση Διάκο, που τον σούβλισαν οι Τούρκοι στην αρχή της Επανάστασεως, τις 22 Απριλίου του 1821, θα ήταν σχεδόν εκατό χρονών σήμερα. Μα βαστούσε λαμπρά. Ισιος ήταν σαν κυπαρίσσι. Λεβεντάνθρωπος. Σπάνιος γέρος. Θυμούνταν κάθε λεπτομέρεια της Επανάστασεως. Βιβλίο ζωντανό! Πόσα επεισόδια θα ξέρει ο Περικλής, που ζούσε μαζί του και τ' άκουε κάθε μέρα!

Η κουβέντα έπαιρνε ένα δρόμο που δε μ' ενδιέφερε καθόλου. Ούτε τον Περικλή ήξερα ούτε τότε καταλάβαινα τι θα πει «Επανάσταση». Ήθελα παιχνίδια, και τράβηξα στα δόντια μου το φόρεμα της Άννας. Μα εκείνη ούτε γύρισε. Με λαχτάρα ρώτησε:

- Εσύ, Γιαγιά, ξέρεις την ιστορία του μπαρμπα-Μανόλη;

- Ξέρω τις μεγάλες γραμμές, παιδί μου, μα όχι τις λεπτομέρειες. Ξέρω λ.χ. πως πολύ μικρός πολέμησε στο Μεσολόγγι με τον Μάρκο Μπότσαρη...

Τα παιδιά βγάλανε όλα μαζί ένα αναφωνητό:

- Τον Μάρκο Μπότσαρη!

Καινούριο πάλι όνομα για μένα! Μα τα παιδιά φαίνονταν να τον ξέρουν καλά. Ο Λουκάς προπάντων είχε ανάψει.

- Αχ, πες μας! Πες μας, Γιαγιά, πώς βρέθηκε με τον Μάρκο Μπότσαρη στο Μεσολόγγι; ρώτησε.

Εμένα καθόλου δε μ' άρεσε η ιδέα πως θα περπατούμε έτσι φρόνιμα γύρω στις πρασιές, και θα λέγει η Γιαγιά ιστορίες αγνώστων Μάρκων Μποτσαρέων ή αλλωνών. Πήδηξα στο στήθος του Λουκά, και ακούμπησα τα μπροστινά μου πόδια απάνω του, να τον παρασύρω στο τρέξιμο. Μα πού αυτός! Μ' έπιασε από το γιακά και παρακάλεσε τη Γιαγιά:

- Πάμε να καθήσομε στη βιβλιοθήκη, Γιαγιά; Να μας πεις για τον Μάρκο Μπότσαρη και το Μεσολόγγι;

Και ανέβηκαν στο σπίτι, και πήγαν στη βιβλιοθήκη, και κάθισε η Γιαγιά σε μια πολυθρόνα, και τα τρία παιδιά πήραν χαμηλά σκαμνιά και κάθισαν αράδα μπροστά της. Και με πήρε αγκαλιά ο Λουκάς, και με βαστούσε ανάμεσα στα γόνατα του. Κι επειδή τον αγαπούσα τόσο τον Λουκά, κι επειδή μ' άρεζε πολύ να νιώθω τα χέρια του γύρω μου, κάθισα ήσυχα - ήσυχα. Κι έτσι άκουσα όλη την ιστορία που θα σας πω, όπως την είπε η Γιαγιά εκείνο το πρωί στα τρία της εγγόνια.

ΙΕ'. Μεσολόγγι

Στο Μεσολόγγι, είπε η Γιαγιά, πήγε ο Μανόλης στην αρχή της πρώτης πολιορκίας, τον Οκτώβριο του 1822, με τον Μάρκο Μπότσαρη, που μαζί του συγγένευε. Οι Τούρκοι κατέβαιναν να το πάρουν με δυο μεγάλους αρχηγούς, τον Κιουταχή και τον Ομέρ Βρυώνη. Για να κερδίσουν καιρό και να προφθάσουν να μαζέψουν τις σκόρπιες δυνάμεις τους, οι Έλληνες αρχηγοί είχαν στείλει ένα τους, τον Βαρνακιώτη, μ' εντολή ν' αρχίσει διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους, τάχα πως σκέπτονται να παραδοθούν. Είχε παραγγελιά ο Βαρνακιώτης να σύρει τα πράματα, ώσπου να ετοιμαστούν αυτοί για την αντίσταση. Μα ο Βαρνακιώτης, που δυστυχώς ζούλευε τους άλλους αρχηγούς ή, χειρότερα, ήθελε πλούτη, καλοπέραση και χρυσάφι, σαν πήγε στον Ομέρ Βρυώνη, πρόδωσε τους συντρόφους του, και προσκύνησε τον Τούρκο, καταστρέφοντας έτσι το σχέδιο και βάζοντας το Μεσολόγγι σε κίνδυνο να πέσει στα χέρια του εχθρού με την πρώτη προσβολή. Αποκαρδιωμένοι, νομίζοντας τα πάντα χαμένα, σκόρπισαν τότε οι αρχηγοί στα βουνά. Δυο όμως παλικάρια, που τόλεγε περισσότερο η καρδιά τους, και που

έβαλαν τον πατριωτισμό τους πάνω απ' όλα, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Μάρκος Μπότσαρης, ορκίστηκαν να σώσουν το Μεσολόγγι ή να πεθάνουν.

Κλείστηκε ο Μαυροκορδάτος μέσα στους μισογκρεμισμένους τοίχους της πόλεως, έβγαλε από μέσα όλα τα γυναικόπαιδα, που ήταν στόματα περιττά, και τα έστειλε στην Πελοπόννησο, μάζεψε γύρω του όλους τους άντρες, πήρε από τα γειτονικά χωριά όσα κοπάδια και τροφές βρήκε, και βιαστικά άρχισε να ξαναχτίζει τα χαλασμένα οχυρώματα.

- Και οι Τούρκοι τον αφήναν; ρώτησε ο Λουκάς.

- Δε θα τον αφήναν, βέβαια, και θα κατέστρεφαν το Μεσολόγγι, και θα έσφαζαν ως τον τελευταίο Χριστιανό, αποκρίθηκε η Γιαγιά. Μα ενόσω, μέσα, οχύρωνε ο Μαυροκορδάτος το Μεσολόγγι, ο Μάρκος Μπότσαρης με 600 Σουλιώτες είχε βγει στα βουνά. Σκοπός του να σταματήσει τον Κιουταχή. Αυτές είναι από τις ηρωικότερες σελίδες της Επανάστασεως, και να τις θυμάστε, παιδιά μου. Άκουσα τον καπετάν-Μανόλη να τις διηγείται, και να τρέμει ακόμα η φωνή του και να ηλεκτρίζεται όλος, μόνο που αναπολούσε κείνες τις μέρες.

- Και τον σταμάτησε, Γιαγιά, τον Κιουταχή; ρώτησε η Άννα, ανυπόμονα.

- Δεν τον σταμάτησε, παιδί μου, αφού κατέβηκε αυτός και πολιορκήσε το Μεσολόγγι. Αλλά τον χασομέρησε για

τέσσερα ολόκληρα ημερόνυχτα, και άφησε καιρό στον Μαυροκορδάτο να οργανώσει την αντίσταση.

- Μπράβο του! αναφώνησε μ' ενθουσιασμό η Άννα.

- Ναι, μπράβο του! είπε η Γιαγιά. Αλλά ν' ακούσεις τι εστοίχισε το χασομέρι του Κιουταχή. Ανάμεσα στους 600 που πολέμησαν με τον Μάρκο Μπότσαρη, ήταν και ο μικρός τότε, δεκατεσσάρων - δεκαπέντε χρονών, Μανόλης. Μου διηγήθηκε ο ίδιος πώς κατόρθωσε να βγει από το Μεσολόγγι με τον Μάρκο Μπότσαρη, και να πιάσουν τις κλεισούρες. Και άλλοι αρχηγοί είχαν προσπαθήσει πρωτίτερα να σταματήσουν τον εχθρό. Μα μπρος στα αμέτρητα πλήθη των Τούρκων υποχώρησαν. Και πολλοί σκόρπισαν στα βουνά. Τότε αποφάσισε να βγει ο Μάρκος Μπότσαρης. Μαζί του ζήτησε να βγει και ο Μανόλης. Μα του το αρνήθηκε ο Μάρκος Μπότσαρης, λέγοντας πως ήταν ακόμα μικρός για τέτοια κουραστική όσο κι επικίνδυνη επιχείρηση. Καθώς λοιπόν, το σούρουπο, βγήκε ο Μάρκος Μπότσαρης με τους 600, χώθηκε και ο μικρός ανάμεσα στους στρατιώτες, και, τυλιγμένος μέσα σε μια κάπα, πέρασε απαρατήρητος. Ανάμεσα στους 600 Σουλιώτες ήταν κι ένας παπάς. Τους πήρε όλους ο Μπότσαρης, τους οδήγησε στο Κεφαλόβρυσο, βόρεια από τη λίμνη της Τριχωνίας, κι εκεί ετοιμάστηκαν για να πεθάνουν.

Σαν τους αρχαίους Σπαρτιάτες, που, πριν βγουν στη μάχη, καλλωπίζονταν για να κατέβουν καλοντυμένοι και καθαροί στον Άδη, αν τους έπαιρνε ο Χάρος, έτσι και οι 600

Σουλιώτες στολίστηκαν για το θάνατο. Γδύθηκαν, πλύθηκαν στην πηγή, φόρεσαν ό,τι πολυτιμότερο είχαν, έλουσαν και χτένισαν τα μακριά μαλλιά τους, που οι Σουλιώτες τ' άφηναν να πέφτουν ως τους ώμους χωρίς να τα κόβουν, και αρματωμένοι, έτοιμοι πια για το θάνατο, στάθηκαν όλοι στη σειρά. Τότε σίμωσε ο παπάς με το σταυρό, τους ξεμολόγησε, τους έδωσε την ευχή του, τους μετάλαβε. Και όλοι, μαζί και ο Μάρκος Μπότσαρης, έδωσαν τον όρκο της αδελφοποιήσεως. Έλεγε ο καθένας: «Η ζωή μου ζωή σου, και η ψυχή μου ψυχή σου», δηλαδή έδιναν όρκο να πεθάνουν ο ένας για τον άλλο, ως τον τελευταίο, αλλά να μη φύγει κανένας.

Και τότε όλοι αλληλοφιλήθηκαν. Στο φίλημα απάνω, αναγνώρισε ο Μάρκος Μπότσαρης το μικρό εξάδελφο του. Μια στιγμή κοντοστάθηκε.

- «Εδώ είσαι, παλιόπαιδο;», του λέγει χαμηλόφωνα. Και τον αρπά στο στήθος του και τον φιλεί.

Ο μικρός, που περίμενε ξύλο, πήγε να τα χάσει. Έπεσε στα γόνατα και φίλησε το χέρι του αρχηγού του.

- «Άφησε μου την τιμή να πεθάνω κοντά σου», παρακάλεσε.

Και να ήθελε τώρα ο Μάρκος Μπότσαρης, δεν μπορούσε πια να τον διώξει, μιας και είχε δοθεί ο όρκος της αδελφοποιήσεως.

- «Εμπρός λοιπόν», του είπε. «Μη φοβηθείς μόνο, μη λιγοψυχήσεις. Γιατί θα σε σκοτώσω».

Και δείχνοντας του τους λόφους πίσω από τους οποίους στέκουνταν οι Τούρκοι:

- «Από δω είναι ο θάνατος», πρόσθεσε.

Και τώντι, κανένας δεν ήλπιζε να γλιτώσει και να ξαναδεί το Μεσολόγγι.

Από τα ξημερώματα άρχισε το τουφεκίδι. Από τον Ανατολικό, που όπως το λέγει τ' όνομα του, είναι ανατολικά από τη Λιμνοθάλασσα και από το Μεσολόγγι, ο Μαυροκορδάτος και οι δικοί του έβλεπαν μακριά, σαν αστραπές, τις φλόγες των τουφεκιών, άκουαν τη βροντή της μάχης. Ο Μάρκος Μπότσαρης είχε αποφασίσει τη ζωή του να τη δώσει. Το ίδιο και οι σύντροφοι του. Σα λεοντάρια ρίχνουνταν στους Τούρκους, επιτίθουνταν στα πλευρά τους, τους έκοβαν τη φόρα προς το Μεσολόγγι, και τους υποχρέωναν να σταματήσουν, να υποχωρήσουν, τους βαστούσαν άγρυπνους μέρα - νύχτα, στιγμή ησυχίας δεν τους άφηναν. Τους είχαν αλαλιάσει.

Τέσσερα ημερόνυχτα τους βάσταξαν έτσι. Οι Τούρκοι όμως ήταν πολλοί, οι δικοί μας λίγοι. Κάθε μάχη τους δεκάτιζε, τα φυσίγγια τους τελείωναν, ένας - ένας έπεφτε. Στο τέλος, μια χούφτα πια έμειναν, χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς μπαρούτι, αφανισμένοι από την κούραση και την αγρυπνία.

Μου διηγήθηκε ο μπαρμπα-Μανόλης πώς, μισοπεθαμένος από την πείνα και την εξάντληση, πληγωμένος, και γεμάτος αίματα, είχε ξαπλωθεί σ' ένα χαντάκι για να πεθάνει. Πώς τον είδε ο Μάρκος Μπότσαρης, και με όλη του την κούραση, τον φόρτωσε στη ράχη του. Και μου είπε, πώς τη νύχτα, μπήκε στο Μεσολόγγι με τους τελευταίους άντρες του.

Είχε βγει ο Μάρκος Μπότσαρης με 600 Σουλιώτες. Ξαναγύρισε με εικοσιδύο, και ο Μάρκος Μπότσαρης εικοσιτρεις. Όλοι οι άλλοι είχαν πέσει». Σώπασε η γιαγιά συγκινημένη. Και κανένα από τα παιδιά δε μίλησε. Και σε λίγο, συλλογισμένος είπε ο Λουκάς:

- Γιατί, Γιαγιά, λέει η μισ Λαμ, πως εμείς δεν ξέρομε να πολεμούμε, και όλο μου χτυπά το 97;

- Στα 1897 νικηθήκαμε, παιδί μου, και νικηθήκαμε αισχρά, γιατί κάναμε έναν πόλεμο ανόητο, χωρίς να είμεθα προετοιμασμένοι, με μια κυβέρνηση που παρασύρθηκε από τις φωνές του δρόμου και τους ανεύθυνους, είπε θλιμμένα η Γιαγιά. Μα σε όποιο σου λέγει πως δεν ξέρομε να πολεμήσομε, μπορείς ν' αποκριθείς πως είναι γεμάτη η ιστορία μας από τέτοιες ηρωικές θυσίες, σαν αυτήν που σας διηγήθηκα. Και γι' αυτό ίσα - ίσα μας γεννά η ιστορία μας τόσες υποχρεώσεις για το μέλλον, αν θέλομε να είμεθα αντάξιοι της φυλής μας. Και ιδιαίτέρως μπορείς να θυμίσεις της Μισ Λαμ πως οι Άγγλοι είναι υπερήφανοι, και δικαίως, για τη μάχη του Μπαλακλάβα, στην Κριμαία, γιατί 600 ιππείς

Άγγλοι όρμησαν, με τον αρχηγό τους, το Λόρδο Κάρδιγγαν, απάνω στα ρωσικά κανόνια, και από τους 600 μόνο 185 γύρισαν ζωντανοί. Πες τής μισ Λαμ, πως ο Μάρκος Μπότσαρης βγήκε και αυτός με 600, μα γύρισε μόνο με 22. Είναι αλήθεια πως κι εμείς οι ίδιοι οι Έλληνες σχεδόν δε γνωρίζουμε αυτή την ηρωική σελίδα, από τις πιο ηρωικές της ιστορίας μας!

- Αχ, Γιαγιά, θα της το πω! αναφώνησε ο Λουκάς.

- Κι εγώ! Θα το πω της ματμαζέλ Αρνώ, άρχισε η Λίζα. Μα τη διέκοψε ορμητικά η Άννα:

- Και σα μπήκαν λοιπόν στο Μεσολόγγι, Γιαγιά; ρώτησε λαχανιασμένη από ανυπομονησία. - Τους είδαν λοιπόν οι Μεσολογγίτες, που κατάφθαναν, 23 σκιές, στα χαρακώματα, διηγήθηκε η Γιαγιά, σκονισμένοι, αιματωμένοι, μαύροι από το μπαρούτι, αγριεμένοι από την κούραση και τη δίψα, και τους άνοιξαν και τους έμπασαν στα προχώματα, όπου ήλθαν κι έπεσαν σαν πτώματα. Ούτε να μιλήσουν πια δεν είχαν δύναμη. Και όμως, μόλις παρουσιάστηκαν οι Τούρκοι, αυτές οι ίδιες σκιές, τ' ατρόμητα παλικάρια, βρέθηκαν πάνω στα προχώματα, πρώτοι πάλι και καλύτεροι, έτοιμοι να ξαναχύσουν το αίμα τους για να σώσουν τη χώρα.

- Και την έσωσαν, Γιαγιά; ρώτησε η Άννα.

- Και βέβαια την έσωσαν, αποκρίθηκε ο Λουκάς, που ήξερε και αυτός ιστορία. Βέβαια την έσωσαν. Και όταν έφθασαν οι Τούρκοι, και ζήτησαν από τον Μάρκο Μπότσαρη

να τους παραδώσει το Μεσολόγγι, εκείνος τους αποκρίθηκε: «Ελάτε να το πάρετε». Δεν είναι έτσι, Γιαγιά;

- Ναι. Τους είπε: «Αν θέλετε τον τόπο μας, ελάτε να τον πάρετε!», επαναλαμβάνοντας, ύστερα από χιλιάδες χρόνια, το αθάνατο «Μολών λαβέ» του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες.

- Και ο Μαυροκορδάτος; Πού ήταν; ρώτησε η Λίζα.

- Ήταν μέσα στο Μεσολόγγι. Και ήταν και άλλοι αρχηγοί. Μα οι Τούρκοι είχαν τόση εμπιστοσύνη στο λόγο του Μάρκου Μπότσαρη, που δεν είχε πει ποτέ ψέματα, ώστε είχαν ζητήσει με αυτόν να συνθηκολογήσουν. Εκείνος όμως έσυρε τις διαπραγματεύσεις, τάχα πως θα παραδώσει τη χώρα. Ως την ώρα που ήταν πια έτοιμοι, και τότε έγραψε στους Τούρκους: «Αν θέλετε τον τόπο μας, ελάτε να τον πάρετε». - Μα, Γιαγιά, είπε στενοχωρημένος ο Λουκάς, τότε τους γέλασε τους Τούρκους ο Μάρκος Μπότσαρης, αφού δεν ήθελε καθόλου, από την αρχή, να συνθηκολογήσει! Λοιπόν τους είπε ψέματα;

- Ψέματα! αναφώνησε αγανακτισμένη η Άννα.

Μα σταμάτησε ξαφνικά, κόκκινη και ταραγμένη. Και ρώτησε διστακτικά:

- Πες, Γιαγιά. Αυτό που είπε ο Μάρκος Μπότσαρης δεν ήταν ψέματα, ε, Γιαγιά;

- Ναι, παιδί μου, ήταν ψέματα, είπε σοβαρά η Γιαγιά.

Η ατμόσφαιρα είχε αλλάξει ξαφνικά. Τα παιδιά δεν τολμούσαν ν' αλληλοκοιταχθούν. Λυπήθηκα τον Λουκά,

τέτοια στενοχώρια μαρτυρούσε το κατακόκκινο πρόσωπο του. Τον είδε και η Γιαγιά και τον τράβηξε κοντά της.

- Ναι, παιδιά μου, είπε σοβαρότερα ακόμα. Ο Μάρκος Μπότσαρης είπε ψέματα πως θα παραδώσει το Μεσολόγγι. Αυτός που στη ζωή του δεν είχε πει ποτέ ψευτιά, παραμέρισε τη λατρεία του για την αλήθεια, εμπρός στο ιερότερο, το μεγαλύτερο καθήκον του απέναντι της Ελλάδας. Αν έπεφτε το Μεσολόγγι, που ήταν το κλειδί του Μωριά, πνίγονταν η Επανάσταση, χάνουνταν όλα. Έπρεπε με κάθε θυσία να σωθεί το Μεσολόγγι. Και τη θυσία αυτή την έκανε ο Μάρκος Μπότσαρης.

Και μου διηγήθηκε ο καπετάν-Μανόλης μια πολύ χαρακτηριστική σκηνή, που δείχνει τι του κόστισε του Μάρκου Μπότσαρη η θυσία αυτή.

Σας είπα με τι όρους φοβερούς για τους δικούς μας, άρχισε η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου. Όταν μπήκε μέσα ο Μάρκος Μπότσαρης με τους 22 Σουλιώτες του, και μετρήθηκαν οι άντρες που μπορούσαν να βαστάξουν τουφέκι, βρέθηκαν όλοι - όλοι 360. Οι Τούρκοι απέξω ήταν ένδεκα χιλιάδες! Πώς ν' αντισταθούν, με οχυρώματα χωματένια, μισογκρεμισμένα, ανύπαρκτα σχεδόν; Το ήξεραν τα παλικάρια πως τα υδραίικα καράβια, σε λίγες μέρες θα τους έφερναν τροφές κι επικουρίες. Μα έπρεπε να προφθάσουν να έλθουν τα υδραίικα καράβια! Και γι' αυτό έπρεπε οι πολιορκημένοι να βαστάξουν, να κερδίσουν καιρό.

Ευτυχώς ο Ομέρ Βρυώνης, ένας από τους αρχηγούς που διοικούσαν τον τούρκικο στρατό, ήθελε να πάρει ανέπαφο το Μεσολόγγι, για να το κάνει δική του στρατιωτική βάση. Μέσα ήταν μια φούχτα τα παλικάρια. Πώς να κάνουν τους Τούρκους να πιστέψουν πως είναι πολλοί; Κατέφυγαν σε τερτίπια που μας κάνουν τώρα να χαμογελούμε. Τότε όμως το επέτυχαν με τους Τούρκους. Μαζεύουνταν όλοι οι δικοί μας σ' ένα σημείο του οχυρώματος και τραβούσαν ομοβροντίες, για ν' ακούονται πολλά τα τουφέκια ενταυτώ. Ύστερα, τρεχάτοι σκορπιούνταν σε διάφορα άλλα σημεία, και τουφέκιζαν συνάμα, έτσι που πίστεψαν οι Τούρκοι πως μεγάλες δυνάμεις βρίσκονταν κλεισμένες μέσα στο κακόμοιρο, το σχεδόν έρημο Μεσολόγγι. Όστε για ν' αποφύγει, όπως φαντάζονταν, μάχη μεγάλη με περιπτή αιματοχυσία, και για να μην καταστρέψει το Μεσολόγγι που του ήταν χρήσιμο, ο Ομέρ Βρυώνης πρότεινε να του παραδώσουν τη χώρα, κι έκανε προτάσεις τόσο ευνοϊκές στους Έλληνες, ώστε οι δικοί μας κατάλαβαν την πλάνη των Τούρκων, πήραν θάρρος και άρχισαν διαπραγματεύσεις, τάχα πως θέλουν και αυτοί να παραδοθούν.

Γνωρίζοντας τη φιλαλήθεια του Μάρκου Μπότσαρη, ο Ομέρ Βρυώνης έστειλε έναν πιστό του, τον Άγο Βασιάρη, μ' εντολή να διαπραγματευθεί με αυτόν και μόνο. Θέλοντας και μη, αναγκάστηκε ο Μάρκος Μπότσαρης ν' αναλάβει τη βαριά αυτή εντολή των συντρόφων του.

Οι συναντήσεις γίνονταν έξω από την πόλη, μακριά, μην τύχει και αντιληφθούν οι Τούρκοι την αληθινή κατάσταση. Ο Μάρκος Μπότσαρης απέφευγε θετικές υποσχέσεις. Μα ήλθε μια μέρα όπου τα πράγματα έφθασαν στο απροχώρητο. Ή έπρεπε να σπάσουν οι διαπραγματεύσεις ή να παραδοθεί η χώρα.

Στο μεταξύ, είχαν φθάσει τα υδραϊκα καράβια, είχαν φέρει στρατό, πολεμοφόδια και τροφές. Μα δεν είχαν προφθάσει ακόμα να τα ξεφορτώσουν. Τα είχαν δει οι Τούρκοι, κι έστειλαν τον Άγο Βασιάρη στον Μάρκο Μπότσαρη να μάθουν. Βγήκε πάλι ο Μάρκος Μπότσαρης. Του μίλησε τραχιά ο Βασιάρης, του ζήτησε εξηγήσεις για τα υδραϊκα καράβια, και τον φοβέρισε με το θυμό των πασάδων. Το προκλητικό του ύφος θύμωσε τον Μπότσαρη, και βαριά λόγια ανταλλάχθηκαν. Ο καβγάς αυτός διευκόλυνε τον Μάρκο Μπότσαρη στη δύσκολη αυτή διαπραγμάτευση, και, στα θυμωμένα λόγια του Βασιάρη, αποκρίθηκε πως άσχημα κάνει να τους αγριεύει, την ώρα που ετοιμάζονται οι Έλληνες να παραδώσουν το Μεσολόγγι.

Αυτό ήταν ψέμα. Και το ήξερε ο Μάρκος Μπότσαρης πως είπε ψέμα, πως εκείνη την ώρα πυρετωδώς κατέβαζαν οι σύντροφοι του στη χώρα όπλα και πυρομαχικά για την αντίσταση. Ο Βασιάρης όμως πείστηκε. Μεμιάς έπεσε ο θυμός του, και, γλυκομίλητος πάλι, ζήτησε του Μπότσαρη συχώρηση για την παράφορα του. Του έκανε χίλιες κολακείες, που ακατάδεχτα τις άκουε ο άλλος, κι ενώ καταχαρούμενος

έτρεχε ο Βασιάρης ν' αναγγείλει στους πασάδες την καλήν είδηση, γύρισε ο Μπότσαρης κατακόκκινος και ντροπιασμένος, σκέπασε τα μάτια του και μουρμούρισε:

- «Για την Πατρίδα, και την τιμή του ακόμα πρέπει κανείς να θυσιάζει».

Το λόγο αυτό τον άκουσε ο καπετάν-Μανόλης που ήταν κοντά του. Και δεν τον ξέχασε ποτέ. Γέρος πια που μου τον επανέλαβε, τον ξανάλεγε με την ίδια συγκίνηση της πρώτης στιγμής που τον άκουσε. Το τι του κόστισε του Μάρκου Μπότσαρη η ηρωική αυτή ψευτιά, το λένουν αυτά του τα λίγα λόγια, που τ' άκουσε και τα μεταίπε ο νεότερος εξάδελφος του. Είχε πει ψέμα. Μα ήταν άγιο ψέμα.

Συγκινημένα στέκουνταν και άκουαν τα παιδιά. Και η Γιαγιά πρώτη μίλησε και είπε:

- Ήταν μάθημα για τον καπετάν-Μανόλη τα λόγια αυτά του Μπότσαρη. Ποτέ κανένας στη' ζωή του, δεν τον άκουσε και αυτόν να πει ψέμα. Σ' αυτή την ατμόσφαιρα ανατράφηκε και ο εξάδελφος σας ο Περικλής. Και θα προτιμούσε να του κόψουν το χέρι, σαν του παππού του, παρά να πει ποτέ ψέμα.

Η Λίζα ανατρίχιασε.

- Του κόψανε το χέρι του παππού του; Γιατί; ρώτησε φοβισμένη.

- Γιατί ήταν σπασμένο. Του το είχε πάρει μια πέτρα.

- Στο Μεσολόγγι;

- Όχι, σε άλλη ηρωική σελίδα της ζωής του. Γιατί, σας είπα, την Επανάσταση όλη τη γνώρισε, την έζησε ο καπετάν-Μανόλης. Το χέρι του το έχασε στην καταστροφή των Ψαρών.

- «Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη...» μουρμούρισε ο Λουκάς. Βρέθηκε κει ο μπαρμπα-Μανόλης;

- Ναι, βρέθηκε κει. Και συνέτεινε κι εκείνος στο να περπατεί η Δόξα μονάχη, και να μελετά τα λαμπρά παλικάρια. Γιατί ήταν ένα απ' αυτά. Και δε φταίγει εκείνος αν δεν πέθανε κείνη τη μέρα με τους τελευταίους υπερασπιστές που έμειναν και τάφηκαν στα Ψαρά, κάτω από τα χαλάσματα.

- Γιαγιά, τι είναι τα Ψαρά; ρώτησε ντροπαλά η Λίζα.

- Τα Ψαρά είναι νησί. Ένα ηρωικό νησί, αποκρίθηκε για τη Γιαγιά ο Λουκάς.

- Ναι, είπε η Γιαγιά, είναι νησί κοντά στη Χίο. Και σαν την πατρίδα της Μητέρας σας, έμεινε και αυτό ανελευθέρωτο στην Επανάσταση.

- Και σαν την πατρίδα του Πατέρα, είπε η Άννα μελαγχολικά. Όλες τις πατρίδες μας τις κατακρατούν οι Τούρκοι, - και ρώτησε: Πες, Γιαγιά, είναι πολύ μακριά από δω τα Ψαρά;

- Θα πήγαινες, όπως και στη Χίο, σε 36 περίπου ώρες, αν είχε κατευθείαν πλοίο. Είναι και τα δυο νησιά κοντά στη Μικρασία... Λουκά, δώσ' μου ένα χάρτη, παιδί μου, είπε η Γιαγιά, να δείξω της Άννα - Λίζας πού είναι τα Ψαρά. Οι

χάρτες είναι κει, στο συρτάρι της βιβλιοθήκης... Μπράβο.
Δώσε μου την Ελλάδα. Είναι πάνω - πάνω.

Με είχε αφήσει ο Λουκάς και σηκώθηκε να κάνει ό,τι του
έλεγε η Γιαγιά.

ΙΣΤ'. Ψαρρά

Σήκωσα τη μύτη μου να δω τι θα βγάλει από το συρτάρι. Ξαφνικά σταμάτησε η προσοχή μου σ' ένα παραθυράκι γεμάτο ήλιο, πάνω από τη Βιβλιοθήκη, στον τοίχο που μας χώριζε από την τραπεζαρία. Ήταν περίεργο παραθυράκι, μακρύ και στενό, ξαπλωμένο θα έλεγες ακριβώς πάνω από το πεζούλι της βιβλιοθήκης. Μέσα φαίνονταν ένα κομμάτι ουρανόσ και μερικά φυλλωμένα κλαδιά δέντρου.

«Περίεργο!», σκέφθηκα. «Πώς βρέθηκε κει παράθυρο;» Κοίταξα πίσω μου, εκεί που γνώριζα το παράθυρο της κάμαρας. Ήταν στη θέση του. Μόνο που είχε ορθάνοιχτα τα παντζούρια, και φαίνονταν κι εκεί ουρανόσ πλατύς και δέντρα πολλά, περισσότερα παρά στο στενόμακρο παραθυράκι. Θέλησα να δω έξω, τι γίνεται, και πήδηξα. Μα δεν έφθασα τη βιβλιοθήκη. Μόνο που τρόμαξα τη Λίζα.

- Μάγκα! φώναξε η Άννα. Έλα δω! Θα κάνεις καμιά ζημιά!

Και, πιάνοντας το γιακά μου, με τράβηξε κοντά της.

Ο Λουκάς είχε ξεδιπλώσει και στρώσει χάμω ένα μεγάλο χαρτί, και, σκυμμένη εμπρός, κάτι έδειχνε η Γιαγιά. Με την άκρη μιας ρίγας έκανε έναν κύκλο στο χαρτί και είπε:

- Να η Μικρασία.

Και κάνοντας άλλον κύκλο, σε άλλη γωνιά, είπε πάλι:

- Και να η Ελλάδα. Όρτσωσα τ' αυτιά μου.

Η Ελλάδα; Πού είναι η Ελλάδα; Και τι είναι η Ελλάδα;

Η λέξη αυτή ήταν για μένα μαγική. Τα παιδιά όλο για την Ελλάδα μιλούσαν στα παιχνίδια τους, όλο την Ελλάδα μελετούσαν. Εγώ νόμιζα ως τότε, πως η Ελλάδα ήταν τόπος, πως το περιβόλι όπου πέρασα τους πρώτους μήνες της ζωής μου, στην Κηφισιά, ήταν «στην Ελλάδα», όπως το σπίτι όπου ήμουν τώρα ήταν στην «Αλεξάνδρεια». Και όμως, έλεγε η Γιαγιά, «Να η Ελλάδα», κι έδειχνε ένα χαρτί απλωμένο χάμω. Άνοιγα τα μάτια μου, έσκυβα τη μύτη μου, ρουθούνιζα, έψαχνα, μα μόνο το χαρτί μύριζα, και άλλο δεν έβλεπα στο χαρτί αυτό παρά λεκέδες κίτρινους, πράσινους, κόκκινους, μουντζουρωμένους με μαύρα γράμματα και γραμμές και σκιές σαν κάμπιες μαλλιαρές και ακίνητες, επίσης και κάτι παράξενα φιδάκια γαλάζια, που όλα κατέληγαν σ' ένα άσπρο φόντο, που απλώνονταν παντού όπου δεν είχε λεκέδες χρωματιστούς. Κι έλεγε η Γιαγιά, δείχνοντας έναν κίτρινο λεκέ:

- Να λοιπόν η Χίος, η πατρίδα της Μητέρας, το πλούσιο και ωραίο νησί, που στην αρχή της Επαναστάσεως είχε

113.000 κατοίκους, σχεδόν όλους Έλληνες, και που το κατέστρεψαν οι Τούρκοι τον Απρίλιο του 1822.

Έπεσαν τότε οι Τούρκοι στο νησί, κι έσφαξαν, κρέμασαν, έκαψαν, εβασάνισαν άντρες, γυναίκες και παιδιά, πήραν χιλιάδες γυναικόπαιδα, και σαν αγέλη τα πούλησαν σκλάβους στην αγορά της Πόλης, της Σμύρνης και της Αλεξάνδρειας. Σκόρπισαν και καταστράφηκαν τότε οι καλύτερες οικογένειες. Και τα μεγαλύτερα ονόματα σύρθηκαν στα χαρέμια. Και ρήμαξε ολόκληρο το νησί... Με τη ρίγα έδειξε η Γιαγιά μια κάμπια κουλουριασμένη μέσα στον κίτρινο λεκέ.

- Εδώ, είπε, πάνω στο βουνό, είναι ένα μοναστήρι, ο Άγιος Μηνάς, όπου 3.000 Χριστιανοί κατέφυγαν και αντιστάθηκαν. Μα οι Τούρκοι έσπασαν τον αυλόγυρο, μπήκαν μέσα ανήμερα του Πάσχα, κι έσφαξαν όλους όσους βρέθηκαν εκεί. Και σήμερα ακόμα, οι καλόγεροι εκεί πάνω δείχνουν σωρό τα κόκκαλα των μαρτύρων, και λεκέδες από το αίμα που ποτάμι κύλησε στο πέτρινο πάτωμα της Μονής.

Ταράχθηκα, συγκινήθηκα, και θέλησα να δω κι εγώ. Σήκωσα το κεφάλι, ρουθούνισα, προσπάθησα κι εγώ να δω βουνά, μονές και αυλόγυρους. Μα δεν είδα παρά βιβλιοθήκες, τραπέζια και καρέγλες. Δε μύρισα παρά κερωμένο πάτωμα και νέφτι και πάστρα. Και πάλι έσκυψα και κοίταξα το απλωμένο χαρτί.

Γύρευα να καταλάβω. Μα δεν το χωρούσε το κεφάλι μου, πώς σ' αυτό το τετράγωνο, δυο ή τρεις φορές μεγάλο σαν το κορμί μου, μπορούσαν να χωρέσουν Τούρκοι που

έσφαζαν, κόκαλα στοιβαγμένα, και ποτάμια αίματα που κυλούσαν. Κοίταξα τον Λουκά και τις δίδυμες. Μα και οι τρεις φαίνονταν να παρακολουθούν τα λόγια της Γιαγιάς, και να βλέπουν όλα όσα τους έδειχνε στον κίτρινο λεκέ με την κουλουριασμένη κάμπια.

- Πρέπει νάμαι πολύ κουτός, σκέφθηκα.

Και ντράπηκα. Και κοίταξα και άκουα, μήπως στο τέλος καταλάβω.

- Και τα Ψαρά, Γιαγιά; ρώτησε η Λίζα.

- Να, εδώ είναι, αποκρίθηκε ο Λουκάς, δείχνοντας άλλο ένα λεκεδάκι κίτρινο, τόσο δα, αριστερά από τον άλλο, που τον είχε πει «Χίο» η Γιαγιά, και πατρίδα της κυράς μου.

Απελπίστηκα και ξαπλώθηκα πλάγι στη Λίζα, ακούμπησα το σαγόνι μου στα πόδια, κι έκανα να κοιμηθώ! Μα πού να κοιμηθώ! Έλεγε η Γιαγιά κάτι άγρια πράματα που μ' ανάγκαζαν ν' ακούω και να προσέχω.

- Ο μπαρμπα-Μανόλης, έλεγε, είχε πάγει στα Ψαρά να πάρει την ορφανεμένη του αδελφή, που έμενε με κάποιους συγγενείς, όταν έφθασαν τα τούρκικα καράβια στο νησί. Πλοία αρκετά είχαν οι Έλληνες. Μπορούσαν να φύγουν και να σωθούν. Μα αποφάσισαν να μείνουν όλοι, και ν' αντισταθούν. Και για να μην τους γεννηθεί πειρασμός και φύγει κανένας, έβγαλαν τα τιμόνια από τις βάρκες και τα καράβια, για να τ' αχρηστεύσουν. Ύστερα οχυρώθηκαν στο νησί, και άρχισαν το κανονίδι.

Εκείνο τον καιρό, τα κανόνια και τα τουφέκια έβγαζαν πολύ καπνό. Δε γνώριζαν ακόμα το άκαπνο μπαρούτι. Τραβούσαν ολοένα οι Έλληνες· τραβούσαν οι Τούρκοι, και τόσοσ καπνός μαζεύθηκε, που ήταν σαν πυκνή καταχινιά. Όστε μπόρεσαν και πλησίασαν οι Τούρκοι στο νησί, χωρίς να τους δουν οι δικοί μας, και βγήκαν σ' ένα ανοχύρωτο μέρος απ' όπου έπεσαν στις πλάτες των δικών μας. Μεγάλη σφαγή ακολούθησε. Όσοι έτρεξαν στις βάρκες, τις βρήκαν χωρίς τιμόνια. Και τους έσφαξαν και αυτούς οι Τούρκοι. Όσοι πρόφθασαν, από άντρες, γυναίκες και παιδιά, κατέφυγαν στο φρούριο όπου κλείστηκαν. Από κει εξακολούθησαν να πολεμούν με λύσσα. Δυο μέρες και δυο νύχτες αντιστάθηκαν. Μα δεν είχαν νερό. Τους το είχαν κόψει οι Τούρκοι. Βλέποντας το τέλος τους μοιραίο, αποφάσισαν να πέσουν γενναία, αλλά να μην παραδοθούν. Μέσα στο φρούριο ήταν μια μεγάλη σπηλιά, όπου φύλαγαν οι Ψαριανοί τα βαρέλια με το μπαρούτι τους. Εκεί μέσα μαζεύθηκαν τα γυναικόπαιδα, οι γέροι και οι πληγωμένοι, ενόσω στις ράχες απάνω πολεμούσαν οι γεροί, να βαστάξουν τους Τούρκους, που ορμούσαν να πάρουν το φρούριο.

Όταν είδαν λοιπόν και απέιδαν, και κατάλαβαν πως η αντίσταση ήταν πια περιττή, όσοι ήταν μέσα στη σπηλιά έκαναν την προσευχή τους μετά φόβου, έψαλλαν τις νεκρώσιμες ευχές που ψάλλουν στους ετοιμοθάνατους. Και την ώρα πια που σκαρφάλωναν οι Τούρκοι, και πλημμύριζαν τα οχυρώματα, ο Ψαριανός Αντώνης Βρατσάνος άρπαξε ένα

αναμμένο δαυλί, και το έριξε μες στα βαρέλια γεμάτα μπαρούτι.

- Και πέταξε το φρούριο στον αέρα; ρώτησε λαχανιασμένη η Άννα.

- Ναι. Μ' έναν κρότο κεραυνού, έσκασε ο βράχος, παίρνοντας και τους Τούρκους μαζί με τους Έλληνες, μες στις φλόγες και τους καπνούς.

- Και όλοι σκοτώθηκαν, όσοι ήταν μέσα στη σπηλιά; αναφώνησε η Λίζα τρομαγμένη.

- Βέβαια όλοι. Εκεί ήταν και η αδελφή του καπετάν-Μανόλη. Και σκοτώθηκε κι εκείνη μαζί με τ' άλλα γυναικόπαιδα.

- Καν ο μπαρμπα-Μανόλης; ρώτησε ο Λουκάς.

- Ο μπαρμπα-Μανόλης ήταν απέξω, πιο μακριά. Στο κέντρο, είχαν μαζέψει τα γυναικόπαιδα, για να σκοτωθούν πρώτα αυτά, μην πέσουν ζωντανά στα χέρια των Τούρκων. Ο Μανόλης πολεμούσε στα οχυρώματα. Με την έκρηξη, ένα κομμάτι βράχος του πήρε το χέρι, αλλά δεν τον σκότωσε. Έμεινε μ' έναν άλλο σύντροφο του, πληγωμένος και αυτός, όλη μέρα ανάμεσα στα ρήγματα του κάστρου. Σα νύχτωσε, στα σκοτεινά κατέβηκαν στην ακροθαλασσιά. Εκεί βρήκαν ένα αγγλικό δικάταρτο που πλησίασε να μαζέψει γυναικόπαιδα. Τους είδαν οι Άγγλοι και τους έσωσαν.

- Και ύστερα; Πώς ξαναπολέμησε πια ο μπαρμπα-Μανόλης, χωρίς χέρι; ρώτησε η Άννα.

- Έχεις δίκαιο να ρωτάς, είπε η Γιαγιά. Γιατί ο βράχος του πήρε το δεξί του χέρι, και χρειάστηκε να του το κόψουν ως τον ώμο. Μα μόλις γιατρεύθηκε, ξανάπιασε το τουφέκι. Και τόσο επιδέξιος έγινε με το αριστερό του χέρι, ώστε όχι μόνο ήταν από τους σπανίους σκοπευτές, αλλά κι έγραφε πιο γρήγορα και από μένα.

- Και ξαναπολέμησε πάλι; Πού; ρώτησε η Λίζα.

- Βέβαια ξαναπολέμησε, αφού παραβρέθηκε στο Μεσολόγγι, στη δεύτερη, τη μεγαλύτερη πολιορκία. Αυτή βάσταξε ολόκληρο χρόνο, από τον Απρίλιο του 1825 ως τον Απρίλιο του 1826. Και τελείωσε με την καταστροφή του Μεσολογγίου.

Με τη ρίγα έδειξε η Γιαγιά μια μεγάλη τελεία μαύρη μέσα σ' έναν κόκκινο παρτσά.

- Να την η ηρωική χώρα, πρόσθεσε, που σαν έπεσε στα 1826, είπε γι' αυτήν ένας Τούρκος Πασάς, ο Ιμπραήμ, σε κάποιο Γάλλο Δε Ρινύ, δείχνοντας του αυτά εδώ τα βουνά: «Βλέπεις πώς λιώνει το χιόνι σ' αυτήν εκεί την κορυφή που τη δέρνει ο ήλιος; Έτσι θα λιώναμε κι εμείς όλοι, αν η φρουρά του Μεσολογγίου είχε τροφές να βαστάξει άλλες τρεις εβδομάδες!...»

Σηκώθηκα να δω κι εγώ τις κορυφές και τα χιόνια. Πουθενά δεν ήταν. Και όμως τα παιδιά κοίταζαν στο χαρτί σα να τάβλεπαν.

- Και θα βαστούσε η φρουρά, πρόσθεσε η Γιαγιά, αν ήταν οι Έλληνες μονιασμένοι. Μα το σαράκι του διχασμού, το ρωμείο σαράκι, μας έφαγε και τότε. Μάλωναν αναμεταξύ τους οι Υδραίοι καπεταναίοι με τους Σπετσιώτες, γιατί τάχα συ κι όχι εγώ, και περνούσαν οι μέρες και βοήθεια δεν πήγαιναν ούτε οι μεν ούτε οι δε στο πεινασμένο Μεσολόγγι. Και από προσωπικές φιλοδοξίες και από προσωπικά μίσση, χάθηκε η ηρωική πόλη με τόσες χιλιάδες ψυχές. Φανταστείτε εκεί μέσα χιλιάδες άντρες, γυναίκες, παιδιά, έλεγε με συγκίνηση η Γιαγιά δείχνοντας την ίδια τελεία. Φανταστείτε να πολεμούν σε μισογκρεμισμένα οχυρώματα, να ξαναχτίζουν τη νύχτα ό,τι χαλνούσαν τα τούρκικα κανόνια τη μέρα, να πεινούν, ν' αρρωσταίνουν, να πεθαίνουν από κακομοιριά και κούραση και στερήσεις, που ανθρώπινο μυαλό δεν μπορεί να τις υπολογίσει. Φαντασθείτε τους να μην τρων πια παρά σκύλους και γάτες. Και στο τέλος, γιατί δεν έφθαναν τα καράβια με βοήθεια, να τρων ακόμη και τους ποντικούς που βρίσκονταν στη δυστυχισμένη χώρα...

Ε, το είχε παραξηλώσει πια η Γιαγιά! Δεν έφθαναν βουνά και χιόνια, μόνο και σκύλους, γάτες και ποντίκια έβλεπε στο χαρτί μπροστά της, όλα μέσα σε μια τόση δα τελίτσα!

Νεύριασα. Θα είχαν περάσει, λέγει, στο χαρτί απάνω γάτες και ποντίκια, και δε θα τα μύριζα εγώ; Απογοητεύθηκα με τη Γιαγιά. Να λέγει τέτοια παραμύθια! Τέτοιες τεράστιες αναλήθειες! Σηκώθηκα κι έφυγα από κοντά της. Μα έλεγε, έλεγε η Γιαγιά, εξακολουθούσε να διηγείται:

- Και όταν πια δεν έμεναν ούτε ποντικοί, οι τελευταίοι που στέκουνταν ακόμα όρθιοι συνεννοήθηκαν με τους έξω Έλληνες, κι έκαναν την ιστορική έξοδο, που τελείωσε τόσο τραγικά, όπου χιλιάδες γυναικόπαιδα, πολεμώντας πλάγι στους άντρες τους, σκοτώθηκαν μαζί τους. Πολύ λίγοι γλίτωσαν. Μέσα στη χώρα δεν είχαν μείνει παρά οι γέροι, οι ανάπηροι και οι άρρωστοι. Κλείστηκαν αυτοί σ' ένα μύλο και σε κάτι άλλα ερειπωμένα σπίτια, όπου είχαν μαζέψει τα τελευταία βαρέλια από μπαρούτι οι Μεσολογγίτες. Καθώς λοιπόν μπήκαν μέσα οι Τούρκοι, και σίμωσαν τα τελευταία αυτά καταφύγια, βάζουν φωτιά στα βαρέλια οι γέροι και οι σακάτηδες, και τινάζονται στον αέρα, θάβοντας και τους εχθρούς κάτω από τις τελευταίες τους πέτρες...

Δεν μπορούσα πια ν' ακούω τέτοιες αρλούμπες. Έφυγα και τράβηξα σιωπηλά για την τραπεζαρία.

Περνώντας εμπρός στη βιβλιοθήκη, θυμήθηκα ξαφνα το περίεργο παραθυράκι, κι έκανα πίσω, να δω αν ήταν ακόμα εκεί. Ναι, εκεί ήταν, γεμάτο φως και ουρανό, και φυλλωμένα κλαδιά. Σκέφθηκα πως μπορούσα και από κει να κατέβω στον κήπο, να πάγω στον Μπόμπη, ν' ακούσω πάλι λογικά πράματα, να ξεζαλιστώ από τα παραμύθια της Γιαγιάς.

Πλάγι στη βιβλιοθήκη ήταν μια καρέγλα. Την έκανα σκάλα, ανέβηκα στο πεζούλι της βιβλιοθήκης, και προχώρησα στο παραθυράκι, περνώντας ανάμεσα σε βαζάκια, καδράκια, κουτάκια, κι ένα σωρό άλλες

περιπτολογίες που αγαπούν οι άνθρωποι να φορτώνουν τα έπιπλα τους. Έξαφνα κοντοστάθηκα. Από μέσα από το παράθυρο έφθανε καταπάνω μου ένας σκύλος, που κοντοστάθηκε και αυτός μόλις με είδε. Ήταν το ίδιο φοξ-τεριέ, που το είχα ξαναδεί άλλη μια φορά, στην κάμαρα της Γιαγιάς. Σαστισμένος τον κοίταξα. Με κοίταζε και αυτός.

- Ποιος είσαι; τον ρώτησα ορτσώνοντας τ' αυτιά και την ουρά μου.

- Ποιος είσαι; με ρωτούσε και αυτός την ίδια στιγμή.

- Σου είναι αδιάφορο, του αποκρίθηκα σουφρώνοντας τα φρύδια μου. Εγώ είμαι στο σπίτι μου...

Σταμάτησα αγανακτισμένος. Ο αυθάδης μου έλεγε τα ίδια ακριβώς, την ίδια στιγμή. Έκανα να ρουθουνίσω, και την ίδια ώρα έκανε να ρουθουνίσει και αυτός. Θύμωσα.

- Έξω από δω! του γάβγισα φουρκισμένος.

- Έξω από δω! έλεγε και αυτός συγχρόνως, με θυμό στα μάτια.

Στη φωνή μου γύρισε η Λίζα.

- Μάγκα! φώναξε τρομαγμένη.

Μα πού να την ακούσω. Η προσβολή του ξένου, στο σπίτι μου μέσα, με είχε εξοργίσει. Δεν μπόρεσα να την καταπιώ. Πήδηξα πάνω του, γαβγίζοντας άγρια. Μ' αντί να πιάσω το σκύλο, χτύπησα φρικτά τη μύτη μου και ζαλίστηκα. Ένα μπρούντζινο άγαλμα, που στέκονταν πλάγι μου, βρήκε την ώρα να γείρει. Και τότε συνέβηκε κάτι, που δεν το

κατάλαβα ποτέ μου. Πάταγος μεγάλος ακούστηκε, σα να έπεφταν γυαλιά. Κι έσβησε το παραθυράκι, ο σκύλος χάθηκε, και μπροστά μου ήταν ένα θαμπό ξύλο. Έχασα κι εγώ την ισορροπία μου, κι έπεσα, ένα κουβάρι με βαζάκια, καδράκια και κουτάκια, στο πάτωμα χάμω. Γιαγιά και παιδιά έβγαλαν μια φωνή:

- Πάει ο καθρέφτης!

Και πετάχθηκαν στα πόδια τους και οι τέσσερεις.

- Πάνε και πολλά άλλα πράματα μαζί, είπε η Γιαγιά.

- Αχ! Πώς θα στενοχωρηθεί πάλι η Μητέρα! αναφώνησε ο Λουκάς.

- Και θα τις φάγει ο Μάγκας αυτή τη φορά! είπε τρομαγμένη η Λίζα.

- Και θα έχει δίκαιο η Μητέρα, είπε σοβαρά η Γιαγιά. Δεν είναι για σαλόνια ο Μάγκας. Πήγαινε στο σπίτι σου, Μάγκα. Δεν είναι η θέση σου εδώ.

Με πήρε από το κολάρο ο Λουκάς, μ' έσυρε ως τη βεράντα και μ' έκλεισε απέξω.

ΙΖ'. Η φυγή

 εν είχα καταλάβει τίποτα, ούτε τι κακό έκανα, ούτε γιατί πόνεσα τη μύτη μου, ούτε γιατί χάθηκε έξαφνα από μπροστά μου ο σκύλος που με είχε προσβάλει, ούτε πού βρέθηκαν τα γυαλιά που πλημμύρισαν τη βιβλιοθήκη κι έριξαν κάτω ένα σωρό πράματα που στέκουνταν εκεί. Και ιδίως δεν κατάλαβα τι γίνηκε το παραθυράκι στην ανεμοζάλη αυτή.

Ένα μόνο ήξερα. Πως η Γιαγιά και ο Λουκάς και οι δίδυμες ήταν θυμωμένοι μαζί μου, πως θα θύμωνε και η κυρά μου, πως έκανα ζημιά, και πως θα μ' έδερνε. Και η καρδιά μου χτυπούσε τούμπανο. Πήγα στο στάβλο να βρω τον Μπόμπη, να του πω τη λύπη μου. Μα σα μπήκα μέσα, γύρισε κείνος και με κοίταξε με ύφος τόσο ψυχρό, που πάγωσα.

- Τι έχεις, Μπόμπη; ρώτησα.

- Δε μ' αρέσουν τα πειράγματα, είπε ο φίλος μου. Και γύρισε το πρόσωπο από την άλλη μεριά. Έτρεξα κοντά του.

- Πότε σε πείραξα; ρώτησα.

- Δεν πείραξες εμένα, αλλά πείραξες τη Ντέιζη. Αν δεν της έβαζες το αγκυλάκι σου, δε θα κλωτσούσε όπως κλώτσησε, και δε θα μάτωνε το πόδι της, που θα την πονεί για μέρες, και θα την εμποδίσει να βγάλει τ' αφεντικά. Έπειτα έγινες αιτία μεγάλης ζημιάς. Με τις κλωτσιές, έσπασε η Ντέιζη το τιμόνι της βικτώριας, και την έγδαρε τόσο, που πρέπει τώρα να πάγει στο μάστορη. Είσαι πειραχτήρι και ζημιάρης. Φύγε από δω, δε σ' αγαπώ.

Έμεινα άφωνος. Τι να πω; Έχωσα την ουρά μου ανάμεσα στα σκέλια μου, και ντροπιασμένος βγήκα από το στάβλο και κρύφθηκα μέσα στα λουλούδια. Πού να ήξερε ο Μπόμπης τη δεύτερη μεγάλη ζημιά της βιβλιοθήκης...

Ήμουν και πολύ λυπημένος. Πώς να είμαι έτσι κακός χωρίς να το θέλω; Ξαπλώθηκα μέσα στα λουλούδια, και άφησα τις τύψεις μου να με τρων. Ευτυχώς με πήρε ο ύπνος σε λίγο. Δεν κοιμήθηκα όμως καλά. Όλο όνειρα έβλεπα και τρομάρες, και κυράδες θυμωμένες που με πετούσαν έξω ή μ' έδερναν με το καμτσίκι του αφέντη. Ξεπετιόμουν από τον ύπνο και άλλαζα θέση. Μα πάλι οι ίδιες τρομάρες με κυνηγούσαν.

- Πρέπει κάτι να κάνω, να ξεπλύνω τις αμαρτίες μου, συλλογίστηκα. Μα τι να κάνω, που ούτε μια γάτα δεν παρουσιάζεται πια;

Αμάξι ακούστηκε. Πλησίαζε. Σταμάτησε. Από πίσω από τα λουλούδια, είδα την κυρία Βασιωτάκη που κατέβαινε, πλήρωνε τον αμαξά, κι έμπαινε στο περιβόλι.

- Να βγω ή να μη βγω; στοχάστηκα. Έμαθε άραγε, ή δεν ξέρει ακόμη τη ζημιά της βιβλιοθήκης;... Αχ και να παρουσιάζουνταν, τώρα, ευθύς, γάτα ή ποντικός, οτιδήποτε, που να το πνίξω και να παρουσιαστώ μπροστά της με τον εχθρό στο στόμα, ασπροπρόσωπος...

Την ώρα που αμφιταλαντεύουμουν τι να κάνω, άκουσα κάτι περίεργους ήχους, άγνωστους για μένα. Έβγαλα το κεφάλι μου από μέσα από τα φύλλα και είδα στη μέση μιας πράσινης χλόης, ένα καφάσι ξύλινο, όπου ήταν κλεισμένη μια κότα. Από το καφάσι, σειάμενα, κουνάμενα, είδα να ξεπροβάλουν κάτι παράξενα κίτρινα χνουδάτα μπαλάκια, πιπίζοντας και σκοντάφτοντας το ένα πάνω στο άλλο.

Τι να ήταν πάλι τούτα, άραγε; Γατάκια με δυο πόδια και μικροκαμωμένα; Ποντίκια κακής φύσεως; Άλλο ζώο άραγε; Θυμήθηκα την ευχαρίστηση όλου του σπιτιού τη μέρα που ξεπάστρεψα τα μπουλούκια της ποντικοφωλιάς. Και τούτο μπουλούκι ήταν. Καλό πράμα δεν μπορούσε να είναι. Και το έφερνε η τύχη, κάτω από τα μάτια της κυράς μου ν' ανδραγαθήσω! Μ' έναν πήδο βγήκα από τον κρυψώνα μου, ρίχθηκα ανάμεσα στα κίτρινα μπαλάκια που με ξεκούφαιναν με τ' απελπισμένα τους πιπίσματα, κι αρπώνοντας το ένα, τινάζοντας το άλλο, τα έστειλα όλα στον άλλο κόσμο, ώσπου να πεις τρία. Τόσον ενθουσιασμό είχα που βρήκα περίπτωση να ευχαριστήσω τ' αφεντικά μου, ώστε δεν παρατήρησα την όρνιθα, που με ορτσωμένα τα φτερά πίσω από τα κάγκελα του καφασιού, μ' έβριζε βγάζοντας και μπάζοντας το κεφάλι

της, και φοβέριζε πως θα μου βγάλει τα μάτια. Ούτε άκουα τις απελπισμένες φωνές της κυρίας Βασιωτάκη από πάνω από τη βεράντα όπου είχε ανέβει.

- Βασίλη! Βασίλη! Τα παπάκια μου! Αχ, τα καημένα! Τρεχάτος κατάφθασε ο Βασίλης, μ' έσπρωξε από τη μέση και γονάτισε χάμω να εξετάσει τα κίτρινα μπαλάκια, όλα πεσμένα στην πλάτη, με τα ποδαράκια στον αέρα.

- Τα σκότωσε; ρώτησε η κυρά.

- Όλα, Κυρία! Πάνε και τα ένδεκα!

Δε στάθηκα ν' ακούσω περισσότερα. Μ' έπνιξε η απελπισία. Είχα όμως ατυχία! Θέλοντας να εξαγοράσω λάθη μου προηγούμενα, σκότωσα αθώα παπάκια, νομίζοντας πως ξολοθρεύω επικίνδυνα ζώα, δηλαδή πρόσθεσα ένδεκα φόνους στις παλιές ζημιές μου! Η πόρτα του κήπου είχε μείνει ανοιχτή. Έναν πήδο έδωσα και βρέθηκα στο δρόμο πριν με δει κανένας.

Σαν τρελός άρχισα να τρέχω, χωρίς να ξέρω πού πηγαίνω. Τέτοια τρομάρα με είχε πιάσει, που δεν μπορούσα να σκεφθώ. Έτρεχα, έτρεχα, έτρεχα όλο και πιο γρήγορα. Κρέμασε η γλώσσα μου, μα πού να σταματήσω! Μου φαίνονταν πως έτρεχε ο Άλης πίσω μου, πως με κυνηγούσε να με πιάσει, να με φέρει πάλι στον κήπο, όπου θα μ' έδερναν με το καμτσίκι. Το είχα αποφασίσει πως η τιμωρία θα ήταν τόσο φρικτή, που δεν μπορούσα να την υποφέρω. Και όσο έτρεχα, τόσο αύξανε μέσα μου ο φόβος, ώσπου πείστηκα πως θα με σκότωναν αν μ' έπιαναν.

Είχα αφήσει πίσω μου τα σπίτια, κι έτρεχα στο μεγάλο δρόμο που πάγει στο Ράμλε. Αράπηδες πολλοί ήταν στο δρόμο, και κάθε φορά νόμιζα πως έβλεπα τον Άλη. Και τόσο τα είχα χαμένα, που δεν αντιλαμβάνουμουν πως ο Άλης δεν μπορούσε να βρίσκεται μπροστά μου, αλλά το πολύ - πολύ θα έτρεχε πίσω μου. Τέτοιες τρομάρες έπαιρνα για κάθε φελάχο που αντάμωνα, ώστε ρίχθηκα αριστερά, σκαρφάλωσα στους χωματένιους λόφους, πλάγι στο δρόμο, και τράβηξα κατά τη θάλασσα. Πήγαινα, πήγαινα, και δεν ήθελα να σταματήσω. Στο τέλος όμως ξεράθηκε ο λαιμός μου, κόπηκε η ανάσα μου, σκόνταψα κι έπεσα σε μια χαράδρα, όπου έμεινα με τη γλώσσα κρεμασμένη και το μυαλό σε ανεμοζάλη.

Ήταν ερημιά. Άμμος παντού και ήλιος δυνατός. Μα, από φόβο μη με δει ο Άλης, δε βγήκα από τη χαράδρα, παρά αποκοιμήθηκα εκεί που είχα πέσει. Ώρα πολλή έκανα κρυμμένος. Μια κοιμόμουν και μια ξυπνούσα. Φρικτά ανήσυχος, δεν τολμούσα να βγω από το χαντάκι μου.

Έγειρε ο ήλιος, κι εγώ ήμουν ακόμα εκεί, κρυμμένος, φοβισμένος, ελεεινός. Προς το βράδυ όμως, η πείνα και προπάντων η δίψα μ' έκαναν να βγω, θέλοντας και μη. Γύριζα εδώ κι εκεί χωρίς να ξέρω πού βρίσκομαι και πού να στρέψω να βρω νερό.

Είχα αρχίσει ν' απελπίζομαι, όταν από μακριά είδα ένα κιτρινιάρικο αραπόσκυλο, που πήγαινε το δρόμο του με βήμα

σαν ξεβιδωμένο, ήσυχο και αμελημένο, το κεφάλι του κρεμασμένο, και τη μακριά του ουρά καμπυλωτή σαν τρομπέτα.

Έτρεξα κοντά του, καταχαρούμενος που ξανάβλεπα κάτι ζωντανό σ' αυτή την απέραντη ερημιά. Σε κάθε άλλη περίπτωση δε θα καταδέχουμουν να μιλήσω με τέτοιο πρόστυχο σκύλο. Μα εκείνη την ώρα, ύστερα από όσα είχα περάσει, λύπες, τύψεις, τρομάρες, ανησυχία, η υπερηφάνεια μου είχε ξεπέσει, η πείνα την είχε μετριάσει σημαντικά.

- Καλησπέρα, του φώναξα, καθώς έκανε να με προσπεράσει. Τι κάνεις;

Σταμάτησε και με κοίταξε με μελαγχολικά πεινασμένα μάτια. Η αδυναμία του με τρόμαξε. Τα κόκαλα του όλα φαίνονταν κάτω από το δέρμα του. Ακόμα λίγο και θα το τρυπούσαν.

- Καλά την πέτυχα! σκέφθηκα. Ο πεινασμένος εγώ γυρεύω βοήθεια από πιο λιμασμένο ακόμα!

- Τι θέλεις; ρώτησε ο σκύλος χωρίς να ταραχθεί.

- Σου λέγω καλησπέρα.

- Ναι. Μα για να μου λες καλησπέρα εσύ, Εγγλέζος με ασήμια στον κολάρο σου, θα πει πως κάτι έχεις να μου ζητήσεις, αποκρίθηκε ήσυχα αυτός.

Με μούδιασαν τα λόγια του, και μια στιγμή δεν ήξερα τι ν' αποκριθώ.

- Γιατί τα λες αυτά; ρώτησα για να πω κάτι.

- Γιατί είναι αλήθεια. Σεις οι Εγγλέζοι δε μας καταδέχεστε μας. Αν μας σιμώσετε ποτέ, είναι μονάχα για να μας δώσετε καμιά δαγκωνιά.

- Σε δάγκασα εγώ; ρώτησα ξαφνισμένος.

Με κοίταξε από πάνω ως κάτω, σα να μετρούσε το μπόι μου, τόσο μικρότερο του.

- Λοιπόν πες. Τι θέλεις; ξαναρώτησε.

Αυτά που είχε πει ήταν αλήθεια. Και λυπήθηκα και ντράπηκα. Ωστόσο, τίποτα δεν τσούζει τόσο όσο μια δυσάρεστη αλήθεια. Θυμήθηκα την ακατάδεχτη Ντέιζι. Και θυμήθηκα τ' άγρια μου γαβγίσματα, κάθε φορά που κανένα αραπόσκυλο σίμωνε την καγκελόπορτα του κήπου μας. Και αναγκάστηκα να ομολογήσω στον εαυτό μου πως αν δε διψούσα τόσο εκείνη τη στιγμή, αν δεν αισθάνουμουν τόσο έρημος, δε θα είχα καταδεχθεί να του μιλήσω. Με στενοχώρεσαν όλες αυτές οι σκέψεις, και είπα να φύγω. Μα και λυπήθηκα το μελαγχολικό βλέμμα του άλλου, και του είπα, αρκετά ντροπιασμένος:

- Να που σου μιλώ εγώ.

Δε γελάστηκε ο ξένος. Ειρωνικά με ρώτησε:

- Και τι λοιπόν ζητάς;

Έριξα μια ματιά στα κόκαλα του και αποκρίθηκα:

- Τίποτα... Πού πηγαίνεις;

- Στο σπίτι μου.

- Πού είναι το σπίτι σου;

- Όπου σταθώ.

- Πώς αυτό; Καλόκαρδα είπε ο ξένος:

- Κολάρο, βλέπεις, εγώ δεν έχω, άρα δεν έχω και αφέντη. Γεννήθηκα στο δρόμο, και στο δρόμο μεγάλωσα. Σπίτι δε γνώρισα άλλο από τα χαντάκια ή τη σκιά κανενός τοίχου. Όπου σταματήσω, εκεί είναι και το σπίτι μου.

Κάθε λέξη που έλεγε με απέλπιζε και περισσότερο. Και, με κάθε ελπίδα που έχανα, η πείνα μου μεγάλωνε. Στο τέλος δε βάσταξα.

- Και τι τρως; ρώτησα.

- Ό,τι βρω.

- Δηλαδή;

- Κάποτε τίποτα, κάποτε κανένα κόκαλο, αν προφθάσω να το αρπάξω από το ζεμπίλι καμιάς σκουπιδούς, την ώρα που μωρολογά με τις συντρόφισσες της. Κάποτε τυχαίνει να βρω κανένα κεφάλι ψαριού ή τίποτα έντερα πουλιού. Μα αυτά είναι τα πολύ τυχερά. Τις περισσότερες φορές, τίποτα.

- Και τότε τι κάνεις;

- Τότε κάνω σα να έφαγα. Έτσι και τώρα, τριγυρίζω να βρω κανένα σαμιαμίδι ή κανένα σκάθαρο. Και αν δε βρω τίποτα, μασώ ρίζες.

Τον κοίταζα με απεριγράπτη συμπόνια. Τον κακομοίρη! Σκέφθηκα τη δική μου γαβάθα, που δυο φορές τη μέρα μου

την έφερνε γεμάτη ο Άλης, χωριστά τα μπισκότα και τα κόκαλα. Και με τη θύμηση, ξύπνησε πάλι μέσα μου η πρωινή λύπη.

Και η δίψα και η πείνα μου αγρίεψαν τρις χειρότερα. Μα σαν έριξα μια ματιά στα κόκαλα του συντρόφου μου, που μαρτυρούσαν ζωή ολόκληρη από κακοπάθεια και πείνα και στέρηση, παραμέρισα τα βάσανα μου για ν' ακούσω τα δικά του.

- Δεν έχεις κανένα συγγενή; ρώτησα με συμπάθεια.

- Όχι, αποκρίθηκε. Εσύ έχεις;

- Εγώ... εγώ...

Κοντοστάθηκα μια στιγμή στενοχωρημένος. Μήπως ήξερα τη γενιά μου; Νάταν η Ντέιζι, θα θάμπωνε το σύντροφο μου με τα βραβεία και τις περγαμηνές της, και τις εκθέσεις και τις καταγωγές της.

Μα δεν ήθελα και να ομολογήσω την άγνοια μου.

- Εγώ; είπα. Δε θυμούμαι καλά τους γονείς μου. Με χάρισαν από μικρό σε ξένα χέρια.

- Μα δεν έχεις σπίτι; ρώτησε.

- Ναι, έχω. Είμαι σ' ένα καλό, πολύ καλό σπίτι, είπα με υπερηφάνεια.

Και τέτοια ήταν η επιθυμία μου να φαντάξω στο σύντροφο μου, ώστε ξέχασα μια στιγμή πως είχα φύγει από

το «καλό, πολύ καλό σπίτι», με απόφαση να μην ξαναγυρίσω.

- Και πώς βρέθηκες τέτοια ώρα εδώ στην ερημιά;

- Βγήκα περίπατο κι έχασα το δρόμο μου, εξήγησα χωρίς να τολμήσω να τον κοιτάξω.

Εκείνος όμως με κοίταζε με περιέργεια, σαν να μην το πολυπίστευε.

- Και μαζί με το δρόμο, έχασες και την όσφρηση σου; ρώτησε.

Στη βία μου να δώσω απάντηση, είχα ξεχάσει πως εμείς οι σκύλοι ποτέ δε χάνομε το δρόμο όπου πατήσαμε, αφού με τη μυρωδιά ξαναβρίσκομε τα ίχνη μας. Προσπάθησα να βγω από τη δυσκολία με δεύτερη αναλήθεια.

- Ναι... είπα αδέξια, έπαθα μικρός μίαν αρρώστια και την έχασα.

Έξαφνα θυμήθηκα τη Γιαγιά και όσα την είχα ακούσει να λέγει στα παιδιά για την ασχήμια της ψευτιάς, και τη μικρότητα εκείνου που καταδέχεται να πει ψέματα. Θυμήθηκα τον Λουκά και τη λύπη του, όταν πίστεψε ο πατέρας του πως είχε φάγει τις κουρμάδες κι έκρυβε την αλήθεια. Επίσης θυμήθηκα τη λύπη του Μάρκου Μπότσαρη, που αναγκάστηκε να πει ψέματα για να σώσει το Μεσολόγγι. Και πάλι το θυμό της Άννα - Λίζας, σαν τους είπε η Ματμαζέλ πως ήταν εξαδέλφια του Βρασίδα, άρα πως θάλεγαν κι εκείνες ψέματα σαν κι αυτόν...

Κι ένιωσα τότε όλη μου την κακομοιριά και την ταπεινοσύνη. Κατάλαβα πως είμαι τιποτένιος, πιο τιποτένιος, πιο φτωχός από αυτόν ακόμα τον κακομοίρη, το λιμασμένο αραπόσκυλο. Και ντράπηκα να τον κοιτάξω στα μάτια. Κι έξαφνα ξέσπασα στα ουρλιάσματα.

- Σου είπα ψέματα! φώναξα. Ήταν ψέματα πως βγήκα περίπατο. Ψέματα πως έχασα το δρόμο μου! Ξέκοψα από το σπίτι του αφέντη μου, γιατί φοβήθηκα μη φάγω ξύλο ύστερα από κάτι φοβερές ζημιές που έκανα. Και δεν τολμώ να πάγω πίσω! Και πεινώ, και είμαι φοβερά, φοβερά δυστυχισμένος.

Το αραπόσκυλο με κοίταξε με τόση συμπάθεια ενόσω ξεμολογιούμουν, που πήρα θάρρος και του διηγήθηκα όλη την ιστορία, αρχίζοντας από τη Ντέιζη και το αμάξι, και τελειώνοντας με τα ένδεκα παπάκια που έπνιξα, με σκοπό να εξαγοράσω τη ζημιά της βιβλιοθήκης. Δεν του έκρυψα τίποτα, ούτε τα πειραχτικά λόγια που είχα πει της φοράδας, ούτε την επίκριση του Μπόμπη, ούτε το χοντρό βρισίδι που είχα γαβγίσει του σκύλου μέσα στο παραθυράκι, που ίσως αυτό να ήταν η αιτία της καταστροφής, σα ρίχθηκε απάνω μου... Ας είναι, αυτό δεν το ξεκαθάρισα ποτέ.

- Και είμαι πολύ δυστυχισμένος, του είπα τελειώνοντας και ο καλός μου φίλος ο Μπόμπης είναι πολύ θυμωμένος μαζί μου. Και ο Άλης θα με γυρεύει, και θα είναι έτοιμη η σούπα μου, και δεν μπορώ να πάγω πίσω!

- Έλα, σώπα τώρα, είπε ο ξένος με καλοσύνη. Τα κλάματα είναι παιδικίστικες αδυναμίες. Στη ζωή θα δεις και

άλλες πίκρες και άλλες αναποδιές. Πρέπει να μαζέψεις θάρρος και δύναμη για να τα υποφέρεις, όσο μπορείς καλύτερα. Τώρα σκέψου τι θες να κάνεις.

Σταμάτησα τα τελευταία μου βογγητά και τον ρώτησα:

- Εσύ δεν κλαις ποτέ;

- Τώρα πια όχι. Σαν ήμουν μικρός, έκλαιγα κι εγώ όταν πεινούσα πολύ. Μα από τότε πέρασε καιρός, κι έμαθα πως είναι περιττά τα κλάματα. Βλέπεις, σα δε φορείς κολάρο, δεν έχεις αφέντη που να σου δίνει σούπα. Και μαθαίνεις νωρίς πως τα παράπονα είναι περιπτολογίες. Δε σου γεμίζουν το στομάχι σαν είναι άδειο. Τι να κλαις λοιπόν; Καλύτερα να φιλοσοφείς.

- Τι θα πει αυτό;

- Να, σα δε γίνεται ένα πράμα που θες, κάνε σα να μην το θέλεις πια. Έτσι κάνω εγώ. Το παρατώ και γυρεύω άλλο.

- Και σα δε βρίσκεις και το άλλο;

- Τότε κάνω σα να το βρήκα. Το ίδιο κάνει.

- Μα σα δε βρίσκεις φαγί; Παρατάς και την ελπίδα να φας;

- Όχι. Γιατί κάτι πάντα θα βρεις. Μα παρατώ την ελπίδα να φάγω εκείνο που επιθυμώ, ας πούμε τη σούπα που περιγράφεις και που σου ετοίμασε ο Άλης στο σπίτι σου.

Και, στα πεταχτά, άρπαξε, πολύ επιδέξια, μιαν ακρίδα και την κατάπιε σα χάπι.

- Να, είπε, κάνε και συ το ίδιο.

Μα με όλη μου την πείνα, δεν απεφάσιζα να τον μιμηθώ. Ο σύντροφος μου παρατήρησε την αηδία μου και γέλασε.

- Δεν έμαθες εσύ ακόμα τι θα πει πείνα, είπε απονήρευτα. Έχεις ακόμα πρόσφατη την ενθύμηση της σούπας του Άλη, με τα κόκαλα, το ρύζι και τα ψωμιά.

Λυπήθηκα να του πω πως σιχαίνομαι το φαγί του. Μα και πεινούσα! Πεινούσα τόσο! Και δεν είχα τίποτα να φάγω. Αγανάκτησα.

- Μα επιτέλους, είπα, πώς κάνουν τόσοι σκύλοι που τους έβλεπα απέξω από τον κήπο μας, και πού ζουν στο δρόμο χωρίς αφέντη;

- Κάνουν σαν και μένα.

Τον κοίταζα με δυσπιστία. Πολλούς σκύλους είδα να πηγαινοέρχονται κάθε μέρα απέξω από τα κάγκελα. Πολλοί ήταν αδύνατοι, βρώμικοι και απεριποίητοι. Μα κανένας δεν ήταν στα χάλια τουτουνού.

- Δεν πιστεύεις; ρώτησε. Και όμως έτσι είναι. Λίγοι είναι οι ευτυχισμένοι σκύλοι, που έχουν έναν Άλη να τους φέρνει σερβιρισμένο το φαγί. Εμείς, οι πολλοί, παλεύομε για να ζήσομε, κερδίζομε με κόπο το σπάνιο κόκαλο που αρπούμε, πότε εδώ, πότε κει. Πολλές δαγκωνιές παίρνομε και δίνομε, όταν ένας από μας ανακαλύψει μια βούκα φαγί, ενώ γύρω βρίσκονται δεκάδες πεινασμένοι συνάδελφοι, που όλοι το ίδιο κομμάτι λιμπίζονται.

- Και τότε τι γίνεται; ρώτησα.

- Ε! Παλεύομε αναμεταξύ μας. Ο πιο δυνατός ή ο πιο επιτήδειος το τρώγει.

- Και οι άλλοι;

- Χορταίνουν σκέψεις.

- Μα είναι αδικία, φώναξα.

- Τι είναι αδικία;

- Ο δυνατότερος να παίρνει το κόκαλο και οι άλλοι να πεινούν.

- Δεν είναι αδικία, είπε ήσυχα το αραπόσκυλο, έτσι είναι η ζωή.

- Μα πώς; Αν ένας σκύλος βρει ένα κόκαλο, κι έρθει ένας άλλος κακός που τον δαγκάνει και του το παίρνει, έχει δίκιο;

- Δεν ξέρω τι θα πει δίκιο. Μα έτσι είναι η ζωή. Στη ζωή, ο δυνατός έχει πάντα δίκιο. Άδικο έχει πάντα ο αδύνατος. Και σα μιλώ για δύναμη, δεν εννοώ μονάχα τη σωματική, αλλά και την εξυπνάδα και κάθε άλλη ικανότητα.

- Εσύ είσαι δυνατός; ρώτησα.

- Όχι πολύ. Γι' αυτό βλέπεις πως τα κόκαλα μου κοντεύουν να τρυπήσουν το πετσί μου και να πετάξουν έξω.

Τον κοίταζα με οίκτο, και γύρευα κάτι παρηγορητικό να του πω. Το αντιλήφθηκε. Και σηκώνοντας τη σουβλερή του μύτη είπε ήσυχα:

- Δε θέλω να με λυπάσαι. Η ζωή μου μ' αρέσει. Είμαι ανεξάρτητος κι ελεύθερος. Δε φορώ εγώ κολάρο σαν που τον φορείς εσύ, ούτε μ' έδεσε ποτέ κανένας με αλυσίδα, όπως σε δένουν τ' αφεντικά σου όταν σε παν περίπατο. Έχει και τα καλά της η δική μου η ζωή.

- Μα σαν πεινάς;

- Ε, σαν πεινώ τι να γίνει; Κοιτάζω πού να βρω κάτι να φάγω. Μα και δε ζητιανεύω από άλλον τίποτα. Αν δεν έχω τη δύναμη ν' αποκτήσω κανένα κόκαλο, ή αν δω άλλον να μου το παίρνει, λέγω πως δε μ' αξίζει καλύτερα. Για να ζήσεις καλά, πρέπει νάχεις τη δύναμη να νικάς. Εγώ δεν είμαι από τους δυνατούς, λοιπόν δεν μπορώ να ζω πολύ καλά. Κάποτε πάλι καταφέρνω κι εγώ να νικήσω, είτε από περισσότερη εξυπνάδα, είτε γιατί τυχαίνει να είναι ο άλλος πιο αδύνατος από μένα. Και ζω, βλέπεις, κι εγώ, κατά την αξία μου.

Τα έλεγε όλα αυτά απλά και ήσυχα, χωρίς χαρά, αλλά και χωρίς παράπονο.

Τον κοίταζα και συλλογίζομαι. Ήταν κοκαλιάρης, άσχημος, βρώμικος. Μα είχε μεγάλα καστανά μάτια, λυπημένα μα υπερήφανα, που σε κοίταζαν καταπρόσωπο.

- Μ' αρέσεις, του είπα. Είσαι αλλιώτικος, κι έχεις ιδέες που δε μου πέρασαν ποτέ από το κεφάλι. Έρχεσαι να γίνεις φίλος μου;

Ο ξένος γέλασε.

- Φίλος σου; Μα δεν είμαι εγώ Εγγλέζος, ούτε καλής ράτσας. Και δεν έχω κολάρο.

- Τι σημαίνει; Έχεις ευγενικές ιδέες και μ' αρέσεις.

- Εγώ; Μα σου λέγω πως δεν είμαι ευγενής. Είμαι αραπόσκυλο.

Θυμήθηκα τη Ντίζη και τις περγαμηνές της. Τίναξα την ενθύμηση από πάνω μου.

- Το ξέρω, είπα. Και ούτε καν όμορφος δεν είσαι. Μα τι έχει να κάνει αυτό; Σκέπτεσαι πράγματα που θα τα έλεγε και η Γιαγιά. Και μ' αρέσεις.

- Τι είναι η Γιαγιά;

- Είναι η μητέρα του αφέντη μου.

- Και τι λέγει η Γιαγιά;

- Πολλά πράγματα που δεν τα θυμούμαι τώρα να σου τα πω, μα που ξυπνούν πάντα μέσα μου ιδέες. Και συ τώρα το ίδιο κάνεις. Μ' έκανες να σκεφθώ καινούρια πράγματα.

- Μπα; Σαν τι;

- Να, μεταξύ σ' άλλα, πως μπορεί κανείς να είναι πολύ φτωχός, πολύ δυστυχισμένος κι έρημος, και να έχει όμως αξιοπρέπεια.

- Ποιος έχει αξιοπρέπεια; ρώτησε ο σύντροφος μου, που δε φαίνονταν να παίρνει απ' αυτά που του έλεγα.

- Εσύ, που δεν καταδέχεσαι να παραπονιέσαι, ούτε να ζητάς ψυχικά από τους δυνατότερους σου.

- Μπα; είπε με απορία. Και μ' αυτό έχεις αξιοπρέπεια;

- Βλέπεις; είπα καταχαρούμενος πως του μάθαινα κι εγώ κάτι. Είσαι φυσικά ευγενής χωρίς να το ξέρεις.

- Ευγενής; έκανε ήσυχος. Πώς είμαι ευγενής, που δε φορώ κολάρο;

- Τι έχει να κάνει; αποκρίθηκα νευριασμένος.

Με νεύριαζαν τα λόγια του, όχι πως με πείραζαν αυτά, αλλά που δεν ήξερα, σαν τη Γιαγιά, να εξηγήσω αυτά που θα έλεγε κείνη.

- Μην ξεχνούμε και τα πρακτικά. Τι θα κάνεις τώρα; ρώτησε κείνος.

- Δεν ξέρω, δε συλλογίστηκα τίποτα. Μα πεινώ, και προπάντων διψώ φρικτά. Εσύ τι θα κάνεις; Ό,τι κάνεις, θα το κάνω κι εγώ.

- Είμαστε μακριά από τη χώρα, είπε. Μα πίσω από το λόφο βρίσκεται η θάλασσα. Εκεί κοντά είναι οι αγγλικοί στρατώνες. Θέλεις να πάμε να δούμε αν βρούμε τίποτα φαγί; Οι Άγγλοι αγαπούν τα ζώα. Αν έχουν κανένα κόκαλο, θα μας το ρίξουν.

- Νερό έχει εκεί;

- Έχει.

- Πάμε λοιπόν.

Και μαζί πήραμε το δρόμο κατά τους στρατώνες.

ΙΗ'. Αιχμαλωσία

Περάσαμε πάνω από το λόφο, κατεβήκαμε στη θάλασσα και ακολουθήσαμε την ακρογιαλιά. Εκεί που πηγαίναμε, είδαμε έναν αράπη ψαρά, που κάθονταν πλάγι σ' ένα ζεμπίλι ψάρια κι έτρωγε μια φτενή πίτα με ντομάτα ωμή. Καθώς πέρασα κοντά του, άπλωσε βιαστικά το χέρι να με πιάσει. Του ξέφυγα και στάθηκα μπροστά του με τ' αυτιά ορτσωμένα, έτοιμος να ορμήσω στα γυμνά πόδια του. Εκείνος έκοψε ένα κομμάτι πίτα και μου την πρόσφερε. Και τέτοια ήταν η πείνα μου, που ξέχασα την αντιπάθεια μου για τα γυμνά πόδια του και ρίχθηκα στην πίτα.

- Πρόσεχε, θα σε πιάσει! φώναξε ο φίλος μου.

Μα ήταν πια αργά. Δεν πρόφθασα να σταματήσω. Ο Αράπης με είχε γραπώσει, με έχωνε μεταξύ στα γόνατα του, και μ' έσφιγγε τόσο, που κόβονταν η αναπνοή μου και δεν μπορούσα να κουνήσω. Έλυσε τότε το λουρί του κολάρου μου, τον έβγαλε από τον λαιμό μου, τον ζύγισε στο χέρι του, και τον έχωσε στον κόρφο του. Ύστερα έβγαλε ένα χοντρό σπάγο και μου τον έδεσε στο λαιμό.

- Και τώρα τι θα γίνω; μούγκρισα απελπισμένος.

- Πρόσεχε, μου είπε τότε ο σύντροφος μου. Θα στρέψω την προσοχή του στο ζεμπίλι και συ κοίταξε να ξεκόψεις.

Και καθώς αποτελείωνε ο Αράπης τον κόμπο, σίμωσε ο φίλος μου το ζεμπίλι, άρπαξε ένα ψάρι στα δόντια του και αναποδογύρισε το ζεμπίλι ολόκληρο. Έβγαλε ο Αράπης μια βρισιά κι έσκυψε να τον χτυπήσει. Την ίδια ώρα τινάχτηκα από τα γόνατα του ξαφνικά, έχασε αυτός την ισορροπία του κι έπεσε ανάσκελα.

- Δρόμο τώρα, δρόμο! φώναξε ο σύντροφος μου. Και όρμησε κατά τους στρατώνες.

Άρπαξα κι εγώ την πίτα που είχε κυλήσει από τα γόνατα του φελάχου, την έκανα δυο βουκιές και τον ακολούθησα πηλάλα, σέρνοντας το σπάγο πίσω μου. Γύρισα να δω τον ψαρά. Είχε σηκωθεί, και βρίζοντας μας κυνήγησε λίγο δρόμο. Μα πάλι στάθηκε, μας έριξε μερικές πέτρες και γύρισε στα σκόρπια ψάρια του. Σταματήσαμε κοντά στους στρατώνες, και ο φίλος μου ακούμπησε χάμω το ψάρι.

- Έλα, είπε. Θα το μοιραστούμε.

Πεινούσα πολύ, μα το ψάρι ήταν μικρό, και ήξερα πως μεγαλύτερο και αν ήταν, πάλι δε θ' αρκούσε να χορτάσει τον πεινασμένο σύντροφο μου. Του είπα:

- Φάγε το συ, που είσαι νηστικός. Εγώ έφαγα καλά το πρωί.

- Έλα τώρα, μη λες ανοησίες, θα το φάμε μαζί, είπε κείνος. Εσύ δε θα μου έδινες τη μισή πίτα, αν σου την είχε δώσει ο Αράπης; Λοιπόν πάρε το μισό ψάρι.

Ντράπηκα φοβερά. Την πίτα την είχα καταβροχθίσει εγώ, χωρίς να συλλογιστώ τον πεινασμένο σύντροφο μου. Με χαμηλωμένη την ουρά μου το ομολόγησα.

- Την έπιασα, του είπα, και την έχασα. Εκείνος γέλασε.

- Ε, τώρα! είπε καλόκαρδα. Ούτε προσφάγι δεν ήταν η πίτα! Το ψάρι όμως είναι τροφή. Φάγε, φίλε.

Και μου το έβαλε κάτω από τη μύτη. Ήταν μεγάλη η πείνα μου, και πριν να καλοσκεφθώ, έδωσα μια δαγκωματιά και κατέβασα το μισό. Εκείνος ήσυχχα και αργά έφαγε το υπόλοιπο. Έξαφνα θυμήθηκα τη Γιαγιά και την Άννα και τη γάτα και τον κυρ-Θανάση. Και μούδιασα.

- Μου φαίνεται πως κάναμε κάτι κακό, είπα.

- Τι κάναμε;

- Φάγαμε ξένο ψάρι. Ο άλλος γέλασε.

- Κι ύστερα; έκανε.

- Δεν έπρεπε. Ήταν κακό, είπα.

- Μπα; Γιατί;

Ένιωσα μια δυσάρεστη αίσθηση, πως κάτι μας χώριζε, πως δε συνεννοούμασταν πια, πως μιλούσαμε άλλη γλώσσα ο καθένας μας. Του είπα στενοχωρημένα:

- Εκλέψαμε το ψάρι. Δεν το νιώθεις;

- Και ύστερα; επανέλαβε κείνος αδιάφορα. Στενοχωρήθηκα ακόμα περισσότερο.

- Είναι κακό να κλέβεις, φώναξα.

Με κοίταξε κείνος με τα μελαγχολικά συλλογισμένα του μάτια.

- Μη σκοτίζεσαι γι' αυτό, μου είπε ήσυχα. Αυτός ο ίδιος ήταν κλέφτης. Πήρε τον κολάρο σου, και ακόμα λίγο σ' έπαιρνε και σένα.

Τον κοίταξα μπερδεμένος.

- Ναιαιαι; έκανα διστακτικά.

Τι θα έλεγε η Γιαγιά; Κάτι μέσα μου διαμαρτυρούνταν.

- Μα κι εμείς κάναμε σαν κι αυτόν, γινήκαμε κι εμείς κλέφτες, είπα, γυρεύοντας να εξηγήσω εκείνο που ένιωθα.

- Κλέφτες;

Σήκωσε το κεφάλι και με κοίταξε με απορία.

- Μα δεν κλέψαμε τίποτα! Πήραμε μονάχα ένα ψαράκι.

- Αφού δεν ήταν δικό μας, το κλέψαμε. Δε φαίνονταν να καταλαβαίνει.

Τότε του διηγήθηκα την ιστορία της γάτας που έκλεψε το ψάρι του κυρ-Θανάση, και το θυμό του μάγαιρα, και την αγανάκτηση της Άννας και την αναστάτωση όλου του σπιτιού εναντίον της κλέφτρας γάτας.

- Και όμως το ίδιο κάναμε κι εμείς, του εξήγησα. Πήραμε ψάρι που δεν ήταν δικό μας, αφού δε μας το είχε χαρίσει ο ψαράς.

- Μα αν περιμέναμε να μας το χαρίσει, δε θα μας τόδινε ποτέ! μου αποκρίθηκε.

- Λοιπόν δεν έπρεπε να το φάμε!

Και πάλι δε φαίνονταν να καταλαβαίνει. Θυμήθηκα μερικά λόγια της Γιαγιάς. Και του είπα:

- Η μαμά σου υποθέτω, δε θα σου τα είπε ποτέ αυτά, και γι' αυτό δεν τα ξέρεις.

- Μα και την πίτα δε σου την είχε χαρίσει ο ψαράς, και την έφαγες όμως ολόκληρη, είπε ο φίλος μου.

Κοντοστάθηκα μια στιγμή. Τwόντι, μου είχε προσφέρει ο ψαράς μια βούκα, όχι όμως και το μεγάλο κομμάτι. Μ' αμέσως πάλι ξαναβρήκα την ισορροπία μου. Ποτέ δεν έγινε ζήτημα για πίτα στο σπίτι.

- Δεν είναι το ίδιο, είπα. Η πίτα είναι πίτα και το ψάρι είναι ψάρι.

- Σωστά, μουρμούρισε ο σύντροφος μου. Πολλή ώρα έμεινε συλλογισμένος.

Στο τέλος μου είπε:

- Έλεγες πριν πως τα λόγια μου ξύπνησαν μέσα σου καινούριες ιδέες. Μα κι εγώ μπορώ να πω το ίδιο τώρα για σένα, αν και δεν κατάλαβα καλά τι διαφορά κάνει το ψάρι από

την πίτα, μιας και τα κλέψεις και τα φας και τα δυο. Θα ξέρεις όμως εσύ καλύτερα. Μα τόσα χρόνια τώρα, που ζω τρώγοντας ό,τι αρπάξω, ποτέ δε μου πέρασε από το κεφάλι πως όταν αρπούσα ψάρι έκλεβα. Έπρεπε να σ' απαντήσω εσένα για να το μάθω. Και σ' ευχαριστώ.

Τόση υπερηφάνεια με φούσκωσε με τα λόγια αυτά, που δε στάθηκα να σκεφθώ την απορία του συντρόφου μου. Άλλη φορά θα με είχε ρίξει και μένα σε κόσμο από αντιλογίες η ίδια απορία, γιατί να επιτρέπεται για πίτα εκείνο που απαγορεύονταν για ψάρι. Μα τώρα δε στάθηκα να σκεφθώ. Του είπα, κορδωμένος:

- Βλέπεις, αυτά τα μαθαίνεις με την ανατροφή.

Ο σύντροφος μου με κοίταξε με τόση μελαγχολία στο βλέμμα, που μετάνιωσα ευθύς για τα ανόητα αυτά λόγια μου.

- Έχεις δίκιο, είπε. Εγώ δεν έχω ανατροφή. Εγώ είμαι αραπόσκυλο. Εγώ είμαι γέννημα και θρέμμα του δρόμου.

- Καθόλου, διέκοψα, φουρκισμένος με τον εαυτό μου. Είσαι ευγενέστατος! Τι φταις εσύ αν δε σου είπε η μαμά σου πως δεν πρέπει ν' αγγίζεις ψάρι ξένο; Αυτές είναι θεωρίες των ανθρώπων, κι εγώ απ' αυτούς τα έμαθα.

- Αν είναι θεωρίες των ανθρώπων, γιατί έκλεψε ο ψαράς τον κολάρο σου; ρώτησε ο φίλος μου. Ή μήπως αυτό επιτρέπεται, επειδή δεν είναι ψάρι;

Αυτή η ερώτηση μας έριξε και τους δυο σε πολύ βαθιά συλλογή.

- Ξέρεις; του είπα. Νομίζω πως αν ζήσομε μαζί πολύν καιρό, θ' ανακαλύψομε πολλά σοφά πράματα. Εσύ ξυπνάς μέσα μου ιδέες, κι εγώ σου μαθαίνω όσα άκουσα από τους ανθρώπους, με τους οποίους έζησα περισσότερο από σένα. Θέλεις να κατοικήσομε μαζί;

- Γρήγορα θα βαρεθείς τη ζωή που κάνω εγώ, αποκρίθηκε ο σύντροφος μου. Εσύ είσαι καλομαθημένος.

- Να δούμε. Ωστόσο, ας δοκιμάσομε. Πώς σε λένε;

- Δεν έχω όνομα, γιατί ποτέ δεν είχα αφέντη. Αναμεταξύ στους συντρόφους μου, είμαι γνωστός ως Αφράτος.

- Δεν μπορώ να πω πως σου ταιριάζει τ' όνομα σου, είπα αναμετρώντας τα κόκαλα του.

- 'Ισα - ίσα, γι' αυτό μου το δώσανε... Μια μέρα που ετοιμαζόμουν να φάγω ένα κεφάλι ψαριού, που το είχα κερδίσει ύστερα από μάχη, δαγκάματα και σχίσιμο αυτιών, είδα μεταξύ στους πεινασμένους μου συντρόφους, που με κοίταζαν ζουλιάρικα, μια νόστιμη κοπέλα μ' ένα μαύρο λεκέ στο αριστερό μάτι της. Τη λυπήθηκα, γιατί φαίνονταν να πεινά πολύ. Αντί λοιπόν να το φάγω, της το πρόσφερα. Ένας μεγάλος ψωριασμένος, που δεν είχε τολμήσει να τα βάλει με μένα, όρμησε να της το πάρει. Ρίχθηκα πάνω του και τον δάγκασα στο μούτσουνο. Και όσο έφευγε αυτός, κλαίγοντας και ουρλιάζοντας, η νόστιμη κοπέλα ξάπλωσε πίσω τ' αυτιά της για να μ' ευχαριστήσει, κι ένας άλλος σκύλος, που κι αυτός λιμπίζονταν το ψαροκέφαλο, μα που δεν τολμούσε να το αγγίξει, μου είπε με ειρωνεία: «Εσύ με αέρα θα χορτάσεις. Γι'

αυτό είσαι και τόσο αφράτος». Όλοι γέλασαν. Και το παρατσούκλι μου κόλλησε. Από τότε με λένε Αφράτο. Αμέσένα;

- Εμένα με λένε Μάγκα.

Όλη αυτή η κουβέντα γίνονταν απέξω από τους στρατώνες, πλάγι σ' ένα αυλάκι όπου είχαμε πει νερό. Βήματα μας διέκοψαν. Και την ίδια ώρα, δυο στρατιώτες, με κόκκινο αμπέχονο και μαύρο σχιστό σκουφάκι, πρόβαλαν από τη γωνιά του τοίχου. Μας είδαν και σταμάτησαν. Ο ένας μας σφύριξε να σιμώσομε. Πλησιάσαμε αμέσως, μήπως μας δώσει κάτι να φάμε. Μα δε βαστούσε τίποτα. Άπλωσε το χέρι να με πιάσει, μα τον απέφυγα.

- Φέρε δόλωμα, είπε του συντρόφου του.

Κι έφυγε ο άλλος τρεχάτος, και ξαναγύρισε με μια γαβάθα κόκαλα.

- Να άνθρωπος καλός, είπα μ' ενθουσιασμό, πηδώντας να φθάσω τη γαβάθα στο χέρι του στρατιώτη.

- Μη βιάζεσαι, είπε ο σύντροφος μου. Κάποιο σκοπό θα έχουν.

Δεν πρόφθασε να το πει, και, καθώς ακούμπησε η γαβάθα χάμω και άπλωσα τη μύτη μου να πάρω ένα κόκαλο, έπιασε ο στρατιώτης το σπάγο του ψαρά, δεμένο στο λαιμό μου, και με σήκωσε στα χέρια του.

- Ολράιτ! φώναξε ο σύντροφος του. Δώσ' τα κόκαλα του κοκαλιάρη και πάμε μέσα.

- Αφράτο! Σώσε με! φώναξα απελπισμένος.
- Ξέφυγε του! μου έγνεψε ο Αφράτος. Γρήγορα.
- Δε μπορώ! Με σφίγγει!

Ο Αφράτος ήλθε τρεχάτος κοντά μου. Είδε τα χέρια του Άγγλου γύρω μου, και αντελήφθηκε ευθύς την κατάσταση.

- Μη χάσεις το θάρρος σου, μου αποκρίθηκε. Να σε σώσω εγώ δε μπορώ, ούτε όμως θα σου κάνει αυτός κακό. Κοίταξε μόνο να βρεις τρόπο να ξεκόψεις εσύ.

Ο στρατιώτης που με βαστούσε έδιωξε τον Αφράτο με το πόδι, μ' έμπασε σε μια μάντρα κι έκλεισε την πόρτα.

- Σε χτύπησε, Αφράτο; φώναξα.

- Όχι, μου αποκρίθηκε κείνος απέξω. Μ' έσπρωξε μόνο. Δε χτυπούν αυτοί τα ζώα, μη φοβάσαι. Κι εγώ, εδώ απέξω θα είμαι πάντα. Αν με χρειαστείς, φώναξε με.

Σε μια γωνιά της μάντρας ήταν σωριασμένες άδειες κάσες και βαρέλια. Ο στρατιώτης διάλεξε ένα γερό βαρέλι, έστρωσε μέσα μερικά άχυρα, κι έδεσε την άκρη του σπάγου μου σ' ένα καρφί. Ο σπάγος μου ήταν αρκετά μακρύς, ώστε να μπαινοβγαίνω ελεύθερα στο βαρέλι. Με χάιδεψε τότε, και βγήκε από την αυλή.

- Αφράτο! φώναξα.

Μα δε μ' αποκρίθηκε κανείς. Τράβηξα το σπάγο, μα ήταν γερός, δεν έσπασε. Ξαπλώθηκα στ' άχυρα μελαγχολικός και αποθαρρυσμένος. Σε λίγο επέστρεψε ο στρατιώτης, με μια

γαβάθα σούπα και ψωμί. Αν και τόσο λυπημένος, τα έφαγα μ' ευχαρίστηση. Γιατί πεινούσα πολύ. Το μισό ψαράκι και η πίτα του Αράπη, μόνο που μου είχαν ανοίξει την όρεξη. Ύστερα χώθηκα στο βαρέλι και κοιμήθηκα.

ΙΘ'. Αφράτος

Είχε νυχτώσει καλά, όταν λαφρύς κρότος με ξύπνησε. Τέντωσα τ' αυτιά μου, μα δεν κούνησα. Μου φάνηκε σαν ξύσιμο στον έξω τοίχο που περιτριγύριζε τη μάντρα. Γρύλισα θυμωμένα, έτοιμος να γαβγίσω δυνατά. Ένα λαφρύ κλάψιμο σκύλου μου αποκρίθηκε. Βγήκα απ' το βαρέλι μου κι έτρεξα προς τον τοίχο. Μα ο σπάγος μου με σταμάτησε στη μέση.

- Αφράτο; ρώτησα χαμηλόφωνα.

- Ναι, εγώ είμαι, αποκρίθηκε κείνος απέξω σιγά. Μην κάνεις κρότο, μη μας ακούσουν και μας ανακαλύψουν. Σκάβω τον τοίχο, σου ετοιμάζω μια τρύπα να βγεις. Ο τοίχος είναι χωματένιος, θα τα καταφέρω. Εσύ από μέσα δεν μπορείς να κάνεις το ίδιο; Και να με ανταμώσεις στο μισό δρόμο;

- Είμαι δεμένος! είπα με αποθάρρυνση.

- Με τι;

- Με το σπάγο του ψαρά.

- Κόψε τον με τα δόντια σου.

Αμέσως άρχισα να τον μασώ και να τον τραβώ. Μα ο Αφράτος με σταμάτησε.

- Μην τον κόβεις ακόμα, είπε, θα ήταν λάθος.

- Γιατί;

- Ο τοίχος είναι παχύς. Εύκολα δεν μπορώ να τον τρυπήσω. Και δεν πρέπει να σε βρουν λυτό το πρωί.

- Τι να κάνομε λοιπόν;

- Να έχεις εσύ υπομονή κι εγώ επιμονή, εσύ να περιμένεις εκεί μέσα, κι εγώ να σκάβω όλη νύχτα, ώσπου να καταφέρω ν' ανοίξω τρύπα.

- Μα θα κοπιάσεις φοβερά. Και θα βάλεις μέρες και μέρες να το καταφέρεις.

- Ποιος μας βιάζει; Φθάνει να βγεις στο τέλος. Από τούτο το μέρος δεν έχω φόβο να δει κανένας την τρύπα. Είναι λόφος και χώματα, δεν περνά δρόμος. Από μέσα όμως θα την έβλεπαν. Και δεν πρέπει να τους βάλομε σε υποψία.

Και τον άκουα που έξυνε, κι έξυνε, κι έξυνε ακούραστα.

- Έφαγες τουλάχιστον; τον ρώτησα.

- Χωρατεύεις; Πήγα πίσω στα κόκαλα που είχε ρίξει ο στρατιώτης, κι έφαγα βασιλικά.

- Δε φοβάσαι να σε δουν εκεί που δουλεύεις;

- Τώρα δεν έχω φόβο. Είναι σκοτεινά. Και, άλλωστε, όλοι κοιμούνται στους στρατώνες. Σαν ξημερώσει θα φύγω, και το

βράδυ θα ξαναγουρίσω. Έχε μόνο υπομονή. Και μην απελπίζεσαι.

Και δούλευε, δούλευε κι έξυνε, χωρίς να σταματήσει στιγμή. Η νύχτα πέρασε έτσι. Και σαν ξημέρωσε, με αποχαιρέτησε ο Αφράτος κι έφυγε. Κι εγώ μπήκα στο βαρέλι μου και κοιμήθηκα κάπως παρηγορημένος. Εκείνο το πρωί ο στρατιώτης μου έφερε φαγί, με χαίδεψε και θέλησε να παίξει μαζί μου. Μα δεν είχα όρεξη για τ' αστεία του, και σε τίποτα δεν αποκρίθηκα. Ήλθε και ο σύντροφος του. Μα ούτε και με κείνον δεν έπαιξα.

- Το σκυλί είναι άκεφο, είπε ο ένας, θα νοσταλγεί τον αφέντη του.

- Δεν πρέπει να έχει αφέντη, αποκρίθηκε ο άλλος, ειδικά θα είχε κολάρο.

- Δε γίνεται, είπε ο πρώτος. Τέτοια καλά σκυλιά δε βρίσκονται στο δρόμο. Θα ξέκοψε από τον αφέντη του και θάχασε τα νερά του. Βλέπεις, είναι καλοθρεμμένος και περιποιημένος. Του κλέψανε τον κολάρο και τον έδεσαν με σπάγο. Είναι φανερό.

- Έχεις αλυσίδα να του βάλεις; ρώτησε ο άλλος. Πάγωσα καθώς τον άκουσα. Αν μου έβαζαν αλυσίδα, πως θα την έκοβα;

- Όχι, δεν έχω. Μα καλό είναι να του αγοράσω μια. Ο σπάγος αυτός θα του πληγιάσει το λαιμό. Και ούτε είναι γερός. Μπορεί να μας φύγει.

Σκάλισε τις τσέπες του κι έβγαλε μερικά γροσάκια.

- Έχεις λεπτά; ρώτησε το σύντροφο του.

- Δεν έχω. Μα θες πολλά. Δεν αρκεί μια αλυσίδα. Πρέπει να του αγοράσεις και κολάρο.

- Τρελάθηκα που θα ξοδέψω τόσα χρήματα; έκανε ο πρώτος. Δεν πάγω, καλύτερα να πιω ένα ουίσκι στου μπακάλη της γωνιάς;

Ο άλλος γέλασε.

- Κι εγώ αυτό συλλογίζομαι και δε σου δίνω λεπτά, είπε. Και πιάνοντας τον από το σβέρκο, χωρατεύοντας και παίζοντας, βγήκαν έξω μαζί.

Αναστέναξα. Αν μου είχαν βάλει αλυσίδα, θα μου ήταν αδύνατο να ξεφύγω. Εκείνο το ίδιο απόγεμα ήλθαν πάλι οι δυο στρατιώτες, μου έκοψαν το σπάγο και μου έδεσαν ένα σκοινί στο λαιμό.

- Δεν το παίρνεις λιγάκι περίπατο; ρώτησε ο ένας το σύντροφο του. Θ' αρρωστήσει το σκυλί αν τον αφήσεις έτσι ακίνητο.

- Α, μπα, μπα! έκανε ο άλλος. Αν με δει ο συνταγματάρχης, που τίποτα δεν του ξεφεύγει, θα με υποχρεώσει να βάλω στην εφημερίδα πως βρήκα ένα σκυλί, και τίνος είναι. Δε συμφέρει. Θα βρεθεί αμέσως ο αφέντης του. Θα τον πουλήσω σε κανένα παραλή, και να δεις τότε ουίσκια που θα σου τρατάρω! Σαν έφυγαν, τράβηξα το σκοινί να το δοκιμάσω. Ήταν γερό. Λυπήθηκα. Ο σπάγος ήταν

λεπτός. Με δυο δαγκωματιές θα τον έκοβα. Ενώ τούτο... Σαν ήλθε ο Αφράτος το βράδυ, του το είπα.

- Ε, θα το μασήσεις λίγο περισσότερο, μου αποκρίθηκε. Δεν υπάρχει σκοινί που να μην κόβεται.

- Μ' αν μου βάλουν αλυσίδα;

- Έννοια σου. Ποτέ δεν έχουν αυτοί περισσεμένα λεπτά. Και αν είχε σκοπό να την αγοράσει, δε θα σου έβαζε σήμερα σκοινί. Μα και αν σου τη βάλει, πάλι δεν πρέπει να τρομάξεις και να χάσεις το θάρρος σου, σαν κουτάβι.

- Και πώς θα ξέφευγα αν μούβαζαν αλυσίδα; Θα έμεινα εδώ σκλαβωμένος ως την τελευταία μου μέρα.

- Από μια αλυσίδα εξαρτάσαι; είπε ο Αφράτος. Αμέ τότε, αν δεν είσαι άξιος να ξεκόψεις, δε σου αξίζει και η ελευθερία.

- Μα κόβεται το σίδερο;

- Δεν κόβεται. Μα ας έβρισκες άλλον τρόπο.

- Δεν είμαι αρκετά δυνατός να τη σπάσω.

- Ας μην τη σπάσεις. Η δύναμη είναι περιττή.

- Εσύ είπες πως οι δυνατοί μόνο ζουν καλά.

- Σου είπα πως δυνατοί δεν είναι μόνο όσοι έχουν δυνατά δόντια, ούτε αρκεί πάντα η σωματική δύναμη. Είναι και άλλες ικανότητες, που λέγονται επιμονή, θάρρος, ορμή και άλλες ακόμα που λέγονται εξυπνάδα, απόφαση, θέληση, αντοχή. Και δεμένος με αλυσίδα αν είσαι, θα καιροφυλακτήσεις και θα βρεις τρόπο να ξεκόψεις. Κάποτε θα σε αφήσουν να τρέξεις

ελεύθερος. Τότε ή θα βρεις καμιά ανοιχτή πόρτα, ή θα κυνηγήσεις ποντίκια και θα σε παν μέσα στο σπίτι να πιάςεις και άλλα, και θα πηδήξεις από το παράθυρο, ή θα κρυφθείς και θα βγεις σα μείνεις μόνος, ή θα κάνεις τον πεθαμένο και θα σε ρίξουν έξω. Χίλιους τρόπους βρίσκει κανείς σα θέλει.

Άκουα και θαύμαζα. Ήταν αλήθεια πολυμήχανος ο Αφράτος. Όλη νύχτα, όσο έσκαβε αυτός απέξω, τα λέγαμε. Και το πρωί αφού έφαγα το ψωμί και τα κόκαλα που μου έφεραν, μπήκα στο βαρέλι μου να κοιμηθώ και χώθηκα στη συλλογή.

- Επιμονή, εξυπνάδα, θέληση... έλεγα μέσα μου. Ναι, αυτά είναι καλύτερα και από τη σωματική δύναμη ακόμα!

Μα πώς και πού να τα εξασκήσω αυτά; Με πήρε ο ύπνος πριν λύσω το πρόβλημα. Και πέρασαν έξι μέρες. Κι εγώ ήμουν ακόμα φυλακισμένος στην αυλή μου. Ο στρατιώτης δε μ' έβγαζε ποτέ έξω, και είχα μουδιάσει από την ακινησία, δεμένος στο βαρέλι μου με το σκοινί, που ήταν πολύ κοντό για να μπορώ να τρέξω ή να πηδήξω.

Ο Αφράτος έρχονταν κάθε βράδυ, μα δε δούλευε πια τόσο γρήγορα όσο την πρώτη βραδιά. Κάποτε τον άκουα που σταματούσε ολότελα, και ύστερα πάλι ξανάρχιζε. Αλλά όσο προχωρούσε η ώρα, τόσο κουράζονταν και περισσότερο, και όσο περνούσαν οι μέρες, τόσο λιγότερο δούλευε. Και καταλάβαινα πως δεν προχωρούσε η τρύπα. Την τετάρτη νύχτα, σχεδόν δε δούλεψε καθόλου. Σταματούσε κάθε

λίγο και λιγάκι, και μια στιγμή τον άκουσα που στέναξε βαριά και σταμάτησε ολότελα.

- Τι τρέχει; ρώτησα ανήσυχος.

- Τίποτα, μου αποκριθηκε. Μα φοβούμαι πως δε θα μπορέσω να δουλέψω πολύ απόψε... Δεν έχω πολλή δύναμη.

Τότε σκέφθηκα πως ίσως ο κακομοίρης να πεινούσε.

- Αφράτο, ρώτησα, τι τρως αφότου μας χώρισαν; Δεν αποκριθηκε. Επέμεινα. Στο τέλος ομολόγησε:

- Χθες και σήμερα έφαγα ρίζες.

Τον κακομοίρη! Και με αυτή την αφαγιά, δούλευε κάθε νύχτα για τη δική μου ελευθερία, ενώ εγώ, που έτρωγα κάθε μέρα όσο ήθελα, κάθουμουν άεργος και τον άκουα αυτόν που κοπίαζει!

- Αφράτο, φύγε! του είπα. Δε θέλω να δουλεύεις για μένα, έτσι πεινασμένος! Θα βρω άλλον τρόπο να ξεκόψω. Μη δουλεύεις πια!

Μα αντί ν' αποκριθεί, άρχισε πάλι να σκάβει και να ξύνει. Η τρύπα ήταν πια βαθιά, με βεβαίωσε, δεν του έμενε πια πολλή δουλειά. Σε μια - δυο νύχτες θα τρυπούσε ο τοίχος, θ' άνοιγε πέρασμα ως μέσα, και τότε ζήτηω η ελευθερία! Και δούλευε, δούλευε, ξοδεύοντας τις τελευταίες του δυνάμεις. Την έβδομη μέρα, αργά τ' απόγεμα, άκουσα από το έξω μέρος του τοίχου λαφρύ χτύπημα. Τέντωσα τ' αυτιά μου και βγήκα από το βαρέλι μου.

- Μάγκα, μούγκρισε σιγά ο Αφράτος, άρχισε να τρως σιγά - σιγά το σκοινί σου. Και σαν το κόψεις, σκάψε και συ από το δικό σου μέρος. Πρέπει απόψε να ξεφύγεις. Αύριο θα είναι πια αργά.

- Γιατί; Τι τρέχει; ρώτησα και η καρδιά μου χτυπούσε σκεπαρνιές.

- Δεν μπορώ τώρα. Το βράδυ σου τα λέγω, μου αποκρίθηκε βιαστικά.

Και τον άκουσα που έφευγε τρεχάτος και σαν πηδηχτά. Του φώναξα:

- Γιατί κουτσαίνεις;

Μα δεν αποκρίθηκε. Ήταν κιόλα μακριά. Ήμουν πολύ νευρικός. Θέλησα να κοιμηθώ για να περάσει η ώρα. Μα δεν μπόρεσα. Ήλθε ο στρατιώτης σαν πάντα, μου έφερε σούπα και κόκαλα, μα από την ανησυχία μου δεν τ' άγγιξα. Και όλο μασούσα, μασούσα το σκοινί μου, και το είχα σχεδόν κόψει. Από φόβο μην το δει ο στρατιώτης, χώθηκα βαθιά μέσα στο βαρέλι μου, και σα θέλησε να με χαϊδέψει, έμεινα πολύ ακίνητος, σα να νύσταζα. Μόλις τον είδα που βγήκε και κλείδωσε την πόρτα, τράβηξα δυνατά το σκοινί και το έσπασα. Τι χαρά που με γέμισε τότε, σαν αισθάνθηκα το λαιμό μου ελεύθερο πάλι! Άρχισα να τρέχω και να πηδώνω σαν τρελός εδώ κι εκεί. Κι έξαφνα μ' έπιασε τρόμος μη με δει κανείς από τα παράθυρα, και ξαναχώθηκα στο βαρέλι μου και περίμενα το σκοτάδι. Και νύχτωσε στο τέλος, κι έφθασε ο

Αφράτος. Με ορμή έσκαβε τον τοίχο, δε σταματούσε πια στιγμή.

- Εδώ είμαι κι εγώ! του γρύλισα, - κι έσκαβα, κι έσκαβα κι εγώ το χώμα εκεί που άκουα να γδέρνουν τα νύχια του. Μα πες μου τι τρέχει; Κοντεύω να πάθω από την ανησυχία μου.

- Πολύ άσχημα κάνεις, είπε ζωηρά. Δεν είναι ώρα για παθήματα, αλλά για δράση. Αν δε βγεις απόψε, όλος ο κόπος μας πάει χαμένος. Αύριο ο στρατιώτης σου πρόκειται να σε πουλήσει.

- Σε ποιον;

- Σ' ένα μπέη που φεύγει αύριο για το Κάιρο, και γυρεύει ένα φοξ-τεριέ, για να ξολοθρέψει, λέγει, τα ποντίκια από τα σαλόνια του. Φαντάσου! Του φάγανε, λέει, μια πόρτα.

- Πώς το ξέρεις;

- Τ' άκουσα που τάλεγαν. Όλη μέρα εδώ κοντά γυρνώ, και ακούω ομιλίες, μήπως μάθω τίποτα για σένα. Σήμερα ήταν καλή μέρα, άκουσα πολλά. Κουβέντιαζαν διάφοροι στρατιώτες αναμεταξύ τους. Ένας είπε: «Τυχερός ο Ντικ! Είναι καλής ράτσας το σκυλί, και το πληρώνει ο μπέης λίρες και λίρες». Τέντωσα τ' αυτί μου αμέσως. Είπε ο άλλος: «Πιο σωστό ήταν να το πήγαινε πίσω στον Έλληνα κύριο, που θα πλήρωνε και αυτός καλά, ίσως και περισσότερα, αφού τόσες μέρες τώρα ειδοποιεί στις εφημερίδες πως έχασε το σκύλο του, και δίνει γενναία αμοιβή σε όποιον του τον φέρει». «Μπα!» είπε ο πρώτος. «Θα τούδινε ποτέ δέκα λίρες;» «Θα τούδινε

ίσως και περισσότερα», είπε ο άλλος. «Οι Ρωμιοί πληρώνουν καλά, είναι γενναίοι». Στάθηκα ν' ακούσω και άλλα. Μ' άρχισαν τ' αστεία αναμεταξύ τους, και δεν είπαν πια τίποτα που να μας ενδιαφέρει. Το μόνο που κατάλαβα, από κάτι ριχμένα λόγια, είναι πως αύριο το πρωί θα σε πήγαινε ο Ντικ στο μπέη.

- Βέβαια, πρέπει να φύγω απόψε! είπα.

Και με λύσσα έσκαβα τον τοίχο, εκεί που η χωματένια πέτρα ήταν πιο μαλακιά. Από την έξω μεριά άκουα τον Αφράτο που δούλευε ακούραστα.

- Κάθισε λίγο, του είπα. Εσύ είσαι αδύνατος, εγώ είμαι χορτάτος.

- Κι εγώ είμαι χορτάτος, μου αποκρίθηκε χαρούμενα. Και θα δεις πόση δουλειά είμαι άξιος να κάνω όταν δεν πεινώ.

Και αλήθεια ήταν άξιος! Λίγη ώρα ακόμα πέρασε, και το νύχι μου χάθηκε σ' ένα τρυπαλάκι. Κι έξαφνα ολόκληρο το πόδι μου πέρασε από την άλλη μεριά.

- Κουράγιο, κοντεύομε! είπε ο Αφράτος.

Μερικά χώματα ξεκόλλησαν, μερικά πετραδάκια έπεσαν, και ο Αφράτος ολόκληρος ξεγλίστρησε μέσα στην τρύπα και πήδησε στην αυλή. Τι χαρά τότε για τους δυο μας! Δεν ήξερα τι να του πρωτοπώ για να τον ευχαριστήσω. Μ' αυτός δε μ' άφησε.

- Γρήγορα, είπε, και βλέποντας την άγγιχτη μου σούπα: Φάγε, με συμβούλεψε, δεν ξέρομε πότε πάλι θα βρούμε τροφή.

Έφαγα μ' ευχαρίστηση, μα μονάχα αφού παραδέχθηκε να φάγει αυτός τη μισή.

- Φάγε και άλλο, του είπα. Εγώ καλόφαγα το μεσημέρι.

- Κι εγώ καλόφαγα το απόγευμα. Και τι φαγί! μου αποκρίθηκε ενθουσιασμένος.

- Πού το βρήκες;

- Πάμε τώρα να φύγομε, και σου τα λέγω στο δρόμο. Χωθήκαμε ο ένας ύστερα από τον άλλο στην τρύπα, και... Ζήτω η ελευθέρια!

Βρεθήκαμε σε χωματόλοφους, στην ερημιά, στ' ανοιχτά, με την απέραντη θάλασσα που γυάλιζε πέρα, και τον ουρανό από πάνω μας με τα χίλια - μύρια άστρα του. Τι χαρά! Μου ήλθε να χορέψω, να ξεφωνίσω, να κυλιστώ στην άμμο. Και άρχισα να τρέχω εμπρός, πίσω, πέρα, δώθε, τίναζα τα πόδια μου σε τρελό πηλαλητό. Ποτέ μου δε χάρηκα τέτοιο τρέξιμο! Έξαφνα αντιλήφθηκα πως ήμουν μόνος.

- Αφράτο! φώναξα.

- Έρχομαι, μου αποκρίθηκε.

Και τον είδα που ξεπρόβαλε από πίσω από ένα χωματόλοφο και κατάφθανε κούτσα - κούτσα.

- Μα τι έπαθες; τον ρώτησα. Από το απόγεμα σ' ακούω που κουτσαίνεις. Τι σου κάμαν;

Αυτός γέλασε.

- Είναι ολόκληρη ιστορία, μου αποκρίθηκε. Πρέπει να σου τη διηγηθώ. Γιατί νομίζω πως τελείωσαν τα βάσανα μου! Πάμε να ξαπλωθούμε στην ακρογιαλιά. Σε λίγο θα φέξει, και ωστόσο ξεκουραζόμαστε, και σου διηγούμαι εγώ την ιστορία.

Τρέξαμε στη θάλασσα, ξαπλωθήκαμε στη δροσερή άμμο, και άρχισε ο Αφράτος την ιστορία του.

Κ'. Ελευθερία και απογοήτευση

■ έρεις, ύστερα από τα κόκαλα που μου είχε χαρίσει ο
■ Ντικ, είπε ο Αφράτος, είδα κι έπαθα να βρω φαγι.
■ Ευτυχώς είχα φυλάξει μερικά, γιατί η πείρα μου μ' έμαθε πως κάθε μέρα δεν είναι εορτή. Λοιπόν έθαψα ένα - δυο κόκαλα, και τα βρήκα την άλλη μέρα που πεινούσα. Μα σαν τελείωσαν και αυτά, δεν είχα πια τίποτα. Δεν ήθελα να πάγω στη χώρα, για να μην απομακρυνθώ πολύ από σένα, γιατί δεν ήξερα τι μπορούσε να συμβεί...

- Τι μπορούσε να συμβεί; ρώτησα.

- Ξέρω 'γω; Κανένα τυχερό, είτε να σε βγάλουν έξω περίπατο, είτε να μείνει ανοιχτή η πόρτα, οπότεν βέβαια θα ξέκοβες, και μιας κι έφευγες, πού θα σ' έβρισκα πια; Δυστυχώς, σε τούτα τα μέρη δε συχνάζουν σκουπιδούδες για να βρω κανένα αποφάγι στο ζεμπίλι τους. Έτρωγα λοιπόν ρίζες. Μα ξέρεις, αυτές δεν τρέφουν πολύ, δε δίνουν δύναμη, και το βράδυ στενοχωριούμουν που η δουλειά δεν προχωρούσε πια γρήγορα, και απελπίζουμουν πως δε θα καταφέρω να σε βγάλω ποτέ...

- Καημένε Αφράτο! είπα συγκινημένος. Εσύ πεινούσες, και μένα σκέπτουσουν! Κι εγώ ακόμα ούτε σ' ευχαρίστησα!

- Όχι, όχι, δε σου τα διηγούμαι αυτά για να μου λες ανοησίες, διέκοψε, αλλά για να σου εξηγήσω γιατί, στο τέλος, αποφάσισα να πάγω στη χώρα να βρω τροφή και να δουλέψω καλύτερα τη νύχτα. Δυστυχώς, σαν έφθασα, είχε περάσει η ώρα που μαζεύονται οι σκουπιδούδες στη μάντρα τους, να ξεδιαλέξουν τα σκουπίδια τους, είχε περάσει το κάρο που τα παίρνει, και δεν έμενε πια ούτε αυγότσοφλο. Απελπισμένος τράβηξα λοιπόν στη θάλασσα, και ξαπλώθηκα και κοιμήθηκα. Παρακάτω δυο άλλα σκυλιά, σαν και μένα πεινασμένα, φαίνονταν και αυτά να κοιμούνται. Και δεν τους έδωσα γνωριμία. - Τους γνώριζες;

- Όλοι εμείς, του δρόμου τα σκυλιά, κουτσογνωρίζομαστε, γιατί όλοι τριγυρίζομε στις μάντρες όπου μαζεύονται και χύνουν τα σκουπίδια τους οι σκουπιδούδες. Εκεί που κοιμούμουν λοιπόν, με ξύπνησαν παιδικές ομιλίες. Σήκωσα το κεφάλι, και είδα ένα κοριτσάκι που περπατούσε στους βράχους, προσέχοντας μη γλιστρήσει και πέσει στη θάλασσα. Στο χέρι της βαστούσε ένα ψωμάκι, και το έτρωγε με τόσην όρεξη, που ξερογλείφθηκα κοιτάζοντας την. Κι έλεγα: «Δε θα της πέσει, να το φάγω εγώ;» Την είχαν δει και οι άλλοι δυο πεινασμένοι σκύλοι, και σιγά - σιγά προχώρησαν κοντά της. Γρύλισα να τους πω να φύγουν, γιατί το ψωμάκι το είχα βάλει εγώ στο μάτι, και αν δεν το κατάφερνα να το πάρω εγώ, δεν παραδέχουμουν να το πάρει άλλος. Αυτοί όμως, αντί

να υπακούσουν, όρμησαν κοντά της. Το κοριτσάκι κοντοστάθηκε και τους κοίταξε λίγο φοβισμένο. Και, παίρνοντας θάρρος, ο ένας της γάβγισε. Τότε θύμωσα, και τους ρίχθηκα φωνάζοντας: «Το ψωμί είναι δικό μου! 'Η εγώ ή κανένας». Οι δυο τους γρύλισαν και ρίχθηκαν απάνω μου. Τρόμαξε το κοριτσάκι, έκανε να τρέξει, κι έπεσε στη θάλασσα. Και ο ένας με δάγκασε ελεεινά στο πόδι, ενώ ο άλλος, αρπάζοντας το ψωμάκι που είχε πέσει στους βράχους, έγινε άφαντος. Έγινα φούρκα! Στριγλιστα κι έκλαιγα, και γύρισα και δάγκασα κι εγώ τον πρώτο στο αυτί. Έφυγε και αυτός ουρλιάζοντας...

- Και το κοριτσάκι;

- Φώναζε, το καημένο, κατατρομαγμένο, γιατί το έπαιρνε η θάλασσα. Λυπήθηκα το ψωμί που το άρπαξε ο άλλος, μα λυπήθηκα και το κοριτσάκι. Έτρεξα να το πιάσω, με την ελπίδα μήπως έχει και άλλο ψωμί. Μα πριν το φθάσω, ένα μεγάλο αγόρι, που δεν το είχα δει απάνω στον καβγά, ρίχθηκε στο νερό, κολύμπησε ως το κοριτσάκι, το άρπαξε από το φόρεμα και το έφερε πίσω. Και δε μου έμενε πια παρά να βγω κι εγώ από το νερό και να τιναχθώ. Τρεχάτο κατάφθανε εκείνη την ώρα ένα άλλο μικρότερο αγοράκι, με μια μισόκοπη κοκαλιάρη, που κλαίγονταν και διαμαρτυρούνταν εγγλέζικα, και πήρε το κοριτσάκι, και γύρευε να με διώξει. Μα το κορίτσι διαμαρτυρήθηκε, και φώναξε να μη μ' αγγίξουν, πως ήμουν καλός, πως εγώ εμπόδισα τους άλλους δυο να τη δαγκάσουν και ρίχθηκα στη θάλασσα να τη σώσω. 'Ημουν λίγο

ζαλισμένος ακούοντας όλα τα καλά πράματα που είχα κάνει, γιατί, αλήθεια σου λέγω, δεν τα είχα συλλογιστεί. Μα οι άνθρωποι σκέπτονται παράξενα. Όλα τα πράματα τα εξηγούν με δική τους αντίληψη.

- Ε, μα δεν ήταν και λίγο αυτό που έκανες, να τα βάλεις με δυο, είπα.

- Όρεξη είχα για καβγά, νομίζεις; Το ψωμάκι λιμπίζουμουν. Και ύστερα, για ψωμάκι πάλι κυνήγησα το κοριτσάκι στο νερό, είπε ο φίλος μου. Μα οι άνθρωποι έχουν τόση υπεροψία, που όλα τα γυρνούν στον εαυτό τους, και όλα στον κόσμο τα εξηγούν κατά τις ορέξεις τους. Πάντως, αυτή τη φορά μου βγήκε σε καλό η στραβή τους κρίση. Με πονούσε το πόδι ύστερα από το δάγκαμα, κι έτρεχε πολύ αίμα. Ξαπλώθηκα στην άμμο, έγλειψα την πληγή μου και κοίταζα κάπου - κάπου το κοριτσάκι, που το έγδυναν, το τύλιγαν σε χοντρό επανωφόρι, και άπλωναν τα ρούχα του στον ήλιο να στεγνώσουν.

- Κι έκλαιγε;

- Όχι, δεν έκλαιγε πια, μα φαίνονταν τρομαγμένο.

- Λοιπόν;

- Λοιπόν η κοκαλιάρη η Εγγλέζα έλεγε στο μεγάλο αγόρι να γδυθεί και αυτός αμέσως. Μα εκείνος δεν ήθελε. Της είπε πως έχει καιρό, πως είναι άντρας, και πως είδε και χειρότερα. Και στενοχωρήθηκε μάλιστα με τη Μις, όπως την έλεγε την Εγγλέζα.

- Γιατί;

- Γιατί του είπε κείνη πως ένας Άγγλος κύριος δε μένει ποτέ με βρεγμένα ρούχα εμπρός σε κυρίες, πως δεν είναι τζεντλμάνικο. Κι εκείνος της αποκρίθηκε πως ένας τζέντλμαν δεν εξαρτάται από βρεμένα ή στεγνά ρούχα, ούτε από τίποτα εξωτερικό. Κν εκείνη θύμωσε κι έσφιξε τα χείλια της και δε μίλησε πια.

- Αυτός πάλι, γιατί δε γδύνουνταν; διέκοψα. Αν κρουολογούσε, τι θα καταλάβαινε; Αυτές είναι κουτές παλικάριές.

- Ναι, έτσι που σου τα λέγω μοιάζουν κουτές παλικάριές, μου αποκρίθηκε με δισταγμό ο Αφράτος. Μ' αν ήσουν εκεί και τον έβλεπες, θα του έδινες δίκιο. Γιατί, αλήθεια, δεν του έμενε καιρός να φροντίσει τον εαυτό του, δε στάθηκε λεπτό. Όλο το κοριτσάκι φρόντιζε. Το έτριβε να το ζεστάνει. Άνοιξε ένα πανέρι που είχαν, και άναψε φλόγα και ζέστανε γάλα και του έδωσε να πιει. Έτρεξε πέρα σ' ένα αμάξι, που περίμενε στο μεγάλο δρόμο, κι έφερε μια χοντρή κουβέρτα, και σκέπασε το κοριτσάκι, μην είναι στον αέρα τα πόδια της. Τέλος, όλο με το κοριτσάκι καταγίνονταν, και μόνο μια στιγμή, που κάτι του είπε για μένα το κοριτσάκι, ήλθε κοντά μου, είδε το αιματωμένο πόδι μου, και μου το έπλυne. Ύστερα έβρεξε το μαντίλι του στη θάλασσα κι έδεσε την πληγή μου. Τι να σου πω, μου φάνηκε πολύ ευγενικός!

Ομολόγησα κι εγώ πως ήταν ευγενικό το φέρσιμο του.

- Και τότε με φώναξε το κοριτσάκι, εξακολούθησε ο Αφράτος, κι εκείνο και το μικρότερο αγόρι έβγαλαν από το πανέρι κάτι ψωμάκια όμοια μ' εκείνο που άρπαξε ο άλλος σκύλος, και μου έδωσαν δυο! Αχ, Μάγκα! Τι ωραία που ήταν! Είχαν μέσα κάτι τριανταφυλλί σαν κρέας, που δεν ήταν κρέας, μα που ήταν πολύ καλύτερο από κρέας.

- Χοιρομέρι, διέγνωσα με αυταρέσκεια για την οξύνοιά μου.

- Πώς το ξέρεις; έκανε σαστισμένος ο Αφράτος.

- Το αναγνωρίζω από την περιγραφή σου. Τα παιδιά του αφέντη μου έπαιρναν πάντα μαζί τους, σαν έβγαιναν το απόγευμα για καμιάν εκδρομή, και μου έδιναν κάποτε και μένα. Το βάζουν ανάμεσα σε δυο φέτες ψωμί και το λεν σάντουιτς. Είναι πολύ - πολύ ωραίο, είπα μελαγχολικά. Κι έπεσα σε θλιβερές ενθυμήσεις.

- Είναι πολύ ωραίο βέβαια, είπε ο Αφράτος, μα δε χορταίνει. Εμένα, τα ψωμάκια αυτά, μόνο μου άνοιξαν την όρεξη! Λοιπόν σαν μπήκαν όλοι στο αμάξι που περίμενε, κι έφυγαν, έτρεξα πίσω τους και τους ακολούθησα ως το σπίτι τους. Κι εκεί μου έφεξε! Με είδε το κοριτσάκι, την ώρα που τυλιγμένο το κατέβαζαν από το αμάξι, και είπε σε κάποιον ασπρομάλλη, καλό άνθρωπο, που βρέθηκε στην πόρτα του κήπου, και την πήρε στα χέρια του: «Τον βλέπεις αυτό το σκύλο; Αυτός μ' έσωσε σήμερα. Δώσε του λοιπόν πολλή σούπα, παρακαλώ, και όπου τον βλέπω θα του δίνω φαγί!»!

- Και σου έφεραν σούπα;

- Τι λες; Και σούπα, και κόκαλα, και ψωμί! Αχ! Μάγκα μου, τι γεύμα έκανα! Γι' αυτό και τόσο δούλεψα με τόση δύναμη, στην τρύπα του τοίχου σου! Και νιώθω τώρα μέσα μου δύναμη για δέκα μερών νηστεία.

- Μα να που δε θα νηστέψεις πια, είπα.

Και κάτι σα νοσταλγία μου έσφιξε το στομάχι. Και σκέφθηκα πως για μένα παν και παν τα παλιά μου ωραία γεύματα...

- Και φαντάσου, είπε ο Αφράτος, το κοριτσάκι παρακάλεσε τη Μις να με πάρουν στο περιβόλι, και να με κάνει δικό της σκύλο. Μα εκείνη, που ήταν ακόμα θυμωμένη και που δεν ξέσφιγγε τα χείλια της, αποκρίθηκε πως δεν ακούει τίποτα, πως δεν επιτρέπει τίποτα, πως τελείωσε ο περίπατος και πάγει σπίτι της. Η γρουσουζα!

- Όλες οι Μις, ωστόσο, γρουσουζες είναι, είπα μελαγχολικά. Μα εσύ, θα το ήθελες να σε πάρουν στο περιβόλι;

Ο Αφράτος συλλογίστηκε λίγο και είπε:

- Δεν ξέρω. Η ιδέα να φορώ κολάρο και να είμαι δεμένος... Όχι, όχι, δε μ' αρέσει καθόλου. Και τώρα χαίρομαι που δεν το επέτρεψε η Μις. Άλλωστε, ελπίζω πως θα ξαναδώ το κοριτσάκι καμιά ώρα. Καθώς σου είπα, τελείωσαν τα βάσανα μου.

Τον άκουα, και η ακεφιά μου ολοένα μεγάλωνε.

- Τα δικά μου αρχίζουν, είπα μελαγχολικά.

- Άκουσε, Μάγκα, γιατί δεν πας πίσω στον αφέντη σου; ρώτησε ο φίλος μου.

Γιατί, αλήθεια;...

- Φοβούμαι, αποκρίθηκα. Έκανα τόσες ζημιές, που αν επιστρέψω θα με σκοτώσουν!

- Τι ανοησίες! Αν ήθελε να σε σκοτώσει ο αφέντης σου, δε θάβαζε στην εφημερίδα πως δίνει γενναία αμοιβή σε όποιον σε φέρει πίσω.

Τα λόγια του Αφράτου κάπως με εγκαρδίωσαν. Μα θυμήθηκα την κυρά μου, κι έχασα πάλι το θάρρος μου.

- ...Όχι, όχι, είπα. Σκότωσα πάρα πολλά παπάκια! Το ξέρω πως η κυρά μου δε θα το ξεχάσει ποτέ!

Δεν επέμεινε ο Αφράτος. Είχε ξημερώσει καλά, και ο ήλιος άρχισε να πυρώνει την άμμο. Πήραμε την ακρογιαλιά κατά τη χώρα. Εγώ έτρεχα μπροστά, και γρήγορα ξαναβρήκα τα κέφια μου. Έπαιζα, ανέβαινα στους χωματόλοφους, πηδούσα λάκκους, ξετρύπωνα ποντίκια και σαύρες, χαλούσα τον κόσμο. Ο Αφράτος κούτσα - κούτσα με ακολουθούσε, πότε κατέβαινε στη θάλασσα, πότε ανέβαινε στους λόφους και ηλιάζονταν, κοιτάζοντας τα τρεξίματα μου με καλοσύνη. Και πέρασε η ώρα, και ήλθε το μεσημέρι χωρίς να το καταλάβω. Η πείνα μου το θύμισε. Έτρεξα στο φίλο μου.

- Τι θα φάμε; ρώτησα.

- Πείνασες; Πάμε στις σκουπιδούδες. Ισως βρούμε εκεί τίποτα.

Πήγαμε λοιπόν στη χώρα, και ο Αφράτος μπήκε σε μια μάντρα περικλεισμένη με ξύλινα κάγκελα και γεμάτη χώματα, πέτρες, παλιόχαρτα και σκουπίδια.

- Εδώ έρχονται οι κυράδες και αδειάζουν τα ζεμπίλια τους, ώσπου να περάσει το κάρο της δημαρχίας και να πάρει τα σκουπίδια, είπε. Ας περιμένομε λίγο. Και τωόντι, μια - μια κατάφθαναν οι σκουπιδούδες της συνοικίας. Ήταν πρώτη φορά που έβλεπα αυτό το θέαμα. Οι Αραπίνες βαστούν όλα τους τα φορτία στο κεφάλι. Η σκουπιδού, και αυτή κουβαλά το ζεμπίλι της στο κεφάλι, όσο βρώμικο και αν είναι, ό,τι και αν έχει μέσα. Περνά κάθε μέρα από τα σπίτια της πελατείας της, αδειάζει τενεκέδες των σκουπιδιών στο ζεμπίλι της, ύστερα το παίρνει στο κεφάλι και πηγαίνει και το αδειάζει σε μια μάντρα της γειτονιάς, όπου γίνεται πρώτα το ξεδιάλεγμα. Και ύστερα έρχεται το κάρο της δημαρχίας και τα μαζεύει τσάτρα - πάτρα, αλαράπα, δηλαδή αφήνοντας αρκετά σκορπισμένα σκουπίδια ολόγυρα. Έφθασε λοιπόν πρώτα μια, ακούμπησε το φορτίο της χάμω και, ανακούρκουδα πλάγι στο ζεμπίλι της, άρχισε να σκαλίζει μέσα, ζητώντας αποφάγια για τον εαυτό της. Την είδα να μαζεύει μια χούφτα μακαρόνια και να τρώγει λαιμαργα. Σκάλισε πάλι, αδειάζοντας και μερικά σκουπίδια χάμω, μα δε βρήκε πια τίποτα. Και παρατώντας το ζεμπίλι της, πήγε να κουβεντιάσει με άλλες σκουπιδούδες που κατάφθαναν και, σαν κι αυτή, γύρευαν καμιά βούκα φαγι ανάμεσα στ' αυγότσοφλα και μπανανόφυλλα και άλλα απορίμματα. Ο Αφράτος μου έκανε νόημα, και σιγά - σιγά

σίμωσε το παρατημένο ζεμπίλι. Εγώ κοίταζα τις σκουπιδούδες που σκάλιζαν στα δικά τους ζεμπίλια, μιλώντας όλες μαζί, και που έτρωγαν κάπου - κάπου καμιά βούκα. Μου ήλθε μια μπούφα ξυνίλας από τα χυμένα σκουπίδια.

- Πώς μπορούν! είπα αηδισμένος. Ο Αφράτος με κοίταξε με καλοσύνη.

- Κι εμείς τέτοια θα φάμε, είπε.

Κι έβαλε τη μύτη του μέσα στο ζεμπίλι. Δεν ήθελα να κάνω τον ακατάδεχτο. Πήγα κοντά του, άρχισα να σκαλίζω μαζί του. Εκείνος βρήκε ένα κόκαλο, το πήρε στο χώμα και άρχισε να το σπάζει με τα δόντια του. Εγώ βρήκα άλλο ένα. Μα τόσο μύριζε από σκουπίδια, που δεν μπόρεσα να το φάγω. Το παράτησα χάμω και πήγα και στάθηκα στο απέναντι μέρος της μάντρας.

Ο Αφράτος με ακολούθησε με λυπημένα μάτια.

- Δεν έμαθες ακόμα τι θα πει πείνα, Μάγκα, είπε. Άνθρωποι καταδέχονται εκείνα που απορίχνεις εσύ!

Κι επειδή δεν απαντούσα, πρόσθεσε:

- Πήγαινε στον αφέντη σου. Η φτώχεια δε σου πάγει. Είσαι πολύ καλομαθημένος. Πήγαινε πίσω στο σπίτι σου.

Μου ήλθε να κλάψω. Ήμουν λυπημένος όσο και αυτός, κι ακόμα πιο στενοχωρημένος. Μα δεν μπορούσα, δεν μπορούσα να φάγω αυτά τα βρώμικα κόκαλα. Ντροπιασμένος τον ρώτησα:

- Με περιφρονείς που δεν τρώγω;

- Γιατί να σε περιφρονήσω; είπε κείνος με καλοσύνη. Επειδή είσαι καλομαθημένος; Βλέπω μόνο πόσο διαφορετικοί είμαστε. Εσύ είσαι αριστοκράτης, κι εγώ του δρόμου σκύλος.

- Μη μιλάς έτσι, αναφώνησα. Είσαι καλύτερος μου!

- Καλύτερος σου; Είμαι αλλιώςτικός από σένα, πιο χοντρομαθημένος, τίποτε άλλο... Και επειδή είμαι πιο χοντρομαθημένος, ίσως είμαι δυνατότερος σου, όσο και αν τα κόκαλα μου τρυπούν το δέρμα μου. Γιατί δεν έχω αηδίες. Βαστώ σε κακοπάθεια εκεί που θα πεθάνεις εσύ. Κι έτσι είμαι πιο ανεξάρτητος από σένα. Μα όλα αυτά δε με κάνουν καλύτερο σου. - Είσαι υπερήφανος, δεν παραπονιέσαι, είπα κατσουφιασμένος.

- Γιατί να παραπονεθώ; Το παράπονο θα μου δώσει τάχα ψωμί; Έπειτα, εγώ δεν έζησα ποτέ καλύτερα. Ένα πράγμα μου έμαθε η ζωή, πως ο καθένας ζει κατά την αξία του. Εγώ δεν αξίζω καλύτερα. Είδες πως χθες μου έφαγε ο άλλος το ψωμί που έπεσε στους βράχους. Τι λοιπόν να χάνω την ώρα μου σε παράπονα;

Τον άκουα συλλογισμένος. Αυτός ο Αφράτος, με τα λόγια του, μ' έριχνε αδιάκοπα σε στοχασμούς.

- Εσύ είσαι πιο εξευγενισμένος, εξακολούθησε ο Αφράτος. Ίσως και δυνατότερος σωματικώς, γιατί είσαι πιο καλοθρεμμένος. Μα όλο μαζί, νομίζω πως είμαι δυνατότερος σου, αφού δεν έχω ανάγκη από τίποτα, ενώ για σένα η καλοζωία είναι απαραίτητη. Και, ξέρεις; Προτιμώ τη δική μου

ζωή από τη δική σου. Είμαι ελεύθερος. Εσύ είσαι δούλος των αναγκών σου.

Παράτησε το κόκαλο που είχε κουβαλήσει κοντά μου.

- Πάμε να φύγουμε από δω, είπε με τον συνηθισμένο καλόκαρδο τρόπο του. Χάλασαν τα κέφια σου με όλα αυτά.

Και μαζί τραβήξαμε πάλι κατά τη θάλασσα. Μα πεινούσα. Και είχα μεγάλη λαχτάρα για ψωμί βουτηγμένο σε ζουμί, το σιτηρέσιό μου το καθημερινό. Περνούσαμε από αράπικη συνοικία, όπου τα σπίτια, λασποχτισμένα, ριχμένα άτακτα το ένα πλάγι στο άλλο, μοιάζουν κύβοι κακοκομμένοι και χωρισμένοι από στενούς στραβοδίβλους δρομίσκους. Απαντούσαμε Αραπάδες σε κάθε βήμα, που μας κοίταζαν με περιέργεια. Ένας μάλιστα γύρισε πίσω και μας ακολούθησε, και κάθε φορά που σταματούσα, με πλησίαζε σιγά - σιγά από πίσω. Μα με είχε προειδοποιήσει ο Αφράτος πως θα ζητήσουν να με πιάσουν, και πρόσεχα.

- Να κι ένα άλλο καλό της κακομοιριάς μου, είπε καλόκαρδα. Πρόστυχος και άσχημος όπως είμαι, δε μ' επιβουλεύεται κανένας, και δε φοβούμαι να με αιχμαλωτίσουν.

Ο Αράπης που μας ακολούθησε μπήκε σ' ένα από τα αραπόσπιτα και βγήκε μ' ένα σκοινί.

- Για το καλό που σου θέλω, μακριά! μου φώναξε ο Αφράτος. Θα σου ρίξει θηλιά...

Και τwόντι την έριξε ο Αράπης. Μα του ξέφυγα. Και τότε άρχισε το κυνηγητό. Στην αρχή έβρισκα αστείο το παιγνίδι, και

μια έκανα πως τον πλησιάζω, και μια ξέφευγα μ' έναν πήδο και τόβαζα στα πόδια. Μα σε λίγο βαρέθηκα και κουράστηκα. Πεινούσα, διψούσα, σιχαινουμεν τον Αράπη που μύριζε αραπίλα, σαν όλους τους μαύρους, που έχουν ιδιαίτερη βαριά μυρωδιά. Σιχαινουμεν τα γυμνά του πόδια, τα βρώμικα σπίτια, που κάθε λίγο έβγαζαν τσίκνα από καμένο λάδι, και που απ' όλα ξεθύμαινε μια βόχα από κλεισούρα και ανθρωπίλα.

- Τι αηδέστατος τόπος είναι τούτος! είπα γκρινιασμένος.

Και θυμήθηκα τη Νείζη και την αντιπάθεια της για ό,τι ήταν αιγυπτιακό.

Η ενθύμηση αυτή και η ανησυχία μήπως και γίνομαι σαν και αυτήν, ξιπασμένος και κακοαναθρεμμένος, με θύμωσε ακόμα περισσότερο. Και ξέσπασα σε χειρότερη γρίνια.

- Αηδία, αηδία είναι τούτος ο τόπος! φώναξα. Κάθε Αράπης είναι και από ένας κλέφτης, και από ένας παλιάνθρωπος. Όλοι βρωμούν και όλοι μ' επιβουλεύονται!

- Φταιίγει, βλέπεις, η ράτσα σου, μου αποκρίθηκε καθησυχαστικά ο φίλος μου. Αξίζεις πολλά λεφτά.

Ήμουν τόσο απογοητευμένος, που δύσκολα βαστούσα τα κλάματα. Εκείνη την ώρα μου ξανάριξε ο Αράπης τη θηλιά. Φουρκίστηκα και όρμησα στα γυμνά πόδια του, και μια στιγμή έγινε κάποια χασμωδία. Αραπάκια πέταξαν τις φωνές κι έτρεξαν έξω στα σοκάκια. Και τρόμαξαν κάτι Αραπίνες που βγήκαν από τα χωματόσπιτα, και άρχισαν να βρίζουν τα

παιδιά, και όλοι μαζί μου έριχναν πέτρες. Ξέφυγα τρεχάτος, και βγήκα από την αράπικη συνοικία, και πήρα έναν πλατύ δρόμο που κατέβαινε στη θάλασσα.

- Δεν μπορώ πια! Δεν μπορώ πια! φώναξα του Αφράτου που κατάφθανε κουτσαίνοντας.

- Πίστεψε με, μου είπε κείνος, πήγαινε πίσω στον αφέντη σου. Ούτε τρεις μέρες δε θα βαστάξεις σ' αυτή τη ζωή.

Αχ, και να ήξερε πόσο νοσταλγούσα το σπιτάκι μου και τη σούπα μου! Μ' έπιασε απελπισία.

- Δεν μπορώ, του είπα. Φοβούμαι! Θα με σκοτώσουν!

- Κάτι πάντα θα διαλέξεις, μου αποκρίθηκε ήσυχα. Κάποιον κίνδυνο θα διατρέξεις. Ή ξύλο θα φας, ή φαγί δε θα φας.

- Δε θέλω να επιστρέψω! Και όμως πεινώ τόσο πολύ! κλαύθηκα.

- Λοιπόν άκουσε, θα σου προτείνω κάτι άλλο. Πάμε στο σπίτι όπου κάθονται τα χθεσινά μου παιδιά. Εκεί θα μου δώσουν φαγί, πιστεύω. Τρως και συ το μισό. Θέλεις; Αυτή η πρόταση μου ήλθε.

- Πάμε στο σπίτι σου, είπα. Αχ, καημένη Αφράτο, πάλι εσύ θα με σώσεις!

Γέλασε με κέφι.

- Μόνο τη ζαχαρένια σου να μη χαλνάς, είπε, κι έννοια σου. Όλα τ' άλλα διορθώνονται.

Και τραβήξαμε πάλι για τη χώρα.

ΚΑ'. Η επιστροφή

Περάσαμε από καλλιεργημένους κήπους και πλατείες ανθοστολισμένες, περάσαμε μια φαρδιά λεωφόρο, φυτεμένη μεγάλα δέντρα, και μπήκαμε σε μια συνοικία όπου μου φάνηκε πως αναγνώριζα δρόμους και σπίτια που είχα ξαναδεί, σα βγήκα με τον αφέντη μου και τα παιδιά μας, μια - δυο φορές.

- Πού βρισκόμαστε; ρώτησα τον Αφράτο.

- Στην ελληνική συνοικία, εκεί που όλα τα σπίτια είναι μέσα σε ωραία περιβόλια, μου αποκρίθηκε.

Και γύρισε σ' έναν παράδρομο. Έξαφνα βρέθηκα αντίκρυ από τη γνωστή μου καγκελόπορτα, και αναγνώρισα το περιβόλι μου.

- Αφράτο! Πού πάμε; ρώτησα πνιγμένος από το καρδιόχτυπο.

- Εδώ, στο σπίτι των παιδιών που μου έδωσαν κι έφαγα χθες...

- Ετούτο είναι;

- Ναι.

- Μα τότε... τότε... τα παιδιά που είδες...

- Καλέ τι έπαθες; έκανε ο Αφράτος.

- Είδες τα παιδιά μας! φώναξα. Και το σπίτι είναι του αφ...

Δεν πρόφθασα να τελειώσω τη λέξη μου. Σα να τεντώθηκε μια σούστα μέσα μου, τινάχθηκα σα σαΐτα στη μισάνοιχτη πόρτα, όρμησα στο πεζούλι με τα κάγκελα, και άρπαξα από το σβέρκο μια γάτα που γλείφουνταν ήσυχα στον ήλιο. Την ίδια στιγμή, κάποιος μ' έπιασε, μου άνοιξε με τη βία τα δόντια, και η γάτα έφυγε σαν αστραπή, πριν προφθάσω να της σπάσω το ραχοκόκαλο. Στην αγωνία μου, στο θυμό μου, κλαίγοντας από λύσσα, δάγκασα το χέρι που με βαστούσε. Μα πάλι αυτό δε μ' άφησε παρά μ' έσφιγγε όλο και περισσότερο. Ώσπου χάθηκε η γάτα.

Και τότε άνοιξε το χέρι αυτό και με άφησε. Πετάχθηκα κατά τα κάγκελα. Μα πού! Ούτε φαίνονταν πια η γάτα! Από τα δέντρα του δρόμου είχε πηδήξει στο αντικρινό περιβόλι και τρέπονταν σε αναίσχυνη φυγή. Φωνές ακούονταν από παντού, χαρούμενες και θυμωμένες συνάμα.

- Ο Μάγκας, ο Μάγκας! Γύρισε ο Μάγκας, έλεγαν μαζί ο Λουκάς, η Λίζα και η Εύα, ενώ η θυμωμένη φωνή της Άννας ξεχώριζε από τις άλλες:

- Γιατί γλίτωσες τη γάτα, Περικλή; Η μητέρα λέγει πως πρέπει να γλιτώσομε μεις απ' αυτές!

Γύρισα και είδα ένα άγνωστο αγόρι, ως δεκαπέντε ή δεκάξι χρονών, μαυροφορεμένο, με καστανά μαλλιά βρουτσισμένα πίσω, που σκούπιζε το ματωμένο χέρι του. - Θα την είχε πνίξει, αποκρίθηκε της Άννας. Και ήταν κρίμα την κακομοίρα...

Όλοι είχαν μαζευθεί, μεγάλοι και μικροί, γονείς και παιδιά. Άλλοι έβγαιναν από την τραπεζαρία, άλλοι από τους δρόμους του κήπου, και όλοι με τριγύριζαν, με χάιδευαν, με καλωσόριζαν. Είδα αμέσως πως μου χαρίστηκαν οι αμαρτίες μου, πως με είχαν συγχωρήσει, και με πήδους και γαβγίσματα γύρευα κι εγώ να πω τη χαρά μου, που ξαναβρήκα τ' αφεντικά μου.

- Μπρε Μάγκα, από πού έρχεσαι; αναφώνησε ο Χρήστος.

- Πού σουρτούκευες; έκανε ο Μήτσος.

- Τον κολάρο σου πού τον έσπειρες; πρόσθεσε ο αφέντης.

- Καλώς ήλθες, Μάγκα. Θα μας γλιτώσεις πάλι από τις γάτες που πλημμύρισαν, είπε η κυρά μου.

- Και την έπιασε κιόλα τη μια, αναφώνησε η Άννα. Μα τη γλίτωσε ο Περικλής...

- Και σε δάγκασε ο Μάγκας, Περικλή; ρώτησε η Εύα.

- Τι έκανε; Για να δω, είπε η Γιαγιά.

Το αγόρι κοκκίνισε, κι έκρυψε το χέρι του. Η Γιαγιά όμως επέμεινε να το δει. Και ντροπιασμένο το αγόρι της είπε:

- Παρακαλώ, Γιαγιά, μην κάνετε έτσι. Αν ήταν εδώ ο Παππούς μου θα ντρέπονταν για μένα.

Και τα μάτια του βούρκωσαν. Τον κοίταξα από κοντά. Λοιπόν αυτός ήταν ο Περικλής, ο δισέγγονος του καπετάν-Μανόλη, που ήλθε από την Κρήτη ενόσω έλειπα...

- Αφράτο, φώναξα, αυτό είναι το αγόρι που είδες χθες; Ντροπαλός, βρώμικος, πηγαίνοντας με το ξεβιδωμένο του βήμα, σίμωσε ο Αφράτος.

- Ναι, είπε. Αυτός έβγαλε το κοριτσάκι από τη θάλασσα.

- Μπα, Λίζα, να ο σωτήρας σου! φώναξε ο Λουκάς.

Η Λίζα τον είδε, έτρεξε στο φίλο μου και ξέσπασε σε αναφωνητά και χάδια. Όρθια, με τα χέρια ενωμένα πίσω, την κοίταξε η Άννα.

- Αυτός σε τρόμαξε κι έπεσες στη θάλασσα; ρώτησε περιφρονητικά.

- Όχι. Αυτός μ' έσωσε από άλλα δυο κακά σκυλιά, αποκρίθηκε η Λίζα. Τούτος ήταν πολύ χρυσός!...

- Εσύ ήσουν κουτή και φοβισιάρρα, είπε ακατάδεχτα η Άννα. Εγώ νάμουν, θα τους έδινα μια κλωτσιά, και...

- Ναι, μα εσύ ήσουν τιμωρημένη, διέκοψε πειραγμένη η Λίζα.

Η Άννα κοκκίνισε, κι έκανε να την κλωτσήσει. Μα γύρισε η μαμά της, και όλα τα πόδια ξαναμπήκαν στη θέση τους. Είδε η κυρία Βασιωτάκη τον Αφράτο και ξιπάστηκε.

- Πω - πω, χάλια! Αυτός πιάστηκε με άλλα δυο σκυλιά; Καλέ τι αδυναμία είναι αυτή; αναφώνησε. Λίζα, μην τον αγγίζεις! Δεν τον γνωρίζεις. Μπορεί και να σε δαγκώσει!

- Μπα, Θεία, δε δαγκώνει ο κακομοίρης, είπε ο Περικλής. Δες τι φοβισμένος που είναι! Έλα δω, κοκαλιάρη!

- Κοκαλιάρη! Κοκαλιάρη! Καλό όνομα του βρήκες, είπε ξεκαρδισμένη η Λίζα.

- Μην τον αγγίζεις, Περικλή, με το πληγωμένο σου χέρι! αναφώνησε η κυρά. Λουκά, πετάξου, γεια σου, φέρε μου το φαρμακείο. Κοίταξε πώς ξεματώνει το χέρι σου, Περικλή μου!

Τρεχάτος έφυγε ο Λουκάς, και γύρισε μ' ένα κουτί μπουκαλάκια και μπαμπάκια. Και η κυρά μου καθάρισε το πληγωμένο χέρι του Περικλή, το απολύμανε και το έδεσε.

- Ωραία εορτάζει την επιστροφή του ο Μάγκας, είπε. Με ουρά χαμηλωμένη, τρύπωσα κάτω από τον μπάγκο όπου κάθονταν η κυρία Βασιωτάκη.

- Ω, τον καημένο, μην τον μαλώνεις, Μητέρα. Δες πώς το κατάλαβε και ντρέπεται! αναφώνησε ο Λουκάς.

- Άλλωστε, δε φταίγει αυτός, είπε ο Περικλής. Εγώ φταίγω που άνοιξα το στόμα του με τη βία. Μόνο χάρδια τού πρέπει, αφού γύρισε μονάχος του!

- Καλός Περικλής, σκέφθηκα συγκινημένος.

- Δες, Πατέρα, έχει ένα σκοινί στο λαιμό, είπε ο Λουκάς.

- Ναι, και είναι κομμένο, μασημένο, αποκρίθηκε ο αφέντης.

Με τράβηξε από τον μπάγκο όπου είχα χωθεί, κι εξέτασε το σκοινί.

- Ξέρεις, θα τον είχαν δέσει, και αυτός έκοψε το σκοινί με τα δόντια του για να γυρίσει πίσω σε μας. Είναι συγκινητικά πιστά τα σκυλιά! Γειά σου, Μάγκα!

Και μου χάιδεψε το κεφάλι, ανάμεσα σε μια βοή από επαίνους παιδιών και μεγάλων. Έριξα πλάγια μια ματιά του Αφράτου, και αντάμωσα το βλέμμα του το καστανό, όπου γυάλιζε κάποια κοροϊδία. Και κατέβασα το κεφάλι ανάμεσα στα πόδια μου, και μάζεψα πάλι την ουρά μου. Ντρέπουμεν. Με πλήγωνε ο έπαινος του αφέντη μου. Θυμούμεν τη δειλία μου και την επιμονή μου να μη γυρίσω πια ποτέ στο σπίτι, πως θα με σκότωναν. Τουλάχιστον πως θα μ' έδερναν. Αν δεν ήταν η πείνα που μ' έφερε προς τα κατοικημένα μέρη, και αν δεν ήταν η γάτα που μ' έκανε και ξέχασα πείσματα και φόβους, θα βρίσκουμεν ποιος ξέρει πού, γιατί δε θάμπαινα ποτέ πια στο περιβόλι μας.

- Ω, ορθοκρισία ανθρώπινη! είπε χαμηλόφωνα ο Αφράτος.

Έκανα πως νυστάζω και γύρισα τα μάτια μου, να μη βλέπω πια το ειρωνικό του βλέμμα.

Ουφ! Τι βαριά που είναι η ντροπή!...

Μα έξαφνα, η προσοχή μου στράφηκε κατά τον Χρήστο. Κάτι διηγούνταν, τόσο σπαρταριστό, που τα παιδιά παράτησαν και Αφράτο και μένα, και άκουαν με μάτια ορθάνοιχτα. - Ήταν από τη ράτσα του Αγίου Βερνάρδου, που μοιάζουν με της Νέας Γης τα μεγάλα μαλλιαρά σκυλιά, έλεγε ο Χρήστος. Ήταν από τα σκυλιά που, στο Μοναστήρι του Αγίου Βερνάρδου πάνω στις Άλπεις, οι μοναχοί τα μαθαίνουν να γυρεύουν και ν' ανακαλύπτουν παραπλανημένους μες στα χιόνια ταξιδιώτες. Είναι πολύ έξυπνα και δυνατά σκυλιά, κι έχουν πολύ λεπτή όσφρηση. Τους δένουν οι μοναχοί τροφή κι ένα δοχείο με κονιάκ στο λαιμό, και τα στέλνουν στα χιόνια να ερευνήσουν. Πολλούς παραπλανημένους έσωσαν τα λαμπρά αυτά ζώα πεζοπόρους, που αλλιώς θα πέθαιναν μες στα χιόνια από κρύο και πείνα. Και μιας και τους ανακαλύψουν, τους οδηγούν στα μοναστήρια, όπου τους περιποιούνται οι μοναχοί και τους οδηγούν πάλι στο δρόμο τους. Τέτοιος λοιπόν ήταν και ο δικός μου ο Ροκ, που μου τον είχαν δώσει οι μοναχοί της Μονής του Μεγάλου Αγίου Βερνάρδου. Ήταν νέο σκυλί, μα όχι πια κουτάβι. Ήμουν τότε φοιτητής, και έκανα μεγάλες εκδρομές στα βουνά. Τον έπαιρνα μαζί μου πάντα τον Ροκ. Μια φορά, σε μια χιονοθύελλα, έπεσα και στραμπούλισα το πόδι μου. Βρίσκουμεν πολύ ψηλά σ' ένα βουνό, και δεν ήξερα καλά - καλά πού. Στην απελπισία μου θυμήθηκα την καταγωγή του Ροκ και τις ιδιότητες της ράτσας του, που δεν τις είχα μεταχειρισθεί ακόμα. Έγραψα σ' ένα χαρτάκι πως βρίσκομαι χαμένος στο βουνό, το έδεσα στο λαιμό του σκύλου μου, και

του είπα μια - δυο φορές: «Πήγαινε σπίτι, Ροκ, πήγαινε σπίτι».

Στην τρίτη προσταγή, έφυγε τρεχάτος. Περίμενα, φαντάζεστε με τι καρδιόχτυπο. Δεν ήξερα αν είχε καταλάβει, και πού θα πήγαινε. Ήταν παύσεις, κι έμενα από την παραμονή, μόνος, σ' ένα εξοχικό ξενοδοχείο. Περίμενα πολύ. Είχε νυχτώσει. Έκανε κρύο, χιόνιζε βαριά, και ο Ροκ δεν επέστρεφε. Περνούσε η ώρα, και όλο δεν επέστρεφε ο Ροκ. Έκανα να σηκωθώ, προσπάθησα να περπατήσω, μα στο τέλος έπεσα στα χιόνια, κι έχασα τις αισθήσεις μου. Δεν θυμούμαι πια πόση ώρα έμεινα έτσι. Με συνέφερε κάτι ζεστό στο στόμα μου, κι ένιωσα πως με τρίβουν και με τυλίγουν, και πάλι κάτι μ' έκαψε στο λάρυγγα. Άνοιξα τα μάτια, και είδα ένα μοναχό με κουκούλα, και συνάμα αναγνώρισα τον Ροκ κοντά μου, που μου έγλειφε τα χέρια. Φαντασθείτε τι είχε συμβεί. Επειδή είχαμε αλλάξει τις μέρες αυτές διάφορα ξενοδοχεία, το σκυλί δεν εγνώριζε σπίτι. Τέτοιο έξυπνα όμως ζώο δεν τα έχασε, παρά, στα χιόνια μέσα, θυμήθηκε την παλιά τέχνη που του είχαν μάθει οι μοναχοί. Ξαναβρήκε, Κύριος οίδε πώς, τα παλιά του λιμέρια, πήγε ως το μοναστήρι όπου το είχαν διδάξει να βρίσκει παραπλανημένους, και οι μοναχοί, μαθημένοι στις περιπέτειες αυτές, γύρεψαν αμέσως και βρήκαν το χαρτί, και ακολούθησαν τον Ροκ, που τους έφερε ως εκεί που βρίσκουμεν, μισοθαμμένος πια μες στα χιόνια. Χωρίς τον Ροκ, δε θα ήμουν σήμερα εδώ για να σας διηγηθώ την ιστορία του, πρόσθεσε ο Χρήστος.

- Και ο Ροκ τι έγινε; Γιατί δεν το έχεις μαζί σου; ρώτησε η Άννα.

- Τον άφησα στου πατέρα μου σαν ήλθα εδώ, γιατί αυτά τα σκυλιά, που έχουν πυκνή και μακριά τρίχα, δε ζουν σε τούτα τα ζεστά κλίματα. Μα έπαθε μαρασμό σα μ' έχασε, ο κακομοίρης, και σε λίγο ψόφησε.

- Ω, τι κρίμα! αναφώνησαν τα παιδιά.

- Καλύτερα να τον είχες φέρει εδώ, και ας ψοφούσε τουλάχιστον κοντά σου, είπε η Εύα.

- Αν φαντάζομουν πως θα πήγαινε από αγάπη για μένα, βέβαια θα τον έφερνα, αποκρίθηκε ο Χρήστος. Τον λυπήθηκα περισσότερο και από άνθρωπο.

- Το πιστεύω, είπε η Γιαγιά. Πολύ συνδέεται κανείς με το σκύλο του, σαν είναι τέτοιος πιστός. Κι εγώ δεν ξέχασα ποτέ το σκύλο του Παππού σας, και ποτέ πια δεν πήρα άλλον! Τον έλεγαν Κέρβερο. Ήταν του κυνηγιού σκυλί, και τον έπαιρνε μαζί του ο Παππούς σας σαν πήγαινε στο κυνήγι της πέρδικας, που ήταν το αγαπημένο του σπορ. Φύλαγε το σπίτι μας, έτσι που δεν τολμούσε να πλησιάσει κανένας, μέρα και νύχτα, και ακολουθούσε τον Παππού σας παντού όπου πήγαινε. Και σαν πέθανε κείνος, αρνήθηκε να πάρει τροφή από αλλουνού χέρι. Μέρα και νύχτα έμενε καθισμένος και φύλαγε το άδειο πια κρεβάτι του πεθαμένου του αφέντη, χωρίς φαγί, χωρίς νερό. Ώσπου μια μέρα τον βρήκαμε νεκρό.

- Μα όλα τα πιστά σκυλιά ψοφούν λοιπόν από αγάπη; αναφώνησε η Λίζα· έριξε τα χέρια της γύρω στο λαιμό μου και με τράβηξε απάνω της: Μη μας ψοφήσεις και συ, πιστέ Μάγκα μου! Πατέρα, θα ψοφούσε, λες, αν δεν επέστρεφε σήμερα;

- Ποιος ξέρει; Μα να που επέστρεψε!

- Και η δική του ιστορία είναι ωραία, χωρίς να τελειώνει λυπητερά, πρόσθεσε ο Λουκάς.

- Πες μας καμιάν ιστορία σκύλου, που να μην τελειώνει λυπητερά, είπε η Λίζα του Χρήστου.

- Εγώ να σου πω μια, είπε ο Μήτσος. Μια φορά ήταν ένας σκύλος, που κοιτάζε κάθε μέρα τους φτωχούς που πήγαιναν σ' ένα συσσίτιο, και από το παράθυρο τους περνούσαν το φαγί τους.

- Ω - ω - ω! Την ξέρομε αυτή, είναι στο αγγλικό μας αναγνωστικό, αναφώνησε η Άννα. Ο σκύλος τράβηξε και αυτός το κουδούνι μόλις έφυγαν οι φτωχοί κι έμεινε μόνος, και του πέρασαν κι εκείνου το πιάτο με το φαγί, χωρίς να δουν ποιος χτυπούσε. Την ξέρομε όλοι αυτή την ιστορία!

- Μα ήταν πολύ έξυπνος αυτός ο σκύλος του βιβλίου σας, μην τον υποτιμάτε! είπε ο αφέντης. Ήταν πονηρός βέβαια και κλεφτάκος, μα έξυπνος. Βλέπετε πως αντιλήφθηκε πως έπρεπε κρυφά να χτυπήσει το κουδούνι, αλλιώς δε θα του έδιναν φαγί από το παράθυρο. Και από σκύλο δεν

πιστεύω να περιμένετε ανθρώπινη ηθική και φιλαλήθεια και ειλικρίνεια...

Όρτσωσα τ' αυτιά μου πειραγμένος. Τι ήταν αυτά που έλεγε ο αφέντης; Πάντα, ωστόσο, αυτή η ίδια αδικία απέναντι των ζώων! Τάχα εμείς δεν έχουμε ηθική; Μήπως εγώ έφαγα ποτέ κρυφά τις πάστες που έμειναν στο τραπέζι του τσαγιού; Μήπως δεν τα φύλαγα, να μην τ' αγγίξει κανένας; Μήπως δεν ξέρομε μεις τι μας ανήκει και τι δεν πρέπει ν' αγγίξομε; Μήπως άγγιξα εγώ ποτέ ψάρι στην κουζίνα; Θαμπά και ανακατωμένα μου ήλθε η ενθύμηση του ψαριού του Αράπη με το ζεμπίλι, και της πίτας. Επίσης και της απορίας του Αφράτου, που τώρα κοίταζε και άκουε, ανοιγοσφαλώντας, συλλογισμένος τα μάτια του. Και κάποια ανησυχία ξύπνησε μέσα μου. Μα κάτι αποκρίθηκε ο Περικλής σε μια παρατήρηση του Χρήστου, κι άφησα αξεδιάλεχτες τις αμφιβολίες μου για ν' ακούσω.

- 'Η γυμνασμένος στην πονηριά ήταν ο σκύλος του βιβλίου, είχε πει ο Χρήστος, ή πολύ καλής ράτσας.

- Γιατί; ρώτησε ο Περικλής. Δεν είναι ανάγκη να είναι από ιδιαίτερη ράτσα ένας σκύλος για να είναι έξυπνος. Εγώ είδα ένα σκύλο, που ήταν του δρόμου σκύλος, κι επίσης έξυπνος σαν το σκύλο του βιβλίου, αν όχι κι εξυπνότερος. Και ήταν ασφαλώς τιμιότερος. Τον είχα δει στο Βόλο σαν ήμουν μικρός, και ίσως να ζει ακόμα, αν και ήταν ήδη μεγάλος τότε. Όλοι οι Βολιώτες τον ήξεραν και τον αγαπούσαν, και αν ρωτήσετε κανένα θα σας πει την ιστορία του. Είχε πάει στο Βόλο για δουλειά ο καημένος ο Παππούς μου, και με πήρε μαζί του. Το

απόγεμα καθήσαμε σ' ένα καφενείο στην προκουμαία και τρώγαμε παγωτά, όταν ήλθε ένας σκύλος και ακούμπησε το σαγόνι του στο γόνατο του Παππού. Έκανε κείνος να τον διώξει. Μα πάλι ήλθε ο σκύλος και ακούμπησε στο γόνατο του και τον κοίταζε παρακλητικά. «Μα τι θέλεις από μένα;» ρώτησε ο Παππούς. Στο πλαγινό τραπέζι κάθονταν κάτι γνωστοί μας. «Σου γυρεύει δεκάρα», του είπαν. Και του διηγήθηκαν πως έτσι γυρίζει αυτός ο σκύλος, απόγεμα και βράδυ, στα καφενεία της προκουμαίας, και από τραπεζάκι σε τραπεζάκι πήγαινε και ζητούσε μια δεκάρα. Και σαν του την έδιναν, την έπαιρνε στο στόμα, την πήγαινε σ' έναν ορισμένο φούρναρη, την έβαζε στο πεζούλι της αποθήκης του, και ο φούρναρης του έδινε ένα κουλούρι. Τότε τρώγε ο σκύλος, και πήγαινε σ' άλλον να ζητήσει δεκάρα. Δεν πήγαινε όμως ποτέ δυο φορές στον ίδιο, την ίδια μέρα. Το νοστιμεύθηκε ο Παππούς μου και του έδωσε μια δεκάρα. Έφυγε ο σκύλος και δε γύρισε πια. Την άλλη μέρα καθόμασταν στο καφενείο ο Παππούς μου κι εγώ, και πάλι ήλθε ο σκύλος, και πάλι του έδωσε μια μπακίρα. Σε λίγο ξανάρχεται ο σκύλος και του βάζει τη μπακίρα στο γόνατο. Ζήτησε ο Παππούς μου να του την ξαναδώσει, μ' αυτός δεν την έπαιρνε, παρά κάθησε μπροστά του και τον κοίταζε. Τότε παρατήρησε ο Παππούς την μπακίρα, και είδε πως κατά λάθος του είχε δώσει πεντάρα αντί δεκάρα. Την είχε πάγει ο σκύλος στο φούρναρη, ο φούρναρης αρνήθηκε να του δώσει κουλούρι, και του επέστρεψε την πεντάρα. Και το ξυπνό αυτό σκυλί δεν την πέταξε, να πάγει να πάρει από άλλον δεκάρα, παρά την

επέστρεψε του Παππού, και στάθηκε και περίμενε το σωστό νόμισμα. Του έδωσε τότε ο Παππούς μου μια δεκάρα, κι έφυγε και δε γύρισε πια.

- Αυτό είναι αλήθεια έξυπνο, τόσο πολύ μάλιστα, που αν δε μας το έλεγες εσύ ο ίδιος, δε θα το πίστευα, είπε ο αφέντης.

- Τωόντι είναι σχεδόν απίστευτο, είπε ο Περικλής. Μα όλοι οι Βολιώτες γνωρίζουν το σκύλο που μάζευε δεκάρες και αγόραζε κουλούρια. Ήταν μάλιστα πολύ υπερήφανοι για το σκύλο τους και την καταπληκτική του εξυπνάδα. Και όμως ήταν του δρόμου σκύλος, καθόλου καλής ράτσας. Νομίζω μάλιστα πως οι καλές ράτσες βγάζουν κουτά σκυλιά.

Κοίταξα τον Αφράτο. Να θυμώσω ή να παραδεχθώ τα λόγια του Περικλή; Εγώ ήμουν από ράτσα, αυτός αραπόσκυλο. Τα μάτια του γυάλιζαν κοροϊδευτικά. Τον αγάπησα ξαφνικά πολύ. Θυμήθηκα πως τα δικά του μυαλά με γλίτωσαν από την αιχμαλωσία. Λοιπόν ήμουν εγώ κουτός; Διέκοψε τις απορίες μου η Άννα.

- Μα αυτές οι δυο ιστορίες δεν έχουν σχέση με πίστη και αγάπη, είπε. Πες μας, Χρήστο, καμιάν ιστορία πιστού σκύλου που να μην τελιώνει λυπητερά.

- Όχι, τώρα δεν είναι πια ώρα, είπε η κυρία Βασιωτάκη. Τρέξε να πεις να φέρουν φαγί για το Μάγκα και τον Κοκαλιάρη, και φέρε τα καπέλα σας. Όπου και νάναι θα έλθει η Ματμαζέλ για τον περίπατο.

Οι διαταγές της μητέρας δε σήκωναν συζήτηση, όσο και να χαλούσαν το πρόγραμμα της Άννας. Με σκυφτό κεφάλι, σέρνοντας λίγο τα πόδια, με φανερή κακή διάθεση, μα χωρίς άλλο λόγο, έφυγε η Άννα και πήγε να φέρει τα καπέλα. Τη λυπήθηκα και θέλησα να την ακολουθήσω. Μα με σταμάτησε η κυρά μου.

- Εδώ, Μάγκα! Δεν είσαι ακόμα πλυμένος, είπε.

Α, ναι! Τόσες μέρες, είχα ξεχάσει τα σαπούνια και τις βρούτσες του Άλη! Και σαν ήλθε ο Άλης με τη σούπα και μου σφύριξε να πάγω με τον Αφράτο στο στάβλο να φάμε, του είπε η κυρά του:

- Και πλύνε το Μάγκα πριν τον αφήσεις να έλθει στο σπίτι.

- Τάιπ, για Σιτ, είπε ο Άλης. Και μας ξανασφύριξε.

Τρεχάτος, μαζί με τον Αφράτο, ακολούθησα τον Άλη στο σπιτάκι μου.

ΚΒ'. Οι γνώσεις του Αφράτου

Ι έτρωγε ο Αφράτος βιαστικά, καταβρόχθιζε λαιμαργα. Κι έτρωγα κι εγώ κοντά του σιωπηλά. Όλες αυτές οι ιστορίες που είχα ακούσει για πιστούς και ξύπνους σκύλους, μου γέμιζαν το κεφάλι, μ' ενθουσίαζαν, μ' έριχναν σε μεγάλη συλλογή. Ένιωθα σα νοσταλγία να κάνω κι εγώ τα ίδια, και, συνάμα, στενοχώρια, που σε όλη την περασμένη μου ζωή δεν είχα κάνει τίποτα που ν' αξίζει να μπει στην ιστορία, και που να μπορούν να το διηγούνται υπερήφανα για μένα τ' αφεντικά μου.

- Πρέπει! Πρέπει κάτι να κάνω κι εγώ, είπα.

Ο Αφράτος σήκωσε το κεφάλι και πέρασε τη γλώσσα του στα χείλια του.

- Τι να κάνεις; ρώτησε.

- Δεν ξέρω. Μα κάτι πρέπει κι εγώ να κάνω σαν τον Ροκ του Χρήστου, και σαν τον ξυπνό σκύλο του Περικλή, ή σαν τον πιστό Κέρβερο της Γιαγιάς.

- Έχεις όρεξη να πεθάνεις;

- Όχι... Μα θέλω να κάνω κι εγώ κάποια θυσία μεγάλη και ωραία...

Ο Αφράτος ξανάρχισε να τρώγει.

- Μπα! Τα πιστεύεις όλα αυτά που είπαν; έκανε ήσυχα. Αναπήδησα.

- Τι; Είναι ψέματα;

- Δεν είναι ψέματα. Μα ποιος ξέρει γιατί τάκαναν έτσι όπως μας τα διηγήθηκαν τ' αφεντικά σου, όλα αυτά τα περίφημα σκυλιά; Οι άνθρωποι έχουν τη συνήθεια, ό,τι βλέπουν, να το εξηγούν με τη δική τους σκέψη.

- Μα αφού ψόφησαν από λύπη...

- Κι εσύ επέστρεψες. Όχι όμως από πίστη και νοσταλγία, αλλά γιατί βρεθήκαμε εμπρός στην πόρτα του κήπου, κι έτυχε να δεις μια γάτα που εχθρεύεσαι. Κι εγώ έσωσα τη Λίζα από τ' αγριόσκυλα, όχι γιατί την αγαπούσα, αλλά γιατί δεν ήθελα να φαν αυτά το ψωμάκι της, ενώ το λιμπίζουμουν εγώ. Και πέρασες εσύ στην ιστορία των πιστών σκύλων, κι εγώ έγινα ήρωας, που θυσιάστηκα κι έφαγα δαγκωματιές για ένα κοριτσάκι. Έτσι το θέλουν οι άνθρωποι.

Και ήρεμα βούτηξε πάλι ο Αφράτος τη μύτη του στη σούπα. Εγώ όμως δεν μπορούσα έτσι εύκολα να χωνέψω όλες αυτές τις θεωρίες.

Πήγα και ξαπλώθηκα στον ήλιο, εμπρός στο σπιτάκι μου, γυρίζοντας και ξαναγυρίζοντας στο κεφάλι μου τις ιστορίες που είχα ακούσει, και τις σκέψεις του Αφράτου. Με

στενοχωρούσαν πολύ τα λόγια του Αφράτου, καθώς και η απαισιόδοξη δυσπιστία του. Πως με νόμιζαν τ' αφεντικά μου πιστό, ενώ αρνήθηκα να γυρίσω πίσω, ήταν πραγματικό. Και με βασάνιζε αυτή η ενθύμηση όσο και η επιθυμία να κάνω κάτι, για να ξεπλυθώ από τη ντροπή που ένιωθα εμπρός στον Αφράτο, που αυτός δε γελιούνταν, ήξερε τα μυστικά μου. Τον κοίταζα που είχε κουλουριαστεί στον ήλιο, με το σαγόνι ακουμπισμένο στα πίσω του πόδια. Και γύρευα τι να κάνω που να τον ξαφνίσω, να με θαυμάσει, να με πει άξιο, και να πιστέψει πως έχουν ευγένεια και τα ζώα.

Μα τι μπορούσα να κάνω; Να σκοτώσω ποντίκια; Πφφφ, δεν το καταδέχουμουν τέτοιο εύκολο πράμα. Να σκοτώσω γάτες, που ήταν δυσκολότερο; Σήκωσα το κεφάλι, μα δεν είδα καμιά.

Και το είχε πει ο Περικλής, δε θα ξανάρχουνταν πια άλλη γάτα όσο ήμουν εγώ εκεί. Πάγει λοιπόν, τελείωσε. Δεν είχα πια κανένα μέσον να φαντάξω του Αφράτου, δείχνοντας του την επιτηδειότητά μου, όσο και την αφοσίωσή μου στ' αφεντικά μου... Φουρκίστηκα με τον Περικλή.

- Τι ανακατώνεται; είπα θυμωμένος. Ο Αφράτος σήκωσε το κεφάλι.

- Ποιος; ρώτησε.

- Ο Περικλής. Τι ανακατώνεται να σώζει γάτες που τις είχα στα δόντια μου;

- Και τι θα την έκανες τη γάτα;

- Θα τη σκοτώνα.

- Και γιατί να τη σκοτώσεις;

Τι πράμα λέει; Σηκώθηκε η τρίχα μου.

- Πώς; Γιατί να τη σκοτώσω;

- Τι σου έκανε η κακομοίρα;

- Η κακομοίρα; Σαν τον Περικλή λες και συ; Εσύ δεν είσαι σκύλος; Εσύ δεν τις μισείς τις γάτες;

- Σκύλος είμαι. Μα δε μισώ τις γάτες. Δε μου έκαναν τίποτα.

- Ούτε μένα. Τίποτα δε μου έκανε αυτή που κάθονταν στο πεζούλι του τοίχου. Μα ήταν γάτα. Και πρέπει να τη σκοτώσω κι αυτήν και τις συντρόφισσες της και όλο το σόι της. Κάτι μέσα μου έτσι μου λέγει. Τι ανακατώνεται ο Περικλής;

- Ίσως κι εκείνου κάτι μέσα του να του έλεγε να τη βγάλει από τα δόντια σου.

Ανασηκώθηκα ξαφνισμένος.

- Τι μου λες τώρα; είπα.

- Γιατί όχι; Αυτό το κάτι μέσα σου, που σου λέγει να σκοτώνεις τις γάτες, είναι το ένστικτο της ράτσας σου. Οι άνθρωποι δεν έχουν ένστικτο, μα έχουν αίσθημα, που το λεν και πονοψυχία και δικαιοσύνη και πολλά άλλα πράματα, και που συχνά τους κάνει να ζητούν να κάνουν καλό στα ζώα, να σώζουν τ' αδύνατα από τα δυνατά. Λοιπόν το ένστικτο σου σου φώναξε να σκοτώσεις τη γάτα, που δε σε πείραζε

καθόλου η κακομοίρα, εκεί που γλείφουνταν ήσυχα στον ήλιο. Και το αίσθημα φώναξε του Περικλή να τη σώσει από τα δόντια σου. Κι επειδή είναι ο πιο δυνατός από τους δυο σας, σου την πήρε.

- Μα δεν έπρεπε ν' ακούσει το αίσθημα του και να μου την πάρει. Ας την άφηνε να κάνει καλά μαζί μου.

- Είσαι δυνατότερος από τη γάτα και θα την έπνιγες.

- Μα αυτό ήθελα κι εγώ!

- Έτσι; Μα άραγε θα έλεγες το ίδιο αν βρίσκουσιν εσύ στα δόντια πιο δυνατού σου, ας πούμε... του λύκου, που το ένστικτο του θα του φώναζε να σε φάγει; Θα μιλούσες έτσι αν βρίσκουνταν κοντά σου ο Περικλής, και του φώναζε το αίσθημα του να σε σώσει; Κι εκείνος, αντί ν' ακούσει το αίσθημα του, σε άφηνε να κάνεις καλά με το λύκο;

Ουφ! Τι ανυπόφορος αυτός ο Αφράτος! Όλο περίεργους συλλογισμούς έκανε.

- Και πρώτα - πρώτα, ρώτησα, ποιος είναι ο λύκος;

- Είναι ένας μεγάλος, σταχτόμαυρος, απολίτιστος, αιμοβόρος και άγριος σκύλος.

- Και τον γνωρίζεις; Πού είναι;

- Όχι, δεν τον γνώρισα ποτέ. Σε τούτα τα ζεστά μέρη δεν έρχεται. Μα τον θυμούμαι σα να τον έχω δει. Είναι μακρινός προπάππος όλων των σκύλων ο λύκος.

- Περίεργο! Εγώ δεν τον θυμούμαι καθόλου!

- Δεν είναι περίεργο, γιατί εσύ εξελίχθηκες και εξευγενίσθηκες περισσότερο από μένα.

- Τι θα πει αυτό;

- Θα πει πως πέρασε η ράτσα σου πολλά στάδια πολιτισμού, που δεν τα πέρασε η δική μου. Οι δικοί σου πατέρες, παππούδες, προπάπποι και προ-προπάπποι έχουν μάθει για πολλές γενεές την εύκολη ζωή, την καλοπέραση και τους καλούς τρόπους. Απομακρύνθηκες εσύ από τον άγριο λύκο, και από τα φυσικά ένστικτα του σκύλου. Εγώ είμαι πιο πρωτόγονος. Βρίσκομαι πιο κοντά στην άγρια φύση, ώστε πιο κοντά και στο λύκο. Γι' αυτό τον θυμούμαι ακόμα, ενώ εσύ τον ξέχασες... Θαύμαζα! Αυτός ο Αφράτος πόσα πράγματα ήξερε!

- Λοιπόν, εξακολούθησε, θα σου άρεζε να σε πιάσει ο λύκος στα δόντια του, που είναι τέσσερις φορές πιο μεγάλα από τα δικά σου, και δεκατέσσερις φορές πιο δυνατά, και να σε πνίξει;

- Μα εγώ τι κακό του έκανα του λύκου για να με φάγει;

- Λες μόνος σου πως δε σου έκανε εσένα κανένα κακό η γάτα. Το ένστικτο σου όμως σου λέγει να την πνίξεις. Το ένστικτο του λύκου λέγει να φάγει. Προπάντων σαν πεινά. Και πεινά πάντα, γιατί κανένας δεν του προσφέρει σούπα. Ούτε την τρώγει άλλωστε τη σούπα. Θέλει σφαχτό. Το ένστικτο του λοιπόν του λέγει να σφάζει για να τρώγει. Μα ο Περικλής, που δεν είναι ούτε φοξ-τεριέ ούτε λύκος, δίνει σε όλους το δικαίωμα να ζήσουν. Και σώζει τη γάτα από τα δόντια σου. Κατάλαβες;

Σε πολύ βαθιά συλλογή μ' έριξαν τα λόγια του Αφράτου. Ποτέ μου δεν είχα ακούσει αυτά τα πράματα, με όλο τον πολιτισμό, την καλοπέραση και τους καλούς τρόπους που έλεγε πως έχω. Κι εκείνος τα έπαιζε στα δάχτυλα του, σα να γεννήθηκε με τέτοιους στοχασμούς.

- Ποιος σου τα έμαθε όλα αυτά; τον ρώτησα.

- Κανένας.

- Και πώς λοιπόν τα ξέρεις;

- Στη μοναχική μου ζωή, συχνά τυχαίνει να κάθομαι στην ακρογιαλιά και να κοιτάζω τη θάλασσα, ενόσω ζεσταίνομαι στον ήλιο. Και όταν δεν έχω φάγει, δεν μπορώ να κοιμηθώ. Και τότε συλλογίζομαι. Τότε συχνά θυμούμαι τον προπάππο μου το λύκο. Μα στοχάζομαι και άλλα. Εκεί στην ακρογιαλιά και στους χωματένιους λόφους, βλέπω συχνά και άλλα ζώα, αλεπούδες, τσακάλια, νυφίτσες, σάβρες, τυφλοπόντικους, γλάρους, σκαθάρους, καβούρους, ακόμα και μερμήγκια και σκουλήκια πολλών ειδών. Αυτά όλα τα ζωντανά αλληλοπολεμούνται. Και πάντα, πάντα, πάντα τα πιο δυνατά τρων τα πιο αδύνατα. Σαν ήμουν μικρός, επαναστατούσα. Με θύμωνε που άλλοι τρώγουν όσο θέλουν, και περισσότερο, ενώ άλλοι μένουν νηστικοί. Όταν όμως μεγάλωσα, αντί να χάνω την ώρα μου σε θυμούς, κοίταξα να παρατηρήσω τα καμώματά τους, και κατάλαβα πως είναι νόμος: ο πιο δυνατός να νικά πάντα.

- Μα καλά. Αυτά όλα τα ζώα που λες σκοτώνουν για να φάγουν. Εγώ δε σκοτώνω για να φάγω. Δεν τρώγω ούτε γάτες ούτε ποντίκια.

- Δεν τα τρως πια, γιατί σου τα ξέμαθε ο πολιτισμός σου, και γιατί είσαι πάντα χορτάτος. Για πολλές γενεές, χόρτασαν οι πατέρες σου με καλύτερη κι ευκολότερη τροφή. Και δεν τρων πια το κυνήγι τους, ξέχασαν το λύκο και τα ένστικτα του, τους γεννήθηκαν άλλα ένστικτα κυνηγετικά, σπιτικά, πολιτισμένα, έμαθαν ν' αγαπούν και να εξαρτώνται από τον αφέντη που τους ταΐζει. Αν όμως πεινούσες για πολύν καιρό, θα ξεχνούσες λίγο - λίγο τον πολιτισμό σου, θα ξαναγύριζες στη φύση, δηλαδή θα ξαναγίνουσιν άγριος, θα ξαναθυμούσουν το λύκο και τα ένστικτα του, αν όχι εσύ, που είσαι χαλασμένος και αδυνατισμένος από τον πολιτισμό, τουλάχιστον τα παιδιά σου ή τα εγγόνια σου, που θα είχαν μάθει από μικρά να τρων το κυνήγι τους. Και θα έτρωγες, όχι μόνο ποντίκια, αλλά και γάτες ολόκληρες και σάβρες και χίλιες βρώμες άλλες, που δεν τις φαντάζεσαι μπρος στη σούπα του Άλη!

- Μα εσύ διέκοψα, που πεινάς τόσες φορές, γιατί δεν τρως γάτες και ποντίκια;

- Γιατί η γάτα είναι δυνατότερη μου, και θα μου έβγαζε τα μάτια. Ως προς τα ποντίκια, είναι πολύ γρήγορα και μου ξεφεύγουν. Μα σαν μπορώ να πιάσω καμιά σάβρα ή καμιάν ακρίδα, τις τρώγω μια χαρά!

Όλες οι εξηγήσεις του Αφράτου έπεφταν τόσο απανωτές, μ' έκαμναν ν' αντικρίζω ξαφνικά τόσους καινούριους κόσμους, που σάστιζα.

- Μα καλά. Ο Περικλής τι σχέση έχει με όλα αυτά; είπα σκοτισμένος.

- Καμιά, αποκρίθηκε ο Αφράτος. Ο Περικλής και μερικοί άλλοι, που φορούν ρούχα σαν και αυτόν, έχουν το αίσθημα πως και οι αδύνατοι έχουν δικαίωμα να ζουν...

- Τι έχουν τα ρούχα τους να κάνουν; διέκοψα νευριασμένος.

- Δεν ξέρω. Μα παρατήρησα πως όσοι φορούν γκαλαμπίες, δεν ενδιαφέρονται καθόλου για τα ζώα, ούτε για τους αδύνατους. Απεναντίας, είναι πολύ σκληροί με τα ζώα τους, γαϊδούρια, ας πούμε, ή άλογα, που τα ξυλοφορτώνουν αδιάκοπα. Ενώ μου έτυχε να δω μερικούς, που είναι ντυμένοι σαν τον Περικλή, να σώζουν, λόγου χάριν, πεταλούδα από τα δόντια μιας σάβρας, ή πουλί από πεινασμένη γάτα, ή και παιδί από θυμωμένο αφέντη που το έδερνε. Αυτό όμως δεν είναι ένστικτο. Είναι αίσθημα, όπως σου είπα στην αρχή...

- Αχ, γιατί δεν είναι δω ο Περικλής, να με σώσει και μένα; είπα με αγωνία, βλέποντας τον Άλη, που κατάφθανε με κουβάδες και σαπούνια.

Και τρύπωσα μέσα στο σπιτάκι μου. Μάταια όμως κρύβουμουν! Μ' έπιασε από το πετσί του λαιμού, με τράβηξε έξω, και το μαρτύριο μου άρχισε. Όλες αυτές τις μέρες της

ελευθερίας, είχα ξεμάθει τους καταρράκτες, που σου γεμίζουν νερό τα ρουθούνια! Και πνίγηκα και φύσηξα και έβηξα σαν κακομοίρης που ήμουν. Και για να γλιτώσω καινούρια πνιξίματα, άνοιξα τα μάτια μου την ώρα που δεν έπρεπε, και μπήκαν όλα τα σαπούνια μέσα. Και τσούξιμο πια! Και στενοχώρια και δύσπνοια, ουφ... Με περιέργεια παθητική παρακολουθούσε ο Αφράτος τις διάφορες φάσεις της τουαλέτας μου.

- Τώρα καταλαβαίνω γιατί τόσο σιχαινουσουν το ζεμπίλι της σκουπιδούς, είπε στο τέλος. Καημένε Μάγκα! Σ' έχει χαλάσει ο πολιτισμός, που μέρος του είναι και τα σαπούνια. Σου έχει στρεβλώσει την όσφρηση, και καταντά να μη σε πειράζει η μπουγαδίλα που ξεθυμαίνει από πάνω σου, ενώ σε πειράζει η ορεκτική μυρωδιά των σκουπιδιών.

Τίναξα τα νερά από το μούτσουνό μου, και τον κοίταξα από μέσα από τις δίπλες του πεσκιριού. Εκείνος γέλασε.

- Τι γελοίος που είσαι έτσι! είπε. Να σου πω. Θαρρώ πως προτιμώ την πείνα της ελευθερίας από το βασανιστήριο αυτό του πολιτισμού σου.

Το φιλότιμο μου πειράχθηκε.

- Δεν είδες παρά τα στραβά του πολιτισμού, είπα. Μα έχει και τα καλά του. Έφαγες σούπα και ενθουσιάστηκες. Μα δεν ξέρεις τι θα πει κουλούρι. Θες να το δοκιμάσεις; Έλα, πάμε μέσα.

- Πού μέσα;

- Στο σπίτι όπου είναι τ' αφεντικά μου. Θα παίρνουν το τσάι τους τώρα, και θα μας δώσουν κουλούρι. Έλα.

Κι έφυγα τρεχάτος. Διστακτικά με ακολούθησε ο Αφράτος, και σταμάτησε πάλι στις σκάλες της βεράντας, που τις είχα ανέβει εγώ τρεχάτος. Σκέφθηκα τότε πως αυτός, παιδί της αμμουδιάς και της μοναξιάς, ίσως να μην είχε δει ποτέ σπίτι.

- Μπήκες ποτέ σε τραπεζαρία; Σε σαλόνι; Σε κρεβατοκάμαρα; τον ρώτησα.

Με κοίταξε χωρίς να καταλαβαίνει. Ήμουν καταχαρούμενος. Να που ήξερα κι εγώ πράγματα που δεν ήξερε αυτός.

- Έλα λοιπόν απάνω, του είπα. Μη φοβάσαι! Πρώτα τα μπροστινά σου πόδια σήκωσε στο σκαλοπάτι, κι ύστερα τα πίσω. Έλα, ανέβα! Θα σου δείξω καινούρια πράγματα, που δεν τα ξέρεις εσύ και που τα ξέρω καλά εγώ.

Καημένος Αφράτος! Είχα ξεχάσει τη χιώτισσα νοικοκυρά! Η τραπεζαρία ήταν άδεια. Όλη η οικογένεια, εκτός τα παιδιά, ήταν μαζεμένη στην είσοδο. Μπήκα μέσα με την ουρίτσα μου στον αέρα' και με ακολουθούσε κοντά - κοντά, ντροπαλός και φοβισμένος ο Αφράτος, όταν ξαφνα η κυρία Βασιωτάκη πέταξε τις φωνές, και σηκώθηκε σχεδόν όρθια, χτυπώντας τα χέρια της:

- Έξω! Έξω! Κς, κς, κς!... Αραπόσκυλα τώρα θα μπαίνουν εδώ; Έξω! Έξω!

- Μητέρα, είναι ο Κοκαλιάρης, ο σωτήρας της Λίζας, μεσίτευε η Εύα, που πετάχθηκε πάνω.

- Όποιος θέλει ας είναι. Να του δώσω φαγί όσο θέλει. Μα να μπαίνει στα σαλόνια, το βρώμικο, το άπλυτο, όχι! Κσςς! Έξω!

Ο Μήτσος είχε σηκωθεί, και πιάνοντας τον Αφράτο, τον έσπρωξε έξω.

- Πήγαινε, καημένε Κοκαλιάρη, είπε. Είσαι πολύ καλός. Μα δε φόρεσες γάμου περιβολή.

Βγήκε ο Αφράτος, και κατέβηκε αργά τη σκάλα, μαζεύοντας μες στα πόδια του τη μακριά του καμπυλωτή ουρά. Αγανακτισμένος, ντροπιασμένος για την αποτυχία μου, τον ακολούθησα κι εγώ. Με πείραζε που δεν είχα συλλογιστεί εγκαίρως τα χαλιά της κυράς μου, και που εξέθεσα τον καημένο το φίλο μου σε τέτοια προσβολή. Μα δεν ήθελα και να δείξω πως είχα κάνει ανοησία. Σήκωσα το κεφάλι μου στον αέρα και είπα:

- Ξεχάσαμε τη σκόνη σου, καημένε. Αύριο, να σε λούσει ο Άλης, και, καθαρός πια, θα πας και στις κρεβατοκάμαρες μέσα.

Μελαγχολικά με κοίταξε ο Αφράτος.

- Δεν είναι η σκόνη που ξεχάσαμε, είπε. Είναι η απόσταση που ξεχωρίζει το εξελιγμένο φοξ-τεριέ από το γιο του λύκου. Αντίο σου, Μάγκα.

- Τι! είπα ξαφνισμένος. Φεύγεις;

- Ναι. Εδώ είμαι έξω από τα νερά μου. Είμαι παραφωνία.

- Ανοησίες! του είπα. Το περιβόλι είναι δικό μου. Μόνο στο σπίτι φωνάζει η κυρά.

- Και στο περιβόλι είμαι παραφωνία, είπε ο Αφράτος. Η άπλυτη θαμπή μου γούνα, η κακομοιριασμένη, δεν ταιριάζει με το όμορφο γρασίδι και τα τριαντάφυλλα. Πάγω στους χωματόλοφους και στη μοναχική μου ακρογιαλιά. Αυτό είναι δικό μου βασίλειο.

Και με το ξεβιδωμένο άχαρο βήμα του, με το κεφάλι κρεμασμένο και την ουρά του γυριστή σαν τσέρκι λειψό, βγήκε από το περιβόλι κι έφυγε.

Δε μ' έκανε καρδιά να πάγω στ' αφεντικά μου. Είχα ακεφιά και ήμουν δυσαρεστημένος με τον εαυτό μου και με τους άλλους. Κάτι δούλευε στο κεφάλι μου, και δεν ήξερα καλά να το εξηγήσω. Απορίες και αισθήματα αλληλοσυγκρούονταν, μπερδεύονταν, με σκότιζαν. Πως ήταν άσχημος και άπλυτος ο Αφράτος, το καταλάβαινα. Και τώρα που ξαναβρίσκουμεν στο πολιτισμένο μου περιβάλλον, ξανάνιωθα πάλι κάτι από την παλιά μου περιφρόνηση για τ' αραπόσκυλα του δρόμου.

Μα από τις μέρες που έζησα έξω, και που γνώρισα τη ζωή, κάτι μου έμεινε και μου χαλούσε την πρωτυτερινή μου ευχαρίστηση, να νιώθω τον εαυτό μου ομορφότερο και καλύτερο από τους άλλους, και να κοιτάζω ακατάδεχτα τους λιγότερο καλοθρεμμένους και καλοπλυμένους από μένα. Το έβλεπα πως ήταν απεριποίητος, πως δεν είχε τρόπους, ο

κακομοίρης ο Αφράτος. Μα είχα μάθει απ' αυτόν κάτι όμορφα πράγματα που δε θα τα είχα ποτέ ούτε σκεφθεί εγώ, ούτε νιώσει χωρίς αυτόν.

Και με όλο μου το λουτρό και του βρουτσιασμένη μου γούνα, κάτι μου έλεγε μέσα μου πως ο Αφράτος ήταν και πιο ευγενικός και καλύτερος μου. Και το αίσθημα αυτό μου ήταν δυσάρεστο. Μ' έκανε να είμαι ανήσυχος, δυστυχισμένος, νευρικός. Ήθελα παρηγοριά, μα όχι από τ' αφεντικά μου. Ήμουν θυμωμένος με τ' αφεντικά μου, που έδιωξαν τον Αφράτο, και δεν ήθελα εκείνη την ώρα τα χάρδια τους. Κακιωμένος πήγα στο στάβλο να ξαναβρώ το φίλο μου τον Μπόμπη.

ΚΓ'. Σωκράτης

Με δέχθηκε ο Μπόμπης με χαρούμενα χρεμετίσματα. Είχε ξεχάσει, στην απεριόριστη καλοσύνη του, πως την τελευταία φορά που χωριστήκαμε, με είχε μαλώσει και πει ζιζάνιο και ζημιάρη.

- Μπρε! Από πού έρχεσαι; Πού ήσουν τόσες μέρες που σε χάσαμε; ρώτησε τινάζοντας πάνω - κάτω τη χαιτή του, για να μου πει την ευχαρίστηση του.

Στο πλαϊνό χώρισμα, η Ντίζη έτρωγε το κριθάρι της με μεγαλοπρέπεια, ακατάδεχτη σαν πάντα. Μα στ' άλλα δυο χωρίσματα, σούσουρο ακούστηκε, και ο Κεχαγιάς και η Αστέρω ορτσώθηκαν, τα μπροστινά τους πόδια μες στη φάτνη τους, να με δουν.

- Καλησπέρα! φώναξαν. Καλώς μας ήλθες.

Πήδηξα κι εγώ στη φάτνη του Μπόμπη για να τους δω καλύτερα. Είχα ξαναβρεί όλη μου την καλή διάθεση στο εγκάρδιο καλωσόρισμα τους.

- Καλώς σας βρήκα! τους αποκρίθηκα χαρούμενα. Σας είχα επιθυμήσει όλους!

Κι έγλειψα με μια γλωσσιά τη μύτη του Μπόμπη.

- Πού πήγες; Γιατί μας άφησες; ρώτησε η Αστέρω.

- Γιατί;

Γύρευα να θυμηθώ. Τόσα πράγματα γίνηκαν στο μεταξύ.

- Α, ναι! Πήγα σε μίαν εκδρομή, αποκρίθηκα.

- Μόνος; ρώτησε ο Κεχαγιάς.

- Στην αρχή, ναι. Ύστερα βρήκα ένα σύντροφο.

- Μπα; Μπα; Για πες, έκανε περίεργος ο Μπόμπης. Στο πλαγινό χώρισμα, η Ντέιζη φτερνίστηκε κοροϊδευτικά.

Κατάλαβα πως γύρευε να με πειράξει. Σήκωσα κεφάλι και ουρά, και είπα:

- Ο σύντροφος μου είναι ένας πολύ σοφός σκύλος, πολύξερος και πολύ ευγενής.

Δεύτερο φτέρνισμα, ακόμα πιο σαρκαστικό, με φούρκισε.

- Τι έχεις να πεις, κερα-γρουσούζα; είπα θυμωμένος.

- Μην τον λεν Αφράτο; ρώτησε κοροϊδευτικά εκείνη. Και μην τον λέει Κοκαλιάρη ο Περικλής;

- Μάλιστα! Τον λεν Αφράτο. Και τον λέει Κοκαλιάρη ο Περικλής. Και ύστερα;

Τα είχα πει βαστώντας το θυμό μου. Μα έτρεμα όλος. Σήκωσε η Ντέιζη το λεπτό της καλοφτιαγμένο κεφάλι και γύρισε κατά τον Κεχαγιά.

- Είναι το βρώμικο αραπόσκυλο που μας ακολούθησε από τη θάλασσα, σα βούτηξε η Λίζα, του είπε. Και τον έκανε πρώτο φίλο, τούτος ο ψευτο - Εγγλέζος. Και τον είπε και Αφράτο, και τον πήγε στο σπίτι μέσα, και τον έδιωξε η κυρά.

Έμεινα εμβρόντητος. Πού και πώς τα είχε μάθει όλα αυτά κίολας, η κεράτσα; Έμεινα άφωνος από το ξάφνισμα. Μα ο θυμός μου όλο και μεγάλωνε. Το κατάλαβε ο Μπόμπης, και μου είπε:

- Μη συνερίζεσαι τη Ντέιζη, την ξέρεις. Αγαπά να κουσκουσουρεύει και να κρυφακούει. Πες μου εσύ, πού τον γνώρισες το φίλο σου, και πώς;

Μα δεν είχα πια όρεξη ν' ανοίξω το στόμα μου. Έμεινα κατσουφιασμένος. Και στο στάβλο απλώθηκε σιωπή. Την έκοψε η Αστέρω.

- Δεν ξέρω αν το αραπόσκυλο που μας ακολούθησε είναι πολύξερο και σοφό, είπε. Μα ευγενικό βέβαια θα είναι, και πολύ γενναίο. Το είπε ο Περικλής.

- Και πως το είπε ο Περικλής; χαχάνισε η Ντέιζη. Γενική αποδοκιμασία σηκώθηκε απ' όλα τα χωρίσματα.

- Ο Περικλής; Αυτός είναι θαυμάσιος!

- Είναι γενναίος.

- Είναι πονόψυχος!

- Αγαπά όλα τα ζώα!

- Δεν κοιτάζει ποιος είναι όμορφος και ποιος είναι άσχημος!

- Αυτός έσωσε τον Σωκράτη...

Όλοι μαζί μιλούσαν και φώναζαν τόσο, που δεν ξεχώριζα πια ποιος έλεγε ποιο. Κι έξαφνα, ανάμεσα στα χρεμετίσματα, ξεχώρισα ένα ντροπαλό «!-ααα! !-ααα!...» που έβγαινε από ένα άλλο χώρισμα, στην άκρη του στάβλου. Πετάχτηκα απάνω.

- Ένας γάιδαρος; αναφώνησα.

- Ναι, είπε καλοκάγαθα ο Μπόμπης. Έχομε άλλον ένα κάτοικο εδώ, αφότου έφυγες. Μας τον έφερε ο Περικλής. Πήγαινε να τον δεις.

Δεν του άφησα καιρό να μου το ξαναπεί. Πήδηξα χάμω κι έτρεξα στο τελευταίο χώρισμα. Εκεί, μπρος σε μια μισογεμάτη φάτνη, ένα σταχτί γαϊδουράκι μασούλιζε ξερά κουκιά. Κάτω από έναν πλατύ επίδεσμο που του σκέπαζε όλο το μέτωπο, δυο μάτια μελαγχολικά, θλιμμένα και πολύ γλυκά, με κοίταζαν ερωτηματικά. Καθώς πλησίασα, τραβήχτηκε φοβισμένα στη μπάντα, και γύρισε εδώ κι εκεί τα μάτια του, σα να γύρευε πόρτα να ξεφύγει. Παρατήρησα πως τα καπούλια του ήταν και αυτά δεμένα με πλατύ επίδεσμο.

- Γιατί κάνεις έτσι; το ρώτησα. Τι φοβάσαι;

Η Αστέρω, που ήταν στο χώρισμα το πιο κοντινό, σηκώθηκε πάλι στα πίσω της πόδια, και στήριξε τα μπροστινά στο παχνί της για να μας βλέπει.

- Έτσι κάνει πάντα, σα σιμώνει κανέναν. Έτσι φοβάται πάντα, μου εξήγησε. Νομίζει πως όλοι θέλουν το κακό του.

- Γιατί; ρώτησα το γαϊδουράκι. Μα δε μου αποκρίθηκε.

Μου είπε πάλι η Αστέρω:

- Μόνο τον Περικλή δε φοβάται, και μόνο αυτόν αφήνει να του πλένει τις πληγές του.

- Έχει πληγές; Πού; Πώς; αναφώνησα. Πάλι δεν αποκρίθηκε το γαϊδουράκι.

- Τον χτυπούσε ο αφέντης του στο κεφάλι, με το ξύλο του, και του κεντούσε τα καπούλια του, σαν ήταν πολύ φορτωμένος και δεν μπορούσε να τρέξει γρήγορα, προθυμοποιήθηκε να μου εξηγήσει η Αστέρω. Κι έχει πληγές πιο μεγάλες από τ' αυτιά του!

Το κοίταξα το γαϊδουράκι, και με κοίταζε κι εκείνο, με τα γλυκά, τα υπομονητικά του μάτια, που μου θύμιζαν τον Αφράτο.

- Πώς σε λένε; ρώτησα.

- Δεν ξέρω, μου αποκρίθηκε διστακτικά.

- Πώς δεν ξέρεις; Σε λεν Σωκράτη, φώναξε ο Κεχαγιάς. Σήκωσε το γαϊδουράκι τα μάτια του, κάτω από τον επίδεσμο, μα δε μίλησε.

- Δεν το ξέρεις πως σε λεν Σωκράτη; τον ρώτησε η Αστέρω. Έτσι δε σε λέγει ο Περικλής;

- Ναι... έτσι με λέγει ο Περικλής, είπε ακόμα πιο διστακτικά το γαϊδουράκι. Μα πριν με λέγανε Χουμάρ και Κελπ και Χαντζίρ...

- Χουμάρ θα πει γαϊδούρι αράπικα, και κελπ, σκύλος, και χαντζίρ, γουρούνι, διέκοψε η Αστέρω. Αυτά δεν είναι ονόματα, είναι βρισιές. Οι Αραπάδες, σα θένε να βρίσουν, λένε τα ζώα τους με άλλα ονόματα ζώων. Θα σ' έλεγε χουμάρ και κελπ και χαντζίρ σαν ήταν θυμωμένος ο κακός αφέντης σου. Δεν είναι έτσι;

- Ναι, ομολόγησε το γαϊδουράκι.

- Μα ο αφέντης δεν είναι κακός, αναφώνησα, και δε θυμώνει μαζί μας ποτέ...

- Δε μιλά για το δικό μας αφέντη, φώναξε από πέρα ο Μπόμπης.

- Βέβαια, όχι για το δικό μας αφέντη! επανέλαβε ο Κε χαγιάς. Πού να χτυπήσει ζώο ο δικός μας αφέντης! Μπα! Είχε άλλον αφέντη ο Σωκράτης, ένα Φελάχο ελεεινό...

- Μα πού; Πότε; ρώτησα λίγο σαστισμένος.

- Αμέ βέβαια, έλειπες και δεν τα ξέρεις, είπε η Αστέρω, έτοιμη πάντα για κουβέντα και ραπόρτα. Βέβαια, έγινε μια μεγάλη ιστορία τις προάλλες εδώ. Μόλις είχε φθάσει την παραμονή ο Περικλής. Ήταν στο περιβόλι με τις δίδυμες. Απέξω, περνούσε ο Σωκράτης, φορτωμένος ξύλα τόσο, που έτρεμαν τα πόδια του και δεν μπορούσε να προχωρήσει. Τον χτυπούσε στο κεφάλι ο αφέντης του, ένας Φελάχος, τον

κέντριζε από πίσω και τον φώναζε: «Για κελπ! Για χαντζήρ!» Οι ξυλιές του ακούονταν ως εδώ μέσα στο στάβλο. Έγινε πυρ και μανία ο Περικλής. Πετάχθηκε στο δρόμο, άρπαξε από τα χέρια του Φελάχου το ξύλο του, και του το κατέβασε στη ράχη. Μα ήταν μεγάλος ο Φελάχος, και μικρότερος του ο Περικλής. Πήρε μια πέτρα ο Φελάχος και τον χτύπησε στο κεφάλι. Μαζεύθηκε κόσμος, άσπροι και μαύροι, ήλθε κι ένας σαουΐσης, και ήθελε να πάρει μέσα τον Περικλή, ενώ οι άλλοι, οι άσπροι, ήθελαν να δείρουν το Φελάχο και οι Φελάχοι τον Περικλή. Τα διόρθωσε όμως όλα ο Περικλής. Αγόρασε και καλοπλήρωσε, φαίνεται, τον Σωκράτη, ο σαουΐσης του είπε πως είναι καλός χαουάγκας, ο Φελάχος του Σωκράτη τον χαιρέτησε ως κάτω, και φίλησε την άκρη του βεστονιού του, και γέλασαν οι άλλοι και σκορπίσθηκαν, και μπήκε θριαμβευτικά ο Περικλής με τον Σωκράτη στο περιβόλι, όπου περίμεναν τρομαγμένες οι δίδυμες. Ήταν ματωμένα τα μάτια του Περικλή από την πετριά του Φελάχου, και κατέβηκε η Εύα, τρομαγμένη, να του δέσει το κεφάλι. Μα κοίταξε τι σου είναι αυτός ο Περικλής! Πήρε τα γιατρικά της Εύας, κι έπλυνε και καθάρισε τις πληγές του Σωκράτη, και μόνο σαν του έδεσε και τους επιδέσμους, άφησε την Εύα να του πλύνει και να του δέσει κι εκείνου το κεφάλι.

Στάθηκε η Αστέρω να χαρεί τις εντυπώσεις που θα μου έκανε η διήγηση της. Εγώ δε μίλησα. Ήμουν συγκινημένος. Συλλογίζουμε τον καπετάν-Μανόλη, τον Μάρκο

Μπότσαρη, το Μεσολόγγι. Σα να διάβασε στο μυαλό μου, είπε ο Μπόμπης από την πέρα άκρη του στάβλου:

- Είναι ήρωας ο Περικλής!

- Ναι, είναι ήρωας ο Περικλής, επανέλαβε ο Κεχαγιάς. Η Ντίζη χαχάνισε πάλι.

- Σαν τον Κολοκοτρώνη και τον Διάκο; είπε κοροϊδευτικά.

Όλος ο στάβλος πήγε και ήλθε πάλι σ' ένα σάλαγο.

- Μάλιστα, κερά μου!

- Σαν τον Κολοκοτρώνη και τον Διάκο, το είπες σωστά, ζουλιάρα!

- Είσαι μια κακολόγα και αγκύλα!

- Ανθρώπου καλό δε λες!

- Ούτε ζώου καλό δε λες!

- Καλά σε λέγει ο Μάγκας γεροντοκόριτσο ξυνισμένο... Εγώ τα χαίρουμουν όλα αυτά, και δε μιλούσα.

Και σα φώναξαν και αποφώναξαν όλα τ' άλογα, ακούστηκε ένα βαθύ στέναγμα του Σωκράτη.

- Είναι καλός ο Περικλής, είπε χαμηλόφωνα. Εγώ θα ήθελα να πεθάνω γι' αυτόν...

Τα χρεμετίσματα είχαν σηκώσει ένα σαΐση που έτρωγε τη ντοματοσαλάτα του στο περιβόλι, και μπήκε αυτός μέσα, φώναξε ένα δυνατό τραγουδιστό «Αο-οοο-ουού...» στ' άλογα, που σήμαινε: «Ήσυχα λοιπόν!» Και ήλθε στο ακριανό διαμέρισμα του Σωκράτη, που καθώς τον είδε, τραβήχθηκε

πάλι φοβισμένος στη μπάντα. Με είδε που στέκουμουν όρθιος κοντά στο παχνί του Σωκράτη, και, νομίζοντας πως εγώ τάραζα το στάβλο, μ' έπιασε στην αγκαλιά του και με πήρε έξω. Φεύγοντας, είπα περιφρονητικά:

- Η Ντέιζι δεν καταλαβαίνει από ηρωισμούς.

- Έννοια σου, Μάγκα, μου φώναξε ο Κεχαγιάς. Κανένας μας δε θα της μιλήσει απόψε της κερα-Ντέιζις, είτε είσαι δω, είτε όχι...

- Άο-οοο-ουου-α! έκανε δυνατότερα ο σαΐσης, που σήμαινε για τ' άλογα: «Σιωπή, σας είπα!»

Και μ' έβγαλε έξω, με πήγε στο σπιτάκι μου, και μ' έσπρωξε μέσα. Κάθησα στ' άχυρα μου, ξαπλώθηκα με το μούτσουνο μου στα πόδια μου και στοχάστηκα. Τον είχα καταλάβει τον Περικλή πως ήταν καλός. Μα «ήρωα» δεν τον φαντάζομαι. Είχε βγάλει τη Λίζα από τη θάλασσα. Είχε καλοταΐσει τον Αφράτο. Είχε αγοράσει τον Σωκράτη για να τον βγάλει από τα χέρια του Φελάχου. Μ' αυτά όλα ήταν ηρωισμοί; Θυμήθηκα την πρώτη μου συνάντηση μαζί του, όταν τον δάγκασα γιατί μου πήρε τη γάτα από τα δόντια μου. Μήπως και αυτό ήταν ηρωικό; Μ' έπιασε ανησυχία. Στενοχωρήθηκα. Εγώ ήθελα να την πνίξω. Αυτός μου την πήρε, την έσωσε... Ποιος από τους δυο μας είχε δίκιο; Ουφ!... Θυμήθηκα τον Αφράτο, το δικό μου «ένστικτο», όπως έλεγε, να σκοτώνω γάτες, και το «αίσθημα» των ανθρώπων να γλιτώνουν αδύνατα ζώα. Αυτό ήταν; Ο Περικλής είχε αίσθημα;

- Αύριο θα ρωτήσω τον Αφράτο, σκέφθηκα. Και κουλουριάστηκα να κοιμηθώ..

ΚΔ'. Αναποδιές

■ ύπνησα την άλλη μέρα μ' ένα αίσθημα ανησυχίας σα
■ να ήταν κάτι που έπρεπε να κάνω, και να το κάνω
■ γρήγορα.

Μα τι; Βγήκα από το σπιτάκι μου, σουσούνισα τον αέρα, κοίταξα ολόγυρα, και θυμήθηκα. Είχα αποφασίσει την παραμονή, να γίνω ιστορικός σκύλος, και με αυτή την έννοια είχα αποκοιμηθεί. Μου είχαν φορέσει καινούριο κολάρο. Αισθάνουμουν πάλι ο παλιός εαυτός μου. Μόλις λοιπόν τεντώθηκα και τινάχθηκα, πήρα τα πόδια μου κι έκανα το γύρο του κήπου, ζητώντας περίσταση ν' αναδειχθώ. Μα όλα ήταν στη θέση τους, τ' άλογα στο στάβλο, οι κότες στο κοτέτσι, τα λουλούδια στα κλαδιά τους, κι ένα καινούριο καναρινάκι κελαϊδούσε ζωηρά μέσα στο άσπρο του κλουβί, απάνω στο τραπέζι της βεράντας. Δε βρήκα ούτε αφεντικά με στραμπουλισμένα πόδια, ούτε χιόνια με παραπλανημένους ταξιδιώτες, ούτε άδεια κρεβάτια, που να πεθάνω φυλάγοντας τα, ούτε και άνθρωπο που να μου δώσει δεκάρες για κουλούρι.

Σα να ήταν κι εύκολο να γίνεις ήρωας, όταν σου κλειούν όλες τις πόρτες του κήπου, και στο περιβόλι μέσα δεν έχει παρά λουλούδια και δέντρα και γρασίδι! Τι να παραπλανήσεις και τι να βρεις εκεί μέσα; Στα πήγαινε κι έλα μου αυτά, είδα πως ήταν ανοιχτή η πόρτα της κουζίνας, και τρύπωσα μέσα, γυρεύοντας, ανάμεσα στους υπηρέτες τουλάχιστον, να βρω αφορμή να διακριθώ.

Μα όλοι είχαν δουλειά. Η Μαριγώ ανέβαινε τρεχάτη τη σκάλα, ν' αποκριθεί σε κάποιο κουδούνισμα. Η κυρα-Μαρία σφουγγάριζε την κουζίνα. Ο Άλης έπλενε τη σκάλα. Και η σιδερώτρα και η ράφτρα έπιναν τον καφέ τους, με τους δυο αγκωνές τους ακουμπισμένους στο τραπέζι μπροστά τους. Τίποτα κι εκεί, που να σε αναδείξει ήρωα. Ανέβηκα στη δεσπέντζια.

Κι εκεί δουλειά και βία. Ο Σωτήρης μπαινόβγαινε βιαστικός στην τραπεζαρία, με δίσκους και πιάτα, και ούτε να με κοιτάξει δεν είχε καιρό. Εκεί που κάθουμουν στα πίσω μου πόδια, λίγο αποκαρδιωμένος που δεν έβρισκα περίπτωση να πραγματοποιήσω σχέδια και όνειρα, ένα κουδούνισμα ακούστηκε, και ο Σωτήρης μπήκε βιαστικά στη δεσπέντζια. Άνοιξε ένα πράμα σαν ντολάπι στον τοίχο, έσκυψε μέσα, και φώναξε κοιτάζοντας απάνω:

- Τι είναι, Μαριγώ;

- Το πρόγευμα της μεγάλης Κυρίας, ακούστηκε μια φωνή από πάνω.

- Αμέσως, είπε ο Σωτήρης.

Έπιασε ένα σκοινί τεντωμένο κάθετα μέσα στο ντολάπι, το τράβηξε, και τρίζοντας κατέβηκε μια μηχανή, σαν κουτί με δυο ράφια, ανοιχτό μπροστά, που πέρασε και χάθηκε μες στον τοίχο.

Τότε έσκυψε μες στην τρύπα ο Σωτήρης, και φώναξε, κοιτάζοντας κάτω αυτή τη φορά:

- Κερα-Μαρία, το γάλα της μεγάλης Κυρίας, γρήγορα! Περίμενε μια στιγμή. Ύστερα, από τα βάθη της τρύπας, ακούστηκε η φωνή της κερα-Μαρίας, που έλεγε:

- Εμπρός! Έτοιμο το γάλα.

Και τράβηξε πάλι το σκοινί ο Σωτήρης, και πάλι τρίζοντας ανέβηκε η μηχανή, και σταμάτησε μπροστά του. Πρόσθεσε κείνος μέσα κάτι ασημικά και πιατικά, και, σπρώχνοντας πάνω τα ράφια, πίεσε ένα κουδούνι πλάγι στο άνοιγμα. Ύστερα πήρε βιαστικά ένα δίσκο φορτωμένο φλυτζάνια, και πήγε πάλι στην τραπεζαρία. Το ντολάπι είχε μείνει ανοιχτό. Λίγο σαστισμένος με όλα κείνα τ' ανεβοκατεβάσματα, που έβλεπα πρώτη φορά, κοίταζα με απορία το τεντωμένο σκοινί, και την τρύπα που πήγαινε πάνω και που φαίνονταν να μην έχει τέλος. Έξαφνα, από πάνω ψηλά, μες στην τρύπα ακούστηκε η φωνή της Μαριγώς:

- Σωτήρη, ξέχασες να βάλεις τις φρυγανιές στο πάσο! Αφηρημένη Σωτήρη! Δεν ακούς; Σωτήρη! Μα ο Σωτήρης στην τραπεζαρία δεν άκουε.

Πάνω στο τραπέζι στέκουνταν οι φρυγανιές έτοιμες, αραδιασμένες μέσα στην ασημένια τους σκάλα. Κι εγώ μπορούσα να τις δώσω, αν ήταν εκεί η μηχανή. Πετάχθηκα πάνω γαβγίζοντας από χαρά.

Τι ανάγκη να έλθει ο Σωτήρης; Δύσκολο πράμα τάχα, να τραβήξω εγώ το σκοινί, να κατεβάσω τα ράφια, να πιάσω τις φρυγανιές στο στόμα μου και να τις απιθώσω στο ράφι; Δε βαστιούμουν από τη χαρά μου! Να η περίπτωση να τους δείξω σε όλους τι ξυπνό, τι τετραπέρατο σκυλί που είχαν στο σπίτι. Πήδησα στο πεζούλι, εμπρός στο ανοιχτό ντολάπι, άρπαξα το σκοινί όπως είχα δει τον Σωτήρη να το κάνει, και το τράβηξα με ορμή. Ένα «τσαφ!» ακούστηκε έξαφνα, το σκοινί έφυγε από τα δόντια μου, και από πάνω ψηλά, τα ράφια γκρεμίστηκαν με κρότο, πέρασαν σαν αστραπή μπροστά μου, και πήγαν βαθιά, κάτω, δεν ξέρω πού, όπου βρόντησαν με πάταγο τρομερό, σα να σπούσαν στοίβες από πιάτα. Τόσο τρόμαξα, που πήδηξα χάμω, και πήγα και τρύπωσα κάτω από το τραπέζι. Τρεχάτος κατάφθασε ο Σωτήρης, και, την ίδια ώρα από τα βάθη της ντολάπας άκουσα πάλι τη φωνή της κερα-Μαρίας, που έλεγε:

- Τι έκανες, μπρε Σωτήρη; Πώς δε στερέωσες το πάσο;
- Τι λες, καλέ; Ποιος τράβηξε το σκοινί; φώναξε ο Σωτήρης, σκύβοντας μες στο ντολαπάκι.
- Ξέρω 'γω; Αυτό σε ρωτώ κι εγώ...

- Έσπασε το σκοινί, καλέ! διέκοψε ο Σωτήρης, κοιτάζοντας προς τ' απάνω, μέσα στο ντολάπι. Γίνηκε μεγάλη ζημία; Σπάσανε πιάτα;

- Όλα! Και χύθηκε το γάλα της μεγάλης Κυρίας, ακούστηκε πάλι η φωνή της κερα-Μαρίας.

- Φέρε μου άλλο, γρήγορα, διέταξε ο Σωτήρης.

Με πήρε το μάτι του, που στέκουμουν τρέμοντας κάτω από το τραπέζι, και μ' έπιασε και με τράβηξε έξω.

- Τι έπαθες, ρε κακομοίρη; Τρόμαξες και συ; Αμέ βέβαια! Τέτοιος πάταγος!

Μου έδωσε ένα χαϊδευτικό μπάτσο, και είπε της κερα-Μαρίας, που κατάφθανε λαχανιασμένη με άλλο φορτωμένο δίσκο:

- Παλικάρι που σου είναι όμως τούτος! Τρέμει όλος, ο άθλιος.

- Μ' αφού τρέμω κι εγώ! είπε η κερα-Μαρία. Σαν κεραυνός ήλθε κάτω το πιάσο! Και δεν έμεινε ένα πιάτο γερό, έτσι, για τον όρκο!

- Μην τράβηξες το σκοινί από κάτω κι έσπασε; ρώτησε υποψιάρικα ο Σωτήρης.

- Όχι, καλέ! Σφουγγάριζα την κουζίνα και άκουσα το βρόντο και κόπηκε το αίμα μου! Εσύ, κοίταξε, μη και δε στερέωσες καλά;

- Αφού σου λέγω πως ήταν απάνω το πάσο; Ούτε ήμουν εδώ μέσα που έσπασε...

Τρεχάτη κατάφθασε και η Μαριγώ.

- Τι ήταν αυτό, Σωτήρη; Σου φωνάζω να μου δώσεις τις φρυγανιές, ούτε απάντηση εσύ! Κάνω να βγάλω τα πιάτα, και, ώσπου να προφθάσω να πάρω ένα ποτήρι, να σου και αρπάς το σκοινί, φεύγει η μηχανή από τα χέρια μου και σπάζει το σκοινί! Μα δεν ακούς κι εσύ ποτέ! Το γουδί και το γουδοχέρι! Από χθες σου το λέγω: «Σωτήρη, άλλαξε το σκοινί, είναι φαγωμένο και θα σπάσει. Θα μας γκρεμιστεί το πάσο και θα γίνει μεγάλη ζημιά...». Τίποτα εσύ! Νομίζεις πως όλα τα ξέρεις καλύτερα από τους άλλους...

Είχε πάρει φόρα η Μαριγώ, τίποτα δεν τη σταματούσε πια. Σα χείμαρρος έτρεχαν τα μαλώματά της. Εγώ δε στάθηκα ν' ακούσω περισσότερα. Με κατεβασμένη την ουρά, πέρασα ανάμεσα τους, πήρα τη σκάλα, και κατέβηκα στο περιβόλι, ευλογώντας το φαγωμένο σκοινί και τους απονήρευτους ανθρώπους, που όλες τις υποθέσεις τις είχαν κάνει, εκτός πως τα δόντια μου προκάλεσαν τη ζημιά. Έτρεξα στο σπίτι μου, και χώθηκα μέσα και κάθησα σιωπηλός.

Διαλογίζουμουν και διερωτούμουν, τι κακή μοίρα ήταν αυτή που με κυνηγούσε, και που μου έβγαζε στραβό κάθε καλό πράμα που ήθελα να κάνω; Ήμουν ακόμα βουτημένος στη συλλογή, όταν κατάφθασε ο Αφράτος, με το ξεβιδωμένο του βάδισμα και τη σκονισμένη του γούνα.

- Κάτι μελαγχολικός; με ρώτησε ξαπλώνοντας το κοκαλιάρικο κορμί του στον ήλιο. Έλα έξω να ζεσταθείς. Ήταν κρύα νύχτα.

- Δεν κρυώνω, είπα.

- Εγώ κρυώνω. Και πεινώ φρικτά. Θ' αργήσει η σούπα σου;

- Δεν ξέρω, ούτε με μέλει. Δεν έχω κέφια.

Εκείνη την ώρα, έβγαινε ο Μπόμπης από το στάβλο με το σαΐση του, που άρχισε να του βάζει τα χάμουρα για να τον ζέψει στο δίτροχο αμαξάκι.

- Γιατί δεν έχεις κέφια; με ρώτησε γελαστά. Καλημέρα, Κοκαλιάρη, είπε του Αφράτου.

Μα εκείνος μαζεύθηκε χωρίς ν' αποκριθεί, ντροπαλός μπρος στ' ωραίο άλογο. Τον κοίταξε ο Μπόμπης καλόβουλα, καταδεχτικά, μα ένιωθες, στον τρόπο του, τον άρχοντα που καταδέχεται τον κατώτερο του. Και χωρίς να ξαναμιλήσει του Αφράτου, μου είπε κοροϊδευτικά:

- Νοσταλγείς κιόλα τα καλά της ελευθερίας; Κοίταξα τον Αφράτο, που όλο και ζάρωνε και γύρευε να κρυφθεί, τάχα αδιάφορα, πίσω από το σπίτι μου. Κατάλαβα πως τον πείραξε τ' αρχοντικό, λίγο προστατευτικό ύφος του Μπόμπη, χωρίς όμως και να το βάλει κάτω και να χαμηλώσει την κατσαρωτή ουρά του.

Ήθελα να του φωνάξω να μη φοβάται, πως ήταν καλός ο Μπόμπης. Μα με πρόλαβε ο Μπόμπης:

- Θέλεις να ξαναφύγεις; ρώτησε.

- Όχι, αποκρίθηκα. Μα έχω ατυχία. Άλλα σκυλιά κάνουν πράματα ωραία, και περνούν στην ιστορία. Πάγω κι εγώ να κάνω ωραία πράματα, κι όλο ζημιές γίνονται!

- Αχά! έκανε ο Μπόμπης. Μας τρώγει η φιλοδοξία, βλέπω.

- Τι θα πει αυτό;

- Να, θα πει πως θέλεις να δοξαστείς.

- Και αυτό είναι κακό;

- Όχι, δε λέγω... δεν ξέρω... Μα είσαι μικρός ακόμα για δόξες.

- Αχ, καημένη Μπόμπη, πώς το λες αυτό! Πως είμαι μικρός, δεν μπορώ τάχα να πεθάνω για τον αφέντη μου;

- Να πεθάνεις; Γιατί να πεθάνεις; ρώτησε ζωηρά ο Μπόμπης. Δες τον ήλιο που είναι χαρά Θεού! Πού σου ήλθε να πεθάνεις;

Με στενοχώρησαν τα λόγια του Μπόμπη.

- Φοβούμαι πως εσύ δεν μπορείς να καταλάβεις, Μπόμπη, του είπα, γιατί είσαι άλογο. Να, ρώτα τον Αφράτο να σου πει...

Μα ο Αφράτος είχε εξαφανιστεί.

- Μπα! Πού πήγε;

- Πήγε από κει, έκανε ο Μπόμπης, δείχνοντας αδιάφορα, με το κεφάλι, τη βεράντα. Είναι ακόμα ξένος εδώ. Άφησε τον

να βρει μόνος του τα κατατόπια, και πες μου, γιατί εγώ, άλογο, δε μπορώ να καταλάβω;

- Γιατί εσείς τ' άλογα δεν είστε πιστά.

- Μπα; Πώς σου φάνηκε αυτό; Ποιος σου το είπε;

- Κανένας. Μα το φαντάζομαι, γιατί εσείς έχετε αλλιώτικη ζωή από μας... δεν μπορείτε ν' αγαπήσετε σαν κι εμάς... Ζείτε στο στάβλο, δε βρίσκεστε μες στο σπίτι, δεν είστε πάντα με τον αφέντη...

- Και τι έχει να κάνει αυτό;

- Πώς να σου το πω; Δεν μπορείτε να συνδεθείτε μ' εκείνον, σαν και μας που ζούμε πάντα κοντά του.

Μια στιγμή ο Μπόμπης δεν αποκρίθηκε. Συλλογίζονταν.

- Δεν άκουσα ποτέ να μου πουν για άλογο, πως πέθανε από αγάπη για κανένα, είπα. Ενώ εμείς, - κάθε μέρα τ' ακούς - αρνούμεθα τροφή και νερό από ξένο χέρι, και πεθαίνουμε φυλάγοντας τ' άδειο κρεβάτι του αφέντη μας. Ναι, το είπε και η Γιαγιά χθες.

- Είναι αλήθεια πως δεν άκουσα τη Γιαγιά να λέγει πως εμείς αρνούμεθα τροφή και νερό, είπε συλλογισμένος ο Μπόμπης. Ξέρω όμως ένα άλογο, που κόντεψε να πεθάνει για να σώσει τον αφέντη.

- Ποιον αφέντη;

- Τούτον. Το δικό μας.

- Το δικό μας; Ποιος τόκανε; Ο Κεχαγιάς; Η Αστέρω; Βέβαια, όχι η Ντέιζι;

- Όχι. Τον έλεγαν Κίτσο. Δεν τον γνώρισες εσύ. Κι εγώ μόλις τον πρόφθασα. Ήταν πολύ γέρος, και δε δούλευε πια. Μα τον περιποιούνταν ο αφέντης σαν κοκόνα, να μη στάξει, να μη βρέξει, να μην πάθει τίποτα ο Κίτσος. Και σαν πέθανε πια από γεράματα, τον λυπήθηκε ο αφέντης, και τον έκλαψε η κυρά μας, σα νάταν άνθρωπος. Άκουα και θαύμαζα, αλλά με κάποια δυσπιστία στο βάθος. Δε φαντάζουμουν πως μπορούσε ένα άλογο, όσο έξυπνο και αν ήταν, να σώσει τον αφέντη μας. Και ρώτησα:

- Πώς τον έσωσε;

- Δεν ξέρω να σου τα πω καλά, γιατί εγώ τότε δεν ήμουν εδώ, ούτε γεννημένος δεν ήμουν. Θα σου τα πω όμως όπως τα θυμούμαι, που μου τα διηγήθηκε κείνος. Είναι κάμποσα χρόνια. Μια μέρα, λέγει, τον καβαλίκεψε ο αφέντης κι έφυγε, σε καινούρια, άγνωστα μέρη. Μαζί του πήγαιναν πολλοί, πάρα πολλοί άνθρωποι, όλοι ντυμένοι το ίδιο, με πράσινα ρούχα. Και ήταν, λέγει, στρατιώτες Έλληνες, και είχαν όλοι σπαθιά και τουφέκια. Και η κυρά έκλαιγε, έκλαιγε φοβερά που έφευγε ο αφέντης, γιατί πήγαινε, λέγει, στον πόλεμο. Ο πόλεμος αυτός δεν ξέρω πού γίνονταν. Μα δεν ήταν εδώ, γιατί έχει, λέγει, βουνά και κακοτοπιές και βράχους, ενώ εδώ δεν είχε παρά άμμο. Μια μέρα λοιπόν βρέθηκε ο αφέντης κάπου, με άλλους συντρόφους, όλους στο άλογο, κι έγινε, λέγει, επίθεση.

- Τι έγινε λέγει;

- Επίθεση.

- Τι θα πει επίθεση;

- Ποιος ξέρει; Μα ήταν αντίκρυ κάτι άλλοι άνθρωποι, επίσης στ' άλογα, με φέσια, σαν τους Αραπάδες. Μα δεν ήταν, λέγει, Αραπάδες, ήταν, λέγει, Τούρκοι.

- Μην ήταν Βούλγαροι; ρώτησα. Ο Βασίλης λέγει πως είναι χειρότεροι από τους Τούρκους...

- Όχι, δεν ήταν Βούλγαροι, ήταν Τούρκοι, επέμεινε ο Μπόμπης.

Στάθηκε μια στιγμή να θυμηθεί, και είπε:

- Είμαι βέβαιος πως ήταν Τούρκοι. Και μη διακόπτεις, ειδική δε θα τα θυμούμαι πια καλά. Λοιπόν, έπεφταν τουφεκίες, μύριζε δυνατά μπαρούτι, και ο Κίτσος λέγει πως μετά το άλογο με τη μυρωδιά αυτή. Και μέθυσσε κι εκείνος, και μέθυσαν και όλα τα άλλα άλογα. Και όρμησαν στους Τούρκους. Κι έξαφνα, ο αφέντης έριξε πάνω τα χέρια, κι έγριψε στη σέλα κι έπεσε χάμω. Και ο Κίτσος έφυγε με τ' άλλα άλογα και κυνηγούσε τους Τούρκους, γιατί ήταν μεθυσμένος. Και ήταν μακριά πια και κατακουρασμένος, όταν θυμήθηκε πως ο αφέντης είχε μείνει χάμω. Τότε γύρισε πίσω, και ήταν πολλοί πεθαμένοι, και γύρεψε παντού ο Κίτσος τον αφέντη, και στο τέλος τον βρήκε που είχε πέσει σε μια χαράδρα. Ήταν πολύ απότομος ο βράχος, και, κουρασμένος όπως ήταν, είδε κι έπαθε ο Κίτσος ώσπου να κατέβει. Μα στο τέλος τα κατάφερε, και πήγε κοντά στον αφέντη. Κι εκείνος είχε κλειστά τα μάτια

και δεν τον έβλεπε. Λοιπόν ο Κίτσος χρεμέτισε πάλι και πάλι, και τον έσπρωξε με τη μύτη, ώσπου τον ξύπνησε τον αφέντη. Τότε ανασηκώθηκε κείνος, και γύρεψε να καβαλικέψει. Μα δεν μπορούσε, γιατί ήταν πολύ άρρωστος, και όλο αίματα γεμάτος. Λοιπόν, ο Κίτσος κατέβηκε σ' ένα χαντάκι, και ο αφέντης κατάφερε να καθήσει στη σέλα, και, σιγά - σιγά, τον πήρε ο Κίτσος και τον πήγε πίσω, σε μέρη όπου είχαν ξαναπεράσει. Και βογγούσε ο αφέντης σε κάθε βήμα, κι έλεγε: «Σιγά... σιγά, Κίτσο... σιγά...». Και πήγαινε όλο και πιο αργά ο Κίτσος, για ώρα και άλλη ώρα. Ώσπου δε βαστούσε πια από την κούραση και τη δίψα. Και ο αφέντης δε βογγούσε πια, παρά ήταν σωριασμένος στη σέλα. Και όλο πιο σιγά πήγαινε ο Κίτσος, και, κάπου - κάπου, σκόνταφτε από την κούραση, και τότε σταματούσε ν' ανασάνει και να βεβαιωθεί πως δεν είχε πέσει ο αφέντης. Και στο τέλος έφθασαν σ' ένα μέρος που είχε σπίτια, και όπου είχαν μείνει άλλη φορά, και άνθρωποι βγήκαν από τα σπίτια, και σήκωσαν τον αφέντη και τον πήγαν μέσα σ' ένα από τα σπίτια. Και τότε έπεσε χάμω ο Κίτσος, σαν πεθαμένος. Τον λυπήθηκε όμως ένας άνθρωπος εκεί, και του έδωσε νερό. Και ήπιε πολύ νερό ο Κίτσος. Και ύστερα του έφεραν κριθάρι. Μα ήταν τόσο κουρασμένος που δεν ήθελε, λέγει, να φάγει, ούτε μπορούσε πια να σηκωθεί. Και ο καλός άνθρωπος τον περιποιήθηκε πολύ, και δεν τον άφησε να πεθάνει, γιατί ο αφέντης, μόλις ξύπνησε, λέγει, αυτή τη διαταγή έδωσε, να φροντίσουν τον Κίτσο σαν τα μάτια τους. Και πέρασαν πολλές μέρες. Κι έγινε καλά ο αφέντης. Και την πρώτη μέρα που βγήκε έξω, πήγε να δει τον Κίτσο, και του

έδωσε ζάχαρη, που ήταν, λέγει, πολύ σπάνια τότε, και τον χάρειψε και τον αγκάλιασε και τον είπε σωτήρα του, και άλλα καλά λόγια. Και ύστερα, όταν πήγαν πίσω στην κυρά, και μαζί μπήκαν σ' ένα πλοίο και τους έφερε εδώ, στο σπίτι, όλα τα καλά ήταν για τον Κίτσο. Και όταν πέρασαν ένα - δυο χρόνια και γέρασε, γιατί είχε κακοπάθει στον πόλεμο, και δεν μπορούσε πια να τον καβαλικέψει ο αφέντης, τον κράτησαν στο στάβλο, κι ένας σαΐσης τον περπατούσε κάθε μέρα από λίγο μες στο περιβόλι, και τον έτρεφε όπως κανένα άλλο άλογο. Όσπου πέθανε από γεράματα. Άκουα, και η αναπνοή μου κόβουνταν από συγκίνηση.

- Και τον γνώρισες είπες; ρώτησα.

- Βέβαια. Εκείνος μου διηγήθηκε την ιστορία του. Τον αγαπούσε πάρα πολύ τον αφέντη. Πάντα, λέγει, τον αγαπούσε. Μα τον αγάπησε διπλά τότε, σ' αυτό τον πόλεμο, όπου πολέμησε, λέγει, σαν ήρωας ο αφέντης, και πληγώθηκε.

- Όστε και ο αφέντης, λες, ήταν ήρωας; Ήταν λοιπόν στην Επανάσταση; ρώτησα για να του δείξω κι εγώ πόσο ενήμερος ήμουν.

- Δε νομίζω. Τ' αφεντικά, τον πόλεμο αυτό, τον λεν Ενενηνταεπτά.

- Τι θα πει;

- Δεν ξέρω. Έτσι τον λεν αυτό τον πόλεμο, έτσι τον λέγει ο αφέντης και η κυρά: Το απαίσιο Ενενηνταεπτά!

- Γιατί απαίσιο;

- Δεν ξέρω. Μα μου είπε ο Κίτσος πως ήταν πολύ δυστυχησμένος, για καιρό, ο αφέντης, και πολύ ελεεινός ο πόλεμος, γιατί νικήθηκαν οι Έλληνες και νίκησαν οι Τούρκοι. Λοιπόν, σου έλεγα πως ο Κίτσος αγάπησε διπλά τον αφέντη σ' αυτό τον πόλεμο, γιατί όλο μαζί ήταν. Τη μέρα όλο καβάλα στον Κίτσο ήταν ο αφέντης, και τη νύχτα κοιμούνταν κοντά του. Τράβηξαν μαζί, λέγει, πολλά σ' αυτό τον πόλεμο. Τ' άλογα πεινούσαν, και δεν είχαν ούτε κριθάρι ούτε χόρτο. Και τότε ο αφέντης του έδινε από το δικό του ψωμί. Μα και ψωμί δεν είχαν οι στρατιώτες. Και τότε πήγαινε ο αφέντης μακριά, σε κανένα χωριό, και αγόραζε ψωμί και το μισό το έδινε του Κίτσου. Και μόνος του τον έπλενε και τον βρούτσιζε ο αφέντης...

Μα να τον που έρχεται. Τα ξαναλέμε άλλη μέρα. Με συγκίνηση και αγάπη τον είδα τον αφέντη μου, να καταφθάνει με τον Μήτσο, και να πλησιάζει το Μπόμπη, να τον χαϊδεύει και να εξετάζει τα λουριά, τα χαλινάρια, τα γκέμια.

Είχε τραβήξει λοιπόν αυτός όσα μου έλεγε ο Μπόμπης! Και είχε πληγωθεί, και κόντεψε να πεθάνει, και ήταν ήρωας! Και τ' όνομα του θα το μετάλεγαν οι άνθρωποι, σαν του Θανάση Διάκου και του Μάρκου Μπότσαρη και του Κολοκοτρώνη, που ήταν ήρωες και αυτοί... Τον κοιτάζα, που ήσυχα ανέβαινε στο δίτροχο αμαξάκι με τον Μήτσο, και μάζευε τα γκέμια. Και χαίρουμουν, και φούσκωνα από υπερηφάνεια, που είχα τέτοιο αφέντη.

- Όουπ! Μπόμπη, όουπ! έκανε, που ήταν το σύνθημα για να ξεκινήσουν τ' άλογα.

Και ξεκίνησε ο Μπόμπης, σηκώνοντας ψηλά τα γόνατα του σε κάθε βήμα.

Έμεινα βουτημένος στη σκέψη και στη συγκίνηση. Δεν το είχα φανταστεί ποτέ πως ο αφέντης μου ήταν ήρωας. Τον ήξερα καλό και αξιαγάπητο. Μα τώρα που ήξερα πως ήταν ήρωας, σαν τον καπετάν-Μανόλη και σαν τον Μάρκο Μπότσαρη, μου φαίνονταν ακόμα πιο αξιαγάπητος και πιο έκτακτος. Και ήμουν ακόμα πιο υπερήφανος να είμαι δικός του σκύλος. Ήθελα σε κάποιον να το πω. Μα πού ήταν αυτός ο ευλογημένος ο Αφράτος;

Σηκώθηκα και πήγα να τον βρω. Γύρισα εδώ, γύρισα εκεί, τον ζητούσα παντού, πουθενά δεν ήταν. Μπήκα στο στάβλο και ρώτησα, μα ούτε ο Κεχαγιάς ούτε η Αστέρω ούτε ο Σωκράτης δεν τον είχαν δει. Και ως προς τη Ντέιζη, αν τον είχε δει, δεν θα καταδέχονταν να το πει. Βγήκα λοιπόν να τον ζητήσω, δεν τον βρήκα, και πήγα και ξαπλώθηκα στην αγαπημένη μου θέση, μες στα δροσερά φύλλα, σ' έναν ανθώνα και ξαναχώθηκα στα όνειρα μου. Αχ, και να γίνω κι εγώ ήρωας σαν τον αφέντη, να τον σώσω σαν που τον έσωσε ο Κίτσος! Θυμήθηκα την πρωινή μου ζημιά και ντράπηκα. Πώς το καταδέχθηκα, να γυρέψω να δοξαστώ με τέτοια μικρά μέσα, τραβώντας σκοινιά και μεταφέροντας φρυγανιές! Άλλα όνειρα με γέμιζαν τώρα, ωραιότερα, μεγαλύτερα. Δεν καταδέχουμουν πια παρά ηρωικά

κατορθώματα. Αχ, και να γίνονταν πάλι πόλεμος!... Θόρυβος στη βεράντα διέκοψε το συλλογισμό μου. Όρτσωσα τ' αυτιά μου ανήσυχος. Κάτι εκεί πάνω κουνούσε, μια εμπρός μια πίσω. Ανασηκώθηκα και αναγνώρισα την τρομπετίστικη κίτρινη ουρά του Αφράτου, που πηγαινοέρχονταν θριαμβευτικά.

Πήδηξα πάνω και, τρεχάτος, ανέβηκα στη βεράντα. Μα τι να δω! Χάμω κυλιούνταν στραβωμένο το άσπρο κλουβί, τα κάγκελα του σπασμένα. Και το καναρίνι έλειπε. Μόνο μπροστά στον Αφράτο, ένα κουβαράκι φτερά κιτρινίζαν στα μάρμαρα.

- Αφράτο! φώναξα φρικιασμένος. Γύρισε το κεφάλι και με είδε.

- Μάγκα, αχ, Μάγκα! είπε με συγκίνηση. Γιατί δεν ήσουν εδώ; Βρήκα μοναδικό κυνήγι! Κρίμα που δεν πήρες μερδικό!

Μου ήλθε ζαλάδα.

- Τι έκανες; του φώναξα. Θριαμβευτικά μου αποκρίθηκε:

- Δε σου είπα πως με υπομονή και θέληση όλα τα εμπόδια μπορείς να τα νικήσεις; Μου πήρε καιρό να ρίξω χάμω τούτο το πράμα και να στραβώσω τα σίδερα. Μα στο τέλος τα κατάφερα. Και ήταν τρυφερότατο το πουλάκι...

- Αχ, Αφράτο, τι έκανες!

- Τι έκανα; Πεινούσα, δεν ήρχονταν η σούπα, και βγήκα κυνήγι. Αχ! Μάγκα! Τίποτα δεν καταφέρνεις ωστόσο χωρίς θέληση! Είδα το πράμα αυτό απάνω στο τραπέζι. Πώς όμως

να πάρω από μέσα το πουλί, που δεν είχε θέση ούτε να σταθώ στο τραπεζάκι; Τραβώ κι εγώ μια καρέγλα κοντά, ανεβαίνω πάνω, σπρώχνω δυνατά το σιδερικό, πάρ' το κάτω.

Μια και δυο, χώνω το πόδι μου μες στα κάγκελα. Το πουλί όλο έφευγε. Δαγκώνω και σπάζω τα σίδερα, και χάβω το πουλί. Μα τι πούμπουλο που στο έχουν, τα ευλογημένα! Είδα κι έπαθα να μαδήσω μερικά. Κατάπια, φοβούμαι, τα περισσότερα...

- Αφράτο, διέκοψα τρέμοντας γι' αυτόν. Ξέρεις τι έκανες; Το καναρίνι αυτό είναι του αφέντη. Ίσως να μη σου το είπε η μάνα σου. Μα πράματα του αφέντη, δεν κάνει να τ' αγγίζεις ποτέ.

- Γιατί δεν κάνει να τ' αγγίζω; ρώτησε.

- Γιατί είναι ξένα. Κλέβεις σαν τα παίρνεις. Με κοίταξε με απορία.

- Μα τότε γιατί τρως εσύ τη σούπα και το ψωμί που φέρνει ο Άλης; Αυτά δεν είναι του αφέντη σου;

Με μπέρδεψε τώρα και μένα. Βέβαια ήταν του αφέντη, αφού ο αφέντης τα έδινε του Άλη να μου τα φέρνει.

- Ναι... είπα. Μα... και βρίσκοντας ξαφνικά: Μα αυτά μου τα φέρνουν, μου τα σερβίρουν, μου τα χαρίζουν!

- Και μόνο όταν σου τα φέρνουν γίνονται δικά σου; ρώτησε όλο και πιο συλλογισμένος ο Αφράτος.

- Βέβαια!

- Μα τότε, γιατί είπε μια μέρα η κυρά σου της Άννας, πως πρέπει ο καθένας να φροντίζει μονάχος του τις δουλειές του και να μην τις φορτώνει στους υπηρέτες; Και ο Άλης δεν είναι υπηρέτης;

Τα λόγια του με μπέρδευαν όλο και περισσότερο.

- Πού τ' άκουσες; ρώτησα.

- Εδώ, στο περιβόλι σας.

- Δεν ξέρω, είπα νευριασμένος, ούτε πώς ούτε πότε το είπε η κυρά μου στην Άννα. Μα ξέρω πως θα φας ξύλο, που σκότωσες το καναρίνι και που στράβωσες το κλουβί.

Αλλά ο Αφράτος διαμαρτυρήθηκε:

- Δεν το πιστεύω, είπε. Η κυρά σου θα χαρεί που δούλεψα για να κερδίσω το πρόγευμα μου. Της Άννας το είπε την πρώτη φορά που ήλθα εδώ. Της είπε: «Πήγαινε συ να φέρεις ψωμί, δε θέλω να φορτώνεις τις δουλειές σου στους υπηρέτες». Και πήγε η Άννα μόνη της κι έφερε το ψωμί της. Και γύρισε κατά το σπασμένο κλουβί, να γλείψει το χυμένο νερό του δοχείου.

- Σου απαγορεύω να το αγγίξεις! του φώναξα. Κοντοστάθηκε και με κοίταξε. Τα μάτια του ήταν γεμάτα απορία και λύπη.

Τον λυπήθηκα κι εγώ.

- Καημένε Αφράτο, δε φταις και συ! είπα πιο μαλακά. Δεν ξέρεις εσύ από σπίτια, δεν ξέρεις από τρόπους, δεν έκανες, βλέπεις, ποτέ με αφεντικά.

- Το βλέπω, είπε ο Αφράτος. Και περισσότερο παρά ποτέ νιώθω πως το μόνο μέρος για μένα είναι η μοναχική κι έρημη ακρογιαλιά. Οι άνθρωποι έχουν πολύ μπερδεμένους νόμους.

Και σκύβοντας το κεφάλι, με το βαρύ του βήμα τράβηξε μελαγχολικά για την καγκελόπορτα, που είχε μείνει ανοιχτή, και βγήκε έξω. Ήμουν τόσο στενοχωρημένος, που δεν τον ακολούθησα. Καθισμένος πλάγι στο ξεχαρβαλωμένο κλουβί, συλλογίζομαι τη συμφορά μας, το ξύλο που θα έτρωγε ο φίλος μου, και, ποιος ξέρει, ίσως και να τον έδιωχναν για πάντα! Μα ο ευλογημένος πάλι, δε ρωτούσε πριν το κάνει;

Αισθάνομαι κι εγώ λιγάκι σαν ένοχος, γιατί τον είχα αφήσει να περιδιαβάσει μόνος στον κήπο, γνωρίζοντας πως ο κακομοίρης δεν είχε ανατροφή. Αυτός δεν είχε φυλάξει ποτέ σπίτι. Εγώ είχα φυλάξει. Αυτός δεν ήξερε πως δεν κάνει να κλέβει, ούτε ν' αφήνει άλλον να κλέβει. Εγώ το ήξερα. Και ήξερα πως όλα του αφέντη πρέπει ως το θάνατο να τα φυλάγω, το σπίτι, το στάβλο, το κοτέτσι, και αυτό ακόμα το χαλασμένο κλουβί, σαν το σκύλο του παππού, που ως το θάνατο φύλαγε το άδειο κρεβάτι...

Σα να σχίστηκε ξαφνικά το σκοτάδι, και να έλαμψε φως μπροστά μου. Τι κουτός! Μα τι κουτός που δεν το είχα συλλογιστεί πριν. Να η περίπτωση που γύρευα ν' αναδειχθώ! Να που ήλθε η ώρα να δείξω πίστη, αφοσίωση, ηρωισμό! Θα καθήσω εδώ, φυλάγοντας το άδειο κλουβί, όπως ο Κέρβερος φύλαξε το άδειο κρεβάτι. Να φυλάξω ώσπου να πεθάνω. Και κάθησα και φύλαξα. Και πέρασε πολλή ώρα.

Και ανέβηκε ο ήλιος ως τη μέση τ' ουρανού, κι εγώ φύλαγα ακόμα. Μα άρχισα να πεινώ, και θυμήθηκα τη σουύπα μου. Όπου νάναι θα τη φέρει ο Άλης, και θα τη βάλει κοντά στο σπιτάκι μου. Άρχισα να βαριέμαι. Φυσούσε και άνεμος, και σκορπούσε τα κίτρινα φτερά του καναρινιού, και χρειάσθηκε να τα κυνηγήσω και να τα φέρω πίσω, ακόμα και να τα σκεπάσω με το πόδι μου για να μην τα ξαναπάρει ο άνεμος.

Και η ώρα περνούσε, και κανένας δεν ήρχονταν να δει και να εκτιμήσει την πίστη και την αφοσίωση μου. Είχα αρχίσει ν' απελπίζομαι, όταν στο τέλος η πόρτα της τραπεζαρίας άνοιξε, και η Εύα βγήκε έξω. Την πρώτη στιγμή δε με είδε. Κοίταξε το τραπέζακι και φώναξε:

- Δεν είναι δω, Σωτήρη! Πού έβαλες το καναρίνι του κυρίου Περικλή;

Έβγαλα ένα κλαματάκι, για να τραβήξω την προσοχή της. Γύρισε, με είδε, κι έσμιξε τα χέρια της.

- Ω, Μάγκα! αναφώνησε.

Η φωνή της ακούστηκε μέσα. Ένα - ένα τα παιδιά βγήκαν στη βεράντα. Με είδαν, και, σαν την Εύα, έσμιξαν τα χέρια, και είπαν με την ίδια τραγική φωνή:

- Ω, Μάγκα

Εγώ κουνούσα καταχαρούμενος την ουρίτσα μου, και περίμενα επαίνους και χάδια. Μα κανένας δεν είπε τίποτα. Και

σα βγήκε ο Περικλής και με είδε, ούτε «ω, Μάγκα!» δεν είπε σαν τους άλλους. Παρά με τρεμάμενα χείλια μουρμούρισε:

- Ήταν το τελευταίο δώρο του παππού... Και σώπασε.

Βγήκε και η κυρία Βασιωτάκη, και καθώς με είδε με το πόδι πάνω στα φτερά, έσμιξε κι εκείνη τα χέρια και κοίταξε τον Περικλή. Δεν ξέρω γιατί θύμωσε έξαφνα τόσο πολύ. Έσκυψε, και, πρώτη φορά, με χτύπησε τρεις, τέσσερεις, πέντε φορές δυνατά στην πλάτη και στο κεφάλι. Το χεράκι της ήταν μικρό και ασυνήθιστο σε τέτοιες τιμωρίες. Όστε δε με πόνεσε πολύ. Μα ποτέ, καμιά προηγούμενη τιμωρία δε με πλήγωσε τόσο, όσο το ξύλο αυτό. Γιατί είπε:

- Κακέ Μάγκα! Άθλιε! Σα να μη σου δίνουν φαγί! Και βρήκες να φας αυτό το καναρινάκι!

Ήταν η πρώτη φορά που με άγγιζε αλλιώς, παρά για να με χαϊδέψει. Μα η αδικία της τιμωρίας αυτής μου σήκωσε το είναι μου. Και σα να μην έφθανε αυτό, πήρε το κεφάλι μου, και δυνατά μου έτριψε τη μύτη μέσα στα κίτρινα φτερουγάκια του καναρινιού, που μου γέμισαν τα ρουθούνια και μ' έπνιξαν.

- Το ξανακάνεις πια; Το ξανακάνεις; έλεγε και ξανάλεγε.

Από την αγανάκτηση μου έμπηξα τα κλάματα. Και τότε με παρέδωσε στον Άλη, με αυστηρά καυτά λόγια, που με πλήγωσαν περισσότερο και από το ξύλο. Χώθηκα μες στο σπίτι μου, βαθιά μέσα. Δεν ήθελα ούτε να δω κανένα, ούτε ν' ακούσω τον Άλη, που χαϊδευτικά με φώναζε να βγω έξω να

φάγω τη σούπα μου. Η αδικία των ανθρώπων μου φάνηκε ασήκωτη, ανυπόφορη.

Το καναρίνι δεν το είχα φάγει εγώ. Και όχι μόνο δεν το είχα φάγει, αλλά και κάθησα και φύλαξα τ' απομεινάρια του και το σπασμένο κλουβί, με πίστη και υποταγή αντάξια του Κέρβερου, που ψόφησε φυλάγοντας το άδειο κρεβάτι του πεθαμένου του αφέντη. Και για αμοιβή, με ξύλισε η κυρά μου, που δε με είχε δειρει ποτέ της. Και όμως, ήταν φως φανερό πως δεν είχα φάγει το καναρίνι. Αν, αντί να μου τρίψει τη μύτη μου μες στα φτερά, η κυρία Βασιωτάκη είχε σκύψει ως εκεί τη δική της μύτη, θα έβλεπε πως μύριζαν Αφράτο τα φτερά, και όχι Μάγκα! Κι έπειτα, πότε έφαγα εγώ πουλί; Σκότωσα παπάκια, είναι αλήθεια. Μα τάφαγα ποτέ; Αν ήμουν άνθρωπος, τέτοια λύπη είχα, που θα έχυνα δάκρυα.

Μα δεν είχα όρεξη, ούτε να ουρλιάσω ούτε να γαβγίσω. Κάθησα σιωπηλός, ακίνητος, θλιμμένος. «Φαντάσου όμως», έλεγα μέσα μου, «φαντάσου αν είχαν δει τον Αφράτο, τι ξύλο θάτρωγε αυτός!». Η σκέψη αυτή μου έφερε άλλες. Γλίτωσε αυτός το ξύλο. Και αυτός, που ήταν όλο κόκαλα, θα πονούσε περισσότερο από μένα. Και αυτός, που ήταν τόσο δυστυχισμένος, θα λυπόταν περισσότερο και από μένα. Καλά τουλάχιστον και γλίτωσε... Και λίγο - λίγο ησύχασε η αναστατωμένη μου καρδιά.

Κάποιος έπρεπε να φάγει ξύλο, μιας και σκοτώθηκε το καναρίνι. Ε, πάλι καλύτερα εγώ παρά ο Αφράτος...

Μου φάνηκε πως με μεγάλωσε ξαφνικά αυτή η σκέψη. Αισθάνθηκα καλός, ωραίος, αξιαγάπητος. Είχα φάγει ξύλο για να γλιτώσω έναν άλλο. Είχα θυσιαστεί για άλλον. Με συγκίνησε η καλοσύνη μου. Και, σιγά - σιγά, η συγκίνηση έγινε χαρά. Και όσο πήγαινε, η ευχαρίστηση μου μεγάλωνε. Και ξέχασα την αδικία των ανθρώπων. Φουσκωμένος, παρηγορημένος, χαρούμενος, βγήκα από το σπιτάκι μου, βρήκα τη σούπα μου και την έφαγα, γλείφοντας και το τελευταίο ψιχουλάκι ψωμιού, και το τελευταίο σπυρί ρυζιού.

ΚΕ'. Το μυστικό του Βασίλη

Πέρασε καιρός, και ξαναμπήκα στις συνήθειες τις καθημερινές, που είχα προτού ξεκόψω από τ' αφεντικά μου, πριν γνωρίσω τη ζωή έξω από τα κάγκελα του περιβολιού. Ξαναβρήκα ανάλλακτα τα παιχνίδια των παιδιών, το σιωπηλό χάδι του Βασίλη, τη γρίνια της Ντέιζης, τη φιλία του Μπόμπη, τη συντροφιά της Αστέρως και του Κεχαγιά, όπου προστέθηκε τώρα και ο Σωκράτης. Μα ο Αφράτος δεν ξαναγύρισε πια. Πολύν καιρό τον περίμενα. Παραμόνευα κοντά στην πόρτα, έχωνα τη μύτη μου ανάμεσα στα κάγκελα, μήπως και πάρει το μάτι μου την κοκαλιάρικη μορφή του σε κανένα παράδρομο. Τίποτα.

Ο Αφράτος δεν ξαναγύρισε πια.

Για μέρες μού έλειψε πολύ, αν και στις φίλιες μου και στις αγάπες μου είχε προστεθεί τώρα και ο Περικλής. Αυτόν τον αγάπησα πολύ, όσο και τον Λουκαδάκο μου. Κι εκείνος μου το ανταπέδιδε. Και συχνά, σαν έβγαινε, μ' έπαιρνε μαζί του σανάμουν παλιός του φίλος. Καταγίνονταν πολύ μαζί μου. Μου μάθαινε καινούρια πράματα. Λ.χ. μου έδινε να μυρίσω

ένα μαντίλι ή ρούχο, και, αφού το έκρυβε, έπρεπε εγώ, με τη μυρωδιά, να το βρω. Ή κρύβουνταν ο ίδιος στο περιβόλι, και με μάθαινε να καταλαβαίνω από πού φυσούσε ο αέρας που θα μου έφερνε τη μυρωδιά του, να τον ανακαλύψω. Μου μάθαινε να μη γαβγίζω χωρίς αιτία, να κάνω τον ψόφιο, να φυλάγω και να κυνηγώ σιωπηλά. Και μου μάθαινε να καταλαβαίνω, χωρίς λόγια, μ' ένα νόημα ή ένα βλέμμα, τι ζητούσε από μένα.

Όλα αυτά μ' άρεζαν και μ' ενδιέφεραν πολύ. Κι έλεγε κείνος πως είμαι ξυπνός σκύλος.

Είχα ξαναβρεί τις συνήθειες όλες του σπιτιού, όπως τις είχα αφήσει, την τάξη, την πάστρα, τα λουτρά μου τα καθημερινά, την τροφή μου την περίσσια, τη βολή και την πολυτέλεια του σπιτιού μας, μαζί και τις γνώσεις της Γιαγιάς, που δε με ξάφνιζαν ποτέ σαν που με ξάφνιζαν οι γνώσεις του Αφράτου, και που ταίριαζαν τόσο καλά με την εύκολη καθημερινή μου ζωή και με όσα θυμούμουν από τις πρώτες μου εντυπώσεις. Και λίγο - λίγο ξέχασα τον Αφράτο. Μα από τη ζωή μου στην ξενιτιά, και από τις σχέσεις μου με τον ερημίτη της ακρογιαλιάς, κάτι μου έμεινε: η συνήθεια να σκέπτομαι και να ζυγίζω αυτά που έβλεπα, με την επιείκεια που είχε πάντα στις κρίσεις του ο πεινασμένος, κοκαλιάρης και απολίτιστος φίλος μου της ερημιάς. Κι έτσι, σαν ξαναείδα τον Βρασίδα μια μέρα, και ζήτησε αυτός να μου δώσει μια κλωτσιά, δεν του ρίχθηκα να τον δαγκάσω, παρά ξέφυγα την κλωτσιά και πήγα παρακάτω.

- «Τι να τον κάνεις;», συλλογίστηκα. «Είναι μονάχα άνθρωπος. Και σκέπτεται αλλιώςτικά από μένα».

Και με τη Ντέιζι είχα περισσότερη υπομονή.

- «Τι να την κάνεις;», έλεγα. «Είναι άλογο, και σκέπτεται αλλιώςτικά από μένα».

Με τον Σωκράτη έκανα συχνά παρέα. Με είχε ξεφοβηθεί και σαν πήγαινα κοντά του δεν παραμέριζε πια, παρά έσκυβε το κεφάλι του και χάιδευε σιγά τη γούνα μου με τα μεγάλα άκακα δόντια του. Είχαν γιάνει οι πληγές του, του είχε βγάλει ο Περικλής τους επιδέσμους, και είχε γίνει, σε λίγες μέρες, ένα παχύ περιποιημένο ωραίο γαϊδουράκι, που σου έκανε όρεξη να το χαϊδέψεις.

Μα οι μεγάλες του φιληνάδες ήταν οι δίδυμες. Του είχαν βάλει μια καινούρια κόκκινη σέλα, και μες στο περιβόλι τον καβαλίκευε πότε η μια, πότε η άλλη, πότε και οι δυο μαζί, και τότε έτρεχε, έτρεχε ο Σωκράτης, δεν είχε περιορισμό. Δεν είχε ανάγκη από κεντρίσματα για να τρέξει σ' όλους τους δρόμους του κήπου.

- Δε σε κουράζουν, οι δυο μαζί; τον ρωτούσα, πηλαλώντας πλάγι του.

- Μπα, είναι τόσο λαφριές! μου απαντούσε. Κι έπειτα τις αγαπώ τόσο πολύ και τις δυο, δεν τις ξεχωρίζω τη μια από την άλλη.

Μα μια φορά πήγε να τον καβαλικάψει η Ματμαζέλ. Και, ξαφνικά, ο υπομονητικός Σωκράτης έγινε κακός. Πήγε κι έφερε

όλο το δέρμα της πλάτης του σε μίαν άσχημη ανατριχίλα, κι έγγειρε η σέλα, και παρ' την κάτω τη Ματμαζέλ.

- Γιατί τόκανες αυτό; τον ρώτησα καθώς τον πήγαιναν στο στάβλο του για να τον ξεσαμαρώσουν.

- Γιατί, μου αποκρίθηκε με τον ήσυχο πάλι και υπομονητικό του τρόπο, μυρίζει ξενικά. Δεν είναι από το σινάφι του σπιτιού.

Αχ, πώς τον κατάλαβα! Κανένας, σαν και μένα, δεν μπορούσε να νιώσει τόσο καλά, πόσο δυσάρεστη είναι η ξένη μυρωδιά μέσα στο γνωστό μας περιβάλλον. Έτσι, αντιπαθούσα τόσο το σιορ-Αμπρουζή και τον Βρασίδα (όχι τόσο την κυρία Σαρδελίδη, που ήταν αδελφή της κυράς μου, από το ίδιο σόι), αντιπαθούσα τη Ματμαζέλ και τη Μις, που και οι δυο μύριζαν ξενικά.

Μα ας είναι! Αυτά δεν τα καταλαβαίνετε σεις οι άνθρωποι. Τα λέγαμε όμως συχνά με τον Σωκράτη και τον καλό μου φίλο τον Μπόμπη, που και αυτός με καταλάβαινε, αν και δε συμμερίζονταν, έτσι καλός που ήταν, τις αντιπάθειες μου. Είχα ξαναβρεί λοιπόν όλα στο σπίτι όπως τα είχα αφήσει. Και όμως, η ατμόσφαιρα είχε αλλάξει.

Είχε μπει στο σπίτι ένα επαναστατικό στοιχείο. Ο Περικλής. Ο Περικλής ήταν μαθημένος αλλιώς από τα παιδιά μας. Από μικρός είχε ζήσει μόνος με τον παππού του, που, απ' όσα έλεγαν, πρέπει να ήταν ο ίδιος μεγάλος και αδάμαστος επαναστάτης. Από κληρονομιά και ανατροφή, ο Περικλής είχε μάθει να λέγει μονάχα ό,τι σκέπτονταν και όλα

όσα σκέπτονταν. Τους ξένους δεν τους αγαπούσε και αυτός. Τους έλεγε «βαρβάρους». Και ό,τι ήταν ελληνικό, το λάτρευε με πάθος. Από τις πρώτες μέρες τα χάλασε και με τη Μις και με τη Ματμαζέλ. Μια μέρα που είχε φορέσει μια καινούρια μαύρη φορεσιά καλοκομμένη, το παρατήρησε η Μις. Και αφού τον κοίταξε από πάνω ως κάτω, είπε με το συνηθισμένο ακατάδεχτο ύφος της:

- Παράξενο! Μα πραγματικώς, το Κρητικόπουλο ο Περικλής, που δε βγήκε από το νησί του, φορεί τα πολιτισμένα ρούχα της Δύσης σα να ήταν γιος Άγγλου τζέντλμαν!

Δεν ταραχθηκε καθόλου ο Περικλής. Της αποκρίθηκε ήσυχα:

- Γιατί είναι παράξενο; Εμείς ήμασταν ήδη κουρασμένοι από πολιτισμό, όταν οι Άγγλοι τζέντλμεν, ντυμένοι προβιές, κυνηγούσαν ακόμα αρκούδες στα δάση σας.

Θύμωσε η Μις, και πήρε την ομπρέλα της κι έφυγε χωρίς να του ξαναμιλήσει.

- Αχ, Περικλή! αναφώνησε η Λίζα. Τη θύμωσες και δε θα σου το συγχωρήσει ποτέ!

- Ας θύμωσε, αποκρίθηκε ο Περικλής. Άλλη φορά θα το σκεφθεί πριν μου σερβίρει παρατηρήσεις προσβλητικές.

Ήταν ευγενέστατος με όλους όσο δεν τον πείραζαν. Μα τη στιγμή που άγγιζαν τη λατρεία του για ό,τι ήταν ελληνικό, γίνονταν επιθετικός, ακόμα και αυθάδης. Κι έβρισκε πάντα κάτι τσουχτερό να πει. Έτσι, τη μέρα που τον πείραξε η

Ματμαζέλ, της αποκρίθηκε τόσο απότομα, που εκείνη άρχισε τα κλάματα. Η αλήθεια είναι πως η Ματμαζέλ τον πείραξε πολύ. Μιλούσαν για πολέμους και ηρωισμούς, και είπε ο Περικλής πως ο παππούς του, γέρος πια, κοντά ενενήντα χρονών, πολέμησε στο Ακρωτήριο της Κρήτης, στα '97. Και είπε η Ματμαζέλ:

- 'Ωστε έζησε, ο κακομοίρης, να δει και αυτή την ντροπή!

Αυτή τη φορά κοκκίνισε ο Περικλής και είπε:

- Ο πόλεμος στην Κρήτη ήταν ένδοξος.

Ο Λουκάς, συγχισμένος, πρόσθεσε:

- Και ο Πατέρας πολέμησε στα ' 97, και πληγώθηκε μάλιστα.

- Μήπως στο Βελεστίνο; ρώτησε ειρωνικά η Ματμαζέλ. Γιατί όλο για το Βελεστίνο και τον Σμολένσκη μού κουβεντιάζετε. Αλλά τη Λάρισα και το αίσχος της, τα ξεχνάτε! Είπα πως θα τη δείρει ο Περικλής!

- Πιστεύω πως και σεις θα προσπαθείτε να ξεχάσετε το Μετς και το Σεντάν, της είπε.

Η Ματμαζέλ χλώμιασε.

- Τι σχέση έχει; έκανε.

- Καμιά. Γιατί ενώ εμάς, μια φούχτα πατριωτών, μας έδεναν τα χέρια πέντε Μεγάλες Δυνάμεις στην Κρήτη, και μας βομβάρδιζαν με τα γενναία τους καράβια, σκοτώνοντας γυναικόπαιδα και καλόγριες, εσάς, στον τελευταίο σας

πόλεμο, ο αυτοκράτορας σας παραδίνονταν στο Σεντάν, και ο στρατηγός σας ο Μπαζέν παρέδιδε το Μετς αμαχητί στους Γερμανούς, σε ολιγάριθμο στρατό, με δύναμη εκατόν εβδομήντα χιλιάδων αντρών.

Η Ματμαζέλ είχε σηκωθεί έξω φρενών.

- Είσαι χοντροειδέστατος! του φώναξε.

- Νομίζετε πως όσα μας είπατε ήταν ευγενικά; ρώτησε ο Περικλής.

Εκείνη έκλαιγε.

- Είσαι κακοαναθρεμμένος και πρόστυχος, του είπε. Και θα το πω του θείου σου.

- Θα το επιθυμούσα, αποκρίθηκε ο Περικλής.

Μα δεν το είπε αυτή. Μόνο το διηγήθηκε της Εύας ο Λουκάς, κι εκείνη αγκάλιασε τον Περικλή και του είπε:

- Μας εκδίκησες όλους, Περικλή!

Και από τότε, ο Περικλής είχε, στα μάτια των παιδιών, μιαν αίγλη που δεν την είχε ούτε ο Μήτσος. Είχε περάσει ο χειμώνας σχεδόν χωρίς βροχή εκείνο το χρόνο. Και άρχισαν τα χαμσίνια, οι ζεστοί άνεμοι της ερήμου, που στην Αίγυπτο φυσούν από τα μέσα Φεβρουαρίου και το Μάρτιο.

Εκείνες τις μέρες ήταν η Ντέιζη όλο γκρίνια και κακία. Ήταν ανυπόφορη. Ένα πρωί, ξύπνησα μ' έναν πάταγο μεγάλο. Έβρεχε κι έπεφτε χαλάζι που χτυπούσε το σπιτάκι μου σα σκερπανάκια.

- Ε, συλλογίστηκα, θα χαρεί σήμερα η κερασθενόχωρη. Και μες στις βροντές της Θύελλας, έτρεξα στο στάβλο.

- Ε, Ντέιζη, της φώναξα, είσαι ευχαριστημένη; Να η βροχή που ξαναγύρισε, να και η δροσιά που τόσο λαχταρούσες.

- Ναι, ωραία δροσιά! είπε η Ντέιζη. Με αυτό το χαλάζι θα γλιστρούν οι δρόμοι, και αλίμονο μας! Αν δε σπάσομε σήμερα τα πόδια μας...

- Μα, καημένη Ντέιζη, ούτε βραστή δε σε βρίσκει κανείς ούτε ψητή! αναφώνησε η Αστέρω.

- Και γιατί να είμαι βραστή και ψητή; ανταποκρίθηκε η Ντέιζη θυμωμένη. Θα μου πεις τάχα πως είναι τόπος πολιτισμένος τούτος; Ακούστηκε ποτέ ασφαλτωμένοι δρόμοι με βροχή, για άλογα που πήραν βραβεία και που έχουν περγαμηνές...

Μου ήλθε ο παλιός μου πειρασμός, να της πω κάτι τσουχτερό. Μα θυμήθηκα το σπασμένο αμάξι της άλλης φοράς και βγήκα έξω.

- Κάλλιο η βροχή, σκέφθηκα, παρά καινούριες ζημιές. Από μακριά, είδα τον Βασίλη σκυμμένο απάνω σε μια τριανταφυλλιά μικρή, που την είχε λυγίσει το χαλάζι. Γύρευε να την υποστηρίξει, δένοντας με ξερό χόρτο τον κορμό της σε μια γερή βέργα μπηγμένη στο χώμα.

Φυσούσε δυνατός άνεμος, που δυσκόλευε τη δουλειά του. Την ίδια ώρα ακούστηκε το κουδουνάκι του Βούλγαρου γαλατά, που γύριζε μες στο δρόμο μας. Σταμάτησα, γιατί ήξερα πως, μόλις το ακούσει, ο Βασίλης θα παρατούσε τη δουλειά του και θα έφευγε, ιδίως που βρίσκονταν κοντά στην πόρτα του κήπου, και θα περνούσε πλάγι του ο γαλατάς. Τωόντι, ο Βασίλης έκανε να παρατήρει το φυτό. Μα φύσηξε ο άνεμος και λύγισε την τριανταφυλλιά, με κίνδυνο να σπάσει το λεπτό της κορμό. Και ξαναγονάτισε ο Βασίλης να τη δέσει.

Στάθηκε το αμαξάκι, και πηδώντας κάτω, πήρε ο γαλατάς έναν τενεκέ γάλα και μπήκε στο περιβόλι. Είδε τον Βασίλη σκυμμένο, μούσκεμα, κάτω από τη βροχή, και σταμάτησε, γέλασε ειρωνικά και του πέταξε μια βρισιά βουλγάρικη. Τι γίνηκε τότε, δεν πρόφθασα να το καλοκαταλάβω.

Σ' ένα δευτερόλεπτο βρέθηκε ο γαλατάς χάμω, το γάλα του χυμένο στις λάσπες, και ο Βασίλης από πάνω του. Τι ξύλο έπεσε! Θεέ μου! Ποτέ μου δεν είδα γροθιές να πέφτουν με τέτοια ορμή. Και όταν σηκώθηκε ο Βασίλης, του είπε περιφρονητικά:

- Σήκω, παλιοβούλγαρε, και σα σ' αρέσει, ξανάρχισε.

Ο άλλος έμεινε ακίνητος, βογγώντας μες στις λάσπες. Είχε ανοίξει η μύτη του, και το αιματωμένο του πρόσωπο ήταν κατακόκκινο και πρησμένο από τις γροθιές. Χωρίς βία, έσκυψε τότε ο Βασίλης πλάγι στην τριανταφυλλιά, και την έδεσε με προσοχή στο ξύλο. Δούλευε ήσυχα, σα να μην είχε γίνει

τίποτα ασυνήθιστο. Μόνο που έτρεμαν λίγο τα χέρια του. Ύστερα, μάζεψε τα εργαλεία του και πήγε στην κάρμαρα του.

Τότε σηκώθηκε και ο Βούλγαρος, πήρε τον τενεκέ του μουρμουρίζοντας και βρίζοντας, και πήγε στην κουζίνα. Μεγάλο κακό γίνηκε στο σπίτι, όταν είδαν το Βούλγαρο γαλατά αιματωμένο, γεμάτο λάσπες, και όταν μαθεύτηκε πως τον έδειρε ο Βασίλης, και πως ζήτησε, λέγει, να τον δολοφονήσει.

Πολλά λόγια και κουσκουσουριές ανταλλάχθηκαν στην κουζίνα. Άλλος είπε πως έκανε άσχημα ο Βασίλης να δείρει, χωρίς λόγο, ξένον άνθρωπο. Άλλος πως καλά του έκανε, γιατί ήταν αυτός «Βούλγαρος γουρουνομύτης» που «ήθελε ξεπάστρεμα σαν όλους τους συντοπίτες του». Και άλλος πως «για να τον δείρει ο Βασίλης, κάποιαν αιτία θα είχε».

Φούσκωνε, φούσκωνε η διήγηση, ο καθένας πρόσθετε και από κάτι. Και όταν έφθασε η ιστορία στ' αφεντικά, είχε πάρει διαστάσεις μεγάλες και χρωματισμούς άγριους. Μόνος ο Βασίλης δεν ακούουνταν ούτε φαίνονταν. Κλεισμένος στην κάρμαρα του, δεν είχε δει κανένα. Ώσπου κατέβηκε ο αφέντης από την κάρμαρα του, και του μήνυσε πως θέλει να του μιλήσει. Λίγο πιο χλωμός, αλλά ήσυχος σαν πάντα, πήγε ο Βασίλης στη βιβλιοθήκη όπου τον ακολουθήσα κι εγώ. Ο αφέντης κάθονταν στο γραφείο του.

- Τι μαθαίνω, Βασίλη; είπε αυστηρά. Μέσα στο περιβόλι μου έδειρες το γαλατά;

- Μάλιστα, Κύριε, αποκρίθηκε ο Βασίλης.

- Έχεις κανένα λόγο; Σε πείραξε; Σε χτύπησε;

- Όχι, Κύριε.

- Έτσι, χωρίς λόγο, τον έδειρες, σχεδόν τον σκότωσες; Μα δεν ξέρεις πως είμαστε σε ξένον τόπο; Πως οι νόμοι απαγορεύουν χειροδικίες; Πως μπορεί να έλθει αμέσως η αστυνομία να σε συλλάβει; Πως θα ντροπιαστούμε...

- Το ξέρω, Κύριε, διέκοψε ο Βασίλης. Γι' αυτό θέλω να σ' ευχαριστήσω για όλα τα καλά που μου έκανες και να σου δώσω την παραίτηση μου.

- Τι λες τώρα, Βασίλη;

- Αν είναι να με συλλάβουν, ας με συλλάβουν αλλού, Κύριε, όχι στο σπίτι σου.

Ο αφέντης τον κοίταξε με απορία.

- Και πού θα πας; ρώτησε.

- Όπου νάναι, Κύριε... Θα βρω μια κάμαρα.

- Μα, Βασίλη, τι σ' έπιασε; είπε νευριασμένος ο αφέντης. Σε ξέρω ήσυχο και καλό άνθρωπο. Πού σου ήλθε να τον χτυπήσεις έτσι αυτόν; Κάτι θα σου έκανε, κάτι θα σου είπε...

- Όχι. Μόνο μ' έβρισε.

- Και γι' αυτό πήγες να τον σκοτώσεις; Ήταν τόσο βαριά η βρισιά;

- Ήταν. Μα άλλος είναι ο λόγος. Τον έδειρα γιατί ήταν Βούλγαρος, και από Βούλγαρο δεν ανέχομαι τίποτα.

Μια στιγμή δε μίλησε ο αφέντης. Κοίταζε τον Βασίλη, που είχε ακουμπήσει το χέρι στο γραφείο, και το χέρι αυτό έτρεμε. Τον κοίταζα κι εγώ στο πρόσωπο, και είδα πως και τα χείλια του επίσης έτρεμαν. Απότομα, γύρισε και βγήκε από την κάμαρα. Ο αφέντης πήγε στην τραπεζαρία, όπου η κυρία Βασιωτάκη σεργιάρει τον πρωινό καφέ. Ήταν μαζεμένοι εκεί, ο Μήτσος, η Εύα, ο Περικλής και τα παιδιά.

- Γιατί λοιπόν τον έδειρε το γαλατά; ρώτησε η κυρά μου, που το έπαιρνε πολύ βαριά, να πειράξουν ξένο στο σπίτι της.

- Είναι περίεργος άνθρωπος αυτός ο Βασίλης, είπε συλλογισμένος ο αφέντης. Κάτι έχει αυτός, που δεν το λέγει.

- Μα γιατί τον έδειρε; Δε σου το είπε;

- Όχι! Τον έβρισε, λέγει, ο γαλατάς. Μα σαν τον ρώτησα τι του είπε, για να τον θυμώσει τόσο, αν ήταν βαριά η βρισιά, μου αποκρίθηκε πως τον έδειρε γιατί είναι Βούλγαρος. Και από Βούλγαρο, λέγει, αυτός δεν ανέχεται τίποτα.

- Μα καλά, είπε στενοχωρημένη η κυρά, έτσι θα δέρνει τον κόσμο κάθε φορά που δεν ανέχεται κάτι; Κι εγώ δεν το ανέχομαι αυτό.

- Δε θα έχεις να το ξανανεχθείς. Μου έδωσε την παραίτηση του, ο κακομοίρης!

- Αχ, όχι, Πατέρα! αναφώνησε η Εύα. Είναι τόσο καλός άνθρωπος!

- Μα κι εγώ γι' αυτό απορώ, πώς παραφέρθηκε έτσι, που είναι τόσο καλός άνθρωπος! Δε θέλησε όμως να μου δώσει καμιάν εξήγηση.

- Μην είναι Μακεδόνας ο Βασίλης; ρώτησε ο Περικλής.

- Ναι, είναι! αποκρίθηκε ο Λουκάς.

- Ε, μα τότε εξηγείται ο θυμός του αν τον έβρισκε ο Βούλγαρος.

- Το φυλετικό μίσος; Λες να είναι τόσο δυνατό; ρώτησε η Εύα.

- Πρέπει κάτι σοβαρό να έχει εναντίον του γαλατά, και που δεν το λέγει, επανέλαβε ο αφέντης.

- Θα τον ρωτήσω εγώ, είπε ο Μήτσος.

Και σηκώθηκε και βγήκε έξω, και πήγε ίσια στην κάμαρα του Βασίλη. Τον κυνήγησα, κι έφθασα την ώρα που άνοιγε την πόρτα του περιβολάρη. Τον βρήκαμε που κάθονταν στο ξύλινο τραπέζι του, κι έκανε λογαριασμούς.

- Τι είναι αυτά που ακούω; Θα φύγεις, Βασίλη; ρώτησε ο Μήτσος.

Ο Βασίλης σηκώθηκε μεμιάς.

- Μάλιστα, κύριε Μήτσο.

- Και γιατί;

- Για να μην έχετε φασαρίες με την αστυνομία, αν παραπονεθεί αυτός.

Το «αυτός», το είπε με τέτοιο μίσος, που ξιπάστηκα.

- Μπα, δε θα παραπονεθεί, γιατί θα πεις εσύ πως σ' έβρισε, είπε ο Μήτσος.

- Δε θα το πω, κύριε Μήτσο, γιατί δεν τον έδειρα γι' αυτό. Τον έδειρα γιατί είναι Βούλγαρος.

- Καλά το κατάλαβα πως έχεις κάτι εναντίον του. Μα τι είναι; Τι σου έκανε;

- Αυτός τίποτα. Μα δεν παν τα χνώτα μας μαζί. Ο Μήτσος πήρε μια καρτέλα και κάθησε.

- Κάτι άλλο έχεις. Πες μου το, Βασίλη. Και πρώτον, παράτα τους λογαριασμούς σου. Να ξέρεις πως δεν έχεις να φύγεις.

- Θα φύγω, κύριε Μήτσο. Γιατί αν τον ξαναδώ, πάλι θα τον σπάσω στο ξύλο.

- Του έχεις λοιπόν μίσος;

- Και βέβαια του έχω. Αυτουνού και όλης του της φυλής. Μου σκότωσαν ό,τι είχα. Και μου πήραν το παιδί μου.

- Ο γαλατάς; αναφώνησε ο Μήτσος.

- Αυτός ή ο αδελφός του ή ο εξάδελφος του ή κάποιος δικός του. Όλοι οι Βούλγαροι ένα είναι. Θηρία.

Μιλούσε χαμηλόφωνα και αργά. Μα η φωνή του δονούσε κι έτρεμε. Ο Μήτσος τον κοίταξε σαστισμένος.

- Σου πήραν το παιδί σου;... Ποιος σου το πήρε; ρώτησε.

- Δεν ξέρω. Αν το ήξερα, θα τον είχα σφάξει. Μα δεν ξέρω.

- Και πού είναι το παιδί σου;

- Δεν ξέρω.

- Τι φρίκη! αναφώνησε ο Μήτσος. Μα πες μου! Πώς σου το πήραν; Από πού; Τι έγινε;

- Ήμουν στο βουνό με τον Αρχηγό. Το ξέραν αυτοί, και θέλανε να τον πιάσουν τον Αρχηγό. Και θέλανε να μας σκορπίσουν. Και μου μήνυσαν πως αν δεν τον αφήσω και δεν κατέβω στο χωριό, θα χαλάσουν το σπίτι μου. Μα έμεινα με τον Αρχηγό. Και μου το χάλασαν.

- Ποιος ήταν ο αρχηγός σου;

- Ο Καπετάν Ζέζας. Ο Μήτσος αναπήδησε.

- Ο Μίκης Ζέζας; Ήσουν με τον Μίκη Ζέζα; Εσύ;

- Ναι. Τον ακολούθησα τη δεύτερη φορά που βγήκε στη Μακεδονία.

- Και παραβρέθηκες στο θάνατο του;

- Ξεψύχησε στα χέρια μου.

- Τι λες; Έλα στο σπίτι. Θέλω να τα πεις όλα αυτά του Πατέρα.

Ταραγμένος βγήκε ο Μήτσος από την κάμαρα, και με μεγάλα βήματα τράβηξε για το σπίτι. Με δυο πήδους ανέβηκε τη σκάλα της βεράντας και μπήκε στην τραπεζαρία. Τον ακολούθησα.

- Πατέρα, είπε με συγκίνηση. Ξέρεις ποιος είναι ο Βασίλης; Είναι ένα από τα παλικάρια του Μίκη Ζέζα.

Το ταβάνι αν είχε πέσει, δε θα ξάφνιζε όλους τόσο.

- Του Μίκη Ζέζα! Ο Βασίλης!

- Μακεδονομάχος, αυτός!

- Αυτός ο αγαθός άνθρωπος!

- Ο απείραχτος υπομονητικός Βασίλης! Όλοι μαζί μιλούσαν.

Ο αφέντης ακούμπησε στο τραπέζι την εφημερίδα που διάβαζε.

- Αντάρτης ο Βασίλης; Αυτός ο ήσυχος σιωπηλός άνθρωπος; είπε σαστισμένος.

- Ήσυχος δεν είναι καθόλου, αποκρίθηκε ο Μήτσος. Αν τον άκουες να λέγει όσα μου είπε...

- Τι σου είπε; ρώτησε αναμμένος ο Περικλής.

- Δεν πρόφθασε να μου πει πολλά, μα έτρεμε που μου μιλούσε.

- Ήταν μαζί με τον καπετάν-Ζέζα σαν πέθανε; ρώτησε όλο και πιο ταραγμένος ο Περικλής.

- Ναι, ήταν.

- Και τι είπε; Τι σου είπε;

- Δεν πρόφθασε να μου τα διηγηθεί, γιατί ήλθα να σε φωνάξω, Πατέρα.

Ο Περικλής δε στάθηκε ν' ακούσει άλλο. Σηκώθηκε και βγήκε έξω. Μα ο Μήτσος δεν τον παρατήρησε, κι εξακολούθησε:

- Θα θέλεις βέβαια να του μιλήσεις, Πατέρα. Είναι, φαίνεται, παντρεμένος. Μα του πήραν, λέγει, το παιδί του.

- Ποιος του το πήρε;

- Οι Βούλγαροι.

- Του πήραν το παιδί του οι Βούλγαροι; Πώς;

- Δεν ξέρω. Μα πρέπει να του μιλήσεις, Πατέρα.

- Τι φοβερό! μουρμούρισε η κυρία Βασιωτάκη. Τι φρίκη!
Ο Μήτσος γύρισε σ' εκείνη.

- Ξέρεις, Μητέρα; Είμαστε πολύ επιπόλαιοι, να έχουμε τόσον καιρό Βούλγαρο γαλατά, ύστερα από όσα μας κάνουν οι Βούλγαροι στη Μακεδονία, είπε. Και να επιβάλλομε σ' αυτό τον άνθρωπο την καθημερινή οδύνη, να βλέπει τον εχθρό του να μπαίνει φιλικά, πρωί και βράδυ, στο σπίτι μας!

- Έχεις δίκαιο, παιδί μου. Μα ποιος το ήξερε πως ήταν Μακεδόνας ο Βασίλης!

- Ο Λουκάς το ήξερε, είπε η Εύα.

- Κι εμείς το ξέραμε, η Λίζα κι εγώ, είπε η Άννα. Μας το είχε πει τη μέρα που ήλθε η Γιαγιά, σαν ετοιμάζε το πανέρι με τα λουλούδια, κι εμείς τον βοηθούσαμε.

- Μα έστω, δεν το ξέραμε, διέκοψε ο Μήτσος. Μήπως εμείς δεν είμαστε Έλληνες; Πώς ανεχθήκαμε τόσον καιρό να παίρνομε γάλα από Βούλγαρο;

- Δεν τον πήραμε τώρα, τον έχομε τόσα χρόνια, πολύ πριν αρχίσουν οι αγώνες στη Μακεδονία, αποκρίθηκε η κυρία Βασιωτάκη. Και μας υπηρέτησε πάντα καλά, πρέπει να το πω. Το γάλα του είναι ανόθευτο, και οι λογαριασμοί του πάντα σωστοί.

- Τι σημαίνουν όλα αυτά; έκανε νευριασμένος ο Μήτσος. Παραζούμε μακριά από τον τόπο μας, εδώ. Και καλά όσο δεν ξέραμε τι γίνουσαν στη Μακεδονία. Μα τη στιγμή που ο θάνατος του Μίκη Ζέζα μας άνοιξε τα μάτια, μας ξύπνησε από το βαθύ μας ύπνο, έπρεπε να διώξομε το Βούλγαρο από το σπίτι μας.

- Έπρεπε, επεκύρωσε ο αφέντης.

- Μη μου το λες τώρα, καημένη Γιώργο! αναφώνησε η κυρία Βασιωτάκη. Τόσον καιρό, γιατί δεν έλεγες τίποτα;

- Γιατί, σαν και σένα, δεν το συλλογίστηκα ποτέ.

- Κανένας μας δεν το συλλογίστηκε, είπε η Εύα, ούτε συ, Μήτσο. Τώρα, η ιστορία του Βασίλη μας ξαναξυπνά πάλι, όπως μας τάραξε πρόπερσι η ξαφνική είδηση πως σκότωσαν τον Μίκη Ζέζα.

- Έπειτα, είναι εύκολο να κατακρίνετε, σεις οι άντρες, είπε η κυρία Βασιωτάκη. Μα εμείς οι νοικοκυρές έχομε όλες τις ευθύνες του σπιτιού και της υγιεινής. Αν δεν πάρω το γάλα

του Βουλγάρου, ποιο θα πάρω; Το έχει μονοπώλιο, το ξέρετε, αφού δεν έχει εδώ Έλληνα γαλατά, και από Αραπάδες, μόνο βρωμισμένο και νοθευμένο γάλα μπορείς να βρεις. Το ξέρετε και αυτό.

- Πάρε αγελάδα δική σου, Μητέρα, είπε ο Μήτσος, μα μη βάζεις στο σπίτι σου Βούλγαρο.

- Και αυτή θα είναι η λύση, επεμβήκε και είπε ο αφέντης. Μα πες μου, Μήτσο, τι σου είπε για το παιδί του ο Βασίλης; Πού το είχε;

Ο Μήτσος επανέλαβε τα λόγια του Βασίλη, και καινούρια επιφωνήματα πήγαν και ήλθαν.

- Του το μήνυσαν λοιπόν πως θα του πάρουν το παιδί;

- Και δεν πήγε, για να μείνει με τον Αρχηγό του!

- Μα πώς; Δεν τον έστειλε ο Αρχηγός του;

- Και πώς του το πήραν το παιδί; Με ποιον ήταν; Μα ο Μήτσος δεν ήξερε.

- Και θέλω να μου τα πει. Είναι δράμα ολόκληρο. Θέλεις, Πατέρα, να πάμε να του μιλήσεις;

- Πάμε, είπε ο αφέντης. Και σηκώθηκε με τον Μήτσο.

- Να έλθω κι εγώ μαζί, Πατέρα; παρακάλεσε ο Λουκάς.

- Έλα. Ελάτε και σεις, Άννα - Λίζα. Αυτές είναι ιστορικές σελίδες, που πρέπει και σεις να τις ξέρετε, αποκρίθηκε ο αφέντης.

Και μαζί κατέβηκαν στον κήπο.

ΚΣΤ'. Μίκης Ζέζας

Τα μικρά πήγαιναν εμπρός, βιαστικά. Μα σαν έφθασαν στο σπίτι του Βασίλη, σταμάτησαν απέξω. Η πόρτα ήταν ανοιχτή, και η φωνή του Βασίλη ακούονταν, ήσυχη, άχρωμη, μονότονη.

Μέσα κάθουνταν ο Περικλής σ' ένα σκαμνί, με τους δυο του αγκώνες ακουμπισμένους στα γόνατα, το σαγόνι μες στα χέρια του και άκουε, το πρόσωπο τεντωμένο στην ένταση της προσοχής. Κι έλεγε ο Βασίλης με την αργή χαμηλή του φωνή:

- ...και κρυφά μπήκε στο στάβλο, ξέθαψε το σώμα, έκοψε το κεφάλι και το πήρε κι έφυγε.

Ο Λουκάς τρύπωσε μέσα σιωπηλά, και άπλωσε το χέρι του και άγγιξε τον ώμο του Περικλή.

- Ποιανού; ψιθύρισε αγριεμένος.

- Σσστ... του καπετάν-Ζέζα. Κάτσε ν' ακούσεις αν θέλεις, μα μη διακόπτεις, είπε ο Περικλής, σπρώχνοντας τον σε μια καρέπλα κοντά του.

Σιωπηλά στάθηκε στο παράθυρο ο αφέντης με τον Μήτσο, κι έκανε νόημα στις δίδυμες να σταθούν κοντά του και να μη μιλήσουν.

- Μα ποιος του έκοψε το κεφάλι; ρώτησε χαμηλόφωνα ο Λουκάς.

Τον άκουσε ο Βασίλης, σήκωσε τα μάτια του και είπε:

- Ένα δικό μας παιδί.

- Μα γιατί;

- Γιατί δεν έπρεπε να τον αναγνωρίσουν οι Τούρκοι, όταν θα τον έβρισκαν.

Η Άννα γύρισε απότομα κατά τον Μήτσο, κάτι να ρωτήσει. Μα της έκανε ο πατέρας της νόημα να σωπάσει. Και ξαναστάθηκε στη θέση της, τα μάτια της συλωμένα στον Βασίλη, που, χωρίς να παρατηρήσει τ' αφεντικά του, εξακολούθησε με την άτονη φωνή του:

- Δεν έπρεπε να τον αναγνωρίσουν οι Τούρκοι, γιατί ο καπετάν-Ζέζας ήταν αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού. Και αν το απέδειχναν οι Τούρκοι, πως Έλληνας αξιωματικός οδηγούσε τ' ανταρτικά σώματα της Μακεδονίας, θα γίνονταν διπλωματικό ζήτημα, ίσως και πόλεμος.

- Μα γιατί λοιπόν πήγε; ρώτησε ο Λουκάς.

- Γιατί έπρεπε να σηκωθεί το φρόνημα του ελληνικού πληθυσμού, που ήταν τρομοκρατημένο από τις βουλγάρικες θηριωδίες. Ήταν τρομερά τα κακουργήματα των κομιτατζήδων...

- Τι θα πει κομιτατζήδες; ρώτησε ο Λουκάς.

- Μη διακόπτεις αδιάκοπα! αναφώνησε νευριασμένος ο Περικλής. Άκου, μα μη μιλάς.

- Κομιτατζήδες λεν τους άτακτους Βουλγάρους, εξήγησε υπομονητικό ο Βασίλης, σα να πούμε τους αντάρτες, που οπλισμένοι βγαίνουν στα βουνά, και που τάχα πολεμούν για την ελευθερία, χωρίς να υπάγονται στους νόμους και στην πειθαρχία του στρατού. Και με την πρόφαση αυτή πως είναι άτακτοι κάνουν φοβερά εγκλήματα, πέφτουν στα άοπλα ελληνικά χωριά, πιάνουν τους προύχοντες, τους παπάδες, τις γυναίκες, τα παιδιά, βασανίζουν, καίουν, σκοτώνουν, για να τους υποχρεώσουν, με την τρομοκρατία, ν' απαρνηθούν τον Πατριάρχη και ν' αναγνωρίσουν το Βούλγαρο Έξαρχο, που είναι αρχηγός της δικής τους Εκκλησίας, από τότε που γίνηκαν σχισματικοί και χωρίστηκαν από τη δική μας. Φοβερά μαρτύρια τους κάνουν, ιδίως των παπάδων, που είναι, σα να πούμε, αρχηγοί του ελληνικού πληθυσμού.

- Μα οι Τούρκοι τους αφήνουν; ρώτησε ο Λουκάς, που δεν μπορούσε να συγκρατηθεί όταν δεν καταλάβαινε κάτι στη διήγηση του Βασίλη.

- Οι Τούρκοι δεν ενδιαφέρονται. Χαίρονται μάλιστα ν' αλληλοσπαράζονται οι Χριστιανοί, για να κυριαρχούν αυτοί, είπε ο Βασίλης. Στάθηκε μια στιγμή, χαμένος στις ενθυμήσεις του. Και σηκώνοντας τα μάτια στα δυο αγόρια, είπε σιγά:

« - Εδώ, μακριά, στην ηρεμία και την ευζωία, είναι δύσκολο να φανταστείτε τι είναι εκείνος ο αγώνας μεταξύ

Ελλήνων και Βουλγάρων, σε τρομοκρατημένα μέρη. Η Μακεδονία είναι πλούσιος και ωραιότατος τόπος, ελληνική από τα πιο αρχαία χρόνια. Μας την πήραν οι Τούρκοι, μα η ψυχή της έμεινε ελληνική. Τη λιμπίστηκαν οι αχόρταγοι Βούλγαροι και θέλησαν να μας την πάρουν και αυτήν, όπως πήραν ξαφνικά, στα 1885, με επανάσταση, την Ανατολική Ρωμυλία, που ήταν και αυτή ελληνικότατο μέρος, και την ένωσαν με τη Βουλγαρία.

Δεν ήταν όμως εύκολο να πάρουν μ' αιφνιδιασμό τη Μακεδονία, όπως είχαν κάνει με την Ανατολική Ρωμυλία. Άρχισαν λοιπόν, σιγά - σιγά, με πονηριά, να δασκαλεύουν μυστικά τους χωριανούς, να τους λεν πως πρέπει να σηκωθούν οι Μακεδόνες και να ζητήσουν αυτονομία.

Φυσικά, αυτό παρέσυρε πολλούς, που πίστεψαν πως έτσι θ' αποκτήσουν την ελευθερία τους. Μα κοντά σ' αυτή την προπαγάντα, άρχισαν να ζητούν από τους Μακεδόνες ν' αποσπασθούν από τον Πατριάρχη και να γίνουν εξαρηκοί. Σιγά - σιγά αγρίευαν. Ζητούσαν χρήματα από τους χωρικούς μας, τάχα να τους οπλίσουν. Μα όπλα δεν έδιναν ποτέ. Σα δεν ήθελαν οι δικοί μας να πληρώσουν, έπεφταν τα βουλγάρικα κοράκια στα χωριά, για να τα τρομοκρατήσουν, και υποχρέωναν τους γεωργούς να πουλούν τα ζώα και τα χωράφια τους, για να σηκώσουν χρήματα. Όλα αυτά, τάχα πως αγωνίζονται για να ελευθερώσουν τη Μακεδονία. Οι δικοί μας τότε ξύπνησαν. Κατάλαβαν πως δεν ήταν λόγος για

ελευθερία, παρά για αλλαγή σκλαβιάς, δηλαδή από ραγιάδες να γίνουν δούλοι των Βουλγάρων. Και αρνήθηκαν.

Τι τράβηξαν τότε αυτοί οι πρώτοι μάρτυρες! Οι Τούρκοι δεν τους επέτρεπαν να έχουν όπλα. Οι Βούλγαροι, που λάμβαναν όπλα από τη Βουλγαρία, έπεφταν στ' άοπλα χωριά, ρήμαζαν, έκαιαν, σκότωναν, πελεκούσαν ζωντανούς, έβγαζαν μάτια, έκοβαν γλώσσες, βασάνιζαν, λόγχιζαν, αποκεφάλιζαν, αρχίζοντας από τους προεστούς, τους παπάδες ιδίως, και τους δασκάλους, που ήταν οι οδηγοί στα Ελληνοχώρια.

Από τα 1900 αγρίεψε ακόμα περισσότερο ο κατατρεγμός.

Κάθε λίγο καταφεύγαμε στους προξένους μας και ζητούσαμε βοήθεια, τουφέκια, φυσέκια, από την Ελλάδα. Μα το ελεύθερο Κράτος, τσακισμένο από την ήττα του 97, δεν τολμούσε να κουνήσει. Τότε, πρέσβυς στην Πόλη ήταν ο Μαυροκορδάτος, άνθρωπος με καρδιά και πατριωτισμό. Φώναξε ένα νέον ιερωμένο του Φαναριού και του είπε:

"Χήρεψε η Μητρόπολη Καστοριάς. Να πας εσύ!".

"Εγώ;" έκανε ο ιερωμένος. "Μα είμαι τόσο νέος!".

"Ακριβώς", του είπε ο πρέσβυς. "Θέλουμε νέους. Και η Καστοριά υποφέρει πολύ από τους κομιτατζήδες. Να πας και να οργανώσεις τους Έλληνες".

"Θα πάγω", είπε ο ιερωμένος.

Κι έφυγε. Και παρέλαβε τη Μητρόπολη και το ποίμνιο, που είχε μείνει χωρίς αρχηγό. Τόλεγε η καρδιά του, του καινούριου Δεσπότη Καστοριάς!

Μα η ελεύθερη Ελλάδα είχε δεμένα τα χέρια της. Ο Δεσπότης φώναξε τον Έλληνα οπλαρχηγό, που είχε γίνει εξαρχικός, τον Κώπτα από τη Ρούλια. Του μίλησε, τον ντρόπιασε, τον φιλοτίμησε, τον ενθουσίασε, του πήρε την καρδιά, και τον έστειλε, με το σώμα του, να διαφεντέψει τα ελληνικά χωριά από τους κομιτατζήδες. Δε στάθηκε βέβαια σ' αυτή την επιτυχία. Συνενοήθηκε με τα ελληνικά προξενεία, που άρχισαν και αυτά σιωπηλά και κρυφά να κάνουν προπαγάντα ελληνική. Είχε μάθει πως ένας άλλος οπλαρχηγός εξαρχικός, ο Γκέλεφ, είχε συγγενικές διαφορές με άλλο Βούλγαρο. Τον πήρε και αυτόν από το μέρος του.

Στο μεταξύ οι Βούλγαροι σκότωσαν ένα γέρο, μα πολύ παλικάρι, παπα-Δημήτρη, από το Στρέμπενο, χωριό βορειοανατολικά από την Καστοριά, καθώς έφευγε από τη Μητρόπολη Καστοριάς. Χειροτονεί αμέσως ο Δεσπότης το γιο του παπά, είκοσι χρόνων αγόρι, και τον στέλνει στο Στρέμπενο, αλλά και φωνάζει τον ανεψιό του παπα-Δημήτρη, έναν αληθινό γίγαντα και στο ανάστημα και στην ψυχή, που τον έλεγαν Βαγγέλη. Τον ορκίζει στο Ευαγγέλιο, τον οπλίζει, και τον στέλνει και αυτόν στο Στρέμπενο, να σηκώσει και να οπλίσει τα παλικάρια του χωριού. Αυτό το σώμα του καπετάν-Βαγγέλη είναι το πρώτο ελληνικό σώμα που βγήκε στο κλαρί. 'Ήταν στα 1901».

- Μα όπλα; διέκοψε αναμμένος ο Λουκάς. Είπες πως δεν είχατε όπλα. Πού τα βρήκε ο Μητροπολίτης;

«Αυτός; Και από τις πέτρες θάβγαζε τουφέκια! Κατάφερε να μαζέψει χρήματα, και τ' αγόρασε από τους Τούρκους. Έλεγε στους χωρικούς: "Τι δίνετε χρήματα στους Βουλγάρους; Αγοράσετε σεις τα όπλα και διαφεντευθείτε". Και όταν του έλεγαν οι Τούρκοι: "Τι τα θέλεις τα τουφέκια;" - "Μας σκοτώνουν οι Βούλγαροι", αποκρίνονταν εκείνος, "και θέλομε να διαφεντευθούμε". Και του έδιναν. Του είχαν εμπιστοσύνη, και τον σέβονταν πολύ οι Τούρκοι. Όπλισε τον καπετάν-Βαγγέλη με οκτώ παιδιά. Ήταν λίγοι, μα τόλεγε η καρδιά τους, ήταν ένας κι ένας στην παλικαριά.

Κατάλαβε όμως ο Δεσπότης πως όσο γενναίοι και αν ήταν, αυτοί οι λίγοι δε θα συγκρατούσαν το σύννεφο των κομιτατζήδων που είχαν αξιωματικούς Βουλγάρους. Συνεννοήθηκε με τον πρόξενο² του Μοναστηριού, πατριώτη αγνό, και όπλισε τα τριγυρινά ελληνικά χωριά, το Νερέτι, όπου σκότωσαν οι Βούλγαροι τον παπα-Κωνσταντίνο, το Ποσιδέρι... Να θυμάσαι το Ποσιδέρι, κύριε Περικλή...».

- Γιατί ιδιαιτέρως αυτό; ρώτησε ο Περικλής.

« Έτσι. Να το θυμάσαι», αποκρίθηκε ο Βασίλης, κι εξακολούθησε: «Και όπλισε και άλλα χωριά ο Δεσπότης, το Μπογατσικό, την Κλεισούρα, το Λέχοβο. Δεν τολμούσαν πια να πλησιάσουν οι Βούλγαροι. Μόλις κοτούσαν να σιμώσουν, έβγαιναν τα δικά μας παιδιά, και όπου χτυπιούνταν, τις έτρωγαν οι Βούλγαροι. Μα οι σκοτωμοί των προεστών,

παπάδων και δασκάλων άρχισαν να ξυπνούν την κοινή γνώμη στο ελεύθερο κράτος. Ο Μίκης Ζέζας έγραψε του Δεσπότη. Του αποκρίθηκε αμέσως εκείνος. Η κυβέρνηση όμως, πού να κουνήσει! Απελπισμένος του έγραψε ο Ζέζας: "Εδώ κοιμούνται. Τι μπορώ να σου κάνω εγώ;". Του αποκρίθηκε ο Δεσπότης: "Στείλτε μου εκατό γκρα τουφέκια και φυσίγγια". Και του τα έστειλε».

- Πώς; Πώς; αναφώνησε ο Λουκάς.

Ο Βασίλης σήκωσε πάλι τα μάτια του, που ήταν βαριά από σκέψη κι ενθυμήσεις. «Έστειλε ο Δεσπότης ένα μικρό σώμα στα σύνορα μας, στην Καλαμπάκα... και κατάφερε και τα πέρασε στη Μακεδονία», αποκρίθηκε. «Μα ο Δεσπότης είχε ανάψει πολύ κόσμο. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, παράβγαιναν πώς να βοηθήσουν τον αγώνα. Τα εκατό γκρα του Μίκη Ζέζα ήταν για το Δεσπότη μεγάλη ενίσχυση. Ξεπαστρέψαμε τέσσερεις οπλαρχηγούς του Βουλγαρικού Κομιτάτου, και ανέπνευσαν τα δικά μας χωριά».

- Πολεμούσες και συ, Βασίλη; ρώτησε ο Λουκάς. «Πολεμούσα. Είχα πάγει στο σώμα του καπετάν-Κώττα.

Με είχε ορκίσει ο Δεσπότης. Και κόπασε η δράση των κομιτατζήδων τότε», εξακολούθησε ο Βασίλης. «Τα είχαν χάσει. Αν εκείνη την εποχή βοηθούσε λίγο το ελεύθερο Κράτος, κάτι θα γίνονταν. Μα πού! Τα κόμματα μεταξύ τους αγωνίζονταν ποιο να πάρει την αρχή. Στους προξένους, που ζητούσαν βοήθεια για να σωθεί ο Ελληνισμός στη Μακεδονία, η Κυβέρνηση απαντούσε: "Μη γεννάτε ζητήματα!" Αυτοί ήταν

ήσυχτοι στην Αθήνα και διορίζαν και ξεδιορίζαν χωροφύλακες, δασκάλους, υπαλλήλους του κόμματος. Τι τους ένοιαζε τι τραβούσαμε μεις;

Δεν άργησαν να πάρουν τ' απάνω τους οι κομιτατζήδες, και ξανάρχισαν πάλι τη δράση τους. Ξανάρχισαν οι σφαγές. Απελπισμένος, γράφει ο Δεσπότης του Μίκη Ζέζα: "Στείλτε μου από κει μερικά παιδιά". Και πάλι του γράφει μ' ενθουσιασμό ο Ζέζας, και του στέλνει, από δική του πρωτοβουλία, δέκα Κρητικόπουλα, διαλεγμένα ένα - ένα. Και του γράφει: "Άμα μάθουν καλά τον τόπο, να τους κάνεις οπλαρχηγούς". Ήταν Ιούνιος του 1903. Μα ήταν πια αργά. Σε λίγες μέρες, στις 20 Ιουλίου 1903, κηρύχθηκε η βουλγαρική επανάσταση, που γέλασε όλη την Ευρώπη τάχα πως ήθελε να ελευθερώσει τη Μακεδονία. Μαύρισαν τα βουνά από κομιτατζήδες με τις οικογένειες τους. Βρέθηκε ο Δεσπότης κλεισμένος στην Καστοριά, μαζί και ο Βαγγέλης με τα παλικάρια του και τους Κρητικούς.

Μα μάζεψαν τότε δυνάμεις οι Τούρκοι, και σ' ένα μήνα διέλυσαν την επανάσταση κι έκαψαν μερικά Βουλγαροχώρια, μαζί και τα δικά μας. Τι τους ένοιαζε; Χριστιανοί ήταν.

Κατέφυγαν οι Έλληνες βουλγαρόφωνοι στη Μητρόπολη, μην πάθουν και αυτοί από τους Τούρκους, γιατί μιλούσαν Βουλγάρικα. Κατάφθασαν και Βούλγαροι.

"Σώσε μας, Δεσπότη μου!".

"Τώρα ζητάτε προστασία;" τους είπε κείνος θυμωμένος. "Όταν σφάζετε σεις, ποιος μας προστατεύει εμάς;". Τους

βοήθησε όμως και τους έθρεψε στη μεγάλη τους δυστυχία. Μόνο που τους συμβούλεψε να ξαναγυρίσουν πατριαρχικοί. Και αυτοί όλοι έκαναν αναφορές, πως τους γέλασαν οι Βούλγαροι, και γύρισαν στην Ορθοδοξία σωρηδόν. Έτσι άδοξα τελείωσε η βουλγαρική επανάσταση. Αν ήθελε τότε να βοηθήσει λίγο η Ελληνική Κυβέρνηση, θάβαζε θεμέλια εθνικής δράσεως στη Μακεδονία, δε θα ήμασταν εκεί που είμεθα τώρα.

Αντιθέτως, ακούραστα δούλεψαν οι Βούλγαροι. Κατόρθωσαν να σχηματίσουν βουλγάρικο κομιτάτο στο Λονδίνο, και τόσο έπεισαν την κοινή γνώμη στην Ευρώπη όλη, ώστε η Τουρκία έστειλε ένα Γενικό Διοικητή Μακεδονίας, τον Χιλμή Πασά, και δέχθηκε Άγγλους, Γάλλους και Ιταλούς, να της διοργανώσουν τη χωροφυλακή. Όλοι αυτοί ήσαν βουλγαρόφιλοι. Ωστε δε μας έφθναν οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι, μόνο είχαμε ν' αντιπολεμούμε και τις ξένες προπαγάντες, και τις ξένες αστυνομίες, που παντού μας έφερναν δυσκολίες και μας καταπίεζαν. Επέμειναν οι Φράγκοι να δοθεί γενική αμνηστία στους επαναστάτες Βουλγάρους, άνοιξαν οι φυλακές, και γέμισε πάλι η Μακεδονία κομιτατζήδες και οπλαρχηγούς Βουλγάρους». Σώπασε πάλι ο Βασίλης, βουτημένος στις ενθυμήσεις του.

ΚΖ'. Ο Πρωτομάρτυρας

— **Λ**οιπόν;... Λέγε, Βασίλη, παρακάλεσε ο Λουκάς. Ο Βασίλης σήκωσε το σκυμμένο του κεφάλι. «Τότε πέρασε τα σύνορα ο Μίκης Ζέζας», είπε. «Ήλθε καλεσμένος από το Μητροπολίτη Καστοριάς, και το Προξενείο του Μοναστηριού, που ήταν το κέντρο, η ψυχή της ελληνικής δράσεως. Ήλθε ο Μίκης Ζέζας με άλλους τρεις Έλληνες αξιωματικούς, τον καπετάν-Τάσο, τον καπετάν-Σκούρτη και τον καπετάν-Πάνο, και με Κρητικόπουλα μαθημένα στο τουφέκι, κι ένα - δυο Ρουμελιώτες. Μαζί τους ήταν και ο καπετάν-Κώττας, όχι όμως με το σώμα του ολόκληρο. Εγώ, με άλλους, είχα μείνει πίσω, στη διάθεση του Μητροπολίτη.

Ήταν Μάρτιος μήνας 1904, χιόνια εκεί πάνω. Ανάμεσα στους εχθρούς, Τούρκους και Βουλγάρους, προχωρούσε το ελληνικό σώμα του καπετάν Ζέζα, στις κακοτοπιές, στα βουνά, πότε παγωμένο, πότε νηστικό, με στερήσεις και κόπους αφάνταστους, νύχτα πάντα, στα κρυφά, ανεβαίνοντας όλο βορειότερα, κατά την Καστοριά, με οδηγίες μυστικές, πότε από το Μοναστήρι, πότε από την Καστοριά.

Τότε γνώρισα τον Μίκη Ζέζα. Μ' έστειλε ο Δεσπότης στο Τσιρίλοβο, χωριό στην ανατολική πλευρά της λίμνης της Καστοριάς, στο μοναστήρι του Τσιρίλοβου, να πω στους καπετανέους που ήταν κρυμμένοι εκεί, σε ποιο μέρος της λίμνης θα τους περιμένει ο Δεσπότης με το Δήμαρχο της Καστοριάς, και να στείλουν να τους πάρουν τη νύχτα στις τρεις ώρες. Και είδα τον Μίκη Ζέζα. Ένα παλικάρι ως εκεί πάνω, ίσιο σαν κυπαρίσσι, με τα μάτια φωτεινά σαν ήλιους, και κατατομή αρχαίου Έλληνα. Είχαν μεγαλώσει τα γένια του, στην εκστρατεία αυτή, μα τόση καλοσύνη έλεγαν τα μάτια του, που ούτε τα γένια ούτε τα κακοπαθιασμένα του οπλαρχηγού ρούχα του δε μπορούσαν ν' αγριέψουν την όψη του. Από τη στιγμή που τον είδα, μου πήρε την καρδιά, και ορκίστηκα να μην τον αφήσω πια. Μα ήλθαν Τούρκοι χωροφύλακες στη γειτονιά, και μ' έστειλαν άναυλα οι οπλαρχηγοί, να βρω το Δεσπότη και να τον εμποδίσω να κατέβει στη λίμνη με το Δήμαρχο. Κι έφυγαν οι καπετανέοι για την Τσερνόβιτσα, βόρεια της Καστοριάς, και ανέβηκαν ως το Όροβνικ, ανατολικά της λίμνης Μικρή Πρέσπα. Εκεί έρχεται διαταγή από την Αθήνα στον καπετάν-Ζέζα να επιστρέψει αμέσως».

- Κι έφυγε; ρώτησε λαχανιασμένος ο Περικλής. «Έφυγε. Ολόκληρο μερόνυχτο λογομαχούσε ο Ζέζας με τους άλλους αξιωματικούς, που του έλεγαν να υπακούσει, πως οι Τούρκοι τον πήραν μυρωδιά, πως θα γίνει διπλωματικό ζήτημα. Ήλθε και γράμμα από το Μοναστήρι. Του έγραφαν οι προξενικοί,

που τον είχαν καλέσει, να φύγει, πως θα χαθεί ο αγώνας. Και στο τέλος υπέκυψε, έφυγε, γύρισε στην Αθήνα, υπακούοντας στον ίδιο πατριωτισμό που τον είχε φέρει στη Μακεδονία».

Ο Βασίλης σώπασε πάλι, τα μάτια στυλωμένα μπροστά του.

- Και συ; ρώτησε ο Περικλής.

Ο Βασίλης ανατρίχιασε. Ανασήκωσε το σκυμμένο του κορμί, κοίταξε τ' αγόρια, και, αργά - αργά, έτριψε με την παλάμη του το μέτωπο του.

- Και συ; Τι έκανες εσύ; ρώτησε πάλι ο Περικλής. «Εγώ ακολούθησα πάλι τον παλιό μου αρχηγό, τον καπετάν-Κώττα. Μα του το είπα. Του είπα: "Να το ξέρεις, καπετάν-Κώττα, αν έλθει αυτός ο Σωτήρας, θα τον ακολουθήσω". Και μου είπε αυτός: "Καλά θα κάνεις!".

Και ξαναβγήκε στο κλαρί ο Μίκης Ζέζας. Και τον ακολούθησα».

- Πότε ξαναβγήκε; ρώτησε ο Περικλής.

«Τον ίδιο χρόνο, τον Αύγουστο του 1904, στο τέλος.

Τόμαθα και τόπα του καπετάν-Κώττα: "Θα πάγω", του είπα. "Τ' ορκίστηκα, θα πάγω!" Μου αποκρίθηκε κείνος: "Να πας".

Πήγα ν' αποχαιρετήσω τους δικούς μου, στο χωριό μου, το Ασπροχώρι, μεταξύ της Νιάουσας και της λίμνης των Γιαννιτσών. Το ξέραμε πως τώρα βγήκε ο καπετάν-Ζέζας, όχι πια να δει και να οργανώσει, παρά να πολεμήσει και να

εξοντώσει τους κομιτατζήδες. Τόξεραν και οι δικοί μου. Η γυναίκα μου ήταν παλικάρισσα, κόρη παπά που είχε μαρτυρήσει και πεθάνει για να μείνει πιστός στην ορθοδοξία και στον Πατριάρχη, και την είχα πάρει από αγάπη. Η μάνα μου όμως, πολυβασανισμένη και χαροκαμένη η δύστυχη, δεν ήθελε να με αφήσει να φύγω από το χωριό, μιας και είχα ξαναγουρίσει.

"Πού μας αφήνεις;" μου έλεγε. "Αν έλθουν πάλι οι Βούλγαροι, ποιος θα μας υπερασπίσει εμάς;"

"Έννοια σου, μάνα", αποκρίνονταν η γυναίκα μου. "Άσε τον Βασίλη να πάγει εκεί που τον κρατεί το καθήκον του. Θ' απλώσει και σε μας το χέρι του ο Θεός". Κι έφυγα. Μα το χέρι του δεν το άπλωσε ο Θεός...».

Στάθηκε ο Βασίλης, με τα μάτια σκυμμένα στα δεμένα του χέρια, χωμένος σε κάποια μαύρη ενθύμηση, το στόμα τεντωμένο, το μέτωπο συσπασμένο, σαν κομμένο από βαθιά χαρακιά.

Λίγη ώρα δε μίλησε, φαίνονταν να ξέχασε πάλι τ' αγόρια. Σιγά, ντροπαλά, άπλωσε ο Λουκάς το χέρι του, και άγγιξε το δικό του.

Σήκωσε ο Βασίλης τα μάτια, είδε τα αγόρια μπροστά του, και σα να ξαναθυμήθηκε, άρχισε πάλι τη διήγηση, με την ίδια άτονη, αργή φωνή του: «Άρχισε άσχημα ο καπετάν-Ζέζας αυτή την εκστρατεία. Του είχαν δώσει κακούς οδηγούς, από τους οποίους ο ένας, ο Θανάσης Βάγιας - τόχει τ' όνομα - τον πρόδωσε, και χάθηκε ο Ζέζας με το σώμα του, πολλές φορές,

στα βουνά. Πήγα στην Καστοριά να ρωτήσω πού να τον βρω. Ούτε ο Δεσπότης δεν ήξερε. Πέρασαν μέρες. Τράβηξε δεινά ο καπετάν-Ζέζας με τα παιδιά του. Όλη αυτή η εκστρατεία ήταν ένα μακρύ μαρτύριο από την αρχή. Η εποχή ήταν περασμένη. Το κρύο άρχιζε. Έβρεχε πολύ, και ήταν πάντα μουσκεμένοι και παγωμένοι. Οι πορείες γίνονταν πάντα με κίνδυνο να γκρεμιστούν οι άντρες στις βαθιές χαράδρες. Περνούσαν ποτάμια, κι έμεναν, με τα πόδια μουσκεμένα, κάτω από τη βροχή που δεν έπαυε. Όλη μέρα κρυμμένοι στα δάση, στις βουνοπλαγιές, πεινούσαν συχνά. Και το λίγο ψωμί που είχαν, ήταν και αυτό λασπωμένο από τη βροχή. Και βοήθεια από πουθενά.

Όλοι υπέφεραν. Ο αρχηγός περισσότερο από όλους, γιατί ήταν αμάθητος στα στραπάτσα και στην άγρια ζωή του αντάρτη. Μα ποτέ δεν παραπονέθηκε. Πάντα γελαστός και καρτερικός, πρώτος αυτός έδινε το παράδειγμα της αντοχής. Και αν ποτέ τον έπιανε θλίψη ή απογοήτευση ή αποθάρρυνση, απομακρύνονταν, πήγαινε μόνος, δεν έδειχνε τη λύπη του. Ώσπου, ξαναπαίρνοντας τ' απάνω του, παραμέριζε τις δικές του σκοτούρες, για να φροντίσει τους άντρες του. Τους μιλούσε και τους εγκαρδίωνε. Και αν τους έβλεπε κουρασμένους ή στενοχωρημένους, τόριχνε στ' αστεία και στα χωρατά, και τους έδινε πάλι θάρρος. Και ξεχνούσανε αυτοί τις ταλαιπωρίες τους, εμπρός στον ακάματο αρχηγό τους.

"Εσένα, καπετάνιε, η ψυχή σου σε βαστά", του έλεγε ένα από τα παλικάρια του, ένας Κρητικός, ο γερο-Ανδρουλής.

Και αλήθεια, η ψυχή του τον βαστούσε. Εκεί που άλλος θα είχε τσακίσει, αυτός ήταν ο γενναιότερος, ο ανδρειότερος. Επιτέλους παίρνει γράμματα του ο Δεσπότης. Ζητούσε χρήματα, γιατρικά, στεγνά ρούχα, βοήθεια. Του τάστειλε αμέσως ο Δεσπότης, μαζί μ' ένα εικόνισμα. Εγώ, μόλις άκουσα πως βρίσκεται στο Κωσταράζι, έτρεξα ίσια εκεί. Τον βρήκα κρυμμένο σ' έναν αχυρώνα με τα παιδιά του, γιατί τον γύρευαν οι Τούρκοι, ύστερα από την προδοσία του Θανάση Βάγια, κι έπρεπε να προσέχει. Εκεί έλαβε και το γράμμα και τα πράγματα που ζητούσε, από το Δεσπότη.

Τότε πήρε καινούριο θάρρος, και νόμισε πως τελείωσαν τα βάσανα του. Μα του ήταν γραφτό να μαρτυρήσει ως την τελευταία του ώρα. Έκανε τότε καινούριο πρόγραμμα. Οργάνωσε το σώμα του, και βγήκαμε στην οριστική του πια αποστολή, στο κυνήγημα των κομιτατζήδων, που τρομοκρατούσαν τα χωριά ολόγυρα. Αλλά μας κυνηγούσαν από κοντά οι Τούρκοι. Κάθε τόσο μας έφθανε μήνυμα, πως γυρεύουν τα λημέρια μας για να μας χτυπήσουν. Μας παρακολουθούσαν και οι Βούλγαροι. Και κάποιος απ' αυτούς πρέπει να μας πρόδωσε, γιατί ξέρανε και τα ονόματα μας, εμάς των Μακεδόνων που ακολουθούσαμε σαν αντάρτες τον καπετάν-Ζέζα.

Μια μέρα ήλθε μια γυναίκα και μου έφερε ένα γράμμα. Ήταν χωρίς υπογραφή, και της το είχε δώσει η μάνα μου. Της

το είχε αφήσει κάποιος στο σπίτι μας, μια νύχτα, και είχε ξαναφύγει χωρίς να προφθάσει εκείνη να τον αναγνωρίσει. Κι έγραφε το χαρτί: "Ο Βασίλης Ανδρεάδης μας κάνει χαλάστρες. Φώναξε τον πίσω ή θα χαλάσομε το σπίτι του". Για ποιον ήταν το χαρτί; Για τη μάνα μου ή για τη γυναίκα μου; Δεν ξέρω. Η γυναίκα μου, που τόλεγε η καρδιά της, δεν ήθελε να μου το στείλει. Μα η μάνα μου, φοβούνταν για το εγγόνι της, που το λάτρευε, και πήρε το χαρτί και μου το έστειλε κρυφά με μια γειτόνισσα της.

Με τάραξε πολύ το μήνυμα αυτό. Τους ήξερα τους Βουλγάρους! Έτρεμε η καρδιά μου για τις δυο γυναίκες και το αγοράκι μου, που τους είχα αφήσει χωρίς προστάτη, σε μέρος όπου δεν είχαν φθάσει ακόμα τα ανταρτικά μας σώματα, και όπου οι Έλληνες δεν είχαν αναθαρρέψει ακόμα. Μα πώς να φύγω, που εκείνες τις μέρες ένας κομιτατζής, Τάνες, κρυμμένος στο Αετόζι, ένα χωριό της περιφέρειας μας, τρομοκρατούσε τους πληθυσμούς, και ο Αρχηγός είχε αποφασίσει, αυτή τη φορά, να πάγει ο ίδιος να σκοτώσει τρεις δολοφόνους του παπα-Δημήτρη, από το Στρέμπανο;

Γιατί ως τότε, ποτέ δεν είχε σκοτώσει κανένα. Πάντα με πειστικά λόγια και με το καλό γύρευε να ειρηνέψει τα μέρη και να φέρει τους Βουλγάρους σε θεογνωσία. Είχαν σκοτώσει τον περασμένο Μάιο τον πρώτο Έλληνα αντάρτη, τον καπετάν-Βαγγέλη και γύρευαν έναν άλλο, τον καπετάν-Ζήση, που είχε βγει με τα παιδιά του, και βρίσκονταν στα λημέρια τους. Όταν έμαθε ο καπετάν-Ζήσης πως ήταν εκεί κοντά ο καπετάν-Ζέζας,

βγήκε από το χωριό του και ήλθε και μας βρήκε. Καιρός ήταν. Δεν είχαμε πια παρά λίγες βούκες ψωμί, λασπωμένο και αυτό από τη βροχή, που μας είχε σαπίσει εκείνες τις τελευταίες μέρες! Έστειλε ο καπετάν-Ζήσης ένα παιδί στο χωριό του, και μας έφεραν ψωμί στεγνό. Κι επειδή ήμασταν σε πυκνό δάσος από οξυές, και ήταν καταχνιά πολλή εκείνη τη μέρα, ανάψαμε φωτιά να ζεσταθούμε. "Αυτή η φωτιά", είπε ο Αρχηγός, "είναι η μεγαλύτερη χαρά αφότου έφυγα από την Ελλάδα".

Τέτοια καλοπέραση είχαμε τραβήξει».

- Και τους δολοφόνους του παπα-Δημήτρη, τους σκότωσε ο καπετάν-Ζέζας; ρώτησε ο Λουκάς.

«Όχι. Ο χειρότερος απ' αυτούς είχε ξεφύγει. Και όταν έπιασαν τους άλλους δυο, τους συγκίνησε τόσο ο Αρχηγός με τα λόγια του, που μετάνιωσαν κι έκλαψαν, και του φίλησαν τα χέρια. Ήταν πολύ πονόψυχος ο Αρχηγός. Αίμα δεν ήθελε να χύσει. Τον βασάνιζε η ιδέα πως χρειάζονταν να σκοτώσει. Και δε σκότωσε ποτέ ο ίδιος, αν και τα παλικάρια του αναγκάστηκαν να εξουδετερώσουν, όπως είναι η έκφραση εκεί, μερικούς κομιτατζήδες.

Από χωριό σε χωριό γύριζε ο καπετάν-Ζέζας, εγκαρδιώνοντας τους τρομαγμένους, φοβερίζοντας τους άλλους, διοργανώνοντας τους πολλούς, μοιράζοντας όπλα σε όσους ήταν άξιοι να τα μεταχειριστούν.

Μια φορά όμως, τις πρώτες μέρες, μας πρόφθασαν οι Τούρκοι στο Νερέτι, και μόλις γλιτώσαμε στα βουνά. Ήταν μαζί μας ένας νέος φαρμακοποιός, Φίλιππος Καπετανόπουλος

από το Μοναστήρι, που ήθελε και καλά, από ενθουσιασμό, ν' ακολουθήσει τον Αρχηγό. Αμάθητος στους δρόμους και στις ταλαιπωρίες μας, δεν πρόφθασε να φύγει, και τον πυροβόλησαν οι Τούρκοι. Ο καπετάν-Ζέζας τον σήκωσε πληγωμένο, και μ' ένα άλλο παιδί, τον ανέβασε στην κορυφή του βουνού και τον έκρυψε μες στα χαμόδεντρα, ώσπου να του στείλει βοήθεια. Μα εκεί ξεψύχησε, ο κακομοίρης, χωρίς κανένα κοντά του. Σαν του στείλαμε βοήθεια, τον βρήκαν οι άντρες μας πεθαμένο. Οι Τούρκοι μας κυνηγούσαν. Οι Βούλγαροι μας παραμόνευαν. Ο χειμώνας πλάκωνε, και οι ταλαιπωρίες μας ήταν μεγάλες. Ο Αρχηγός έστειλε ένα από τα παλικάρια του, έναν καπετάν-Ευθύμη Καούδη, να προπαγανδίσει στα χωριά, από την άλλη μεριά του βουνού όπου βρισκόμασταν. Και αυτός, που δεν είχε μαζί του παρά είκοσι παιδιά, έτυχε να πιαστεί με ογδόντα Βουλγάρους, να τους σκοτώσει πέντε, και να τους πληγώσει δεκαπέντε, χωρίς να πάθει τίποτα ούτε αυτός ούτε κανένας δικός του. Αυτό φούρκισε τους Βουλγάρους. Κι επειδή δεν μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα με μας, έπεσαν στα γυναικόπαιδα.

Μου το μήνυσαν πάλι, εκείνες τις μέρες, από το χωριό μου, πως φοβέριζαν τις γυναίκες. Μα εκείνες οι μέρες ήταν οι χειρότερες μας, οι δυσκολίες μας μεγάλες, οι ανάγκες των χωρικών ακόμα πιο επιτακτικές. Βοήθεια από την ελεύθερη Ελλάδα, ακόμα δε μας είχε έλθει. Ό,τι περνούσε από τα χέρια μας, αυτό ήταν. Δεν έκανε ν' αφήσω τον Αρχηγό σε τέτοιες δύσκολες ώρες, όπου και αυτήν ακόμα τη σιδερένια ψυχή,

κόντεψε η κούραση να την καταπονέσει. Ούτε ένας από μας δεν μπορούσε να του λείψει, χωρίς να τον βάλει σε κίνδυνο.

Ήταν 12 του Οκτωβρίου. Ο Ζέζας είχε μηνύσει και ξαναμηνύσει του Ευθύμη να έλθει να τον δει, για να συνεννοηθούν πώς να συνεργαστούν. Μα ο Ευθύμης δεν μπόρεσε να έλθει. Τότε αποφάσισε να πάγει ο ίδιος ο καπετάν-Ζέζας να τον βρει στο Ζέλοβο, με τριανταπέντε παιδιά. Δεν ήταν φρόνιμο, γιατί στο Κονομπλάτι, άλλο χωριό εκεί κοντά, ήταν εκατόν πενήντα Τούρκοι, και τακτικά περνούσε στρατός από το Ζέλοβο. Μα ο Ζέζας δεν άκουε από φρονιμάδα. Μόνο παλικάριά ήξερε αυτός.

"Θα πάμε να βρούμε τον καπετάν-Ευθύμη", είπε.

Και τον ακολουθήσαμε.

Φθάσαμε σ' ένα χωριό, τη Στάτιστα, μια ώρα από το Κονομπλάτι. Ήμασταν κουρασμένοι, μουσκεμένοι, αποκαμωμένοι όλοι. Αποφάσισε ο Ζέζας να μείνομε τη νύχτα εκεί, για να ξεκουραστούμε, και μοίρασε τα παιδιά μας σε τέσσερα σπίτια, όλα ελληνικά, και πήγε κι εκείνος με τέσσερεις από μας σ' ένα άλλο. Έστειλε δυο ανθρώπους με γράμμα στο Ζέλοβο, να φέρουν τον καπετάν-Ευθύμη έξω από τη Στάτιστα, την επαύριο, για να συνεννοηθούν. Μα την άλλη μέρα το απόγεμα, ενώ μιλούσε ο Αρχηγός μ' ένα παιδί του καπετάν-Ευθύμη, που είχε έλθει, μπαίνει τρομαγμένη η νοικοκυρά και λέγει πως φάνηκε ο τούρκικος στρατός. "Ε, θα περάσει", λέγει ο Αρχηγός. Να φύγομε δεν μπορούσαμε, γιατί αν έφθανε στο μεταξύ ο καπετάν-Ευθύμης, θα έπεφτε στα χέρια των

Τούρκων. Σε λίγο, έρχεται άλλη γυναίκα, και λέγει πως ο στρατός έρχεται στο χωριό. Ύστερα, πως κατεβαίνει προς τα καταλύματα μας. Στέλνει μήνυμα τότε ο Αρχηγός σε όλα τα σπίτια όπου ήταν τα παιδιά μας, να είναι όλοι έτοιμοι, μα να μη ρίξει κανένας. Και κανένας δεν έριξε, ως την ώρα που ήλθαν οι Τούρκοι στο δρόμο μας, και χτύπησαν την πόρτα του αντικρινού μας σπιτιού.

Μας είχε προδώσει ο άγριος κομιτατζής, ο Μήτρος Βλάχος. Ξέροντας πως μπήκαμε στη Στάτιστα, ειδοποίησε με μια γυναίκα τους Τούρκους που τον αναζητούσαν, πως αυτός ο ίδιος κρύβεται με το σώμα του στη Στάτιστα, τάχα πως τον προδίδει η γυναίκα, και να έλθουν. Και ήλθαν. Από το αντικρινό σπίτι, τσιμουδιά. Τον άφησαν οι Τούρκοι, και ήλθαν στο δικό μας, και γύρεψαν να σπάσουν την πόρτα, να μπουν να φυλαχθούν, γιατί φοβήθηκαν πως στο αντικρινό κρύβονταν οι Βούλγαροι.

Τότε, πρώτος ο Αρχηγός πήρε το τουφέκι κι έριξε από το παράθυρο. Τράβηξαν αμέσως και από το αντικρινό σπίτι. Και η μάχη γενικεύθηκε. Βράδιασε. Με το σκοτάδι, κόπασε το τουφεκίδι. Τραβήχθηκαν οι Τούρκοι κι έπιασαν θέσεις και περίμεναν να ξημερώσει. Είχαμε κατέβει από το σπίτι, μη μας βάλουν φωτιά οι Τούρκοι και μας κάψουν σαν ποντίκια, και, με τον Αρχηγό, περάσαμε από μίαν αυλή και μπήκαμε σ' ένα στάβλο, απ' όπου ήμαστε πιο ελεύθεροι για κάθε ενδεχόμενο. Κάποιος Τούρκος πλησίασε, θέλησε να μπει, και τον πυροβολήσαμε. Είχε νυχτώσει. Βγήκε ένας δικός μας να πάρει

το όπλο του σκοτωμένου, και τον ακολούθησε ο Αρχηγός. Ακούσαμε έναν πυροβολισμό. Και ύστερα μια φωνή: "Με χτύπησαν, παιδιά!". Και τον είδαμε τον Αρχηγό, που τρικλίζοντας επέστρεφε. Μπήκε στο στάβλο, και κάθησε σε κάτι άχυρα που ήταν εκεί. Φορούσε μια πέτσινη ζώνη γεμάτη λίρες τούρκικες. Την είχε τρυπήσει το βόλι, και είχε σκορπίσει τις λίρες μες στην πληγή του. Κατάλαβε αμέσως πως δε γλιτώνει, και μας έδωσε τις τελευταίες του οδηγίες.

Ήταν άγρια νύχτα, γεμάτη θλίψη και αγωνία... Έπρεπε να φύγομε, γιατί αν μας βρίσκανε κει τα χαράματα, ήμασταν όλοι χαμένοι. Είπαμε να σηκώσομε τον Αρχηγό. Μα είδαμε πως ήταν αδύνατο. Να τον αφήσομε έτσι πληγωμένο, ακόμα πιο αδύνατο. Θα τον αναγνώριζαν οι Τούρκοι, και δεν έπρεπε με κανένα τρόπο να γίνει αυτό. Το καταλάβαινε κι εκείνος, και, μέσα στα βογγητά του, μας έλεγε και μας παρακαλούσε: "Σκοτώστε με, βρε παιδιά! Πώς θα μ' αφήσετε στους Τούρκους;" Γονάτισε κοντά του ο Πύρζας, ένα παλικάρι του, και του αποκρίθηκε: "Δε σ' αφήνομε στους Τούρκους, Καπετάνιε. Μαζί σου θα μένομε". Πονούσε πολύ, και όλο έλεγε: "Σκοτώστε με!" Και όλο πιο σιγά ακούονταν τα βογγητά του. Ώσπου έσβησαν.

Έσκυψα κι εγώ απάνω του. Δεν κουνούσε πια. Τον φίλησα. Δε μου αποκρίθηκε. Έβαλα το αυτί μου στην καρδιά του. Δεν χτυπούσε πια. Τότε τον κρύψαμε κάτω από τ' άχυρα όπου τον είχαμε ξαπλώσει, και βγήκαμε έξω. Ένας - ένας πηδήξαμε πάνω από το φράχτη και φύγαμε». Σώπασε ο

Βασίλης, και τ' αγόρια έμειναν ακίνητα και άφωνα. Έξω, στο παράθυρο, η Λίζα έκλαιγε, και τα δάκρυα της στάλαζαν γοργά στα χέρια της Άννας, που, αγριεμένη, με τρεμάμενα χείλια, βαστούσε αγκαλιά την αδελφή της. Ο Μήτσος είχε μπει στην κάμαρα με τον πατέρα του, μα δεν τους αντιλήφθηκε ούτε τότε ο Βασίλης. Και όταν ρώτησε ο Μήτσος:

- Οι Τούρκοι δε σας είδαν;

Σήκωσε τα μάτια του, και αποκρίθηκε σα να εξακολουθούσε αρχισμένη κουβέντα μαζί του:

- Δε μας είδαν.

- Και το σώμα του Αρχηγού σας δεν το βρήκαν;

- Δεν το βρήκαν. Τον είχαμε καλά κρυμμένο... Ήξεραν αυτοί πως κάποιον χτύπησαν. Μα σαν μπήκαν στο στάβλο το πρωί και τον βρήκαν άδειο, υποψιάστηκαν πως μας έκρυβαν οι χωρικοί, κι έπιασαν τους προκρίτους και τους έδειραν. Κανένας τους δε μαρτύρησε, κανένας τους δεν πρόδωσε. Αυτοί ήξεραν τι θα πει πατριωτισμός.

- Και σεις τι κάνατε; ρώτησε πάλι ο Μήτσος. «Εμείς, κρυμμένοι στο βουνό, δεν μπορούσαμε να ησυχάσομε. Ο νους μας ήταν στον Αρχηγό, που τον είχαμε αφήσει στο στάβλο, πως θα τον έβρισκαν οι Τούρκοι, πως θα τον αναγνώριζαν... τον αξιωματικό του Ελληνικού Στρατού...

Μόλις νύχτωσε, στείλαμε ένα παιδί, τον Ντίνα, που ήταν από την Στάτιστα και την ήξερε καλά, να μάθει τι γίνονταν εκεί, και να πάρει τον πεθαμένο Αρχηγό. Και πήγε το παιδί.

Ήταν νέος πολύ και σβέλτος. Μπήκε στο χωριό χωρίς να τον νιώσουν οι Τούρκοι που είχαν μείνει ακόμα εκεί, και, παίρνοντας τοίχο - τοίχο, έφθασε ως τη μάντρα, πήδηξε στο φράχτη, μπήκε αθόρυβα στο στάβλο, και βεβαιώθηκε πως ήταν άδειος. Τότε έψαξε στ' άχυρα και βρήκε το σώμα. Δεν το είχαν ανακαλύψει οι Τούρκοι». Πάλι σώπασε ο Βασίλης, χωμένος στους στοχασμούς του. Κανένας δε μίλησε. Και είπε ο Βασίλης, αργά, βαριά:

- Και τότε ο Ντίνας έκοψε το κεφάλι... το τύλιξε σ' ένα καθαρό σάκο που είχε πάρει μαζί του... πέρασε πάλι το φράχτη, και βγήκε από το χωριό.

Και πάλι σώπασε ο Βασίλης, τα μάτια συλωμένα μπροστά του. Και πάλι είπε με τη βαθιά, βαριά φωνή του: «Όλη τη νύχτα περπατούσε. Και πήγε στο Ζέλοβο όπου έκρυψε σ' ένα σπίτι το τίμιο φορτίο του. Και την άλλη μέρα, οι Τούρκοι βρήκαν το σώμα. Μα το κεφάλι δεν το βρήκαν. Δεν ήξεραν ποιος ήταν ο πεθαμένος.

Είχαμε ειδοποιήσει το Δεσπότη στην Καστοριά, πως σκοτώθηκε ο Μίκης Ζέζας, κι έστειλε παιδιά δικά του να του τον φέρουν. Μα είχε συγκλονιστεί η Αθήνα. Το έμαθε η Τουρκική Κυβέρνηση και έκανε ανακρίσεις. Πήγε στρατός, και πήρε το ακέφαλο σώμα και το πήγε στην Καστοριά, στο διοικητήριο, τη στιγμή ακριβώς που γίνονταν διοικητικό συμβούλιο.

Είδε από το παράθυρο ο Δεσπότης τη φασαρία, πως φέρνουν κάποιο σώμα. Κατάλαβε. Μα έκανε τον ανήξερο, και

ρώτησε τον Καϊμακάμη⁴ τι τρέχει. Του αποκρίθηκε αυτός πως ήταν το σώμα του Μήτρου Βλάχου, που είχε κρυφθεί στη Στάτιστα και τον είχαν σκοτώσει. Μα βρέθηκαν στις τσέπες του νεκρού γράμματα προς τον καπετάν-Ζέζα, όλα ελληνικά. Ρώτησε το Δεσπότη ο Καϊμακάμης:

"Τι είναι ο καπετάν-Ζέζας;"

"Έλληνας, βέβαια", αποκρίθηκε ο Δεσπότης. "Και το αληθινό του όνομα ποιο είναι;" "Δεν τον ξέρω, μα θα είναι Ζέζας", είπε πάλι ο Δεσπότης.

Είχε γίνει όμως μεγάλη φασαρία στην Πόλη, ύστερα από το πένθος των Αθηνών, και ο Καϊμακάμης, που ήθελε να εξαναγκάσει το Δεσπότη ν' αποκαλύψει το αληθινό όνομα του νεκρού, του είπε πως ζητούν οι Βούλγαροι το ακέφαλο σώμα ως Μήτρο Βλάχο, και θα φέρει Βουλγαρόπαπα να τον θάψει.

Μα ο Δεσπότης δεν ήταν άνθρωπος να υποχωρήσει. Μυστικά στέλνει και ειδοποιεί όλους τους Καστοριανούς, όσους είχαν όπλα, να έλθουν με τα τουφέκια τους και να απαιτήσουν να τους δοθεί το σώμα του Έλληνα οπλαρχηγού. Μαζεύθηκαν αυτοί αυτοστιγμεί. Ήταν μερικές εκατοντάδες, κι έγινε πολύς θόρυβος. Ο Καϊμακάμης επέμεινε. Έξω φρενών βγαίνει από το διοικητήριο ο Δεσπότης, και πάγει στο αντικρινό σπίτι όπου βρίσκονταν μαζεμένοι όλοι οι μπέηδες της Καστοριάς. Τα μάτια του έβγαζαν φωτιές. "Μπέηδες μου", τους είπε με τη στεντόρεια φωνή του. "Εδώ θα χυθεί πολύ αίμα! Κατέβηκε όλη η Γραικολογιά, αποφασισμένη να σκοτωθεί, αν δε μας δώσετε τον νεκρό, κι εγώ πρώτος μαζί

τους. Μα είναι οπλισμένοι αυτοί, αποφασισμένοι να σας χτυπήσουν. Και θα πέσουν πολλοί από σας! Ο Ζέζας είναι οπλαρχηγός δικός μας, αξιούμε να τον θάψουμε μεις. Ο Καϊμακάμης είναι ξένος, δεν είναι από την Καστοριά, δεν ξέρει τα πράματα, θα μας κάνει θανάσιμους εχθρούς, Τούρκους και Ρωμιούς, αν δε μας τον δώσει...".

Εκείνη την ώρα, κινδύνευε το κεφάλι του ο Δεσπότης. Μα πού αυτός να σταθεί! Τρόμαξαν οι μπέηδες με το κακό που προμηνύονταν, άκουαν και τις φωνές των πατριαρχικών απέξω, κατέβηκαν όλοι μαζί, πήγαν στο διοικητήριο, με το Δεσπότη ανάμεσα τους, κι έπεισαν τον Καϊμακάμη να παραδώσει το σώμα. Άρχισε πια να σκοτεινιάζει. Ο Δεσπότης πήρε το ακέφαλο σώμα του Μίκη Ζέζα και το μετέφερε στη Μητρόπολη. Και, όλη τη νύχτα, τον θρήνησε άυπνος, με τους παπάδες και προεστούς της Καστοριάς. Πρωί - πρωί, τον έθαψε στο ελληνικό νεκροταφείο, αντίκρυ από τη Μητρόπολη, με λίγους έμπιστους φίλους, χωρίς φασαρία, όπως το είχε υποσχεθεί στον Καϊμακάμη. Εκεί βρίσκεται, σ' ένα σεμνό μνήμα, ο πρωτομάρτυρας ήρωας. Κι έγινε μυστικό προσκύνημα όλων των Ελλήνων της Μακεδονίας».

- Και το κεφάλι; ρώτησε ο Περικλής, που έτρεμε από συγκίνηση.

Ο Βασίλης σήκωσε τα μάτια, μα δεν αποκρίθηκε. Φαίνονταν να κοιτάζει μακριά, πέρα από τον Περικλή, σε άλλους κόσμους. Και ξαφνικά, σα να ξύπνησε, κοίταξε γύρω

του τ' αγόρια, τις δίδυμες στο παράθυρο, τον Μήτσο, τον αφέντη, και σηκώθηκε.

- Και το κεφάλι τι το κάνατε; ρώτησε ο Μήτσος.

- Το θάψαμε, είπε ο Βασίλης.

- Πού;

- Δεν κάνει να το μάθεις, κύριε Μήτσο.

Κανένας δε μίλησε. Και είπε χαμηλόφωνα ο Βασίλης:

- Να ξέρεις μόνο πως σε κάποιο βουνό της Μακεδονίας, ψηλά, σ' ένα ερημοκκλήσι, κοιμάται το τίμιο κεφάλι του πρωτομάρτυρα. Μη ρωτάς άλλο.

Και πάλι δε μίλησε κανένας. Σε λίγο ρώτησε ο αφέντης:

- Και το παιδί σου πώς το έχασες;

«Το παιδί είχε μείνει με τη μητέρα του», είπε ο Βασίλης. «Σαν πέθανε ο Αρχηγός μας, σκορπίσαμε μεις, κι εγώ έφυγα για το χωριό μου. Πήγαινα βιαστικά. Ήθελα να φθάσω πιο γρήγορα στο σπίτι μου. Τον Αρχηγό τον αγαπούσαμε όλοι με φανατισμό, δεν τον αφήσαμε ως την τελευταία του πνοή. Μα σαν πέθανε, μας άφησε κείνος ορφανεμένους. Τράβηξα αμέσως για το σπίτι μου, να δω τι γίνονταν κι εκεί. Στο δρόμο, αντάμωσα έναν πατριώτη μου. Με κοίταξε σαν αγριεμένος, κι έκανε να φύγει. Τον σταμάτησα και τον ρώτησα τι κάνουν οι δικοί μου. Μου αποκρίθηκε άλλα αντ' άλλα. Επέμεινα. Μου είπε πως δεν ήξερε, γιατί μπήκαν κομιτατζήδες στο χωριό την παραμονή. Έφυγα τρεχάτος κι έφθασα νύχτα. Βρήκα έρημο το χωριό, και το σπίτι μου ανοιχτό. Μπήκα μέσα και φώναξα

τη γυναίκα μου. Κανένας δεν αποκρίθηκε. Άναψα ένα σπίρτο και γύρισα σ' όλες τις κάμαρες. Κανείς δεν ήταν εκεί. Είπα: "Δόξα τω Θεώ, φύγανε". Βγήκα στην αυλή. Εκεί είδα δυο σώματα κουβαριασμένα. Ήταν η μάνα μου και η γυναίκα μου. Είχαν από δέκα μαχαιριές η καθεμιά. Γύρεψα το παιδί, δεν ήταν πουθενά, ούτε ζωντανό ούτε πεθαμένο. Βγήκα έξω φωνάζοντας. Κανένας δεν αποκρίθηκε. Χτύπησα μια πόρτα, την άνοιξα, μπήκα μέσα. Μα το σπίτι ήταν έρημο. Οι κάτοικοι του χωριού, τρομαγμένοι, είχαν φύγει. Πήγα στο Κάτω - Χωριό και βρήκα ένα γνωστό μου. Το ήξερε πως είχαν περάσει οι Βούλγαροι από το Ασπροχώρι, μα δεν είχε πάγει να δει, από φόβο. Τους είχε δει που φεύγανε. Πέρασαν κοντά στο Κάτω - Χωριό, και είχαν μαζί το παιδί μου. Το γνώρισε, λέγει, που τόσερναν μαζί τους. Πού το πήγαν; Δεν ήξερε.

Με είδε έτσι που ήμουν, και ήλθε μαζί μου. Μαζί τους γυρέψαμε όλη τη νύχτα ως το πρωί. Και όταν γυρίσαμε στο Πάνω - Χωριό λιγοθύμησα. Και δε θυμούμαι πια τίποτα».

- Και ύστερα; ρώτησε ταραγμένος ο αφέντης.

- Ενάμισυ μήνα έμεινα στο νοσοκομείο στη Θεσσαλονίκη, όπου με μετέφεραν. Θυμούμαι μόνο την απορία μου, όταν συνήλθα ένα πρωί, και είδα στον καθρέφτη πως είχα άσπρα μαλλιά. Ύστερα, με στείλανε στην Αθήνα. Ήμουν ανίκανος πια για βαριά δουλειά. Κάποιος αξιωματικός, φίλος του πεθαμένου Αρχηγού μας, μ' έβαλε σε κάποιο ανθοπώλη, που μ' έμαθε να στολίζω καλάθια και να καλλιεργώ λουλούδια. Από κει ήλθα εδώ.

- Και δεν έμαθες ποτέ τι έγινε το παιδί σου; ρώτησε ο αφέντης.

- Ποτέ.

- Και θα το αφήσεις έτσι το πράμα; Το πρόσωπο του Βασίλη αγρίεψε.

- Δε θα τ' αφήσω έτσι, είπε μες στα δόντια του.

- Και τι θα κάνεις;

Ο Βασίλης σταμάτησε στον αφέντη τη σκοτεινή του ματιά.

- Δεν είχα λεφτά, είπε. Και δεν είχα πια αρχηγό. Στο σπίτι σου, Κύριε, οικονόμησα λεφτά. Και αρχηγοί βγήκαν μπόλικοι στο κλαρί. Για κάθε μάρτυρα που πέφτει, δέκα ήρωες ξεφυτρώνουν. Πέρασε από τότε καιρός. Με ξέχασαν. Και τώρα ήλθε πάλι η ώρα. Θα πάγω σ' έναν από τους καπετανέους. Είναι πολλοί τώρα.

- Πώς τα ξέρεις αυτά όλα; ρώτησε ο αφέντης.

- Τα μαθαίνω. Έχω συνεργάτες.

- Και ξέρεις ονόματα οπλαρχηγών;

- Ξέρω.

- Αξιωματικών;

- Αξιωματικών.

- Μπορείς να μου πεις ονόματα; Ο Βασίλης δίστασε.

Ύστερα είπε:

- Στη λίμνη των Γιαννιτσών είναι ένα παλικάρι όμορφο, γενναίο, ατρόμητο. Το λεν καπετάν - Νικηφόρο6. Σ' αυτόν θα πάγω. Και το παιδί μου, ζωντανό ή πεθαμένο, θα το βρω.

Έκλεισε τις γροθιές του, τα ματόκλαδά του ανοιγόκλεισαν νευρικά, το στόμα του συσπάστηκε. Ήταν πολύ χλωμός. Ο Μήτσος πετάχθηκε και του άρπαξε το χέρι:

- Θα πάμε μαζί, Βασίλη. Θα έλθω κι εγώ.

- Εσύ; αναφώνησε ο αφέντης.

- Ναι, Πατέρα, μη μ' εμποδίσεις! Το αίμα του Μίκη Ζέζα φωνάζει για εκδίκηση. Όλοι εμείς οι νέοι πρέπει να πάμε να ελευθερώσουμε τα αιματοβαμμένα, τα μαρτυρικά εκείνα χώματα. Άφησε με να πάγω!

- Να πας, με την ευχή μου, είπε συγκινημένος ο αφέντης. Μόνο τη μάνα σου να καταφέρεις τώρα.

ΚΗ'. Προς τον αγώνα

Πέρασαν μερικές μέρες. Το σπίτι μας είχε χάσει την ήρεμη όψη του.

Οι ειρηνικές και χαρούμενες κουβέντες είχαν σβήσει. Μόνο για τουφέκια και φυσίγγια και βουνά και αντάρτες μιλούσαν τώρα. Ο Μήτσος ήταν όλος χαρά, φωτιά και υπερηφάνεια. Η Εύα, καθισμένη κοντά του, τον κοίταζε με καμάρι και συγκίνηση. Ο Λουκάς σιωπούσε θλιμμένος, που ήταν μικρός ακόμα να φύγει με τον Μήτσο. Οι δίδυμες κρέμουνταν στα χέρια του Μήτσου, και όλο τον ρωτούσαν για την αναχώρηση του, αν θα πήγαινε στην Κρήτη πριν πάγει στη Μακεδονία, αν θα σήκωνε Κρητικόπουλα για να πάρει μαζί του, αν θα πήγαινε ως οπλαρχηγός στα βουνά, αν θα σκότωνε πολλούς κομιτατζήδες.

Καθισμένη λίγο παράμερα, σιωπηλή τώρα μέσα στη μεγάλη αυτή έξαψη, η μητέρα δεν έβγαζε πια τα μάτια της από πάνω του. Τον κοίταζε και τον θαύμαζε, και, κάθε λίγο, δάκρυα θόλωναν τα μάτια της.

Δεν είχε αντισταθεί, σαν άκουσε την επιθυμία του γιου της, δεν είχε παραπονεθεί. Μα η καρδιά της μάτωνε που τον κοίταζε, και που υπελόγιζε τους κινδύνους όπου θα έπεφτε το αγόρι της, που έφευγε ξαφνικά από την αγκαλιά της, για να ριχθεί στις αγριότερες κακοπάθειες. Η Γιαγιά την κρυφοκοίταζε και την παρακολουθούσε μυστικά, και κάθε λίγο πήγαινε κοντά της και χαίδευε το χέρι της ή τη φιλούσε τρυφερά.

- Έννοια σου... της μουρμούριζε παρηγορητικά. Θα φύγω μαζί του, θα φροντίσω να πάρει ρούχα ζεστά, και θα τον πάγω ως τη Θεσσαλονίκη. Από κει θα σου γράφω τακτικά και θα σου τηλεγραφώ ειδήσεις του. Έννοια σου. Θα σ' έχω ενήμερη, θα σου λέγω τι κάνει.

Για να ησυχάσει τα παιδιά της, η Γιαγιά είχε αποφασίσει να χαλάσει τη δική της ησυχία, ν' αφήσει το σπίτι της, και να πάγει να καθήσει στη Θεσσαλονίκη, στο σπίτι κάποιου γιατρού, φίλου του αντρός της, που άλλοτε τον είχε φιλέψει, και που την είχε προσκαλέσει εκείνος, οπότε αν πάγει στη Θεσσαλονίκη να μείνει σπίτι του.

- Έτσι θα είμαι κοντά του, έλεγε στ' αφεντικά. Θα τον παρακολουθώ, θα τον βλέπω κάθε φορά που θα έρχεται στη Θεσσαλονίκη, και θα μεταδίδω τα γράμματα του, που ευκολότερα θα μου έρχονται εμένα, στου γιατρού το σπίτι, παρά εσάς εδώ.

Στέναζε η κυρά μου, και δεν έλεγε τίποτα. Μα η έννοια και η ανησυχία αποτυπώνονταν όλο και βαθύτερα στην όψη της. Μόνος ο Περικλής έστεκε χωριστά, δεν ανακατώνονταν

πια στις κουβέντες, δεν φαίνονταν σχεδόν να ενδιαφέρεται στις προετοιμασίες. Σαν είδε πως στην απόφαση του Μήτσου δεν εναντιώνονταν η μητέρα του και δεν τον εμπόδιζε, με ορμητικό ενθουσιασμό ζήτησε να φύγει κι εκείνος, να πάγει με τον εξάδελφο του, να του δοθεί η άδεια να πολεμήσει κι εκείνος. Μα ο αφέντης αρνήθηκε.

- Είσαι μικρός ακόμα, του είπε. Έχεις καιρό αργότερα να πολεμήσεις και συ, όταν σε καλέσει η πατρίδα.

- Δεν είμαι μικρός, Θείε, πάτησα τα δεκαέξι! αναφώνησε ο Περικλής. Και είμαι δυνατός και μαθημένος στις πορείες και στη ζωή στο ύπαιθρο.

- Όχι, παιδί μου, δεν κάνει, αποκρίθηκε ο αφέντης. Είσαι μόλις δεκαπέντε χρονών, δεν μπορείς ν' ανθέξεις σε κακοπέραση, που και γινόμενους άντρες τους τσακίζει.

- Ο Παππούς μου, στην ηλικία μου, πολεμούσε!

- Άλλα ήταν τα χρόνια του Παππού σου, και άλλα σήμερα. Στα χρόνια εκείνα, μες στα τουφέκια και στα μπαρούτια, τα παιδιά δεν πρόφθαιναν να σπουδάσουν. Άλλες είναι οι περιστάσεις σήμερα. Εσύ τώρα τελειώνεις το Γυμνάσιο. Πώς θα διακόψεις τις σπουδές σου; Πώς μπορώ να σου επιτρέψω να μείνεις τυφλός; Όχι, παιδί μου, δε γίνεται. Παρακάλεσε και ξαναπαρακάλεσε ο Περικλής. Μα ο αφέντης έμεινε αμετάπειστος.

Και τότε σώπασε κι εκείνος, κλείστηκε στον εαυτό του, έπαυσε να μιλά πια για την αναχώρηση του μεγάλου

εξαδέλφου του. Σιωπηλός και σκυθρωπός, άκουε τις ομιλίες χωρίς να ανακατώνεται, σαν αδιάφορος σε ό,τι γίνονταν γύρω του.

- Το παιδί υποφέρει, Πατέρα, είπε μια μέρα ο Μήτσος, βλέποντας τον ν' ανεβαίνει συλλογισμένος και αμίλητος στην κάμαρα του.

- Το ξέρω, αποκρίθηκε ο αφέντης. Και αν ήταν γιος μου, ίσως ν' αποφάσιζα να τον αφήσω να φύγει, ιδίως που είναι ανεξάρτητος οικονομικώς, και μπορεί να ζήσει και χωρίς σπουδές... Μα είμαι κηδεμόνας του, έχω βαριά ηθική ευθύνη απέναντι του. Αν φύγει τώρα, πότε θα σπουδάσει; Μήπως ξέρομε πότε θα γυρίσετε;

Και σώπασε ο αφέντης, και ο Μήτσος δεν είπε πια τίποτα. Και έτσι έφθασε η μέρα του χωρισμού. Μελαγχολικά κοίταζα τα πήγαινε κι έλα. Και συλλογίζουμουν τι άσχημες που θα είναι στο μέλλον οι μέρες χωρίς τον Μήτσο. Από το πρωί όλο το σπίτι ήταν στο πόδι. Ο Σωτήρης καθάριζε το περίστροφο του Μήτσου. Η Μαριγώ έτριβε τις μπότες του, ώσπου γυάλισαν σαν καθρέφτες. Τα παιδιά έφερναν κι έκρυβαν μικρά δώρα ανάμεσα στα ρούχα του Μήτσου, που ένα - ένα τα συγύριζε η μητέρα του σε μια βαλίζα. Η Εύα ετοιμάζε ένα πρόχειρο φαρμακείο και ό,τι χρειάζονταν για ράψιμο, βελόνες, κουμπιά, κλωστές. Όλοι τριγύριζαν το παιδί του σπιτιού, που έφευγε για ένα ιδανικό, που πήγαινε στον άγριο αγώνα, και όλοι γύρευαν ως την τελευταία στιγμή να σκορπίσουν απάνω του το ξεχείλισμα της αγάπης τους.

- Για δεξ, τον Μάγκα. Σήμερα δεν πηδά, είπε η Λίζα στον Λουκά.

- Λες κι αισθάνεται και αυτός πως φεύγει ο Μήτσος, πρόσθεσε η Εύα.

Και αναστέναξε. Αναστέναξα κι εγώ. Και βέβαια ένιωθα! Ένιωθα περισσότερο από τους ανθρώπους τη λύπη που βάραινε στον αέρα. Ήλθε η τελευταία ώρα. Ο Βασίλης έδεσε τα λουριά της βαλίζας, και τη φόρτωσε στο αμάξι που περίμενε εμπρός στη βεράντα. Είχα κατέβει μαζί του, και, λυπημένος, πήγα και κάθησα στο χόρτο. Νευρική και περίεργη, σκάβοντας το χώμα με το πέταλο της, στέκουνταν η Ντέιζη πλάγι στον Μπόμπη, που, σοβαρός και συλλογισμένος, κοίταζε μπροστά του. Ίσιος στο κάθισμα του, με τα γκέμια χαλαρά, το άσπρο του καπέλο κατεβασμένο ως τα μάτια του, κάθουνταν ο Χάρης, αγέλαστος και αυτός, σα στρατιώτης πειθαρχικός. Το αμάξι έλαμπε κατακάθαρο, έτοιμο να πάρει τ' αφεντικά. Και πίσω του στέκουνταν το δεύτερο αμάξι, με τον Κεχαγιά και την Αστέρω, και με τον Σπύρο αμαξά. Κανένας δεν είχε όρεξη για ομιλίες. Ήμασταν όλοι σα μουδιασμένοι. Στο τέλος όμως δε βάσταξε η Ντέιζη. Η περιέργεια της νίκησε την ακαταδεξιά της.

- Πού πάγει ο Μήτσος; με ρώτησε τεντώνοντας εμπρός τη λεπτή μύτη της.

- Στη Μακεδονία, είπα.

- Πού είναι αυτή;

- Δεν ξέρω.

- Και τι πάγει να κάνει στη Μακεδονία; Κάτι θ' άκουσες εσύ, που πας στο σπίτι μέσα. Στο στάβλο κανείς δεν ξέρει. Ο Χάρης απορεί και ανησυχεί. Ο Σπύρος κλαίγει, και ο Σωκράτης στενάζει.

- Πάγει να βρει το παιδί του Βασίλη, που το πήραν οι Βούλγαροι, είπα.

- Τι είναι οι Βούλγαροι; ρώτησε πάλι η Ντέιζη.

- Είναι κακοί άνθρωποι, αποκρίθηκα.

Ο Μπόμπης γύρισε σε μένα τα σοβαρά του μεγάλα μάτια.

- Μάγκα, μου είπε, πήγαινε μαζί του. Ανατινάχθηκα.

- Με ποιον; ρώτησα λαχανιασμένος από τη συγκίνηση.

- Με τον Μήτσο. Θα σ' έχει ανάγκη. Εκεί που πάγει, έχει Τούρκους. Το ξέρω από κάτι που έλεγε χθες ο Σπύρος. Και οι Τούρκοι είναι κακοί άνθρωποι, είναι εχθροί μας, το άκουσα από τον μακαρίτη τον Κίτσο, που έσωσε τον αφέντη στα 97. Και το λέγει και ο Σπύρος. Ανάμεσα στους κακούς ανθρώπους θα σ' έχει ανάγκη. Πήγαινε μαζί του, Μάγκα.

- Και τι μπορώ εγώ να κάνω; ρώτησα ζαλισμένος από τα πολλά αισθήματα, ελπίδες και σκέψεις που ξαφνικά σκουντοκοπήθηκαν και κουβαριάστηκαν στο μυαλό μου.

- Μπορείς πολλά. Εσείς, τα σκυλιά, έχετε ακοή πολύ λεπτή, και όσφρηση δυνατή. Κι έχετε προπάντων εκείνο που

λείπει στους ανθρώπους, τη διαίσθηση, που σας κάνει να ξεχωρίζετε τον κακό άνθρωπο από τον καλό. Εσύ λαχταρούσες να γίνεις ήρωας, και να κάνεις κάτι σαν τα σκυλιά που σου έλεγαν τ' αφεντικά, να σώσεις ανθρώπους, να τους φυλάγεις, να πεθάνεις γι' αυτούς. Ε, να περίσταση. Πήγαινε τώρα με τον Μήτσο, και σώσε τον από τους Τούρκους. Κάθε φορά που θα θέλει κανένας να του κάνει κακό, εσύ να τον σώζεις.

Από τη χαρά μου πήδηξα πάνω του, και του έγλειψα τα γυαλιστά του μαύρα πόδια.

- Θα πάγω! Τι καλά που το σκέφθηκες! Θα πάγω, γάβγισα καταχαρούμενος.

Μέσα στο σπίτι φωνές ακούονταν:

- Περικλή! Περικλή! Πού είσαι Περικλή; Φεύγομε. Βγήκαν έξω τ' αφεντικά και κοίταξαν ολόγυρα.

- Πού είναι ο Περικλής; Είδες τον κύριο Περικλή; ρώτησε η Εύα τον Χάρη.

- Όχι, κυρία Εύα, αποκρίθηκε ο αμαξάς. Δεν πέρασε από δω καθόλου.

- Περικλήηη!... φώναξε ο Λουκάς. Κανένας δεν αποκρίθηκε.

- Μα πού είναι; έκανε στενοχωρημένος ο Μήτσος. Δε θέλω να φύγω χωρίς να τον αποχαιρετήσω.

Και, ξαναμπαινοντας στο σπίτι, φώναξε πάλι:

- Περικλήρη...

- Δεν είναι στην κάμαρα του, είπε επιστρέφοντας. Η Μαριγώ πήγε να τον γυρέψει, μα δεν τον βρίσκει πουθενά.

- Πρέπει όμως να φύγομε, είπε ο αφέντης κοιτάζοντας τ' ωρολόγι του. Το πλοίο δεν περιμένει.

Ο Μήτσος γύρισε στη Μαριγώ που έστεκε στην πόρτα κλαμένη.

- Αν έλθει, πες του να πάρει ένα αμάξι και να κατέβει γρήγορα στο λιμένα, της είπε.

- Άιντε, μην κλαις, Μαριγώ, της είπε ζωηρά. Γρήγορα θα ξαναγυρίσω με τον Βασίλη και το παιδί του, πρώτα ο Θεός. Να το βρούμε μόνο, πρόσθεσε πιο σιγά.

Έναν - έναν αποχαιρέτησε όλους τους υπηρέτες, που είχαν μαζευθεί στη σκάλα της βεράντας, και τελευταία έσφιξε το χέρι του Σωτήρη.

- Έβρε γρήγορα τον κύριο Περικλή, και στείλε μας τον στο πλοίο, του είπε πάλι. Δεν θέλω να φύγω χωρίς να τον αποχαιρετήσω.

Μπήκε στο αμάξι με τους γονείς του, και τ' άλογα ξεκίνησαν. Πήδηξα μέσα κι εγώ, και με πήρε στα γόνατα του και με χάιδεψε.

- Έρχεται και ο Μάγκας να με ξεπροβοδίσει, είπε γελαστός.

Πίσω ακολουθούσε το δεύτερο αμάξι, με την Εύα, τη Γιαγιά και τα παιδιά. Στην αποβάθρα βρήκαμε τον Χρήστο που περίμενε.

- Μήπως είδες τον Περικλή; ρώτησε ο Μήτσος. Μα όχι, δεν τον είχε δει.

- Θα τον περιμένουμε εδώ - κάτω, μήπως φθάσει ακόμα, είπε ο Μήτσος.

- Πήγαινε μέσα στο πλοίο μαζί με τ' αφεντικά, μου ψιθύρισε ο Μπόμπης. Μα κοίταξε μη σε πάρουν σαν ξανακατέβουν...

- Έννοια σου... του αποκρίθηκα.

Και κρυφά τον αποχαιρέτησα, με μια γλειψιά στα ρουθούνια του. Περνούσε η ώρα. Ένας - ένας έφθαναν οι ταξιδιώτες, και ανέβαιναν στο πλοίο. Πολλά αμάξια κατάφθαναν με φίλους και συγγενείς, που έρχονταν να ξεπροβοδίσουν τους ταξιδιώτες. Μόνον ο Περικλής δεν έφθανε.

Όσπου ήλθε η ώρα να σαλπάρει το πλοίο, και όλοι ανέβηκαν στο κατάστρωμα. Έφυγα κρυφά από κοντά από τ' αφεντικά μου, και πήγα και κρύφθηκα κάτω από ένα βελουδένιο σοφά με κρόσια, που κρέμουνταν ως κάτω και με σκέπαζαν όλον. Από κει έβλεπα τον Μήτσο, που στέκουνταν στο κατάστρωμα απέξω, και είδα τη μητέρα του που τον φιλούσε, βαστώντας τα δάκρυα της, κι εκείνον που την αγκάλιαζε σφιχτά. Ύστερα πήγαν παρακάτω και δεν τους είδα

πια. Άκουσα τη φωνή του Λουκά, που με φώναζε, και τρόμαξα μην έλθει και με βρει. Εκεί κοντά, ήταν μια σκάλα. Βγήκα στα κλεφτά, είδα πως δε φαίνονταν κανείς και κατέβηκα βιαστικά.

- Περίεργο! σκέφθηκα. Εδώ μυρίζει Περικλή!

Τόσο περίεργο μου φάνηκε, που ξέχασα τον Λουκά. Και ακολουθώντας τη μυρωδιά, κατέβηκα δυό πατώματα, πέρασα από μακρύ στενό διάδρομο και σταμάτησα εμπρός σε μια πόρτα. Μύριζε δυνατά Περικλή, και άρχισα να σιγοκλαιίγω ξύνοντας την πόρτα. Ξαφνικά, η πόρτα άνοιξε, ένα χέρι με άρπαξε από το γιακά και με τράβηξε μέσα. Κι έκλεισε πάλι η πόρτα. Ήταν ο Περικλής, κατακόκκινος, συγκινημένος, λιγάκι φοβισμένος.

- Κάτσε δω, Μάγκα, ήσυχα... είπε χαμηλόφωνα. Κρότοι περίεργοι ακούονταν από πάνω μας, τρεξίματα, περπατήματα, σφυρίγματα, κι ένα ντουκ, ντουκουντάκ - ντουκ, ντουκουντάκ - ντουκ, βουβό και τακτικό.

Ο Περικλής, μ' ένα γόνατο στο χαμηλό κρεβάτι μπροστά του, με βαστούσε από τον κολάρο μου και κοίταζε τα κατάρτια των γειτονικών πλοίων και караβιών, που περνούσαν κι έφευγαν μπροστά στο στρογγυλό παραθυράκι της καμπίνας. Κι έξαφνα, με άρπαξε στην αγκαλιά του, και, ξεσπάζοντας, φώναξε με χαρά:

- Τελείωσε! Φύγαμε! Πάμε να τους δούμε, Μάγκα! Τρεχάτοι περάσαμε στο στενό διάδρομο, ανεβήκαμε τη σκάλα και βγήκαμε στο κατάστρωμα.

Σκυμμένος στην κουπαστή, ο Μήτσος, πλάγι στη Γιαγιά, αποχαιρετούσε με το χέρι τους γονείς του και τ' αδέρφια του, που στέκουνταν στην αποβάθρα με τον Χρήστο.

- Καλά το μάντεψα πως κρύβεσαι εδώ μέσα, κύριε Περικλή, ακούστηκε μια φωνή.

Γύρισε ο Περικλής και είδε τον Βασίλη.

- Θα με συγχωρήσουν; έκανε χαμηλόφωνα εκείνος. Έτρεξε στην κουπαστή και άπλωσε το χέρι του.

- Εύα! Θεία! Θείε! φώναξε, και η φωνή του έτρεμε.

Μια στιγμή όλοι έμειναν άφωνοι. Γύρισε η Γιαγιά, τον είδε, και απλώνοντας το χέρι της το ακούμπησε στο κεφάλι του.

- Γιώργο, φώναξε του αφέντη, δώσ' του την ευχή σου. Ο αφέντης σήκωσε το καπέλο του.

- Ο Θεός μαζί σου, Περικλή! του φώναξε. Με την ευχή μας όλων, πήγαινε, κάνε το καθήκον σου...

Η φωνή του ακούστηκε βραχνή, σαν πνιγμένη.

- Στο καλό, Περικλή, φώναξε η Εύα, και καλήν αντάμωση πάλι...

- Εύα! Εύα! Πες να με συγχωρήσουν! φώναξε ο Περικλής, κάνοντας χωνί με τα χέρια του γύρω στο στόμα του.

Και πρώτη φορά είδα τον Περικλή να κλαίγει.

- Στο καλό! Στο καλό, παιδί μου, και η ευχή μας μαζί σου... αποκρίθηκε η κυρά μου, που έκλαιγε κι εκείνη.

Και τότε συγκινήθηκα κι εγώ. Ο Μήτσος είχε σιμώσει τον Περικλή, και ρίχνοντας το χέρι του γύρω στους ώμους του μικρού του εξαδέλφου, τον τράβηξε κοντά του.

- Καλό ταξίδι! φώναξαν όλοι από την ξηρά.

Κι έξαφνα μια φωνή, του Λουκά, μου έσχισε την καρδιά.

- Μάγκα! φώναξε απλώνοντας τα χέρια του.

Του αποκρίθηκα με γαβγίσματα γεμάτα δάκρυα, και τον κοίταξα κι εκείνον και τις Άννα - Λίζα, που απομακρύνονταν και μίκραιναν στην απόσταση. Και φάρδαινε η θάλασσα, μεταξύ μας, όλο και περισσότερο. Και μίκραιναν εκείνοι στην αποβάθρα. Και ανακατώνονταν λίγο - λίγο οι γραμμές τους με άλλους ανθρώπους που στέκονταν εκεί και αποχαιρετούσαν και αυτοί τους δικούς τους. Και τότε έστρεψε το πλοίο, γύρισε πίσω από μίαν αποθήκη, που προεξείχε στο λιμένα, και τους σκέπασε. Και τους χάσαμε από μπροστά μας.

- Καλήν αντάμωση πάλι, είπε σιγά η Γιαγιά, με το γλυκό συγκινημένο της χαμόγελο.

- Αμήν... μουρμούρισε ο Βασίλης. Κι έκανε το σταυρό του.

ΜΑΓΚΑΣ

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΔΕΛΤΑ

ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΑΓΚΑΣ

ΤΗΣ ΠΗΝΕΛΟΠΗΣ ΔΕΛΤΑ

ΕΚΔΟΘΗΚΕ ΣΕ ΨΗΦΙΑΚΗ
ΜΟΡΦΗ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ
2019 ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ
ΚΡΗΤΗΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕ
ΛΕΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΦΑΡΣΑ
ΡΗ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗΝ
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΣΤΟ
ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΟΙ
ΚΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΩΣ ΚΟΙ
ΝΟ ΚΤΗΜΑ

